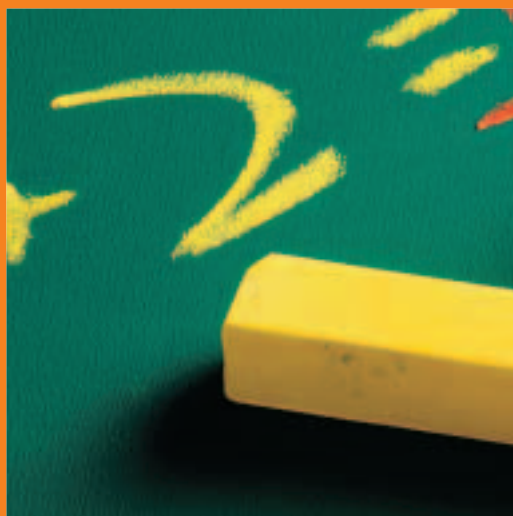

Kerncijfers

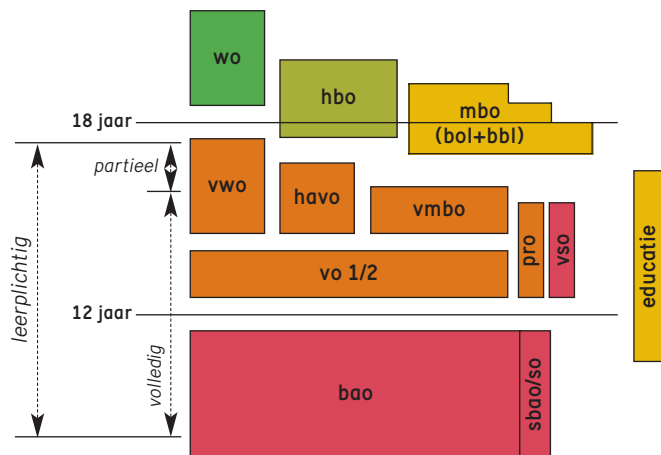
2 0 0 0 - 2 0 0 4

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

O N D E R
U C S S M
L T U U R
N E T M
S C H A P

Het Nederlandse onderwijsstelsel

- bao** basisonderwijs
- bbl** beroepsbegeleidende leerweg
- bol** beroepsopleidende leerweg
- havo** hoger algemeen voortgezet onderwijs
- hbo** hoger beroepsonderwijs
- mbo** middelbaar beroepsonderwijs
- pro** praktijkonderwijs
- sbao** speciaal basisonderwijs
- so** speciaal onderwijs
- vmbo** voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs
- vo** voortgezet onderwijs
- vso** voortgezet speciaal onderwijs
- vwo** voorbereidend wetenschappelijk onderwijs
- wo** wetenschappelijk onderwijs

Kerncijfers

2 0 0 0 - 2 0 0 4

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Voorwoord

Voor u ligt de negende editie van Kerncijfers OCW. Zij behandelt de periode 2000-2004. In deze publicatie geeft het ministerie van OCW informatie over de belangrijkste ontwikkelingen en prestaties op de beleidsterreinen onderwijs, cultuur en wetenschap.

Ook gegevens over het groene (agrarische) onderwijs, afkomstig van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, krijgen in Kerncijfers een plaats.

Het ministerie van OCW wil sturen op hoofdlijnen en de instellingen meer ruimte bieden voor het ontwikkelen van eigen beleid. Dat brengt met zich mee dat de aandacht nadrukkelijk is gericht op resultaten en verantwoording. Kerncijfers draagt hier aan bij. Op de derde woensdag in mei worden drie documenten gepresenteerd die gezamenlijk een beeld geven van de in 2004 geboekte resultaten en van de huidige staat van het onderwijs-, wetenschaps- en cultuurbestel: het Jaarverslag, Kerncijfers en Bestel in Beeld. Bestel in Beeld verschijnt dit jaar - als onderdeel van Kerncijfers - voor het eerst.

In het Jaarverslag wordt verantwoording afgelegd over het in 2004 gevoerde beleid. Kerncijfers geeft een kwantitatief onderbouwd meerjarig beeld van ontwikkelingen en bereikte resultaten in het onderwijs-, cultuur- en wetenschapsbestel. Bestel in Beeld beoogt inzicht te geven in de hoofdbeelden aan de hand van een beperkte selectie van indicatoren.

Kerncijfers biedt u voor onderwijs informatie over instellingen, personeel, resultaten en uitgaven. Daarnaast is er aandacht voor onderwijsthema's zoals voortijdig schoolverlaten, arbeidsmarkt voor onderwijzend personeel, gebruik van ict in het onderwijs, studievaardigheden van leerlingen, aandeel exacte- en technische studierichtingen, studiefinanciering en verblijfsduur en rendementen in het voortgezet en hoger onderwijs. De omslag van deze editie van Kerncijfers staat in het teken van het beroepsonderwijs. Deze sector krijgt ruime aandacht in dit boekje, onder andere in de vorm van een aparte paragraaf over de beroepskolom.

Het cultuurbeleid is breed en Kerncijfers 2000-2004 doet daar recht aan door een breed scala aan cultuuruitingen voor het voetlicht te brengen: podiumkunstgezelschappen, Nederlandse film, pers en omroep, openbare bibliotheken, musea en archieven.

Met hoofdstukken over instellingen voor wetenschappelijk onderzoek en hun personeel, de wijze van financiering, wetenschappelijke publicaties en wisselwerking tussen wetenschap en maatschappij krijgt ook het wetenschappelijk onderzoek ruime aandacht in deze publicatie.

Meer nog dan in voorgaande edities worden in de voor u liggende Kerncijfers de Nederlandse prestaties in het onderwijs en de wetenschap vergeleken met die van andere landen. Dat zijn in eerste instantie de buurlanden van Nederland, maar soms fungeren ook andere EU- en OESO-landen als spiegel. In deze editie van Kerncijfers gaat veel aandacht uit naar de stand van zaken rond de vijf EU-benchmarks die de Europese ministers van onderwijs in 2003 afspraken in het kader van het Lissabon-proces.

Kerncijfers geeft in brede zin het cijfermatige inzicht in de ontwikkelingen binnen onderwijs, cultuur en wetenschap. Deze informatie biedt ondersteuning aan allen die hierbij betrokken zijn.

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Maria J.A. van der Hoeven

Inhoudsopgave Kerncijfers 2000 - 2004 OCW

Voorwoord 3

Inhoudsopgave 4

1 Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort 6

2 Onderwijs globaal

Stelsel	Het Nederlandse onderwijs 8
Output	Opbrengst onderwijsstelsel 10
	Opbrengst internationaal Algemeen 12
	Opbrengst internationaal TIMSS 14
	Opbrengst internationaal PISA / Engelse taal 16
	Onderwijsdeelname 18
	Onderwijsdeelname internationaal 20
Proces	Instellingen en Personeel 22
	Onderwijsproces internationaal 24
Input	Uitgaven onderwijs 26
	Uitgaven per deelnemer 28
	Uitgaven onderwijs internationaal 30
Thema	EU-doelstellingen 32
	Onderwijsarbeidsmarkt 34
	Sociale zekerheid 36
	Beroepskolom 38
	ICT 40

3 Primair onderwijs

Stelsel	Stelsel en Financiën po 42
	Leerlingen po 44
	Stromen po 46
	Instellingen po 48
Thema	Personeel en Arbeidsmarkt po 50

4 Voortgezet onderwijs

Stelsel	Stelsel en Financiën vo 52
	Financiën van instellingen vo 54
	Leerlingen vo 56
	Stromen en Rendement vo 58
	Instellingen en Personeel vo 60
Thema	Profielkeuze vo 62

5 Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie

Stelsel	Stelsel en Financiën bve 64
	Financiën van instellingen bve 66
	Deelnemers bve 68
	Stromen en Rendement bve 70
	Instellingen en Personeel bve 72
Thema	Voortijdig schoolverlaters 74

Inhoudsopgave Kerncijfers 2000 - 2004 OCW

6	Hoger beroepsonderwijs		
		Stelsel	Stelsel en Financiën hbo 76 Financiën van instellingen hbo 78 Studenten hbo 80 Verblijfsduur en Rendement hbo 82 Instellingen en Personeel hbo 84 Aansluiting vooropleiding hbo 86
		Thema	
7	Wetenschappelijk onderwijs		
		Stelsel	Stelsel en Financiën wo 88 Financiën van instellingen wo 90 Studenten wo 92 Rendementen wo 94 Instellingen en Personeel wo 96 Allochtonen in het hoger onderwijs 98
		Thema	
8	Studiefinanciering		
		Stelsel	Stelsel en Financiën studiefinanciering 100 WSF Regelgeving en Normbedragen 102 WSF Gerechtigden 104 WTOS 106
		Thema	Les- en collegegeld en Actuele thema's 108
9	Cultuur		
			Stelsel en Financiën cultuur 110 Kunsten 112 Kunsten Film 114 Media 116 Letteren en Bibliotheken 118 Cultureel Erfgoed 120
10	Wetenschap		
		Stelsel	Stelsel en Financiën wetenschap 122 Financiën van instellingen wetenschap 124 Personeel en Onderzoekers wetenschap 126 Universitair onderzoek 128
		Thema	Wisselwerking en Kennistransfer wetenschap 130 Internationaal wetenschap 132
11	Groen onderwijs (LNV)		
			Stelsel en Financiën groen onderwijs 134 Deelnemers en Instellingen groen onderwijs 136
	Bijlagen		
			Uitgaven en Ontvangsten OCW 140 Toelichting en Begrippen 141 Lijst van afkortingen 149 Trefwoorden 152 Leeswijzer tabellen en figuren 155

Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kort

Inhoud en leeswijzer

Kerncijfers OCW geeft de belangrijkste cijfermatige inzichten in de ontwikkelingen op zowel het niveau van de beleidsterreinen als voor OCW als geheel.

Binnen 'Onderwijs globaal' worden achtereenvolgens de volgende onderdelen belicht:

- output
- proces
- input
- onderwijsbrede thema's.

Verschillende onderdelen worden afgesloten met een set internationale vergelijkingen. Na een overzicht van de ontwikkelingen over het hele onderwijsstelsel worden de kengetallen en indicatoren getoond voor de afzonderlijke onderwijssectoren en voor studiefinanciering.

Daarna volgen de sectoren cultuur, wetenschap en groen onderwijs.

Alvorens kengetallen te presenteren over het gehele onderwijsstelsel (in 'Onderwijs globaal') vindt u hier een korte impressie van de drie beleidsterreinen van OCW.

In de bijlagen vindt u een algemene technische toelichting, een lijst van gebruikte afkortingen en een trefwoordenregister.

Onderwijs

Onderwijs is gericht op het opleiden van jongeren met het oog op de persoonlijke ontplooiing en de stimulering van de economisch-maatschappelijke ontwikkeling.

Het reguliere onderwijs kent een toenemend aantal deelnemers. In 2004 volgden ruim 3,6 miljoen mensen door de overheid gesubsidieerd onderwijs. Het aantal leerlingen en studenten dat een diploma behaalt is de laatste jaren opgelopen tot meer dan 380 duizend in 2004. Hiervan verlieten bijna 200 duizend mensen het reguliere onderwijs. De anderen stroomden door naar vervolgonderwijs.

In het onderwijs bestaan ongeveer 310 duizend fulltime arbeidsplaatsen bij circa 8.400 instellingen. De rijksuitgaven aan onderwijs exclusief studiefinanciering bedroegen in 2004 ruim 20 miljard euro. Dat kwam overeen met circa 5.700 euro per deelnemer.

Cultuur

Cultuur betreft een breed terrein. Het bevorderen van een breed aanbod en gebruik van cultuur is zichtbaar in het aantal bezoeken aan gesubsidieerde podiumkunsten in Nederland: ruim 3,8 miljoen in 2003. Hiertoe voerden 146 gezelschappen ruim 14 duizend voorstellingen uit. Aan de podiumkunsten is in 2004 door OCW 180 miljoen euro uitgegeven. Dit is gemiddeld bijna 50 euro per bezoeker.

In 2003 registreerden de 28 gesubsidieerde musea 5,2 miljoen bezoeken. Deze musea hebben in 2003 158 miljoen euro via OCW ontvangen, wat neerkomt op ongeveer 30 euro per bezoeker.

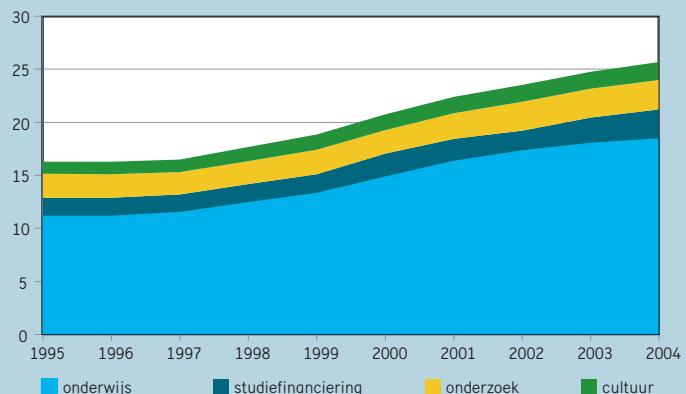
De publieke omroepen hadden in 2004 een kijktijdaandeel (tussen 18 en 24 uur) van circa 38 procent. De OCW-uitgaven voor de landelijke omroepen bedroegen in 2004 670 miljoen euro.

Wetenschap

Het bevorderen van een onderzoeksklimaat ter stimulering van de kennismaatschappij komt ondermeer tot uitdrukking in ruim 65 duizend (vak)publicaties en 2,5 duizend dissertaties die in 2002 binnen de universiteiten tot stand zijn gekomen. In het wetenschappelijk onderwijs zijn 27 duizend onderzoekers (fte) in 2002 voor Research en Development (R&D) ingezet. Bij onderzoekinstellingen zijn dat er ruim 14 duizend.

Figuur 1.1 Gesaldeerde uitgaven OCW

Per hoofdtaak, inclusief apparaatskosten (x € 1 mld)

Tabel 1.1

Bron

Diverse bronnen;
zie volgende hoofdstukken

Toelichting

- Onderwijs:
  - Inclusief groen onderwijs
  - Diploma's mbo voor alle niveaus

Resultaten (output)

	2000	2001	2002	2003	2004
Onderwijs (aantal x 1000)					
Deelnemers	3.463,4	3.504,8	3.538,2	3.577,6	3.615,6
Diploma's vo, mbo, hbo en wo	356,3	355,6	365,6	375,5	385,1
Uitstroom uit onderwijs met diploma vo, mbo, hbo en wo	185,9	190,9	194,0	196,2	198,2
Cultuur					
Bezoeken podiumkunsten (NL) (aantal x 1000)	3.295	3.142	3.088	3.808	--
Bezoeken gesubsidieerde musea (aantal x 1000)	5.249	4.925	5.701	5.188	--
Kijktijdaandeel publieke omroep (in procenten)	39,3	38,5	37,8	36,6	38,5
Wetenschap (universiteiten, aantal)					
Publicaties	51.368	51.192	50.875		
Dissertaties	2.359	2.534	2.529		
Vakpublicaties	15.917	16.065	14.602		

Tabel 1.2

Bron

Diverse bronnen;
zie volgende hoofdstukken

Toelichting

- Personeel ho; waarde voor 2003 ook aangehouden voor 2004
- R&D personeel onderzoekinstellingen: cijfer 2003 hoger dan in 2002 door nieuwe en verbeterde waarneming door het CBS.

Instellingen en personeel (proces)

	2000	2001	2002	2003	2004
Onderwijs (aantal)					
Instellingen	8.706	8.621	8.507	8.453	8.351
Personeel (aantal fte's x 1000)	277,3	290,9	305,0	311,3	310,9
Cultuur (aantal)					
Musea gesubsidieerd	28	28	28	28	28
Gezelschappen	84	146	146	146	146
Bibliotheken (vestigingen)	1.074	1.101	1.125	--	--
Wetenschap (aantal fte's x 1000)					
R&D personeel ho	26,8	27,0	26,7	--	
R&D personeel onderzoekinstellingen	13,7	13,9	13,7	14,3	

Tabel 1.3

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- OCW Uitgaven: afgeleid van tabel 12.1
- Uitgaven niet gesaldeerd met ontvangsten
- Apparaatskosten: Overige programma uitgaven, Ministerie Algemeen en Overige niet-beleidsartikelen (niet aan beleidsartikelen toegerekend).
- Vanaf 2004 is een deel van de apparaatskosten toegerekend aan de eerste vier uitgaven-categoriën.

Uitgaven (input)

	2000	2001	2002	2003	2004
OCW uitgaven (x € 1 mln)					
Onderwijs	16.201,5	17.817,9	19.008,9	19.721,2	20.493,4
Studiefinanciering	2.416,6	2.318,1	2.152,0	2.682,0	3.077,0
Wetenschap	686,8	757,1	801,7	773,3	813,3
Cultuur	1.423,0	1.493,3	1.535,4	1.547,6	1.672,2
Apparaatskosten	619,4	636,3	692,6	747,9	378,7

Tabel 2.1

Bron

OCW en LNV

Toelichting

– Aantallen vo, mbo, hbo en wo inclusief groen onderwijs

– Aantallen incl. deeltijdonderwijs (deeltijd-beroepsonderwijs en deeltijd-hbo)

– Aantallen hbo omvatten alle ingeschrevenen aan bekostigde opleidingen

– Aantallen wo incl. extraneï, auditoren en deeltijdstudenten

Aantal deelnemers regulier onderwijs (x 1000)

	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal OCW en LNV	3.463,4	3.504,8	3.538,2	3.577,6	3.615,6
po	1.644,0	1.652,3	1.654,1	1.653,9	1.656,2
vo	894,2	904,5	913,6	925,6	937,0
mbo	448,1	455,5	469,5	475,6	479,2
hbo	311,9	320,7	322,2	334,8	345,4
wo	165,2	171,9	178,8	187,7	197,9

Tabel 2.2

Bron

OCW

Deelnamepercentages 17-22 jarigen aan voltijd- en deeltijdonderwijs

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004
Voltijd	44,7	51,7	52,7	52,5	52,9	55,0	57,9
Deeltijd	10,5	10,3	10,4	10,6	10,5	9,9	8,8

Opbrengst onderwijsstelsel

Opbrengsten

Europa profileert zich als een kennisintensieve economische regio en daarbinnen wil Nederland een sterke positie verwerven. Onderwijs is hierbij een belangrijke pijler. De mate waarin het onderwijs bijdraagt aan de kenniseconomie is hiermee een belangrijke opbrengstindicator voor het Nederlands onderwijsstelsel. Als graadmeter voor deze bijdrage kan het behaalde opleidingsniveau dienen.

Daarnaast is ook de ontwikkeling van het aantal gediplomeerden een indicatie van de opbrengst van het onderwijs in volumes en niveau.

Uiteindelijk behaald opleidingsniveau

Het opleidingsniveau van nieuwe generaties op de arbeidsmarkt is door de jaren heen gestegen. Zeven van de tien 25-34 jarigen beschikt in 2002 over een kwalificatie op mbo- of hoger niveau. Het aandeel van mbo-opgeleiden is vanaf 1996 vrijwel constant gebleven op 40 procent, maar het aandeel van hoger opgeleiden is aanzienlijk gestegen. Dit komt voort uit een toenemend aandeel van havo/vwo in het voortgezet onderwijs, maar ook de toegenomen doorstroom mbo - hbo heeft de groei van het hoger onderwijs bevorderd.

Het aandeel van de groep met alleen een vmbo-diploma is licht gedaald tot circa 17 procent in 2002. Het aandeel leerlingen dat geen diploma behaalt is vrijwel constant gebleven op 7 procent. In totaal behaalt dus circa 24 procent van de jongeren geen startkwalificatie, in 1996 was dit nog 29 procent.

Positie op de arbeidsmarkt

De economische en maatschappelijke opbrengst van onderwijs kan ook worden afgelezen aan de mate waarin het onderwijs uiteindelijk leidt tot het vinden van een baan op de arbeidsmarkt. Hbo-afgestudeerden blijken voor het merendeel binnen 1,5 jaar na het afstuderen een baan te hebben (85 procent in 1998, 76 procent in 2003). Slechts 8 procent was in 2003 werkzoekend of had een andere bestemming gekozen; dit percentage is wel toegenomen, in 1998 ging het nog slechts om 4 procent.

Steeds meer hbo-afgestudeerden gaan verder met een vervolgstudie, in 1998 was dit aandeel nog slechts 11 procent, in 2003 al 16 procent. Ook gediplomeerde schoolverlaters vanuit het mbo kiezen steeds meer voor een vervolgstudie. Deze ontwikkelingen houden waarschijnlijk verband met de toegenomen jeugdwerkloosheid.

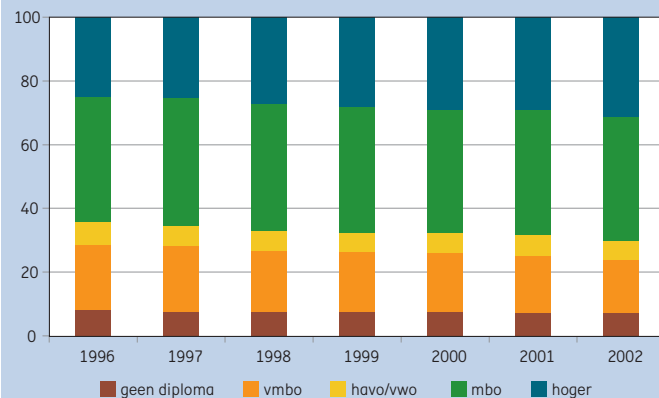
Bij de wo-ge-diplomeerden is het percentage dat 1,5 jaar na te zijn afge-studeerd een baan heeft 90; 7 procent is op zoek naar werk of kiest een andere bestemming; 3 procent gaat verder studeren. Deze percentages zijn vanaf 1999 vrijwel constant.

Gediplomeerden

In 2004 behaalden ruim 380 duizend jongeren een diploma. Leerlingen met een diploma in het vo kwalificeren zich daarmee voor een vervolgp-leiding. De 100 duizend gediplomeerden vmbo hebben toegang tot het mbo. De ruim 60 duizend gediplomeerden van het studiehuis havo/vwo kunnen doorstromen naar het hoger onderwijs.

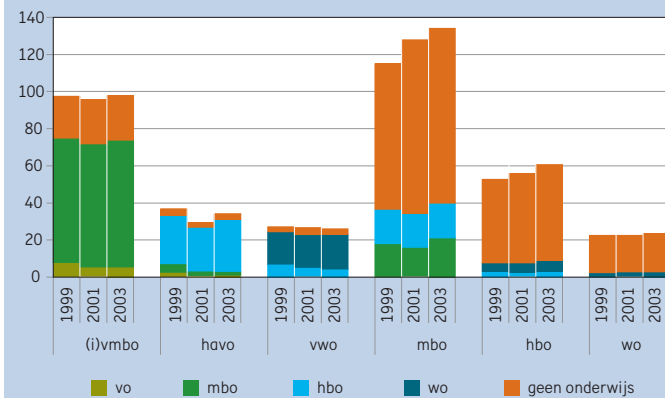
Figuur 2.3 Opleidingsniveau van de bevolking van 25-34 jaar

Verdeling naar opleidingsniveau, in procenten van het totaal

Figuur 2.4 Gediplomeerden naar bestemming

Verdeling over bestemmingen (aantal x 1000)

Tabel 2.3

Bron
CBS Statline

Opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking (leeftijd 15 - 64 jaar)

	1992	1998	1999	2000	2001	2002
Totaal (aantal personen x 1000)	10.334	10.583	10.645	10.713	10.794	10.859
Onderwijsniveau in percentage van totaal						
basisonderwijs	17,1	12,9	13,4	13,2	13,0	12,5
vbo	17,6	15,1	14,9	15,0	15,0	14,8
mavo	10,6	11,0	10,9	10,4	10,5	10,0
havo/vwo	7,1	6,8	6,5	7,1	7,1	6,5
mbo	30,5	32,6	32,5	32,0	32,3	32,8
hbo	12,1	14,9	15,2	15,3	15,2	16,1
wo	4,9	6,6	6,6	6,9	6,9	7,3

Tabel 2.4

Bron
OCW

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs
- Gediplomeerd in het schooljaar dat eindigt in vermeld jaar
- Bij het vo hebben de cijfers voor 2004 betrekking op geraamde aantallen volgens Referentieraming 2005
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Gediplomeerden (aantal x 1000)

	2000	2001	2002	2003	2004
vo	162,8	152,1	157,2	158,6	163,1
vbo	51,2	50,9	53,1	60,3	57,0
mavo	46,4	45,1	48,0	37,9	43,1
havo	38,7	29,5	31,9	34,4	36,0
vwo	26,5	26,6	24,2	26,0	27,0
mbo	119,8	127,5	128,4	134,0	136,2
bbl	45,6	49,1	57,3	60,0	57,1
bol-vt	70,0	74,1	67,5	70,6	74,9
bol-dt	4,1	4,2	3,6	3,4	4,1
hbo	54,7	55,8	58,9	61,0	62,8
vt-hbo	44,7	44,5	46,1	47,5	48,6
dt-hbo	10,0	11,3	12,8	13,5	14,1
wo	19,5	20,7	21,5	22,3	23,1

Tabel 2.5

Bron
OCW

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs
- Het betreft alleen uitstroom uit de schoolsoort, respectievelijk de sector. Directe doorstroom binnen de schoolsoort of sector is niet geteld

Percentage gediplomeerd ten opzichte van totale uitstroom uit de schoolsoort en sector

	2000	2001	2002	2003	2004
vo	78	78	77	78	81
vmbo	86	85	84	87	88
havo	71	72	73	77	78
vwo	70	71	70	73	75
mbo	62	62	59	60	62
bol	62	62	57	56	60
bbl	61	61	60	65	63
hbo	63	61	59	65	64
wo	59	56	54	60	61

Opbrengst internationaal

Algemeen

Opleidingsniveau Nederlandse bevolking

Wat het opleidingsniveau van de bevolking betreft neemt Nederland binnen Europa een gemiddelde positie in. Ruim 10 procent van de 25-64 jarigen in Nederland had in 2002 geen enkel diploma in het secundair onderwijs of hoger behaald. Ruim 20 procent had een opleidingsniveau op lager secundair niveau, 42 procent op hoger secundair niveau en bijna een kwart had het tertiair onderwijs met succes afgerond.

Van de 25-64 jarigen in Nederland beschikt tweederde over een startkwalificatie en eenderde niet. De hoogste percentages 25-64 jarigen zonder startkwalificatie treffen we aan in Zuid-Europa, de laagste in West- en Noord-Europa.

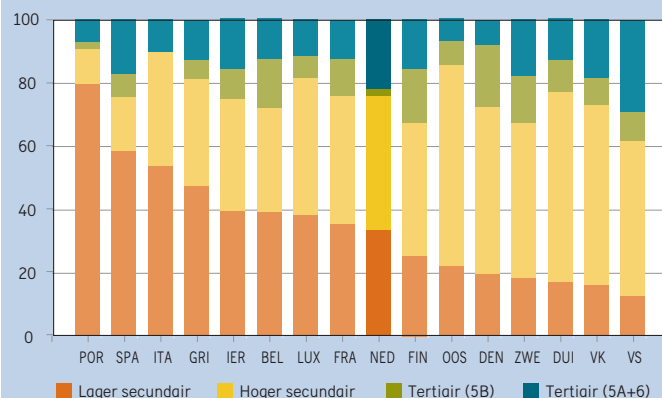
Startkwalificatie

Een voltooide opleiding op hoger secundair niveau (in Nederland de startkwalificatie: diploma havo, vwo, mbo2 en hoger) wordt internationaal beschouwd als een noodzakelijke voorwaarde om volwaardig deel te kunnen nemen aan de moderne kennissamenleving. Een diploma hoger secundair onderwijs dient als basis voor verdere studie en training en maakt het mogelijk om direct te participeren op de arbeidsmarkt.

In 2002 beschikte in Nederland 76 procent van de 25-34 jarigen over een startkwalificatie: iets meer dan gemiddeld in de OESO en de EU. De relatieve positie van Nederland ten opzichte van een aantal omringende landen is echter niet sterk. Met name Denemarken en Duitsland, maar ook de Verenigde Staten, scoorden beter met 85 procent of meer gediplomeerden op tenminste hoger secundair niveau.

Figuur 2.5 Opleidingsniveau bevolking

Percentage 25-64 jarigen naar hoogst behaalde opleidingsniveau, 2002

Afgestudeerden tertiair onderwijs naar studierichting

Rechten, economie en sociale wetenschappen trekken in Nederland, maar ook in de rest van Europa, de meeste studenten: ruim eenderde van de Nederlandse afgestudeerden is opgeleid in één van deze vakgebieden. Het EU- en OESO-gemiddelde ligt enkele procentpunten lager. In Nederland studeerden in deze studierichtingen evenveel mannen als vrouwen af. Hoger opgeleide vrouwen zijn in Nederland en in alle omringende landen oververtegenwoordigd in medische richtingen, onderwijs, talen, gedragswetenschappen en cultuur. In Nederland is het aandeel vrouwen in deze studierichtingen (75 procent) hoger dan het OESO- en EU- gemiddelde.

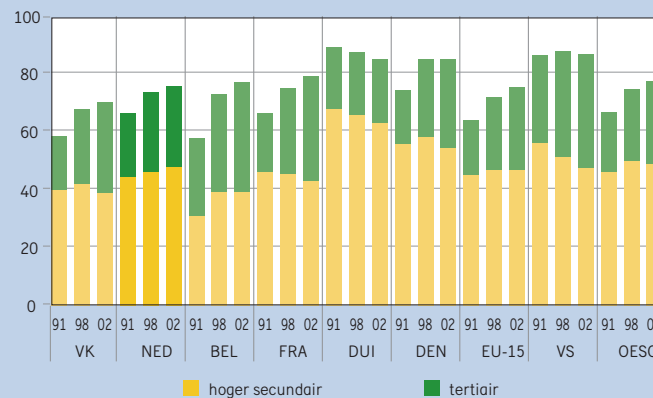
Afgestudeerden in exacte en technische richtingen

Hoewel Nederlandse leerlingen over uitstekende wiskunde en natuurwetenschappelijke vaardigheden beschikken, kiezen zij minder vaak dan in omringende landen voor een studie in een exacte of technische richting. Uiteindelijk studeert 18,3 procent van alle Nederlandse studenten hierin af. Daarmee blijft Nederland achter bij de omringende landen en bij het EU- en OESO-gemiddelde van ongeveer 27 procent. Wel is tussen 2000 en 2002 het aandeel afgestudeerden in exacte en technische richtingen in Nederland licht gestegen, terwijl het aandeel in omringende landen iets is teruggelopen.

Van alle Nederlandse afgestudeerden en gepromoveerden in een technische richting is 13 procent vrouw (EU-gemiddelde: 22), in wiskunde en informatica 16 procent (EU: 32) en in de natuurwetenschappen 40 procent (EU: 53). In alle omringende landen liggen deze percentages hoger.

Figuur 2.6 Trends in opleidingsniveau 25-34 jarigen

Percentage met tenminste een startkwalificatie, 2002

Tabel 2.6

Bron

Tabellen A2.2 en A3.3, EAG 2004, pag. 58 en 71

Toelichting

– ISCED 5A: overwegend academisch, in

Nederland 4-jarig hbo/wo

– ISCED 5B: beroepsgericht, in Nederland

2-3 jarig hbo

– ISCED 6: gepromoveerden

– Zie voor ISCED-classificatie bijlage

Toelichting en Begrippen, deel E

Opleidingsniveau van de bevolking, als percentage van de leeftijdsgroep, 2002

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	EU-15	VS	OESO
A) Tenminste hoger secundair onderwijs									
Leeftijdsgroep									
25-64	66	61	80	83	65	64	62	87	65
25-34	76	77	85	85	79	70	73	87	75
55-64	53	41	72	77	48	56	46	84	50
B) Tenminste tertiair onderwijs (overwegend academisch (ISCED 5A+6))									
25-64	22	13	23	13	12	19	14	29	16
25-34	25	18	23	13	19	23	18	31	19
55-64	17	8	18	11	9	13	10	26	11
Beroepsgericht (ISCED 5B)									
25-64	3	15	5	10	12	8	9	9	8
25-34	2	20	6	8	17	8	11	9	9
55-64	2	10	4	10	6	7	6	7	5
Totaal tertiair onderwijs (ISCED 5A+5B+6)									
25-64	24	28	28	23	24	27	23	38	21
25-34	28	38	29	22	36	31	29	39	28
55-64	19	18	22	21	15	20	16	33	16

Tabel 2.7

Bron

EAG 2004, Tabel A4.1, pag. 83

Toelichting

– Het betreft tertiair onderwijs van het type

ISCED 5A + 6

Percentage afgestudeerden in het tertiair onderwijs naar studierichting, 2002

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	EU-15	VS	OESO
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	99
Wiskunde en computerwetenschappen	2,1	3,8	1,7	5,0	5,5	7,0	4,5	4,3	4,9
Natuurwetenschappen	5,6	10,2	6,7	10,3	11,0	12,1	8,5	7,4	7,9
Techniek	10,7	12,1	8,9	17,6	12,5	10,1	14,2	6,4	13,2
Gezondheid	20,8	14,1	30,7	15,2	2,7	12,4	15,4	9,5	13,0
Onderwijs, geesteswetenschappen en cultuur	24,2	20,9	26,6	22,7	26,4	27,8	23,4	27,5	24,5
Sociale wetenschappen, economie en rechten	36,7	39,0	25,4	29,2	41,7	30,6	33,5	44,9	35,1

Tabel 2.8

Bron

EAG 2004, Tabel A4.2, pag. 84-85

Percentage vrouwelijk afgestudeerden in het tertiair onderwijs, 2002

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	EU-15	VS	OESO
Wiskunde en computerwetenschappen	16	21	28	23	31	28	30	32	30
Natuurwetenschappen	40	45	45	43	50	54	50	53	49
Techniek	13	21	23	21	25	20	22	22	23
Gezondheid	74	60	82	60	61	74	72	76	70
Onderwijs, geesteswetenschappen en cultuur	73	66	70	69	73	67	72	69	70
Sociale wetenschappen, economie en rechten	50	54	45	45	60	55	55	54	53
Doctoraal	55	51	66	49	58	56	57	57	55
Promotie	39	36	41	36	43	42	41	46	40

Opbrengst internationaal

TIMSS

In 2004 zijn twee deelrapporten van TIMSS 2003 verschenen met internationale vergelijkingen van testprestaties van leerlingen: het International Mathematics report en het International Science report.

Opzet van TIMSS en resultaten 2003

De IEA-studie 'Trends in International Mathematics and Science Study' (TIMSS 2003) betreft twee doelgroepen: leerlingen van grade 4 (is in Nederland groep 6 van het primair onderwijs) en leerlingen van grade 8 (in Nederland klas 2 van het voortgezet onderwijs).

De opzet van TIMSS is om eens in de vier jaar vast te stellen wat het niveau is in rekenen en natuuronderwijs in het primair onderwijs en in wiskunde en natuurwetenschap in het secundair onderwijs.

Aan TIMSS doen landen uit alle werelddelen mee. Van de 25 landen die toetsen in het primair onderwijs lieten uitvoeren, kwam Nederland voor rekenen op de zesde en voor natuuronderwijs op de tiende plaats. Van de 49 landen met testresultaten in het secundair onderwijs behaalde Nederland in wiskunde de zevende en in natuurwetenschap de achtste plaats. In bijgaand overzicht is volstaan met de scores van landen aangesloten bij de EU en bij de OESO.

Uit deze studies blijkt dat Nederland een hoge positie inneemt op de internationale ranglijsten voor prestaties in de exacte vakken. De Nederlandse positie is te omschrijven als "best of the west".

Naast Japan en Zuid-Korea scoren nog enkele Oost-Aziatische landen hoger (Maleisië, Hong Kong). Van de westerse landen presteert alleen Vlaanderen beter, maar België als geheel zou lager scoren dan Nederland.

Trends in TIMSS-resultaten

In het primair onderwijs is tussen 1995 en 2003 vooral in Engeland, Letland en Cyprus, maar ook in Hongarije en Slovenië vooruitgang geboekt, zowel in rekenen als in natuuronderwijs. Nederland zag in deze periode in beide vakken de scores wat teruglopen, echter niet zo sterk als Noorwegen.

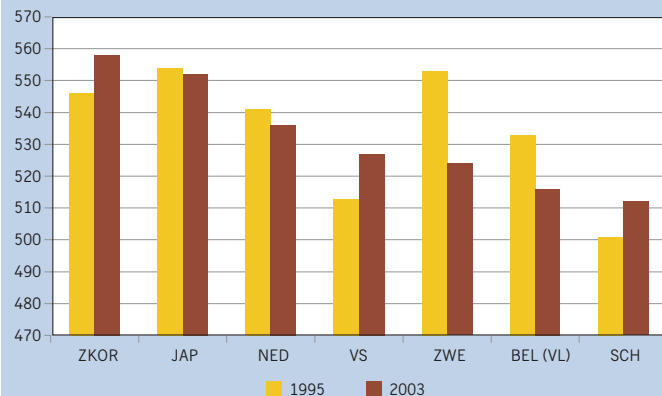
In het secundair onderwijs laten Litouwen en Letland, maar ook de Verenigde Staten in 2003 aanzienlijk hogere scores zien voor wiskunde en natuurwetenschappen dan in 1995. In Nederland was in deze periode sprake van een lichte verbetering in de wiskundescore, maar een geringe achteruitgang in de score op natuurwetenschap. Een sterke terugval in de scores voor beide vakken vond plaats in Zweden, Noorwegen, Slowakije, Vlaanderen en Cyprus.

Huiswerk en rekenprestaties

De TIMSS 2003-studies bevatten ook gegevens over achtergrond en gedrag van leerlingen, die kunnen worden gekoppeld aan resultaten. Zo kan men de TIMSS-resultaten koppelen aan de hoeveelheid huiswerk voor rekenen van 9-10 jarigen. Slechts 11 procent van de Nederlandse 9-10 jarige kinderen maakt wel eens huiswerk voor rekenen. Dit percentage ligt in andere landen veel hoger. Meer huiswerk maken voor rekenen blijkt echter geen positieve samenhang te hebben met de prestaties in dit vak.

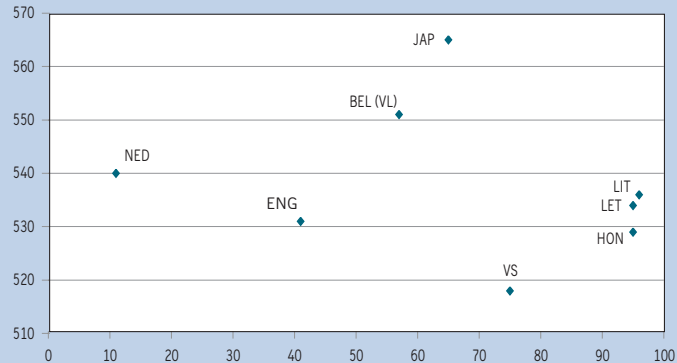
Figuur 2.7 TIMSS-scores voor natuurwetenschap

Klas 2 secundair onderwijs, gemiddelde scores

Figuur 2.8 Huiswerk en TIMSS-scores voor rekenen

Groep 6 primair onderwijs, naar percentage leerlingen, dat huiswerk voor rekenen maakt, 2003

Tabel 2.9

Bron
TIMSS 2003

Toelichting

– Voor België zijn alleen scores van Vlaanderen beschikbaar

TIMSS-scores in het primair onderwijs

	Rekenen		Natuuronderwijs	
	1995	2003	1995	2003
Lidstaten OESO en EU				
Japan	567	565	553	543
Vlaanderen	-	551	-	518
Nederland	549	540	530	525
Letland	499	536	486	530
Litouwen	-	534	-	512
Engeland	484	531	528	540
Hongarije	521	529	508	530
Verenigde Staten	536	518	-	542
Cyprus	475	510	450	480
Italië	-	503	-	516
Australië	495	499	521	521
Nieuw-Zeeland	469	493	505	523
Schotland	493	490	514	502
Slovenië	462	479	464	490
Noorwegen	476	451	504	466

Tabel 2.10

Bron
TIMSS 2003

Toelichting

– Voor België zijn alleen scores van Vlaanderen beschikbaar

TIMSS-scores in het secundair onderwijs

	Wiskunde		Natuurwetenschap	
	1995	2003	1995	2003
Lidstaten OESO en EU				
Zuid Korea	581	589	546	558
Japan	581	570	554	552
Vlaanderen	550	537	533	516
Nederland	529	536	541	536
Estland	-	531	-	552
Hongarije	527	529	537	543
Letland	488	508	476	512
Slowakije	534	508	532	517
Australië	509	505	514	527
Verenigde Staten	492	505	513	527
Litouwen	472	502	464	519
Zweden	540	499	553	524
Schotland	493	498	501	512
Nieuw-Zeeland	501	494	511	520
Slovenië	494	493	514	520
Italië	479	484	493	491
Noorwegen	498	461	514	494
Cyprus	468	459	452	441

Opbrengst internationaal

PISA / Engelse taal

Naast TIMMS 2003 verschenen in 2004 nog twee andere studies over vaardigheden van leerlingen.

- PISA 2003 geeft een beeld van de vaardigheden van 15-jarige leerlingen in wiskunde, lezen en natuurwetenschap.
- Een onderzoek van The European Network of Policy Makers for the Evaluation of Education Systems presenteert de scores van 3e klassers secundair onderwijs in taalvaardigheidstoetsen Engels.

PISA

Het 'Programme for International Student Assessment' betreft onderzoek naar vaardigheden in wiskunde, lezen en natuurwetenschap bij 15-jarige leerlingen. Het wordt om de drie jaar gehouden, waarbij een van de drie vaardigheidsgebieden uitvoerig wordt getest; lezen in 2000, wiskunde in 2003, natuurwetenschap in 2006.

Door deze opzet is PISA iets minder geschikt voor het analyseren van ontwikkelingen in de tijd. PISA heeft daarentegen als groot pluspunt dat alle voor Nederland relevante vergelijkingslanden meedoen. De Nederlandse doelstelling is om tot de beste drie landen van Europa te behoren. In 2003 was Nederland in Europa tweede bij wiskunde en derde bij natuurwetenschap. In lezen kwam Nederland op derde plaats. In alle drie vaardigheidsgebieden was Finland eerste.

Spreading wiskundescores 15-jarige leerlingen

Gemiddelde scores geven geen volledig beeld van leerlingenprestaties. PISA 2003 geeft ook inzicht in verschillen tussen jongens en meisjes,

schoolklassen, scholen, regio's en onderwijssystemen.

Meisjes presteren in het algemeen minder dan jongens in wiskunde, hoewel de verschillen kleiner zijn geworden. Meisjes blijken minder interesse in, minder zelfvertrouwen bij en meer angst voor wiskunde te hebben.

In Nederland zijn relatief weinig leerlingen met zeer lage scores voor wiskunde (onder niveau 1: minder dan 3 procent). Onder de vergelijkingslanden is deze groep alleen in Finland nog kleiner. Tegelijkertijd is de groep met topscores in wiskunde in Nederland relatief groot (niveau 6: 7 procent). Alleen in België is deze groep nog groter (9 procent).

Beheersing van het Engels

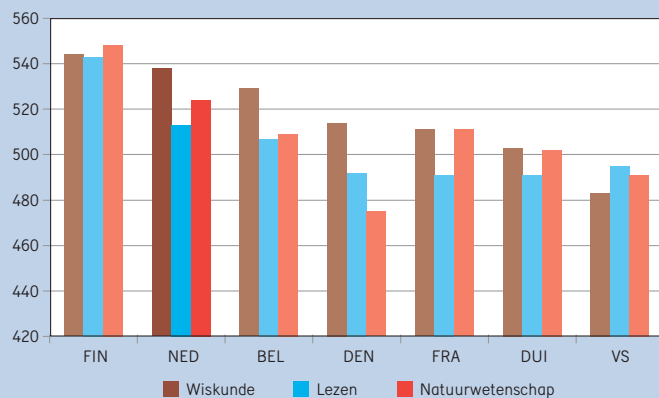
In 2002 is door acht Europese landen een onderzoek uitgevoerd naar prestaties in het Engels van 'grade 9' - leerlingen (derde klas) in het secundair onderwijs. Deze landen werken samen in 'The European Network of Policy Makers for the Evaluation of Education Systems'.

Interessant is een vergelijking van de scores op de taalvaardigheidstoetsen luisteren, lezen, schrijven en grammatica. Lezen is het best ontwikkeld, op schrijven en luisteren scores leerlingen lager. In grammatica zijn de verschillen in kennis tussen landen minder groot dan in de andere vaardigheden.

Uit de uitkomsten blijkt dat Nederlandse leerlingen lager scoren dan leeftijdgenoten in de Scandinavische landen Zweden, Noorwegen en Denemarken, ongeveer even hoog als Finse leerlingen en hoger dan leerlingen in Spanje en Frankrijk.

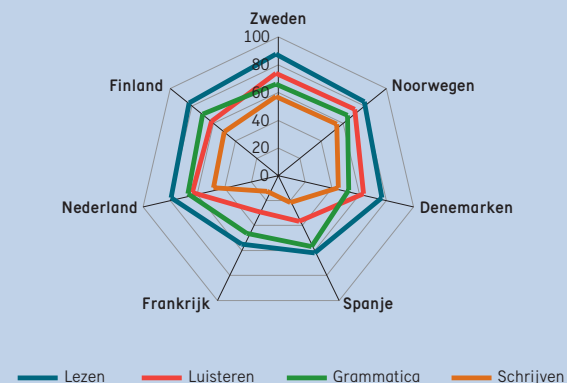
Figuur 2.9 PISA-scores in drie vaardigheidsgebieden

15-jarigen, gemiddelde scores, 2003

Figuur 2.10 Beheersing van het Engels

Klas 3 secundair onderwijs, percentage correcte antwoorden, 2002

Tabel 2.11

Bron

OESO, First Results from PISA 2003, Tables 2.5c (p. 356), 6.2 (p. 444) and 6.6 (p. 488)

Toelichting

– Wegens te lage respons naar OESO maatstaven is Engeland niet opgenomen in PISA-rapportage

Scores van 15-jarige leerlingen in wiskunde, lezen en natuurwetenschap (PISA 2003)

Lidstaten OESO en EU	Wiskunde	Lezen	Natuurwetenschap
Finland	544	543	548
Zuid-Korea	542	534	538
Nederland	538	513	524
Japan	534	498	548
Canada	532	528	519
België	529	507	509
Zwitserland	527	499	513
Australië	524	525	525
Nieuw zeeland	523	522	521
Tsjechië	516	489	523
IJsland	515	492	495
Denemarken	514	492	475
Frankrijk	511	491	511
Engeland	508	507	518
Zweden	509	491	506
Oostenrijk	506	491	491
Ierland	503	515	505
Duitsland	503	491	502
Slowakije	498	469	495
Noorwegen	495	500	484
Luxemburg	493	479	483
Polen	490	497	498
Hongarije	490	482	503
Spanje	485	481	487
Verenigde Staten	483	495	491
Portugal	466	478	468
Italië	466	467	486
Griekenland	445	472	481
Mexico	385	400	405

Tabel 2.12

Bron

OESO, First Results from PISA 2003, Tables 2.5a en 2.5c, p. 354-356

Wiskundescores van 15-jarige leerlingen, naar geslacht en naar niveau (PISA 2003)

	NED	BEL	DEN	FRA	DUI	FIN	EU-15	VS	OESO
A) Scores naar geslacht (absoluut)									
Jongens + meisjes	538	529	514	511	503	544	501	483	500
Jongens	540	533	523	515	508	548	507	486	506
Meisjes	535	525	506	507	499	541	495	480	494
Verskil tussen jongens en meisjes	5	8	17	9	9	7	11	6	11
B) Scores naar niveau (in procenten)									
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Onder niveau 1 (< 358 punten)	2,6	7,2	4,7	5,6	9,2	1,5	7,5	10,2	8,2
Niveau1 (358-420)	8,4	9,3	10,7	11,0	12,4	5,3	13,0	15,5	13,2
Niveau 2 (421-482)	18,0	15,9	20,6	20,2	19,0	16,0	21,6	23,9	21,1
Niveau 3 (483-544)	23,0	20,1	26,2	25,9	22,6	27,7	24,5	23,8	23,7
Niveau 4 (545-606)	22,6	21,0	21,9	22,1	20,6	26,1	19,2	16,6	19,1
Niveau 5 (607-668)	18,2	17,5	11,8	11,6	12,2	16,7	10,6	8,0	10,6
Niveau 6 (> 668 punten)	7,3	9,0	4,1	3,5	4,1	6,7	3,7	2,0	4,0

Onderwijsdeelname

Deelnamevolume

De aantallen leerlingen/studenten worden in de leerplichtige leeftijden vooral bepaald door de demografische ontwikkeling, maar er zijn ook andere factoren die het totale deelnamevolume bepalen.

In totaal is de deelname aan het reguliere onderwijs sinds 1998 met ongeveer 220 duizend toegenomen tot circa 3,62 miljoen deelnemers.

In het primair onderwijs (po) bevindt zich 46 procent van de deelnemers, in het vo 26 procent, in het mbo 13 procent, in het hbo 10 procent en in het wo 5 procent.

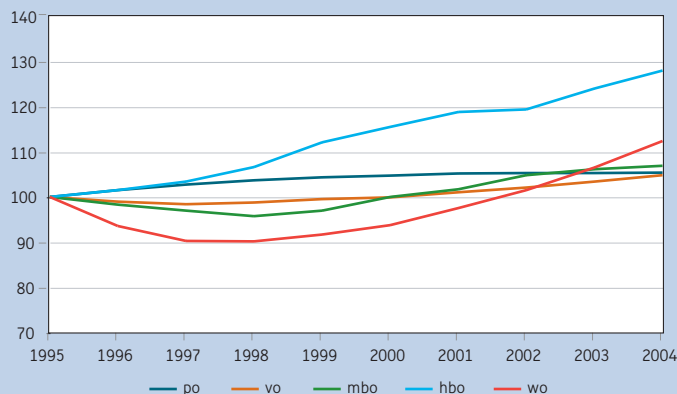
De toename van het po en vo wordt vooral bepaald door de geboortetontwikkeling, maar wordt afgeremd door het dalende migratiesaldo.

Opmerkelijk is de toename van het middelbaar beroepsonderwijs: tot en met 2002 is vooral de belangstelling voor de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) toegenomen. In 2003 en 2004 is onder druk van de arbeidsmarkt de deelname aan de bbl weer gedaald, terwijl de voltijd-beroepsopleidende leerweg (voltijd-bol) nu juist sterk is gegroeid.

In het hoger beroepsonderwijs (hbo) blijven de studentenaantallen toenemen. In 2002 leek de groei tot stilstand te zijn gekomen, maar in 2003 en 2004 is de deelname weer fors toegenomen bij de voltijd-opleidingen. Deze groei van het hbo komt vooral doordat meer havisten en mbo-gediplomeerden direct doorstromen naar het hbo. Bij deeltijd-hbo is er geen groei meer, in 2004 is er zelfs sprake van een daling.

Figuur 2.11 Deelnemers

Index met 1995=100

De deelname aan het wetenschappelijk onderwijs (wo) blijft geleidelijk stijgen. Deze toename komt vooral doordat meer hbo-gediplomeerden doorstromen naar het wo.

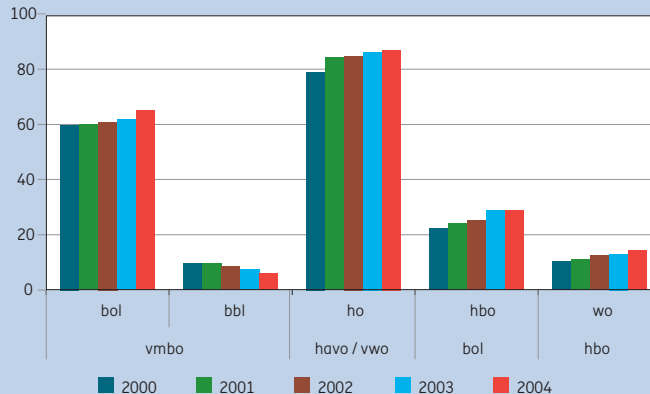
Zowel voor hbo als wo geldt dat het percentage vrouwen hoger ligt dan 50 procent, dus op dit punt is de vrouwenemancipatie voltooid. Dit geldt niet voor allochtonen: het aandeel van niet-westerse allochtonen in de hbo- en wo-studentenpopulatie is weliswaar fors gegroeid, maar dit houdt vrijwel gelijke tred met het overeenkomstige aandeel in de Nederlandse jeugd. De achterstand van allochtonen wordt dus nauwelijks ingelopen.

Belangrijkste deelnemersstromen

De gediplomeerde directe doorstroom tussen voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) en middelbaar beroepsonderwijs (mbo) bedraagt bijna 70 procent. In toenemende mate kiezen vmbo'ers voor bol in plaats van bbl. Vanuit bol gaat een steeds groter deel verder in het hbo. In hbo en wo komen steeds meer eerstejaars direct uit havo en vwo. Tenslotte is ook de overstap tussen hbo en wo steeds populairder geworden. Naast gediplomeerde hbo'ers gaat ook een substantieel aantal studenten na het behalen van de hbo-propedeuse door in het wo. Door deze ontwikkelingen neemt de gemiddelde verblijftijd in het onderwijs nog steeds toe. Er zijn weliswaar enkele trends die de gemiddelde verblijfsduur in vo en hbo, maar per saldo is er toch een toename van de gemiddelde totale leerweg; deze bedraagt momenteel ruim 17 jaar in het bekostigd voltijd-onderwijs en circa anderhalf jaar in het bekostigd deeltijd-onderwijs.

Figuur 2.12 Belangrijkste deelnemersstromen

Percentage van de uitstroom dat doorstroomt, naar bestemming

Tabel 2.13

Bron

OCW

Toelichting

- Aantal leerlingen bao inclusief trekkende bevolking
- Zorgleerlingen zijn leerlingen in pro en leerlingen met lwoo
- Aantallen incl. deeltijdonderwijs (deeltijdberoepsonderwijs en deeltijd-hbo) en groen onderwijs
- Aantallen wo incl. extraneï, auditoren en deeltijdstudenten
- Aantallen hbo omvatten alle ingeschrevenen aan bekostigde opleidingen; vt (voltijd) en dt (deeltijd) zijn inclusief hbo groen

Aantal deelnemers (x 1000)

	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal	3.463,4	3.504,8	3.538,2	3.577,6	3.615,6
totaal po	1.644,0	1.652,3	1.654,1	1.653,9	1.656,2
bao	1.546,6	1.552,4	1.550,0	1.547,6	1.549,0
sbao	51,6	51,8	52,1	51,4	50,1
(v)so	45,8	48,2	52,1	54,9	57,1
totaal vo	894,2	904,5	913,6	925,6	937,0
vo excl. zorg	764,9	768,6	777,6	787,0	794,2
zorg	98,0	103,5	102,2	102,9	106,5
vbo groen	20,5	20,9	21,6	22,4	22,3
lwoo groen	10,8	11,5	12,2	13,3	13,9
totaal mbo	448,1	455,5	469,5	475,6	479,2
bol	254,8	253,9	264,5	280,8	301,4
bbl	142,6	150,1	155,9	151,0	136,6
bol-dt	26,9	27,8	25,5	20,0	16,3
bol groen	15,8	15,3	15,0	15,1	15,7
bbl groen	8,0	8,4	8,6	8,7	9,2
totaal hbo	311,9	320,7	322,2	334,8	345,4
vt-hbo	252,1	255,7	257,6	268,1	279,9
dt-hbo	59,8	65,0	64,6	66,7	65,5
hbo-groen	8,1	8,5	8,4	8,7	8,7
totaal wo	165,2	171,9	178,8	187,7	197,9
wo	161,5	168,0	174,8	183,3	193,5
wo groen	3,7	3,8	4,0	4,4	4,4

Tabel 2.14

Bron

OCW

Toelichting

- Inclusief groen onderwijs
- Kleine stromen tussen onderwijssectoren zijn niet opgenomen: bijv. van po naar mbo
- Stromen tussen onderwijssectoren zijn alleen directe stromen
- vmbo omvat voormalig vbo en voormalige mavo
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, Deel C.

Belangrijkste deelnemersstromen (x 1000)

		2000	2001	2002	2003	2004
van	naar					
buiten het onderwijs	po	207,4	211,0	211,1	214,8	218,6
buiten het onderwijs	deeltijd onderwijs	142,1	155,3	156,8	140,1	132,9
buiten het onderwijs	overige sectoren	80,6	89,7	93,2	95,2	104,8
po	vo	191,5	190,3	197,5	201,7	197,2
vo basisvorming	vmbo3	106,2	110,4	112,3	107,1	107,7
vo basisvorming	havo/vwo3	71,3	71,2	71,4	74,7	77,8
vmbo	bol	57,3	56,7	61,1	60,6	65,1
vmbo	bbl	9,3	9,2	8,7	7,3	5,9
havo/vwo	ho	50,5	46,3	46,8	51,1	53,5
bol	hbo	14,7	16,8	15,2	17,9	18,7
hbo	wo	4,5	4,7	5,5	6,0	6,7
po t/m wo	deeltijd onderwijs excl. bbl	12,2	13,4	11,6	10,5	8,9
po t/m wo	buiten het onderwijs	246,8	249,5	251,2	242,5	229,4
deeltijd onderwijs	buiten het onderwijs	100,5	112,9	118,9	111,1	100,8

Onderwijsdeelname internationaal

Onderwijsdeelname naar leeftijdscategorie

0-4 jarigen: in 2002 gingen in Nederland bijna alle 4-jarigen naar de basisschool, hoewel er pas op 5-jarige leeftijd sprake is van leerplicht. In tegenstelling tot Nederland namen in enkele omliggende landen ook kinderen van 2 en 3 jaar oud deel aan het voorschools onderwijs.

15-19 jarigen: 87 procent van de Nederlandse kinderen in de leeftijdsgroep 15-19 jarigen ging in 2002 naar school. Nederland scoorde hiermee hoog ten opzichte van het EU- en OESO gemiddelde van respectievelijk 82 en 79 procent. De meeste leerlingen in deze leeftijdsgroep volgden een opleiding in het secundair onderwijs. Het grootste gedeelte (tweederde) van de deelnemers in het hoger secundair onderwijs participeerde in een beroepsgerichte opleiding.

20-29 jarigen: de onderwijsdeelname van 20-29 jarigen in Nederland aan het regulier onderwijs bedroeg 23 procent. Dit cijfer komt overeen met de gemiddelde onderwijsdeelname in de EU- en de OESO landen.

30-39 jarigen: de deelname van volwassenen aan het formele onderwijs was in Nederland in 2002 lager dan in andere Europese landen. Van de Nederlandse 30-39 jarigen volgde 3 procent een reguliere opleiding. In omliggende landen varieerde de onderwijsparticipatie van 2 procent in Frankrijk tot 16 procent in Engeland.

Verwachte onderwijsduur

Een Nederlands kind ontvangt vanaf zijn 5e jaar gedurende zijn hele leven naar verwachting ruim 17 jaar onderwijs. De verschillen in onderwijsduur tussen omliggende landen zijn in de orde van plus of min twee jaar. Daarnaast zitten er grote verschillen in de structuur van het schoolstelsel tussen buurlanden onderling. Zo is Nederland een van de weinige landen waar al op 17-jarige leeftijd (havo-gediplomeerden) aan tertiair onderwijs kan worden begonnen. In omliggende landen kan pas op minimaal 18-jarige leeftijd met onderwijs op tertiair niveau worden begonnen, waarna dit op zijn vroegst 3 jaar later kan worden afgerond.

Onderwijsdeelname 20-24 jarigen

In Education at a Glance besteedt de OESO speciale aandacht aan de onderwijsdeelname van 20-24 jarigen. Ruim eenderde van de Nederlandse 20-24 jarigen neemt deel aan het regulier onderwijs. Bijna 60 procent werkt en heeft het onderwijssysteem verlaten. De rest (circa 8 procent) is hetzij werkloos of niet beschikbaar voor de arbeidsmarkt. Een belangrijk deel van de Nederlandse 20-24 jarigen volgt geen onderwijs en heeft geen startkwalificatie (een diploma hoger secundair onderwijs): 24 procent van de mannen en ruim 18 procent van de vrouwen.

De reden voor de speciale aandacht voor deze laag gekwalificeerde jongeren is dat zij een potentiële risicogroep vormen. In vrijwel alle OESO-

landen is de werkloosheid onder 20-24 jarigen zonder een startkwalificatie hoger dan die onder leeftijdgenoten met een startkwalificatie.

Overigens heeft de EU-doelstelling voor voortijdig schoolverlaten betrekking op de leeftijdscategorie 18-24 jaar.

Buitenlandse studenten in Nederland

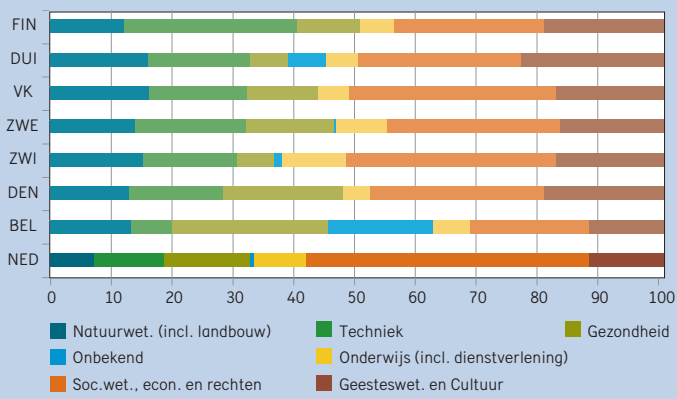
Education at a Glance 2004 toont aan dat in 2002 4 procent van de Nederlandse studenten in het hoger onderwijs van buitenlandse afkomst was (afkomstig uit de hele wereld). Het Europees' gemiddelde bedroeg ruim 6,5 procent.

Hierbij moet worden aangetekend dat programmastudenten (zoals RBP, DELTA, Socrates) in deze statistieken niet zijn meegenomen. Daarnaast is het moeilijk om onderscheid te maken tussen buitenlandse mensen die naar Nederland komen om te studeren en buitenlandse mensen die in Nederland woonachtig zijn en hier studeren.

De meeste buitenlandse studenten zijn van Duitse en Belgische afkomst, maar ook Turken en Chinezen vormen een relatief grote groep. Van alle buitenlandse studenten in Nederland is vier procent van Chinese afkomst. Bijna de helft van de buitenlandse studenten studeert sociale wetenschappen, economie en/of rechten. Slechts een gering deel komt hier om bijvoorbeeld landbouw of techniek te studeren.

Figuur 2.13 Buitenlandse studenten naar studierichting

Verdeling voor studierichtingen in het tertiair onderwijs, 2002

Tabel 2.15

Deelname aan formeel onderwijs naar leeftijd, in percentage van de leeftijdsgroep, 2002

Bron

EAG2004, Tabel C1.2, pag. 278

Toelichting

– Deelname 0-4 jarigen gegeven als percentage van de leeftijdsgroep 3-4 jarigen

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	EU-15	VS	OESO
0-4 jaar	48,8	119,6	86,9	80,3	119,7	81,2	75,3	52,7	67,8
5-14 jaar	99,3	100,1	99,1	97,5	101,1	98,9	99,3	96,9	98,5
15-19 jaar	86,5	92,3	81,8	89,2	86,7	76,8	81,9	74,8	79,4
20-29 jaar	23,4	27,4	31,4	25,5	19,6	26,8	23,8	25,2	22,7
30-39 jaar	2,9	8,3	5,5	2,8	1,8	16,2	5,2	4,6	5,4
40 jaar en ouder	0,8	3,0	0,8	0,2	--	8,3	1,7	1,3	1,5

Tabel 2.16

Verwachte onderwijsduur voor 5-jarigen, 2002

Bron

EAG2004, Tabel C1.1, pag. 277

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	EU-15	VS	OESO
Totaal	17,2	19,4	18,0	17,1	16,6	20,4	17,5	16,8	17,2
Jongens	17,3	18,8	17,5	17,2	16,3	18,9	17,0	16,5	16,8
Meisjes	17,1	20,0	18,6	17,0	16,9	21,9	17,9	17,3	17,5

Tabel 2.17

Onderwijs- en arbeidsmarktstatus van 20-24 jarigen, 2002

Bron

EAG2004, Tabel C5.1, pag. 350-351

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	EU-15	VS(2001)	OESO
In procenten van alle 20-24 jarigen									
A) Onderwijsstatus									
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Onderwijsvolgend	35,3	38,2	51,9	38,0	53,2	30,8	39,8	33,9	37,5
Niet onderwijsvolgend	64,7	61,8	48,1	62,0	46,8	69,2	60,2	66,1	62,5
B) Niet onderwijsvolgend, naar arbeidsmarktstatus en opleidingsniveau									
Niet onderwijsvolgend	64,7	61,8	48,1	62,0	46,8	69,2	60,2	66,1	62,5
Werkzaam	56,8	44,4	40,2	46,5	32,5	54,2	46,1	50,5	45,9
Met startkwalificatie	39,9	35,3	27,5	38,7	25,6	50,6	33,6	42,8	33,9
Zonder startkwalificatie	16,9	9,0	12,7	7,8	6,9	3,6	12,5	7,6	12,0
Niet werkzaam	7,9	17,4	7,9	15,5	14,4	15,0	14,1	15,6	16,6
Met startkwalificatie	3,6	9,7	3,8	8,6	7,5	10,6	8,0	10,9	9,6
Zonder startkwalificatie	4,3	7,7	4,1	6,9	6,9	4,4	6,0	4,7	7,0
C) Niet onderwijsvolgend, al dan niet werkzaam, zonder startkwalificatie, naar geslacht									
Mannen en vrouwen	21,2	16,8	16,8	14,7	13,8	8,0	18,5	12,3	19,0
Mannen	23,9	19,3	15,2	14,4	15,1	8,2	20,6	13,9	20,3
Vrouwen	18,5	14,2	18,2	14,9	12,4	7,7	16,5	10,8	17,7

Instellingen en Personeel

Gemiddelde omvang van instellingen

Na een aantal schaalvergrotingsoperaties in het begin van de jaren '90 is het totale aantal instellingen in de verschillende sectoren min of meer gestabiliseerd.

In de gemiddelde instelling in het voortgezet onderwijs liepen in 2004 ongeveer 1.430 leerlingen rond tegen 1.070 leerlingen in 2000. De schaalvergroting in het vo heeft in de periode 2000-2004 geleid tot een toename van de gemiddelde schoolgrootte met 33 procent.

Personeel

In alle sectoren, behalve in het voortgezet onderwijs, is de vergrijzing van het zittende personeel tot 2000 toegenomen. De stijging van de gemiddelde leeftijd is in 2003 over de gehele linie vrijwel nihil. De toename van het percentage 50-plussers gaat echter nog wel door. Door deze toename en door de grotere kans van oudere werknemers op ziekte en invaliditeit, blijven de risico's voor uitgaven in verband met inactiviteit toenemen.

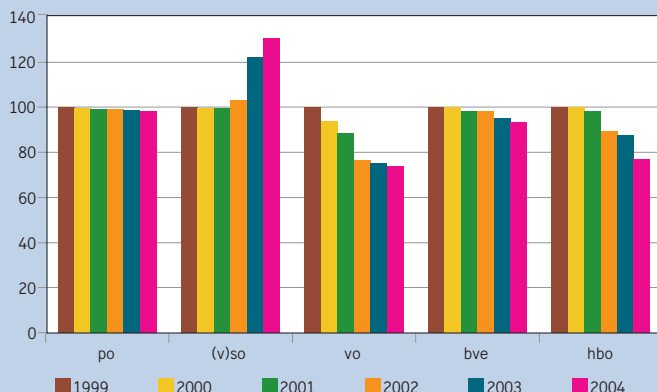
De personeelssterkte is tussen 2000 en 2003 in alle onderwijssectoren, behalve in het wetenschappelijk onderwijs, toegenomen. In het primair en secundair onderwijs was de toename het grootst en deze ging ook in 2004 nog door.

In het wetenschappelijk onderwijs zijn de personeelsaantallen voor de verschillende jaren niet goed vergelijkbaar door overheveling van personeel naar de universitaire medische centra en door aanstellingen bij de universiteiten die eerder bij de onderzoeksinstituten zouden zijn gerealiseerd.

Het aandeel van vrouwen in de personeelssterkte is de afgelopen jaren blijven toenemen. Ook in het primair onderwijs, waar vrouwen al lang het merendeel van het personeel vormden is hun aandeel verder gestegen. Het onderwijzend personeel in het primair onderwijs bestaat voor bijna 80 procent uit vrouwen. In de functie van directeur daarentegen is slechts 22 procent vrouw. Ook bij andere onderwijssectoren blijft het aandeel van vrouwen in directiefuncties achter. Hun aandeel stijgt echter wel.

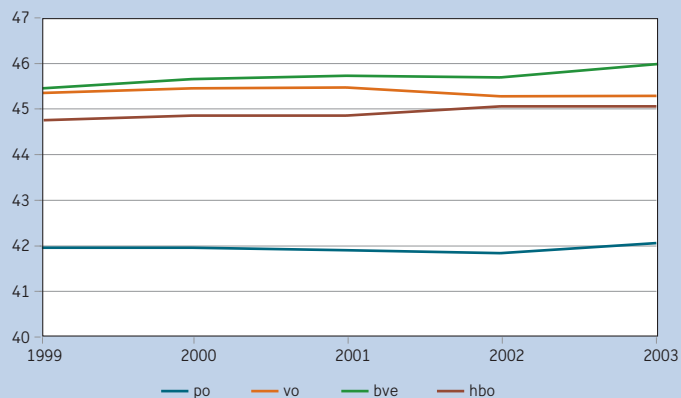
Figuur 2.14 Aantal instellingen

Index met 1999=100 (bij (v)so betreft het vestigingen)

Figuur 2.15 Gemiddelde leeftijd personeel

In jaren, naar sector

Tabel 2.18

Bron

Diverse bronnen, zie volgende hoofdstukken

Toelichting

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Kerncijfers instellingen en personeel

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Aantal instellingen					
po scholen	7.742	7.709	7.704	7.666	7.625
vo scholen	834	784	680	667	656
bve	62	61	61	59	58
hbo	56	55	50	49	43
wo	12	12	12	12	12
B) Personeelssterkte (in fte's x 1000)					
po	110,3	119,5	126,2	129,3	129,2
vo	72,0	75,6	79,1	81,7	82,3
bve	33,4	34,7	36,8	37,5	36,7
hbo	21,7	22,5	23,4	24,1	--
wo (onderwijs+onderzoek, incl 3e geldstr)	40,0	38,6	39,5	38,6	--
C) Percentage 50 jaar en ouder					
po	26,0	27,5	28,3	30,1	32,2
vo	39,3	39,8	39,9	40,8	41,8
bve	37,0	38,4	39,2	40,9	42,9
hbo	36,8	37,4	37,9	38,5	--
wo	27,3	27,3	28,2	28,3	--
D) Percentage vrouwen (op basis van fte's)					
po	68,9	70,5	72,0	72,7	73,6
vo	34,1	35,5	37,0	38,0	39,2
bve	44,6	45,7	46,5	47,0	47,0
hbo	39,4	40,7	42,0	42,9	--
wo	35,9	36,2	37,0	37,4	--

Onderwijsproces internationaal

Curriculum primair en lager secundair onderwijs

Van de totale voorgeschreven werktijd van leraren in het primair en secundair onderwijs wordt in Nederland meer dan de helft besteed aan lesgeven. Op Schotland en Spanje na (die nog hoger scoren) ligt dit aandeel in de overige OESO landen, waarvoor gegevens beschikbaar zijn, tussen de 30 en 50 procent.

Tegelijkertijd ontvangen Nederlandse leerlingen per jaar meer lessen dan in de meeste andere Europese landen. De rechtstreekse output van het onderwijsstelsel in termen van "genoten onderwijstijd" is daarmee groot te noemen. Tijdens deze "genoten onderwijstijd" besteedt de Nederlandse leraar in het primair onderwijs relatief weinig aandacht aan vreemde talen en gymnastiek en dus relatief veel tijd aan lezen, schrijven, rekenen en andere onderwerpen. Dit is conform de voorschriften; de praktijk kan hier en daar afwijken. De beperkte aandacht aan vreemde talen in het primair onderwijs wordt snel ingelopen in het lager secundair onderwijs, waar Nederland naar verhouding veel tijd aan vreemde talen besteedt. Meer dan in andere landen is in het Nederlandse lager secundair onderwijs een vrij groot deel van het curriculum naar vrije keuze in te vullen.

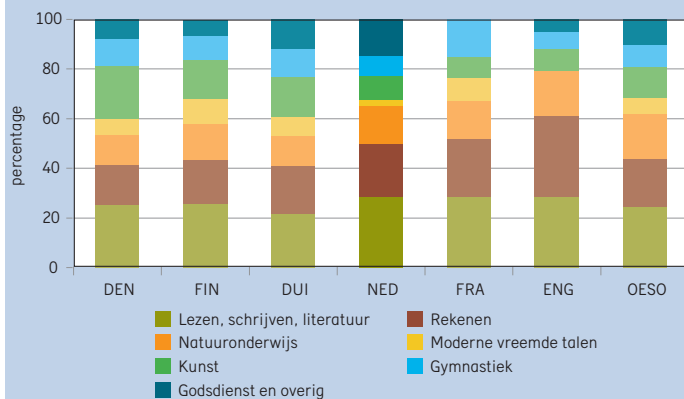
Vergrijzing in het secundair onderwijs

Van de docenten werkzaam in het Nederlandse secundair onderwijs is driekwart 40 jaar of ouder en 37 procent 50 jaar of ouder.

In OESO verband behoort Nederland daarmee, met Duitsland en Italië, tot de landen waar de vergrijzing van het docentencorps in het secundair onderwijs zich het sterkst manifesteert.

Figuur 2.16 Curriculum primair onderwijs

Verdeling verplichte vakken, voor 9-11 jarigen, 2002

Vrouwen in het onderwijs

In alle OESO-landen zijn vrouwen oververtegenwoordigd in het onderwijzend personeel in het primair onderwijs. Gemiddeld zijn vier van de vijf leerkrachten in het primair onderwijs vrouw. De Nederlandse cijfers komen overeen met het algemene beeld in de OESO-landen.

In het hoger secundair onderwijs werken in de OESO-landen gemiddeld evenveel vrouwen als mannen, maar in het tertiair onderwijs zijn vrouwen, met gemiddeld 38 procent, ondervertegenwoordigd.

In de hogere onderwijsniveaus zijn de Nederlandse vrouwelijke docenten minder vertegenwoordigd dan hun vrouwelijke collega's in andere landen.

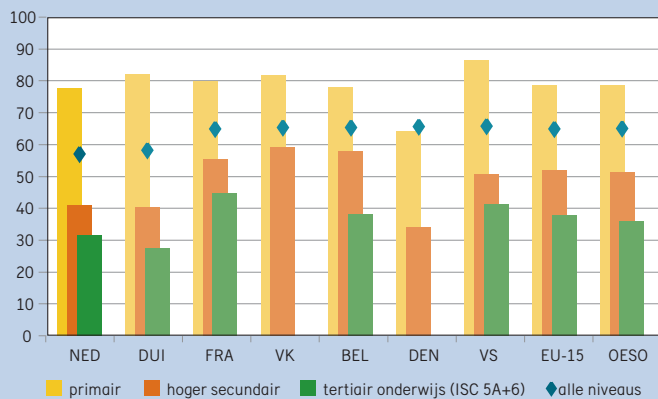
Autonomie van scholen

Education at a Glance 2004 presenteert de resultaten van een door de OESO uitgevoerd onderzoek naar de besluitvorming op vier verschillende domeinen binnen het lager secundair onderwijs: 1. de organisatie van het onderwijs, 2. personeelszaken, 3. planning en structuur en 4. toekenning en gebruik van financiële middelen.

Besluitvorming over de organisatie van het onderwijs vindt in Nederland bijna geheel op schoolniveau plaats en andere niveau's zijn slechts marginaal betrokken. Wat betreft personeelszaken vindt besluitvorming eveneens voor het grootste deel op schoolniveau plaats, maar hebben ook onderwijsorganisaties invloed. Beslissingen over planning en structuur en over besteding van financiële middelen worden door scholen in volledige autonomie genomen. Zo nemen Nederlandse scholen internationaal een opvallende positie in door hun relatief grote autonomie.

Figuur 2.17 Vrouwelijk onderwijzend personeel

Aandeel vrouwen naar onderwijsniveau, 2001

Tabel 2.19

Bron

EAG2003, Tabel D8.3, pag. 410

Leeftijdverdeling leraren secundair onderwijs, 2001

	NED	BEL	ZWE	DUI	FRA	VK	EU-15	OESO
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Jonger dan 30 jaar	8,3	12,7	11,7	4,0	17,1	17,8	11,5	12,6
30 - 39 jaar	17,2	21,8	19,1	14,0	24,7	22,8	22,8	24,4
40 - 49 jaar	37,4	35,6	24,6	35,4	27,1	33,4	31,9	32,4
50 jaar en ouder	37,1	29,9	44,6	46,6	31,1	26,0	33,8	30,6

Tabel 2.20

Bron

EAG2004, Tabel D3.1, pag. 390-391

Salaris leerkracht (x € 1000), 2002

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	EU-15	VS	OESO
Startsalaris									
Primair onderwijs	26,1	23,3	29,6	34,4	21,1	24,8	23,9	27,5	21,3
Lager secundair onderwijs	27,1	23,5	29,6	35,7	23,4	24,8	25,5	27,5	22,6
Hoger (alg) secundair onderwijs	27,3	29,2	28,3	38,6	23,8	24,8	25,8	27,6	23,6
Salaris na 15 jaar ervaring									
Primair onderwijs	32,9	31,8	33,4	41,6	28,4	37,3	31,1	39,9	29,2
Lager secundair onderwijs	36,1	33,0	33,4	43,9	30,7	37,3	32,6	39,9	31,1
Hoger (alg) secundair onderwijs	47,9	42,4	40,1	47,3	31,1	37,3	35,5	40,0	33,3
Maximum salaris									
Primair onderwijs	37,6	38,1	33,4	44,6	42,0	37,3	37,4	48,5	35,2
Lager secundair onderwijs	41,4	40,4	33,4	45,9	44,3	37,3	39,1	47,7	37,4
Hoger (alg) secundair onderwijs	54,9	51,0	42,9	49,5	44,8	37,3	42,6	47,8	39,8

Toelichting

- Nederland: secundair onderwijs = vo en be; salarissen volgens schalen 9 (po) , 10, 11 en 12 (vo)
- Salarissen zijn omgerekend naar euro's m.b.v. koopkrachtpariteiten
- Algemeen secundair onderwijs: niet beroepsgericht

Leerling-leraar ratio

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	EU-15	VS	OESO
Primair onderwijs									
1998	17,8	14,0	--	21,6	--	22,0	17,1	16,5	17,1
1999	16,6	13,9	10,6	21,0	19,6	22,5	16,0	16,3	18,0
2000	16,8	15,0	10,4	19,8	19,8	21,2	15,8	15,8	17,9
2001	17,2	13,4	10,0	19,4	19,5	20,5	14,9	16,3	17,0
2002	17,0	13,1	--	18,9	19,4	19,9	15,2	15,5	16,9
Secundair onderwijs									
1998	18,5	--	--	15,5	--	16,7	14,4	15,9	15,2
1999	17,7	8,8	12,4	15,2	12,8	14,7	12,7	15,6	14,6
2000	17,1	9,7	12,8	15,2	12,5	14,8	12,4	15,2	14,3
2001	17,1	9,8	12,4	15,2	12,3	14,5	12,1	15,9	13,9
2002	15,9	9,3	--	15,1	12,2	14,8	11,7	15,5	13,6

Tabel 2.21

Bron

EAG 2000, 2001, 2002, 2003, 2004 (Tabel D2.2, pag. 377)

Toelichting

- Leerling-leraar ratio representeert niet de 'klasse/groepsgrootte'.
- Primair onderwijs hier incl. speciaal onderwijs

Uitgaven onderwijs

Nationale uitgaven aan onderwijs

Het Nederlandse onderwijs wordt voor een groot gedeelte door het ministerie van OCW bekostigd. OCW bepaalt echter niet als enige de overheidsuitgaven aan onderwijs.

Voor de totale overheidsuitgaven aan onderwijs zijn ook de uitgaven van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en van de gemeenten van groot belang. Ook vormen ouder- en deelnemerbijdragen een deel van de beschikbare middelen voor de onderwijsinstellingen. In 2003 werd door de onderwijsinstellingen onder andere circa 740 miljoen euro geïnd aan cursus- en collegegelden.

In de getoonde nationale onderwijsuitgaven blijven de uitgaven voor een aantal belangrijke onderwijsactiviteiten buiten beschouwing. Dit betreft onder andere het particuliere onderwijs, de bedrijfsopleidingen, opleidingen in het kader van arbeidsvoorziening en de Koninklijke Militaire Academie.

Financieringsstromen

De geldstromen naar de verschillende onderwijssoorten in Nederland lopen niet allemaal op dezelfde wijze. Naast de rechtstreekse bekostiging van instellingen door het ministerie van OCW, vloeien er ook langs andere wegen financiële middelen naar de onderwijsinstellingen.

De belangrijkste stromen zijn die via de gemeenten (onder andere bijdragen van OCW voor educatie en sinds 1997 ook voor de huisvesting van primair en voortgezet onderwijs) en die van de onderwijsdeelnemers zelf. De laatste betreffen de cursus- en collegegelden die aan de Regionale Opleidingen Centra (ROC's) en instellingen voor hbo en wo worden betaald.

Naast de hiervoor genoemde geldstromen kan een instelling ook andere inkomsten genereren, bijvoorbeeld uit vrijwillige ouderbijdragen, uit bijdragen van gemeenten voor deelname aan projecten, of uit opbrengsten van derden (contractonderwijs en -onderzoek).

OCW-uitgaven als percentage van het BBP

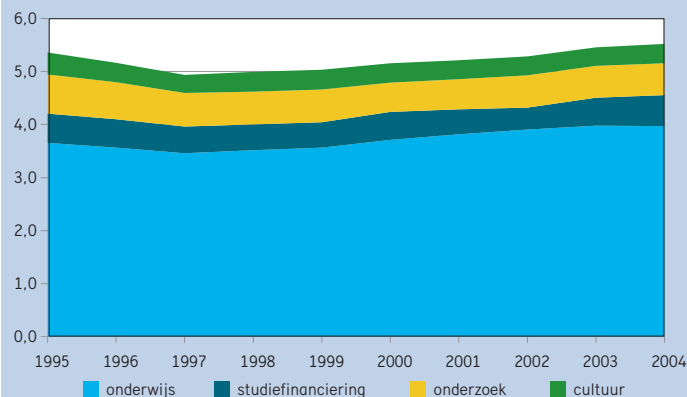
Een belangrijke graadmeter voor de investering in het onderwijs, zowel nationaal als internationaal, zijn de onderwijsuitgaven gerelateerd aan het Bruto Binnenlands Product (BBP). Het BBP kan als een indicator van de welvaart worden gezien. Hiermee worden de onderwijsuitgaven als een fractie van de welvaart uitgedrukt.

De OCW-uitgaven voor onderwijs zijn als percentage van het BBP gestegen van 4,7 procent in 2000 tot 5,0 procent in 2004. Het gaat hierbij om de OCW-uitgaven aan onderwijs inclusief studiefinanciering en wo-onderzoek.

De OCW-uitgaven bedragen circa 19 procent van de rijksuitgaven.

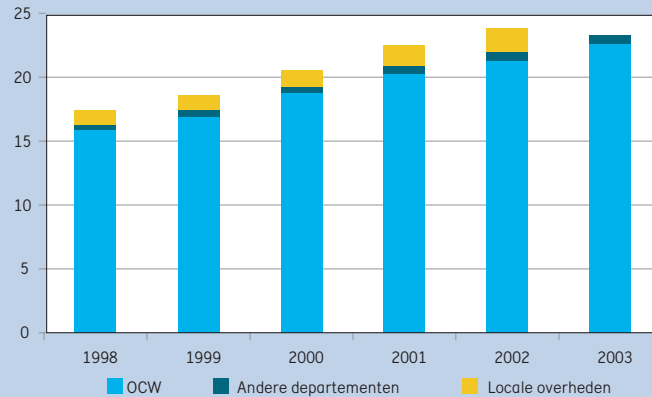
Figuur 2.18 Uitgaven OCW als percentage van het BBP

Gesaldeerde uitgaven OCW

Figuur 2.19 Overheidsuitgaven voor onderwijs

Uitgaven (x € 1 mld)

Tabel 2.22

Bron
Jaarverslagen OCW

Toelichting

– Bedragen samengesteld uit tabel 12.1; gesaldeerd met bepaalde ontvangsten en toegerekende apparaatskosten
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B en "Overige niet-beleidsartikelen".

Tabel 2.23

Bron
BBP: CBS
Rijksuitgaven: Financiële Jaarverslagen van het Rijk

Toelichting

– B) Gesaldeerde uitgaven inclusief apparaatskosten OCW, conform tabel 2.22

Tabel 2.24

Bron
CBS Statline, "Onderwijsuitgaven; publieke sector"
CBS: "Jaarboek Onderwijs in cijfers"
OESO: EAG

Toelichting

– In tabel 2.22 en tabel 2.23 hebben we te maken met drie verschillende definities voor de onderwijsuitgaven.
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B.

Onderwijsuitgaven OCW, gesaldeerd en inclusief apparaatskosten (x € 1 mln)

	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal OCW	18.730,0	20.254,8	21.311,0	22.591,1	23.361,9
po	5.783,8	6.430,0	7.018,0	7.422,5	7.582,8
vo	4.372,6	4.779,2	5.066,4	5.268,9	5.346,3
bve	2.297,4	2.521,5	2.598,4	2.624,4	2.712,2
hbo	1.370,6	1.530,1	1.648,0	1.680,6	1.741,1
wo	2.787,9	2.971,3	3.123,3	3.213,6	3.253,4
sfb	2.117,8	2.022,7	1.856,8	2.381,1	2.726,0

Onderwijsuitgaven OCW ten opzichte van BBP en Rijksuitgaven

	2000	2001	2002	2003	2004
A) BBP en Rijksuitgaven (x € 1 mln)					
Bruto Binnenlands Product	402.291	429.345	445.160	454.276	466.300
Rijksuitgaven (excl. uitgaven Nationale Schuld)	98.264	111.667	114.143	119.950	120.300
B) Onderwijsuitgaven OCW als percentage BBP en als percentage van de Rijksuitgaven					
Onderwijsuitgaven OCW (x € 1 mln)	18.730,0	20.254,8	21.311,0	22.591,1	23.361,9
Totaal als percentage van het BBP	4,7	4,7	4,8	5,0	5,0
Onderwijssectoren	4,1	4,2	4,4	4,4	4,4
Studiefinanciering	0,5	0,5	0,4	0,5	0,6
Totaal als percentage van de Rijksuitgaven	19,1	18,1	18,7	18,8	19,4
Onderwijssectoren	16,9	16,3	17,0	16,8	17,2
Studiefinanciering	2,2	1,8	1,6	2,0	2,3

Uitgaven voor onderwijs volgens CBS conform OESO-definitie (x € 1 mln)

	1998	1999	2000	2001	2002
A) Uitgaven overheid totaal (CBS)					
OCW volgens CBS	15.450	16.169	17.774	19.195	20.122
Andere departementen (LNV en VWS)	462	495	533	635	686
Locale overheden	1.074	1.187	1.277	1.584	1.803
B) Onderwijsuitgaven volgens CBS en OESO als percentage BBP					
CBS (overheidsuitgaven aan onderwijs)	4,8	4,8	4,9	5,0	5,1
OESO (nationale uitgaven aan onderwijsinstellingen)	4,6	4,7	4,7	4,9	--

Uitgaven per deelnemer

Uitgaven per deelnemer

Het opleiden van jongeren is de hoofdtaak van het onderwijs. Bij gelijkblijvende onderwijskwaliteit geeft het kengetal uitgaven per deelnemer een indicatie van de doelmatigheid van het onderwijs.

De groei van de uitgaven per deelnemer wordt in belangrijke mate bepaald door de loon- en prijsontwikkeling. De groei wordt verder beïnvloed door beleidsimpulsen om het onderwijs in staat te stellen de aansluiting bij maatschappelijke ontwikkeling te behouden en de kwaliteit van de afgestudeerden te verbeteren.

Vergelijkbaarheid tussen onderwijssectoren

De uitgaven per deelnemer maken een vergelijking mogelijk in de tijd, maar ook tussen de onderwijssectoren onderling. De opbouw van de OCW-uitgaven verschilt echter per sector. Dit maakt onderlinge vergelijking tussen de sectoren niet eenvoudig. De volgende verschillen zijn relevant:

- In het primair en voortgezet onderwijs komt de huisvesting voor rekening van de gemeenten;
- In het bve, hbo en wo is de huisvestingsbijdrage onderdeel van de rijksbijdrage;
- In het voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs wordt het lesgeld geïnd door de Informatie Beheer Groep (IBG) en vormt zodoende een 'inkomstenbron' van OCW; deze leselden zijn begrepen in de rijksbijdrage;
- Collegegeld (in hbo en wo) gaat van de deelnemers rechtstreeks naar de instellingen en maakt geen deel uit van de rijksbijdrage.

De OCW-uitgaven per deelnemer zijn in alle sectoren sinds 2000 toegenomen, met po en vo als snelste stijgers.

Instellingskosten per deelnemer

Voor een vergelijking van de sectoren kan men ook kijken naar het budget waarover de instellingen per deelnemer beschikken. Dit instellingsbudget omvat zowel de rijksbijdrage, als de gemeentelijke bijdrage en het collegegeld.

Wat nog ontbreekt in deze opsomming zijn private bijdragen anders dan cursus- en collegegelden, zoals vrijwillige ouderbijdragen, sponsorgelden en dergelijke. Informatie hierover is nog onvolledig.

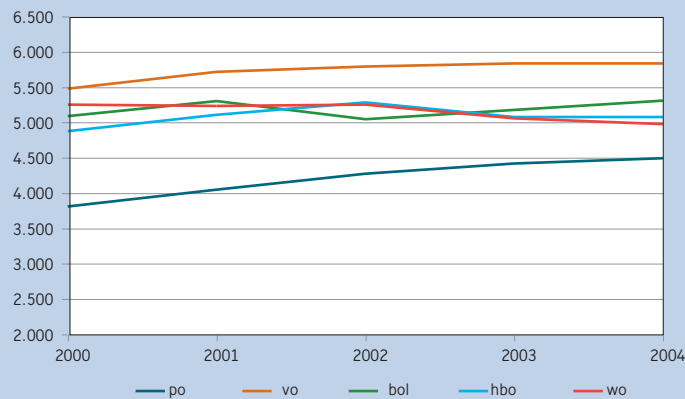
Over de hele linie zijn de instellingskosten per deelnemer ongeveer 1000 euro hoger dan de OCW-uitgaven per deelnemer. Alleen in het bol is er nauwelijks verschil tussen beide kengetallen. Ook is er in alle sectoren sprake van een groei in de instellingskosten per deelnemer sinds 2000, waarbij die in het po en vo opnieuw de meest opmerkelijke is.

OCW-uitgaven per gediplomeerde

Als indicator voor de doelmatigheid van het onderwijsstelsel kunnen de OCW-uitgaven per sector gedeeld door het aantal gediplomeerden in beeld worden gebracht. Deze indicator relateert de uitgaven aan de kwaliteit van de uitstroom. Hierbij kan het diploma als een kwaliteitsnorm worden opgevat.

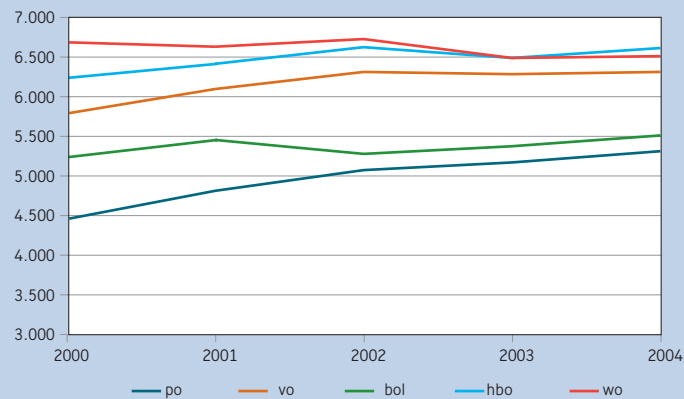
Figuur 2.20 OCW-uitgaven per deelnemer

Per schoolsoort, in prijzen 2004, in euro's

Figuur 2.21 Instellingskosten per deelnemer

Per schoolsoort, in prijzen 2004, in euro's

Tabel 2.25

Bron
Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Betreft gesaldeerde OCW-uitgaven zoals per onderwijssector aangegeven, exclusief apparaatskosten
- De OCW bekostiging bevat geen bedragen voor huisvesting po en vo. Deze uitgaven lopen via de gemeenten.
- De uitgaven WSF/WTS per onderwijsdeelnemer betreffen bruto uitgaven gedeeld door onderwijsdeelnemers van het voltijd onderwijs
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B en C

OCW-uitgaven per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)

	2000	2001	2002	2003	2004
po					
Uitgaven per leerling primair onderwijs	3.420	3.790	4.130	4.360	4.490
Basisonderwijs	3.080	3.400	3.690	3.890	3.960
Speciaal basisonderwijs	6.490	7.260	7.710	8.240	8.790
(Voortgezet) speciaal onderwijs	11.360	12.780	13.550	14.230	15.020
vo					
Uitgaven per leerling	4.920	5.350	5.600	5.760	5.870
bve					
Uitgaven mbo per deelnemer	4.570	4.960	4.880	5.110	5.300
hbo					
Uitgaven per student	4.460	4.850	5.180	5.090	5.150
wo					
Onderwijsuitgaven per student	4.720	4.900	5.080	4.990	4.970
Uitgaven WSF/WTS per onderwijsdeelnemer					
vo	240	270	270	270	280
bol	2.650	2.750	2.550	2.720	2.930
hbo	3.110	3.140	3.210	3.450	3.650
wo	2.810	2.870	3.130	3.550	3.730

Tabel 2.26

Bron
Jaarverslagen OCW
Nationale Rekeningen CBS

Toelichting

- Voor 2002 en 2003 zijn de gemeentelijke bijdragen geschat door verhoging met het prijsindexcijfer (CPI van CBS)

Instellingskosten per deelnemer (in lopende prijzen x € 1)

	2000	2001	2002	2003	2004
Inclusief gemeentelijke bijdragen en collegegelden hbo en wo					
po	4.000	4.500	4.900	5.100	5.300
vo	5.200	5.700	6.100	6.200	6.400
mbo	4.700	5.100	5.100	5.300	5.500
hbo	5.600	6.100	6.500	6.500	6.700
wo	6.000	6.200	6.500	6.400	6.500

Tabel 2.27

Bron
Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Uitgaven OCW per deelnemer x aantal deelnemers / aantal gediplomeerden

OCW-uitgaven per sector gedeeld door aantal gediplomeerden (in lopende prijzen x € 1)

	2000	2001	2002	2003	2004
po	29.000	33.000	35.000	36.000	38.000
vo	26.000	31.000	31.000	32.000	32.000
mbo	16.000	17.000	17.000	17.000	18.000
hbo	28.000	29.000	29.000	28.000	28.000
wo	39.000	40.000	41.000	41.000	42.000

Uitgaven onderwijs internationaal

Onderwijsuitgaven als percentage van het BBP

Als aandeel van het BBP zijn de totale uitgaven aan Nederlandse onderwijsinstellingen in 2001 ten opzichte van 1995 gelijk gebleven. In verschillende buurlanden zijn de uitgaven aan onderwijsinstellingen als percentage van het BBP licht gedaald. Desondanks zijn de uitgaven als percentage van het BBP in alle buurlanden hoger dan in Nederland. Het EU-gemiddelde was in 2001 5,4 procent, het OESO-gemiddelde 5,6 procent.

Groei van de onderwijsuitgaven naar sector

De uitgaven aan instellingen in het primair en secundair onderwijs samen zijn tussen 1995 en 2001 met bijna 30 procent gestegen, terwijl het aantal leerlingen met slechts 3 procent toenam. Ook in verhouding tot de forse groei van de welvaart in deze periode (22 procent stijging BBP), is er sprake van flinke extra investeringen in deze onderwijssectoren.

Tussen 1995 en 2001 groeiden de totale (publieke plus private) uitgaven aan instellingen in het tertiair onderwijs met 10 procent. Het aantal studenten nam met 5 procent toe. De publieke uitgaven voor het tertiair onderwijs zijn minder toegenomen (7 procent) dan de groei van het BBP. De groei van de private uitgaven aan tertiaire onderwijsinstellingen was in de periode 1995-2001 iets groter (24 procent) dan de groei van het BBP.

Onderwijsuitgaven naar bron en bestemming

De totale Nederlandse uitgaven aan onderwijsinstellingen ter grootte van 4,9 procent van het BBP was in 2001 voor 0,4 procentpunt afkomstig van private bronnen. Van de 4,9 procent BBP kwam in 2001 3,3 procentpunt

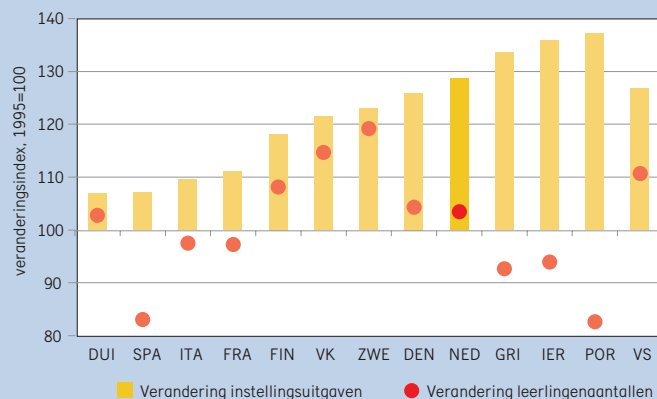
terecht bij het primair en secundair onderwijs en 1,3 procentpunt bij het tertiair onderwijs. De rest werd besteed aan het pre-primair onderwijs. In Nederland is dit aandeel kleiner dan in alle vergelijkingslanden, waar het varieert van 0,4 procent in Finland tot 0,8 procent in Denemarken. Er zijn grote onderlinge verschillen tussen landen in organisatie en financiering van pre-primair onderwijs. Wat in sommige landen wordt gerekend tot voorschools onderwijs, wordt in andere landen als kinderopvang gezien.

Uitgaven per deelnemer

In absolute zin liggen de Nederlandse uitgaven per leerling in het primair onderwijs nu ongeveer op het niveau van de omringende landen. De uitgaven per leerling in het Nederlandse secundair onderwijs zijn gemiddeld iets minder hoog dan die in de buurlanden. De verschillen zijn echter minder groot als het uitsluitend om uitgaven voor onderwijskundige doeleinden gaat en de kosten voor aanvullende diensten (zoals maaltijd en vervoer) buiten beschouwing worden gelaten. Bovendien worden in Nederland de uitgaven door ouders aan boeken en andere leermiddelen niet meegeteld in de totale uitgaven voor onderwijs. In sommige buurlanden worden de leermiddelen door de instellingen verstrekt. In het tertiair onderwijs lagen de Nederlandse uitgaven per student inclusief uitgaven aan onderzoek op universiteiten boven het EU- en OESO-gemiddelde. Zonder de uitgaven aan R&D gaf Nederland per student nog steeds veel uit, maar minder dan de Scandinavische landen. In Nederland wordt een groot deel van het onderzoek verricht op universiteiten, terwijl in andere landen onderzoek vooral plaatsvindt in afzonderlijke onderzoeksinstituten.

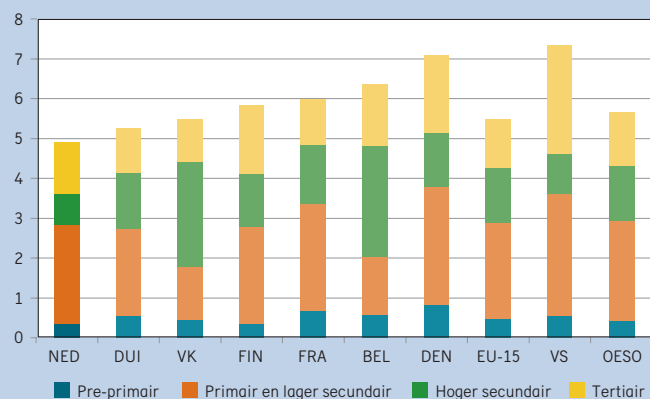
Figuur 2.22 Uitgaven aan instellingen en leerlingenaantallen

Primair en (post)secundair onderwijs, tussen 1995 en 2001

Figuur 2.23 Onderwijsuitgaven naar niveau

Als percentage van het BBP, 2001

Tabel 2.28

Bron

EAG2004, Tabel B2.1a, pag. 229

Uitgaven aan onderwijsinstellingen als percentage van het BBP

		NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	EU-15	VS	OESO
1995	Totaal	4,9	--	6,3	5,5	6,3	5,5	5,5	7,2	--
	Publiek	4,5	--	6,1	4,5	5,9	4,8	--	5,0	--
	Privaat	0,4	--	0,2	1,0	0,4	0,7	--	2,2	--
2001	Totaal	4,9	6,4	7,1	5,3	6,0	5,5	5,4	7,3	5,6
	Publiek	4,5	6,0	6,8	4,3	5,6	4,7	5,0	5,0	5,0
	Privaat	0,4	0,4	0,3	1,0	0,4	0,8	0,4	2,3	0,6

Tabel 2.29

Bron

EAG 2004, Tabel B1.1, pag. 215

Uitgaven per deelnemer (x € 1), 2001

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	EU-15	VS	OESO
Primair	4.529	4.957	7.054	3.948	4.450	4.113	4.895	7.043	4.519
Secundair	5.965	7.371	7.559	6.167	7.553	5.528	6.487	8.179	6.065
Tertiair incl R&D	12.088	10.797	13.304	9.786	8.233	10.018	9.427	20.714	9.365
Tertiair excl R&D	7.523	7.531	10.034	5.935	6.489	7.547	6.588	18.724	--

Tabel 2.30

Bron

EAG 2004, Tabel B1.2, pag. 216

Uitgaven per deelnemer als percentage van het BBP per hoofd, 2001

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	EU-15	VS	OESO
Primair onderwijs	16,9	19,6	25,9	16,6	17,8	16,5	19,7	21,5	19,5
Secundair onderwijs	22,3	29,1	27,8	26,0	30,2	22,2	26,0	25,0	25,6
Tertiair onderwijs (inclusief R&D)	45,2	42,8	48,9	41,3	33,0	40,3	38,9	63,2	41,9

Tabel 2.31

Bron

EAG 2004, Tabel 3.2a/b, pag. 242-243

Aandeel publieke financiering in totale financiering van onderwijsinstellingen

	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	VK	EU-15	VS	OESO	
Primair en secundair onderwijs										
1995	93,9	--	97,8	80,6	92,5	88,5	89,9	93,4	92,5	
2001	95,1	95,0	98,0	81,1	93,0	87,2	90,8	93,0	92,4	
Tertiair onderwijs										
1995	80,6	--	99,4	92,8	84,3	80,0	85,7	34,0	81,0	
2001	78,2	84,1	97,8	91,3	85,6	71,0	86,9	34,0	78,2	

EU-doelstellingen

EU-doelstellingen, indicatoren en benchmarks

Tijdens de Europese Raad in Lissabon (2000) stelden de Europese regeringsleiders zich een concurrerende en sociaal hechte Europese kennissamenleving in 2010 ten doel. Als instrument om deze strategische doelstelling te bereiken kozen zij de 'open coördinatiemethode'. Dit betekent dat lidstaten gezamenlijk doelstellingen vaststellen, waarna zij de vorderingen op weg naar 2010 evalueren met behulp van vergelijkbare en gezamenlijk afgesproken indicatoren en streefwaarden.

In Brussel (2003) stelde de Raad (Onderwijs) op vijf terreinen (voortijdig schoolverlaten, studie exacte vakken, opleidingsniveau, leesvaardigheid en leven lang leren) concrete doelstellingen vast voor alle lidstaten van de EU gezamenlijk. Elke lidstaat is volledig vrij in de wijze waarop zij de afgesproken doelstellingen vertaalt in nationaal beleid.

In 2003 heeft het ministerie van OCW een actieplan opgesteld waarin de vijf EU-benchmarks voor Nederland uitgewerkt worden in nationale doelstellingen en beleidsmaatregelen. Op deze manier draagt Nederland actief bij aan het versterken van de Europese kennissamenleving.

Nederlandse inzet EU-benchmarks onderwijs

De Nederlandse inzet op de vijf EU-benchmarks is door het ministerie bepaald op basis van prioriteiten in de OCW-beleidsagenda, maar ook naar aanleiding van sterke en zwakke punten van ons stelsel, zoals die blijken uit de internationale vergelijking. Sterke punten voor Nederland zijn bijvoorbeeld de goede leesvaardigheid van leerlingen en de hoge deelname aan leeractiviteiten door volwassenen. Zwakke punten zijn het hoge aantal voortijdig schoolverlaters en het lage aantal afgestudeerden in technische studies.

Nederlandse inzet concreet

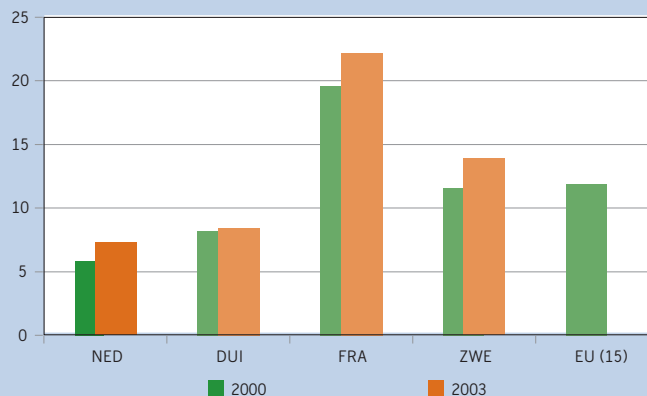
1. *Voortijdig schoolverlaten*. In 2000 is het aandeel 18-24 jarigen dat geen onderwijs volgt en geen diploma in het hoger secundair onderwijs heeft behaald in Nederland 15,5 procent (in 2002: 15,0 procent). Alle omliggende landen presteren op dit punt beter, waarbij Zweden met 9 procent in 2003 het best presterende EU-land is. Nederland heeft als doel om het aandeel voortijdig schoolverlaters met 50 procent te reduceren tot 8 procent in 2010.
2. *Studie bèta/techniek*. Het aantal afgestudeerden en promovendi in wis- kunde, exacte vakken en techniek bedraagt in 2000 in Nederland 5,8 per 1000 inwoners in de leeftijd van 20-29 jaar (in 2003: 7,3). De meeste omliggende landen hebben een groter aandeel afgestudeerden in deze richtingen.

De Nederlandse doelstelling is om - ten opzichte van 2000 - in 2010 15 procent meer uitstroom uit de bèta/techniekopleidingen in het hoger onderwijs, en een evenwichtiger verdeling tussen mannen en vrouwen te realiseren.

3. *Opleidingsniveau jongeren*. In 2002 heeft 73,3 procent van de 20-24-jarigen in Nederland een startkwalificatieniveau behaald (diploma havo, vwo, mbo2). Dit is ongeveer gelijk aan het EU (15)-gemiddelde en het niveau in Duitsland, maar in de meeste omliggende landen hebben relatief meer jongeren een startkwalificatie. Het doel is dat in 2010 het Nederlands percentage is gestegen tot 85 procent.
4. *Leesvaardigheid*. In 2000 beschikt 9,6 procent van de Nederlandse 15-jarigen over lage leesvaardigheden (vaardighedenschaal 1 of minder in het PISA-onderzoek). In 2003 is dit 11,5 procent. De stijging heeft in belangrijke mate een statistische achtergrond: door de invoering van het vmbo zijn leerlingen die voorheen in het voortgezet speciaal onderwijs zaten nu tot het secundair onderwijs (en daarmee tot de PISA-steekproef) gaan behoren. De Nederlandse doelstelling is om het, in internationaal perspectief, uitstekende niveau van leesvaardigheid te handhaven.
5. *Leven lang leren*. In 2000 neemt 15,6 procent van de Nederlandse 25-64 jarigen deel aan leeractiviteiten (in 2003: 16,5 procent). Omliggende landen hebben een lager percentage volwassenen dat onderwijs volgt (behalve het VK). Voor de komende jaren wil Nederland het niveau van de twee best presterende landen in Europa (Denemarken en Zweden) zo dicht mogelijk benaderen.

Figuur 2.24 Afgestudeerden en promovendi

In exacte vakken en techniek, aantal per 1000 inwoners van 20-29 jaar

Tabel 2.32

Bron

<http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcros/reference/>; 21 feb 2005
 OECD (2001) Knowledge and skills for life - first results from PISA 2000
 OECD (2004) Learning for tomorrow's world - first results from PISA 2003

Toelichting

- A en C) Internationaal wordt vergeleken met hoger secundair onderwijs. Vertaald naar de Nederlandse situatie is dat havo, vwo of mbo niveau 2.
- B) Per 1000 inwoners in de leeftijd van 20-29 jaar
- D) Schaal 1 of minder in het PISA leesvaardigheidsonderzoek
 EU: gewogen gemiddelde o.b.v. aantal leerlingen en PISA-scores voor 16 deelnemende EU-landen
- E) Betreft deelname aan leeractiviteiten in de periode van 4 weken voorafgaand aan het enquêtemoment.
 Door implementatie van geharmoniseerde definities breuken in tijdreeksen van BEL, DEN, FRA, ZWE (2003)
- Benchmark 2010: In EU-verband afgesproken streefcijfer

EU-afgesproken benchmarks

A) EU-benchmark 1		Percentage 18-24 jarigen, zonder diploma havo, vwo of mbo2, dat geen onderwijs volgt					
	1999	2000	2001	2002	2003	Benchmark 2010	
NED	16,2	15,5	15,3	15,0			8,0
BEL	15,2	12,5	13,6	12,4	12,8		
DEN	11,5	11,6	8,8	8,4	10,0		
DUI	14,9	14,9	12,5	12,6	12,8		
FRA	14,7	13,3	13,5	13,4	13,7		
ZWE	6,9	7,7	10,5	10,4	9,0		
VK	19,7	18,3	17,6	17,7	16,7		
EU-15	20,5	19,4	18,9	18,5	18,1		10,0
EU-25		17,2	16,9	16,5	15,9		

B) EU-benchmark 2		Aantal afgestudeerden en promovendi in exacte vakken en techniek					
	1999	2000	2001	2002	2003	Benchmark 2010	
NED	5,8	5,8	6,1	6,6	7,3		6,7
BEL	--	9,7	10,1	10,5			
DEN	8,2	11,7	12,2				
DUI	8,6	8,2	8,0	8,1	8,4		
FRA	19,0	19,6	20,2		22,2		
ZWE	9,7	11,6	12,4	13,3	13,9		
VK	15,6	16,2	19,5				
EU -15	11,0	11,9					
EU-25	10,2	10,9					

C) EU-benchmark 3		Percentage 20-24 jarigen met tenminste een diploma havo, vwo of mbo2						
	NED	BEL	DEN	DUI	FRA	ZWE	VK	EU-15
2001	72,1	79,4	78,5	73,6	81,8	85,5	77,1	73,4
2002	73,3	81,1	79,6	73,3	81,7	86,7	77,2	73,9
2003		81,3	74,4	72,5	80,9	85,6	78,2	73,8
Benchmark 2010	85,0							85,0

D) EU-benchmark 4		Percentage 15-jarige leerlingen met lage leesvaardigheden						
	1999	2000	2001	2002	2003	Benchmark 2010		
2000	9,6	19,0	17,9	22,6	15,2	12,6	12,8	19,4
2003	11,5	17,8	16,5	22,3	17,5	13,3		19,8
Benchmark 2010	9,0							daling van tenminste 20%

E) EU-benchmark 5		Percentage van de leeftijdsgroep 25-64 jarigen; deelname aan leeractiviteiten				
	1999	2000	2001	2002	2003	Benchmark 2010
NED	13,6	15,6	16,3	16,4	16,5	20,0
BEL	6,9	6,8	7,3	6,5	8,5	
DEN	19,8	20,8	17,8	18,4	25,7	
DUI	5,5	5,2	5,2	5,8	6,0	
FRA	2,6	2,8	2,7	2,7	7,4	
ZWE	25,8	21,6	17,5	18,4	34,2	
VK	19,2	21,1	21,7	22,3	21,3	
EU-15	8,2	8,5	8,4	8,5	10,0	12,5
EU-25		7,9	7,9	8,0	9,3	

Onderwijsarbeidsmarkt

Een open onderwijsarbeidsmarkt

Het lukt de onderwijssector steeds beter om mensen van buiten het onderwijs aan te trekken. In de loop van 2003 zijn bijna 37 duizend werknemers het onderwijs ingestroomd (Bron: Mobiliteitsonderzoek BZK). Dat zijn er ongeveer 11 duizend meer dan in 1999, toen 26 duizend werknemers instroomden. Naast deze instroom neemt ook de uitstroom van personeel uit het onderwijs de laatste jaren toe. In 1999 verlieten ongeveer 15 duizend werknemers het onderwijs. In 2003 waren dat er circa 24 duizend.

Vacatures

Het afgelopen jaar is het aantal vacatures in het onderwijs verder gedaald. Stonden in het derde kwartaal 2003 nog ongeveer 1.260 vacatures open, in het derde kwartaal 2004 is dit gedaald naar 900. Scholen waren in 2004 beter in staat om vacatures op te vullen dan in voorgaande jaren. Vooral in het primair onderwijs is het lerarentekort flink afgenomen. Waren er in het derde kwartaal 2003 nog ruim 400 openstaande vacatures voor leraren, in het derde kwartaal 2004 is dit gedaald naar 240. Hoewel in het primair onderwijs ook het aantal vacatures voor directiepersoneel in het derde kwartaal 2004 is afgenomen, is dit aantal nog wel relatief hoog. Ook in het voortgezet onderwijs is het aantal vacatures afgenomen. Deze daling is echter minder groot dan in het primair onderwijs. In het voortgezet onderwijs daalde het aantal openstaande vacatures voor leraren van 260 in het derde kwartaal 2003 naar 170 in het derde kwartaal 2004. In het beroepsonderwijs en volwasseneneducatie steeg het aantal openstaande vacatures licht, van 190 in het derde kwartaal 2003 naar 210 in

het eerste kwartaal 2004. Deze stijging is vooral veroorzaakt door het hogere aantal vacatures voor ondersteunend personeel.

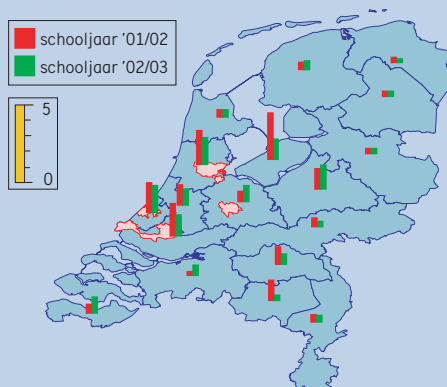
Het lage aantal vacatures wil overigens niet zeggen dat in het derde kwartaal 2004 nauwelijks vacatures ontstaan zijn. Integendeel, in deze periode ontstonden in het primair en voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs en volwasseneneducatie nog bijna 5.600 vacatures. Blijkens de rapportage van Regioplan, "Arbeidsmarkt barometer po, vo en bve, vacatures in het derde kwartaal van 2004" was het voor scholen echter gemakkelijker om deze vacatures weer in te vullen.

Zij-instromers

Sinds 2000 is het mogelijk om leraar te worden in het po en vo via een andere route dan via de reguliere lerarenopleiding. De Interimwet Zijinstroom maakt het mogelijk dat mensen met een hbo-/wo-opleiding kunnen kiezen voor een carrière in het onderwijs. Zodra hun geschiktheid is aangetoond in een assessment, kunnen zij direct voor de klas. Na twee jaar werken met een op maat gesneden lerarenopleiding, kunnen zij hun onderwijsbevoegdheid halen. In de periode augustus 2000 - december 2003 heeft de Onderwijsinspectie in totaal bijna 3.000 geschiktheidsverklaringen uitgereikt. In 2002 en 2003 waren dit er ongeveer evenveel (ruim 1.000). In 2003 is echter het aantal geschiktheidsverklaringen in het primair onderwijs gedaald, maar in het voortgezet onderwijs gestegen. Van de ruim 1.100 geschiktheidsverklaringen die tot en met eind december 2003 in het voortgezet onderwijs zijn afgegeven, betreft 30 procent de vakken wiskunde en economie.

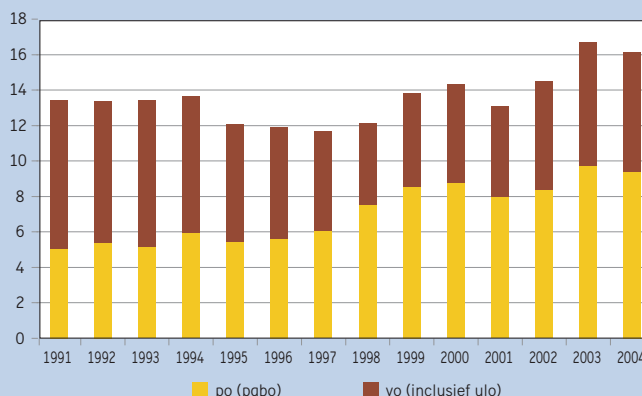
Figuur 2.25 Onvervulde vacature-intensiteit van leraren

In het primair onderwijs naar regio, in procenten

Figuur 2.26 Instroom in de lerarenopleiding

Aantal x 1000

Tabel 2.33

Bron

Regioplan, Arbeidsmarktbarometers primair onderwijs, voortgezet onderwijs en beroeps- en volwasseneneducatie

Openstaande vacatures in derde kwartaal (fte's)

	2001/3	2002/3	2003/3	2004/3
Primair onderwijs (totaal)	1.640	1.830	720	450
Directiepersoneel	310	350	230	150
Leraren	1.120	1.150	410	240
Onderwijsondersteunend personeel	210	330	80	60
Voortgezet onderwijs (totaal)	650	600	350	240
Directiepersoneel	50	60	40	30
Leraren	430	410	260	170
Onderwijsondersteunend personeel	170	130	50	40
Bve-sector (totaal)	380	390	190	210
Directiepersoneel	20	20	10	0
Leraren	170	280	100	100
Onderwijsondersteunend personeel	190	90	80	110
Totaal po, vo en bve	2.670	2.820	1.260	900
waarvan alleen leraren	1.720	1.840	770	510

Tabel 2.34

Bron

OCW

Toelichting

– Aantallen afgerond op 50-tallen

– Ulo: universitaire lerarenopleiding

Lerarenopleiding (aantallen)

	2000	2001	2002	2003	2004
Instream pabo (eerstejaars hbo-Nederland)	8.800	8.000	8.400	9.700	9.350
voltijd	7.200	6.350	6.300	7.450	7.700
deeltijd	1.600	1.650	2.100	2.250	1.650
Gediplomeerden pabo	4.800	5.400	6.200	6.750	6.950
voltijd	4.100	4.450	5.000	5.400	5.400
deeltijd	700	950	1.200	1.350	1.550
Instream lerarenopleidingen vo (hbo: eerstejaars-Nederland, ulo: ingeschrevenen)	5.550	5.150	6.150	6.950	6.700
hbo vt	3.300	3.050	3.400	3.850	4.050
hbo dt	1.600	1.450	2.100	2.250	1.650
ulo	650	650	650	850	1.000
Gediplomeerden lerarenopleidingen vo	4.200	4.300	4.300	4.450	4.750
hbo vt	2.700	2.450	2.350	2.400	2.300
hbo dt	1.100	1.350	1.550	1.650	1.950
ulo	400	500	400	400	500

Sociale zekerheid

Ziekteverzuim in primair en voortgezet onderwijs

Het ziekteverzuim in het primair en voortgezet onderwijs blijft dalen. De doelstelling uit het Arboconvenant van 22 mei 2000, om het ziekteverzuimpercentage in het primair en voortgezet onderwijs in drie jaar terug te brengen met één procentpunt ten opzichte van het niveau van 1999, is inmiddels gehaald. In het basisonderwijs is in 2003 het ziekteverzuimpercentage gedaald tot 6,8 procent en in het speciaal onderwijs tot 7,6 procent. In het voortgezet onderwijs is het ziekteverzuim in 2003 gedaald naar 6,1 procent. Voor deze sectoren geldt dat de daling is uitgekomen onder het afgesproken niveau van één procentpunt ten opzichte van het ziekteverzuimniveau in 1999.

Vervangingspercentage

Ondanks het feit dat het aantal openstaande vacatures is afgenomen blijft het voor scholen moeilijk om vervangers te vinden voor werknemers die afwezig zijn, bijvoorbeeld als gevolg van ziekte. Dit betekent overigens niet dat klassen automatisch naar huis gestuurd worden. In bijna alle gevallen kunnen scholen (nood)oplossingen vinden om dit te voorkomen. Het vervangingspercentage voor zieke leraren in het basisonderwijs is de afgelopen drie jaar ruim 60 procent. In het speciaal onderwijs ligt het vervangingspercentage iets onder de 60 procent en in het voortgezet onderwijs iets meer dan 50 procent.

Arbeidsongeschiktheid

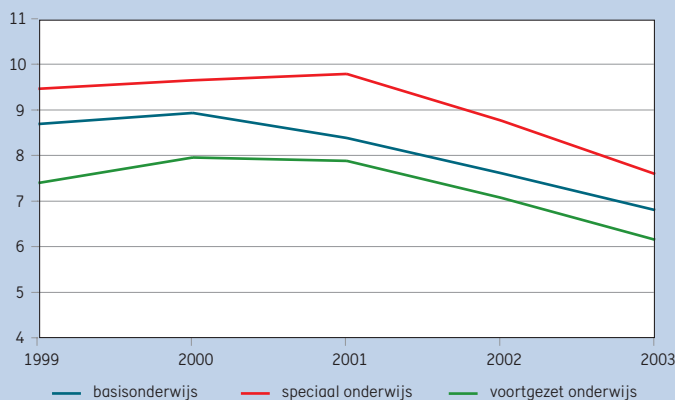
Het aantal arbeidsongeschikten in de onderwijssector bedroeg in 2003 ruim 40.000. Sinds 2000 is het aantal arbeidsongeschikten licht gedaald. Ten opzichte van 2002 is er in 2003 in alle onderwijssectoren sprake van een daling.

Als we kijken naar de verhouding tussen het aantal dienstverbanden en het aantal WAO-uitkeringen per onderwijssector, dan blijkt dat de WAO-problematiek het grootst is in het voortgezet onderwijs, het beroepsonderwijs en de volwasseneneducatie (ruim 11 WAO-uitkeringen per 100 dienstverbanden). In het primair onderwijs en het hoger beroepsonderwijs staan tegenover iedere 100 dienstverbanden ruim 7 WAO-uitkeringen en in het wetenschappelijk onderwijs en bij de onderzoeksinstituten zijn dit er circa 5,5 op de 100.

De WAO-instroom vanuit het onderwijs is de afgelopen jaren sterk gedaald. Ook ten opzichte van andere sectoren is het beeld voor het onderwijs gunstig.

Figuur 2.27 Ziekteverzuimpercentages

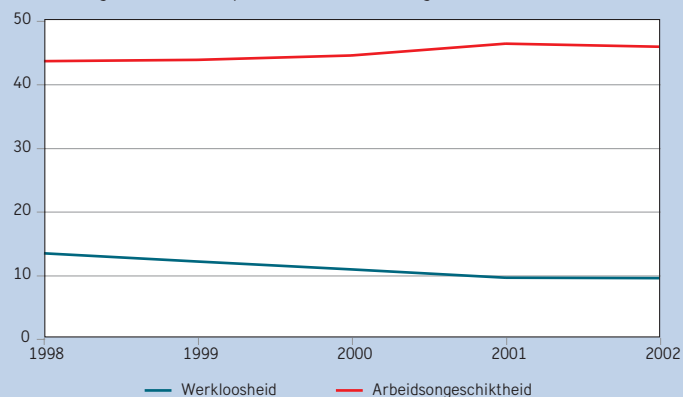
In basis-, speciaal en voortgezet onderwijs

Figuur 2.28 Werkloosheid en arbeidsongeschiktheid

Werkloosheid in fte's (x 1000)

Arbeidsongeschiktheid in personen met uitkering (x 1000)

Tabel 2.35

Bron

Regioplan: "Verzuim onder personeel in het onderwijs 2003"

Ziekteverzuim onderwijzend personeel in procenten

	1999	2000	2001	2002	2003
Basisonderwijs	8,7	8,9	8,4	7,6	6,8
Speciaal onderwijs	9,4	9,6	9,7	8,7	7,6
Voortgezet onderwijs	7,4	7,9	7,8	7,0	6,1

Tabel 2.36

Bron

Regioplan: "Verzuim onder personeel in het onderwijs 2003"

Vervangingspercentage onderwijzend personeel bij ziekteverzuim

	1999	2000	2001	2002	2003
Basisonderwijs	69	64	62	64	62
Speciaal onderwijs	60	58	55	57	57
Voortgezet onderwijs	61	58	59	57	52

Tabel 2.37

Bron

Wachtgeldinformatiesysteem (WIS), Ministerie van OCW, peildatum 31 december

Ontwikkeling werkloosheid per onderwijssector

	1999	2000	2001	2002
Aantallen in fte's (totaal)	11.989	10.742	9.412	9.375
po	2.726	2.392	2.166	2.298
vo	2.894	2.482	2.143	2.050
bve	1.611	1.425	1.253	1.200
hbo	1.539	1.387	1.187	1.109
wo	2.843	2.728	2.435	2.436
owb	376	328	228	282

Tabel 2.38

Bron

Kwartaalrapportages BZK (gegevens UWV / USZO)

Toelichting

– Ultimostand: 31 december

Arbeidsongeschiktheid in personen

	2000	2001	2002	2003
Totaal	42.260	42.060	41.820	40.140
Primair onderwijs	19.240	17.160	17.650	17.040
Voortgezet onderwijs	10.610	11.690	10.960	10.400
Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	6.820	7.110	7.100	6.740
Hoger beroepsonderwijs	2.560	2.720	2.730	2.660
Wetenschappelijk onderwijs	2.800	3.120	3.120	3.050
Onderzoekinstellingen	230	260	260	250

Tabel 2.39

Bron

BZK, Trendnota Arbeidszaken Overheid 2005

WAO-instroom per 100 verzekerden, onderwijs in vergelijking met andere sectoren

	1999	2000	2001	2002	2003
Onderwijs					
waarvan po	1,42	1,58	1,77	1,15	0,73
vo	1,39	1,73	1,93	1,30	0,79
bve	1,51	1,74	1,86	1,36	0,73
hbo	1,03	1,29	1,43	0,97	0,71
wo	0,61	0,74	0,84	0,61	0,44
Overheidssectoren	1,15	1,27	1,52	1,01	0,66
Zorg en welzijn	1,75	1,81	1,87	1,75	1,06
Marktsector	1,34	1,47	1,47	1,32	1,00

Beroepskolom

Inleiding

Met het inzetten van impulsmiddelen wordt beoogd de kwalificatiewinst in de beroepskolom (vmbo, mbo en hbo) te vergroten. Met kwalificatiewinst wordt bedoeld: verhoging van de slaagkans (kans op een diploma van iemand die zich inschrijft op een school), verhoging van de doorstroomkans (kans om met een diploma door te stromen in het vervolg beroepsonderwijs) en verkorting van de verblijfsduur. De verblijfsduur is uitgedrukt ten opzichte van de normatieve verblijfsduur. De kwalificatiewinst wordt vanaf 2000 (nulmeting) gevolgd door het onderzoeksbureau Stoas.

Resultaten mavo, vbo en ivbo

De slaagkans voor het vmbo bedraagt in 2002 0,86, iets hoger dan in de voorgaande jaren. Er zijn bekende verschillen in slaagkans tussen de leerwegen. De slaagkans voor de leerlingen met leerwegondersteuning ligt op hetzelfde niveau als de slaagkans voor de ivbo-leerlingen (nu lwoo), namelijk op circa 0,70. De slaagkansen voor de theoretische en niet-theoretische leerwegen liggen duidelijk hoger, namelijk rond de 0,90. Deze uitkomsten zijn hoger dan voorheen in respectievelijk de vbo en mavo. Er is een onderscheid gemaakt tussen verblijfsduur van jongeren die mét respectievelijk zonder diploma de school verlaten. De eerste categorie heeft een verblijfsduur die hoger is dan de normatieve. Van de andere categorie kan worden gezegd dat de verblijfsduur nog redelijk lang is, zodat ze niet geheel verstuken van kennis en vaardigheden de school verlaten. De verblijfsduur is in 2002 iets lager dan in de voorgaande jaren.

Resultaten middelbaar beroepsonderwijs

Voor het mbo is het lastig de slaagkans eenduidig te berekenen. Lang niet alle mbo-deelnemers stromen in het eerste leerjaar in (er is veel zijinstroom), en lang niet alle mbo-deelnemers komen rechtstreeks van het mavo/vbo/ivbo. Dat (en het feit dat er geen cohortgegevens beschikbaar zijn) betekent dat er voor de berekening van de slaagkans reconstructies van de cohorten moeten worden gemaakt. De slaagkans voor een mbo-deelnemer bedraagt in 2002 0,56. De slaagkans neemt toe naarmate het niveau hoger is: de slaagkans voor niveau 2, 3 en 4 bedraagt respectievelijk 0,45, 0,63 en 0,74. De verblijfsduur in de verschillende opleidingsniveaus in het mbo geeft een wisselend beeld te zien. De gemiddelde verblijfsduur van gediplomeerde mbo'ers ligt dicht bij de normatieve verblijfsduur, maar er is een grote variantie. De verblijfsduur van niet-gediplomeerden is gemiddeld 58 procent van de normatieve verblijfsduur.

Resultaten hoger beroepsonderwijs

In het hbo worden al enige jaren verschillende methoden gebruikt om de slaagkans te meten. In combinatie geven de methoden een compleet over-

zicht van de ontwikkeling van de kans op een diploma. Met de cohort methode wordt een jaargang leerlingen in de loop der tijd gevolgd. Via de cross-sectie methode wordt de kans op diplomering van een dwarsdoorsnede van de nog ingeschreven studenten gemeten. Tenslotte is in het kader van het onderzoek door Stoas ook de methode die voor de andere sectoren wordt gebruikt op het hbo toegepast. De uitkomsten van de varianten liggen overigens relatief dicht bij elkaar en schommelen rond de 65 procent. Van belang is vooral de richting waarin ze zich ontwikkelen. De kans om in het hbo de eindstreep te halen verschilt tussen de verschillende instroomgroepen. Studenten met een vwo-achtergrond hebben de beste kansen, maar die zijn in 2002 afgenomen. Die van studenten vanuit het mbo en met name het havo liggen lager. Het blijkt dat gediplomeerde hbo-studenten gemiddeld de normatieve studieduur overschrijden.

Doorstroom

In de beroepskolom zijn twee doorstroommogelijkheden: van vmbo naar mbo en van mbo naar hbo. De cijfers betreffen zowel de directe als de indirecte doorstroom.

Geconstateerd kan worden dat de doorstroom van mavo/vbo/ivbo naar mbo 75 procent bedraagt. De relatief lage doorstroom van leerlingen die leerwegondersteuning ontvangen en vooral de lage doorstroom vanuit het ivbo drukken de totale doorstroom. De doorstroomkans van bol4 naar hbo ligt op 0,58 in 2002. Over de afgelopen 9 jaren vertoont deze indicator, met een aantal schommelingen, een stijgende tendens.

Figuur 2.29 Kengetallen beroepskolom, 2002

S=slagkans (bij vmbo slagingspercentage; Vd=verblijfsduur gediplomeerden; Vzd=verblijfsduur zonder diploma; D=doorstroomkans

hbo		D = 0,58	
S	0,64		
V _d	1,02		
V _{zd}	0,43		

mbo 1	mbo 2	mbo 3	mbo 4
S 0,22	S 0,45	S 0,63	S 0,74
V _d 1,60	V _d 1,06	V _d 1,02	V _d 0,92
V _{zd} 1,24	V _{zd} 0,70	V _{zd} 0,58	V _{zd} 0,48

lwoo/ivbo 3 & 4	niet-theor. leerw/vbo 3 & 4	theor. leerweg / mavo 3 & 4
S 0,72	S 0,92	S 0,90
	V _d 1,04	
	V _{zd} 0,78	

↑ D = 0,60   ↑ D = 0,79   ↑ D = 0,77

Tabel 2.40

Bron
Stoas, Kwalificatiewinst in de beroepskolom 2004

Kerngetallen beroepskolom 2002 - vmbo (leerjaar 3 en 4)

	Theoretische leerweg/ mavo	Niet-theoretische leerweg/vbo	Leerwegonderst./ ivbo	Totaal
Aantal deelnemers (x 1000)	180,8			
Slaagkans	0,90	0,92	0,72	0,86
Verblijfsduur gediplomeerden	.	.	.	1,04
Verblijfsduur ongediplomeerden	.	.	.	0,78
Doorstroomkans vmbo - mbo	0,77	0,79	0,60	0,75

Tabel 2.41

Bron
Stoas, Kwalificatiewinst in de beroepskolom 2004

Kengetallen beroepskolom 2002 - mbo

	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Niveau 4	Totaal
Aantal deelnemers (x 1000)	445,9				
Slaagkans	0,22	0,45	0,63	0,74	0,56
Verblijfsduur gediplomeerden	1,60	1,06	1,02	0,92	0,98
Verblijfsduur ongediplomeerden	1,24	0,7	0,58	0,48	0,58
Doorstroomkans bol4-hbo	.	.	0,58	.	

Toelichting

– De slaagkans mbo kan op twee manieren worden berekend: volgens de systematiek van Stoas en volgens de Bve-raad systematiek

Tabel 2.42

Bron
Stoas, Kwalificatiewinst in de beroepskolom 2004

Kengetallen beroepskolom 2002 - ho

	Vooropleiding mbo	Vooropleiding havo	Vooropleiding vwo	Totaal
Aantal deelnemers (x 1000)	313,9			
Slaagkans	0,67	0,55	0,78	0,64
Verblijfsduur gediplomeerden	1,01	1,09	1,05	1,02
Verblijfsduur ongediplomeerden	0,42	0,44	0,54	0,43

Toelichting

– De kengetallen kunnen op drie manieren worden berekend: volgens de systematiek van Stoas, met behulp van de cohortbenadering en via de methode van cross-sectie
– Een uitgebreide toelichting op de verschillende berekeningswijzen staat in het rapport "Kwalificatiewinst in de beroepsonderwijskolom"

ICT

Stelsel

Het beleid van het departement is erop gericht om de kwaliteit van het onderwijs te vergroten. Ict kan hierbij een krachtig middel zijn om het nieuwe leren - toegespitst op de individuele capaciteiten en behoeften, plaats- en tijdsafhankelijk - mogelijk te maken en onderwijsinstellingen in staat te stellen leerlingen en studenten voor te bereiden op de arbeidsmarkt van morgen. Daartoe stimuleert en faciliteert het ministerie de integratie van ict in het onderwijs.

Het beleid voor het primair onderwijs, voortgezet onderwijs, de bve-sector en de lerarenopleidingen wordt voor de periode 2003 - 2005 beschreven in de beleidsnota 'Leren met ICT'. In maart 2005 is de voortgangsrapportage 'ICT in het onderwijs' naar de Tweede Kamer verstuurd.

Het uitgangspunt in het ict-beleid is de scholen in staat te stellen hun verantwoordelijkheid te nemen. Het is de school zelf die het beste de keuzes ten aanzien van de inzet van ict kan maken. De school moet hiervoor de ruimte hebben, zowel in financieel opzicht als ten aanzien van de beleidsruimte. Het merendeel van het beschikbare ict-budget wordt aan de scholen beschikbaar gesteld via de reguliere bekostiging. Met dit budget kunnen scholen computers kopen en/of vervangen, software aanschaffen en andere met ict verbonden uitgaven bekostigen.

Vanaf 2004 zijn extra budgetten (55 miljoen euro) beschikbaar gesteld aan scholen om hen de mogelijkheid te geven zelf een internetvoorziening te regelen. Daarnaast zijn centrale budgetten beschikbaar om de scholen te ondersteunen. De belangrijkste zijn de subsidies aan de stichtingen Kennisnet en Ict op school en een gerichte innovatie impuls van het kabinet Balkenende II om de integratie van ict in het onderwijs verder te kunnen versnellen.

Bekostiging

In de begroting van ict wordt vanaf het jaar 2004 inzicht gegeven in de centrale ict-middelen.

De decentrale middelen (circa 220 miljoen euro, inclusief de middelen voor de internetvoorziening) zijn in voorgaande jaren toegevoegd aan de bekostiging van de verschillende onderwijssectoren en zijn bedoeld voor bevordering van het ict-onderwijs op scholen.

In het primair onderwijs is de totale ict-vergoeding zichtbaar opgenomen in de programma's van eisen voor de materiële bekostiging en wel onder de vergoedingsbedragen voor het onderwijsleerpakket.

In de bekostigingssystemen voor het voortgezet onderwijs, beroeps-onderwijs en volwasseneneducatie is de ict-vergoeding niet zichtbaar, want hier maakt deze vergoeding, vanwege het structurele karakter, integraal deel uit van de lumpsum in beide sectoren. De effecten van de besteding van deze middelen worden gevolgd via de ict-onderwijsmonitor.

De centrale middelen worden besteed aan specifieke uitgaven voor begeleiding en ondersteuning aan scholen, waaronder stichting Kennisnet (contentontwikkeling), stichting Ict op School, centrale internetvoorziening, kennisontwikkeling en innovatie. Binnen het bestedingsplan van de begroting worden daarnaast kleinschalige en experimentele projecten (Grassroots, ict en internationaal, expertisecentra, proeftuinen voortgezet onderwijs) uitgevoerd.

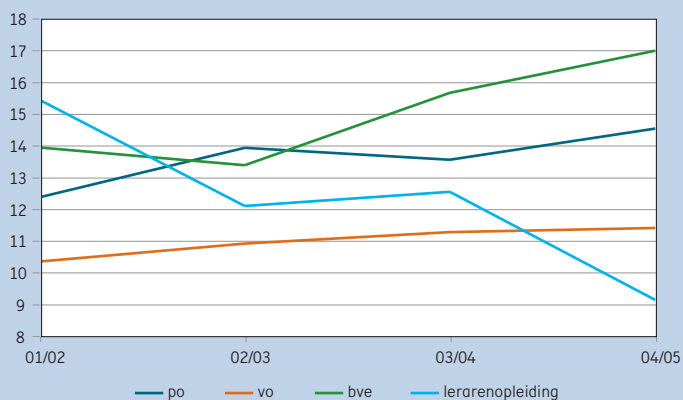
De ict-onderwijsmonitor

Informatie over realisatiecijfers op ict-gebied is te vinden in de ict-onderwijsmonitor. Deze meet ieder schooljaar de stand van zaken rond de integratie van ict in het onderwijs.

Hierbij wordt gekeken naar vier factoren die, in samenhang, op de integratie van ict in het onderwijs van invloed zijn: het ict-beleid, de infrastructuur, de software en de expertise van leraren. Uit de monitor blijkt dat de integratie van ict in het onderwijs zich blijft ontwikkelen.

Figuur 2.30 Computer-leerling ratio naar sector

Gerealiseerde aantal computers per 100 onderwijsdeelnemers

Tabel 2.43

Bron
Jaarverslag OCW 2004

Uitgaven ict (x € 1 mln)

	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal centrale uitgaven	59	102	79	101	49
Kennisnet- en internetaansluiting	37	27	44	72	3
Kennisnet portal	7	26	19	19	19
BVE net € 2,042 miljoen t.l.v. artikel 4.03	--	--	--	--	--
Authenticatie en autorisatiedienst (Entree)	--	--	--	2	--
Open Source/Open Standaarden	--	--	--	--	--
Ict op School	2	3	3	3	3
Beschikbaarheid educatief materiaal	--	--	--	1	2
Gebruik ict als onderwijsmiddel	--	--	--	3	--
Deskundigheidsbevordering	1	3	1	--	2
Methode en programmatuur	9	10	8	--	--
Centrale internetvoorziening voor scholen / breedband	--	--	--	--	10
Kennisontwikkeling en innovatie	--	--	--	--	9
Beveiliging en filter	--	27	--	--	--
Overige activiteiten	3	6	4	1	1

Tabel 2.44

Bron
Ict in cijfers, ict-onderwijsmonitor 2001-2002,
2002-2003, 2003-2004 en 2004-2005

Realisatiecijfers ict in het onderwijs

	01/02	02/03	03/04	04/05	01/02	02/03	03/04	04/05
	Basisonderwijs				Voortgezet onderwijs			
Ict-investeringsplan (in procenten)	76	83	84	86	86	90	89	84
Ict-vaardigheden van leraren (in procenten)								
Basisvaardigheden	64	73	75	88	73	72	74	76
Didactische vaardigheden	61	67	67	71	43	42	46	47
Ict-infrastructuur								
Leerling-computer ratio	8,1	7,2	7,4	6,9	9,7	9,2	8,9	8,8
Leerling-internet ratio	--	17,3	12,4	11,6	--	10,7	9,6	9,3
	Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie				Lerarenopleidingen basisonderwijs			
Ict-investeringsplan (in procenten)	59	60	91	72	70	76	100	100
Ict-vaardigheden van leraren (in procenten)								
Basisvaardigheden	52	56	63	67	96	83	89	86
Didactische vaardigheden	32	36	39	44	51	54	55	49
Ict-infrastructuur								
Leerling-computer ratio	7,2	7,5	6,4	5,9	6,5	8,3	8,0	11,0
Leerling-internet ratio	--	--	6,9	5,9	--	8,3	8,0	11,0

Stelsel en Financiën po

Stelsel

Op 1 augustus 1998 zijn de WBO en ISOVSO omgezet in de Wet op het primair onderwijs (WPO) en de Wet op de expertisecentra (WEC). Het primair onderwijs omvat sindsdien het basisonderwijs (bao), het speciaal basisonderwijs (sbaa) als bedoeld in de Wet op het primair onderwijs en het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so) als bedoeld in de Wet op de expertisecentra (WEC). Het voortgezet speciaal onderwijs aan kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (vso lom) en aan moeilijk lerende kinderen (vso mlk) valt vanaf 1 augustus 1998 onder de Wet op het voortgezet onderwijs (WVO). Het onderwijs aan kinderen in ziekenhuizen is niet in de WEC opgenomen, maar heeft een aparte regeling gekregen. Basisonderwijs is bedoeld voor alle kinderen van 4 tot circa 12 jaar. Binnen het basisonderwijs is het onderwijs aan kinderen waarvan de ouders een trekkend bestaan leiden apart geregeld. Het (voortgezet) speciaal onderwijs bestaat uit twee schooltypen: speciaal onderwijs (so) en voortgezet speciaal onderwijs (vso). Er zijn ook scholen die beide typen verenigen: de zogenaamde sovso-scholen. Beide schooltypen zijn onderverdeeld naar een aantal onderwijssoorten op basis van de soort handicap of onderwijsbelemmering van de leerlingen.

In het kader van de Leerling Gebonden Financiering (LGF) zijn er regionale expertise centra (rec) gevormd, waarbij een rec tenminste alle onderwijssoorten uit een van volgende clusters omvat:

- cluster 1: onderwijs aan visueel gehandicapten (uit het voormalige onderwijs aan blinden en slechtzienden);

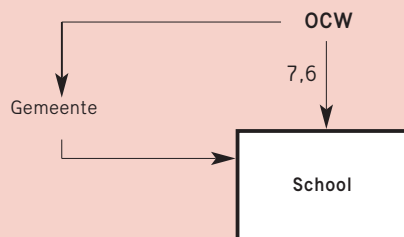
- cluster 2: onderwijs aan auditief en communicatief gehandicapten uit het huidige onderwijs, aan doven, slechthorenden en leerlingen met ernstige spraakmoeilijkheden;
- cluster 3: onderwijs aan lichamelijk, verstandelijk en meervoudig gehandicapten;
- cluster 4: onderwijs aan leerlingen met gedragsstoornissen uit het huidige onderwijs, aan zeer moeilijk opvoedbaren, langdurig zieken, leerlingen aan pedologische instituten.

Financiering

De rijksuitgaven per leerling in het bao bedroegen in 2004 zo'n 4.000 euro. In het sbaa waren de uitgaven 8.800 euro en in het (v)so 15.000 euro. Gemiddeld zijn de uitgaven voor een leerling in het sbaa ongeveer twee maal en in het (v)so bijna vier maal zo hoog als in het bao. Ook de uitgaven per leerling gecorrigeerd voor de algemene prijsstijging vertonen een stijging. Deze is voor het speciaal en voortgezet speciaal onderwijs mede veroorzaakt door de investeringen in het kader van de invoering van de Leerling Gebonden Financiering (LGF) met ingang van 1 augustus 2003. In het po wordt per school een op het leerlingenaantal gebaseerd aantal formatie rekeneenheden toegekend (het formatiebudget), waarmee de school (het bevoegd gezag) de feitelijke personele kosten kan declareren. De materiële bekostiging is gebaseerd op het met ingang van 1997 vereenvoudigde LONDO-stelsel (VELO). De ontwikkeling van de uitgaven per leerling wordt enerzijds veroorzaakt door loon- en prijsbijstellingen en anderzijds door besluitvorming over het niveau en de wijze van bekostiging.

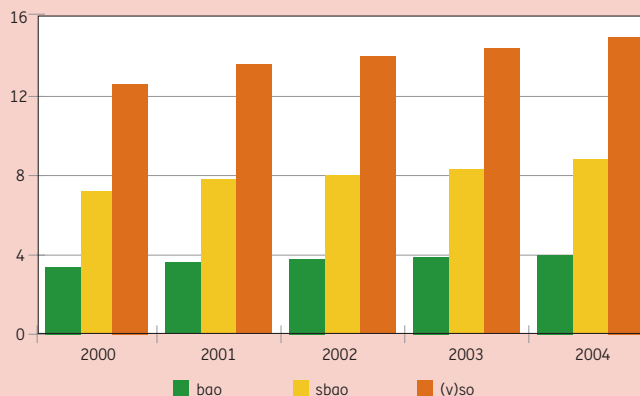
Figuur 3.1 Financiërsstromen po

Bedragen 2004 (x € 1 mld)

Figuur 3.2 Uitgaven per leerling po

Bedragen x € 1000, exclusief huisvesting, prijspeil 2004

Tabel 3.1

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

- Bij po worden de gesommeerde totalen van bao en sbao en (v)so gepresenteerd
- OCW uitgaven per II.: tot. OCW-uitgaven exclusief apparaatskosten en minus ontvangsten
- De totale uitgaven en ontvangsten komen overeen met de totalen in de OCW-jaarverslagen per beleidsterrein. Vanaf 2004 wordt aan die beleidsterreinen een deel van de apparaatskosten OCW toegerekend.
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Financiële kerncijfers primair onderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven po	5.643,8	6.290,1	6.877,0	7.245,2	7.574,3
Personeel po incl. rechtpositionele uitkeringen	4.708,2	5.353,2	5.911,8	6.253,0	6.499,3
Materieel po	868,3	866,8	891,2	911,5	941,9
Onderwijsverzorging po	52,2	54,7	57,2	59,4	64,4
Overige uitgaven po	15,2	15,3	16,9	21,4	17,1
Totaal uitgaven bao	4.782,8	5.293,8	5.765,0	6.037,5	6.217,1
Personeel bao incl. rechtpositionele uitkeringen	3.932,7	4.468,2	4.914,6	5.162,0	5.316,5
Materieel bao	785,8	757,9	779,4	796,5	820,2
Onderwijsverzorging bao	52,2	54,7	57,2	59,4	64,4
Overige uitgaven bao	12,1	13,0	13,8	19,6	16,1
Totaal uitgaven speciaal basisonderwijs	335,1	377,6	403,3	424,3	443,5
Personeel sbao incl. rechtpositionele uitkeringen	302,4	334,9	358,3	381,1	399,7
Materieel sbao	31,9	41,8	44,1	41,9	42,8
Overige uitgaven sbao	0,9	0,8	0,9	1,3	1,0
Totaal uitgaven (voortgezet) speciaal onderwijs	525,9	618,8	708,7	783,5	862,2
Personeel (v)so incl. rechtpositionele uitkeringen	473,2	550,1	638,9	709,9	783,2
Materieel (v)so	50,6	67,1	67,7	73,0	79,0
Overige uitgaven (v)so	2,1	1,5	2,1	0,5	0,0
Apparaatskosten	.	.	.	.	51,6
Toerekening aan CFI / IBG	.	.	.	.	45,6
Apparaatskosten OCW	.	.	.	.	6,0
Totaal ontvangsten po	27,8	23,1	49,6	28,4	89,0
Ontvangsten bao	21,9	18,5	44,9	25,5	81,3
Ontvangsten sbao	0,7	1,4	1,8	1,0	3,2
Ontvangsten (v)so	5,2	3,2	2,9	1,9	4,5
B) OCW-uitgaven per leerling (x € 1000)					
po	3,4	3,8	4,1	4,4	4,5
bao	3,1	3,4	3,7	3,9	4,0
sbao	6,5	7,3	7,7	8,2	8,8
(v)so	11,4	12,8	13,6	14,2	15,0

Leerlingen po

Totaal overzicht

Het aantal leerlingen in het primair onderwijs is in 2004 met circa 2.300 leerlingen gestegen en is met 1.656.200 leerlingen circa 11 duizend hoger dan in 2000. Het aantal leerlingen in het basisonderwijs (bao) is na de daling in 2002 en 2003 met circa 1.400 gegroeid. Deze toename kan verklaard worden door de demografische ontwikkeling.

Het aantal leerlingen in het speciaal basisonderwijs (sbao) is in 2004 weer verder teruggelopen. Ten opzichte van 2000 is er sprake van een daling van 1.700 leerlingen.

Het aantal leerlingen in het speciaal onderwijs is gestegen tot 34,4 duizend deelnemers. De relatieve stijging ten opzichte van 2000 bedroeg ongeveer 14 procent. Het aantal leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs steeg in deze periode met 7.000 deelnemers naar 22,7 duizend (een stijging van 45 procent). De sterke stijging in 2003 en 2004 werd mede veroorzaakt door de groei van het aantal leerlingen op onderwijsvoorzieningen van rijks justitiële jeugdinrichtingen.

Het aandeel van speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs in het primair onderwijs voor 4 tot 12 jarigen is tussen 2000 en 2004 gestegen van 5,1 naar 5,2 procent.

Gewichten en culturele minderheden

In het basisonderwijs krijgen leerlingen met een potentiële onderwijsachterstand op basis van bepaalde criteria een gewicht.

Het aantal leerlingen in het basisonderwijs met een gewicht is sinds 2000 gedaald van 433 duizend naar 367 duizend. Deze afname wordt vooral veroorzaakt door de daling van het aantal autochtone leerlingen van relatief laag opgeleide ouders (0,25-leerlingen). Het aandeel 0,90-leerlingen (leerlingen met een niet-Nederlandse culturele achtergrond van ouders met een laag opleidings- en beroepsniveau) is ten opzichte van 2000 gedaald van 13,0 naar 12,4 procent. Tot en met 2001 is het aantal 0,90-leerlingen gestegen. Sinds 2002 is het aantal 0,90-leerlingen dalende.

Het aandeel van alle leerlingen met een niet-Nederlandse culturele achtergrond, dus ongeacht het opleidingsniveau van de ouders (cumi-leerlingen) in het basisonderwijs is tot 2002 gestegen tot 15,3 procent. In 2003 is het aandeel weer gedaald naar 15,1 procent en in 2004 naar 14,9 procent. Het aandeel cumi-leerlingen in het speciaal basisonderwijs was in 2004 18,5 procent. De vertegenwoordiging van cumi-leerlingen is, relatief gezien, het grootst in het speciaal onderwijs: 19,4 procent.

Het aantal cumi-leerlingen is niet gelijkmatig verdeeld over Nederland. Amsterdam en Rotterdam hebben met circa 56 procent de hoogste percentages cumi-leerlingen, terwijl het merendeel van de overige gemeenten minder dan 10 procent heeft.

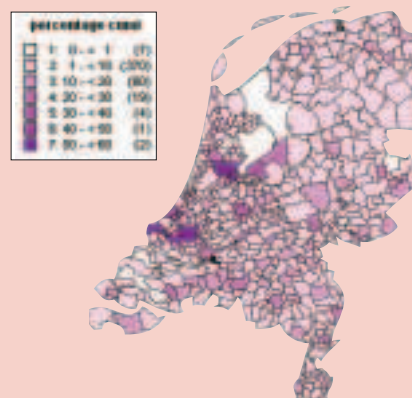
Figuur 3.3 Aantal leerlingen bao, sbao en so

Index met 2000 = 100

Figuur 3.4 Cumi-leerlingen in het bao, sbao en so

Percentages per gemeente op 1 oktober 2004

Tabel 3.2

Bron

Leerlingen op peildatum 1 oktober (CFI)

Toelichting

- Het vso is vanaf het jaar 2002 inclusief de onbezette plaatsen in de onderwijsvoorzieningen aan rijksjustiële jeugdinrichtingen
- Het vso is vanaf het jaar 2003 is inclusief de onbezette plaatsen in de onderwijsvoorzieningen aan residentiële instellingen
- Voor gewichtenregeling in het basisonderwijs zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Kerncijfers leerlingen primair onderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Aantal leerlingen (x 1000)					
Totaal po	1.644,0	1.652,3	1.654,1	1.653,9	1.656,2
Totaal bao + sbao + (v)so	1.643,7	1.652,0	1.653,9	1.653,6	1.655,9
bao + sbao + so	1.628,2	1.635,4	1.634,8	1.632,7	1.633,2
bao	1.546,3	1.552,1	1.549,7	1.547,3	1.548,7
sbao	51,6	51,8	52,1	51,4	50,1
so	30,3	31,6	33,1	34,0	34,4
vso	15,5	16,6	19,0	20,9	22,7
Hoogste dagtellingen					
bao-trekkende bevolking	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3
B) Procentuele verdeling aantal leerlingen					
bao	95,0	94,9	94,8	94,8	94,8
sbao	3,2	3,2	3,2	3,1	3,1
so	1,9	1,9	2,0	2,1	2,1
C) Aantal leerlingen basisonderwijs naar gewicht (x 1000)					
Totaal	1.546,3	1.552,1	1.549,7	1.547,3	1.548,7
geen	1.113,2	1.132,8	1.147,9	1.164,6	1.181,6
0,25	228,0	212,6	197,6	183,3	171,3
0,4	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0
0,7	3,3	3,3	3,1	3,0	3,0
0,9	200,7	202,3	200,0	195,4	191,8
D) Aantal leerlingen basisonderwijs naar gewicht (in procenten)					
geen	72,0	73,0	74,1	75,3	76,3
0,25	14,7	13,7	12,8	11,8	11,1
0,4	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
0,7	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
0,9	13,0	13,0	12,9	12,6	12,4

Stromen po

Stromen

De leerlingenstromen in de sector primair onderwijs zijn door de jaren heen vrij stabiel. De totale instroom in het basisonderwijs is in 2004 gestegen. Dit is vooral veroorzaakt door de stijging van het aantal 4-jarigen. De instroom in het basisonderwijs vanuit het speciaal basisonderwijs is weer licht gedaald.

De leerlingenstroom van het basisonderwijs naar het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs is sinds 2000 gegroeid. De instroom in het huidige speciaal basisonderwijs is in 2004 verder gedaald. Het aantal verwijzingen van het basisonderwijs naar het speciaal basisonderwijs ligt in 2004 rond 9.300 leerlingen.

De terugverwijzing vanuit het speciaal onderwijs naar het basisonderwijs lijkt zich te stabiliseren op het niveau van ongeveer 700 à 800 leerlingen per jaar. De instroom in het voortgezet speciaal onderwijs is in de periode 2000-2004 met ongeveer 1.300 leerlingen toegenomen. Deze stijging komt grotendeels voor rekening van het speciaal onderwijs.

Ambulante begeleiding

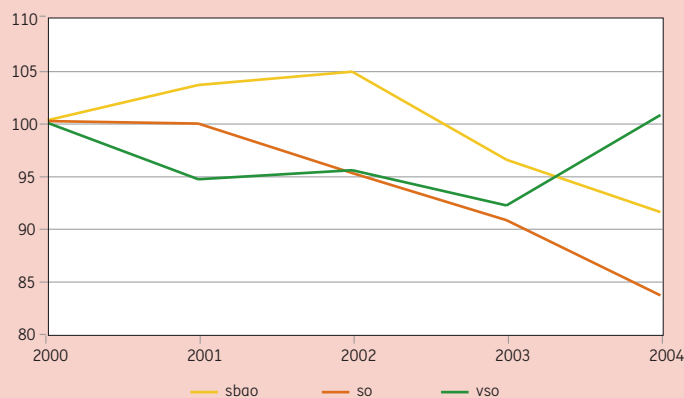
De groei van de instroom uit het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so) in het basis- en voortgezet onderwijs betekent ook een groei van het aantal gehandicapte leerlingen dat, met begeleiding vanuit een school voor (v)so, regulier onderwijs kan volgen (ambulante begeleiding). Daarnaast worden in toenemende mate leerlingen, die toelaatbaar zijn voor het speciaal onderwijs (so) en het voortgezet speciaal onderwijs (vso), direct in het basisonderwijs opgenomen en vanuit een school voor (voortgezet) speciaal onderwijs ambulant begeleid.

In 2000 werden ruim 6.800 gehandicapte leerlingen in het basisonderwijs begeleid door een (v)so school. In 2004 is dit aantal gegroeid naar bijna 10.300.

Het aantal ambulant begeleide leerlingen in het voortgezet onderwijs is in dezelfde periode gegroeid van 2.500 naar ruim 4.500.

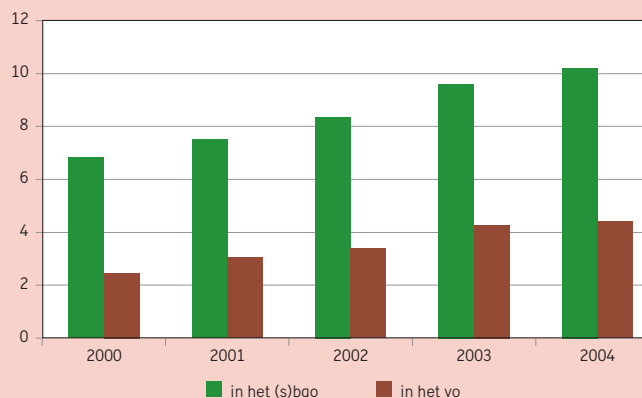
Figuur 3.5 Verwijzingen bao naar sbao en (v)so

Index met 2000 = 100

Figuur 3.6 Aantal ambulant begeleide leerlingen

Vanuit so en vso, aantal x 1000

Tabel 3.3

Bron

Cfl-tellingen en referentieraming 2005

Toelichting

- Van geen onderwijs naar bao: het aantal ingeschreven 4-jarigen op 1-10 plus de geschatte zij-instromers
- Stromen van minder dan 100 leerlingen zijn niet opgenomen.
- Cijfers zijn gebaseerd op in-, uit- en doorstroomgegevens per 1 oktober van het schooljaar, aangevuld met gegevens uit de referentieraming 2005
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

In- en doorstroom in het primair onderwijs naar onderwijssoort (aantal x 1000)

		2000	2001	2002	2003	2004
herkomst						
	bestemming					
sbao	bao	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2
so		0,8	0,7	0,8	0,8	0,8
geen onderwijs		203,0	206,6	206,8	207,8	211,8
bao	sbao	10,2	10,6	10,7	9,8	9,3
so		0,9	0,9	0,9	0,8	0,8
geen onderwijs		0,7	0,6	0,7	0,6	0,7
bao	so	3,1	3,1	3,4	3,3	3,3
sbao		0,9	0,9	1,1	0,9	0,9
vo / svo		0,1	0,2	0,2	0,2	0,1
geen onderwijs		2,7	2,8	3,0	2,7	2,6
bao	vso	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4
sbao		0,3	0,3	0,4	0,5	0,4
so		2,0	2,2	2,9	2,8	2,8
vo / svo		2,2	2,2	2,4	2,3	2,2
geen onderwijs		0,4	0,7	0,7	1,5	0,6

Tabel 3.4

Bron

Cfl-tellingen en referentieraming 2005

Toelichting

- Alleen de stromen naar buiten het primair onderwijs zijn opgenomen
- Stromen binnen het primair onderwijs zijn af te leiden uit tabel 3.3
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Uitstroom uit het primair onderwijs naar schoolsoort (aantal x 1000)

		2000	2001	2002	2003	2004
herkomst						
	bestemming					
bao	vo / svo	179,5	179,6	186,5	188,3	187,1
	geen onderwijs	7,7	8,2	9,4	9,3	12,7
sbao	vo / svo	10,0	9,9	9,8	9,9	10,0
	geen onderwijs	0,5	0,4	0,3	0,3	0,4
so	vo / svo	1,0	1,0	1,1	1,1	1,2
	geen onderwijs	0,8	0,9	0,9	1,0	1,0
vso	vo / svo	1,7	1,7	1,9	1,8	1,8
	geen onderwijs	2,5	2,9	2,5	3,7	3,1

Instellingen po

Instellingen

Met ingang van 1 augustus 1998 is het vso lom/mlk (svo) niet meer opgenomen bij het primair onderwijs. Deze scholen en afdelingen behoren bij het voortgezet onderwijs.

De scholen voor leer- en opvoedingsmoeilijkheden en de scholen voor moeilijk lerende kinderen zijn omgevormd tot scholen voor speciaal basisonderwijs. Gedurende dit proces is als gevolg van fusies het aantal scholen afgenomen tot 328.

Het aantal scholen voor basisonderwijs is tussen 2000 en 2004 gedaald van 7.042 naar 6.973.

Door de stijging van het aantal leerlingen en een dalend aantal scholen is de gemiddelde schoolgrootte in het basisonderwijs toegenomen. In 2004 heeft de gemiddelde basisschool 222 leerlingen. Ook de scholen in het speciaal basisonderwijs (sbaow) zijn in de periode 2000-2004 gemiddeld groter geworden. Zowel het aantal sbaow-scholen als het aantal sbaow-leerlingen is gedurende deze periode kleiner geworden.

De gemiddelde schoolgrootte in het (voortgezet) speciaal onderwijs ((v)so) is toegenomen door de stijging van het aantal leerlingen, bij een vrijwel gelijkblijvend aantal scholen.

Omdat (v)so scholen kunnen bestaan uit meerdere schooltypen en meerdere onderwijssoorten kunnen omvatten, zijn er veel meer voorzieningen dan scholen in het primair onderwijs.

Besturen

Het aantal besturen in het primair onderwijs is tussen 2000 en 2004 gedaald van 2.078 naar 1.609.

Deze daling heeft een lichte verschuiving van de bestuurlijke configuratie tot gevolg gehad. Was het aandeel besturen met één school in 2000 ruim 51 procent, in 2004 was dit 47 procent.

Het aandeel schoolbesturen met tien of meer scholen is in deze periode toegenomen van 10 procent naar ruim 15 procent. Invoering van de WPO en het beleid op het gebied van stimulering bestuurlijke krachtenbundeling hebben invloed op deze ontwikkeling gehad.

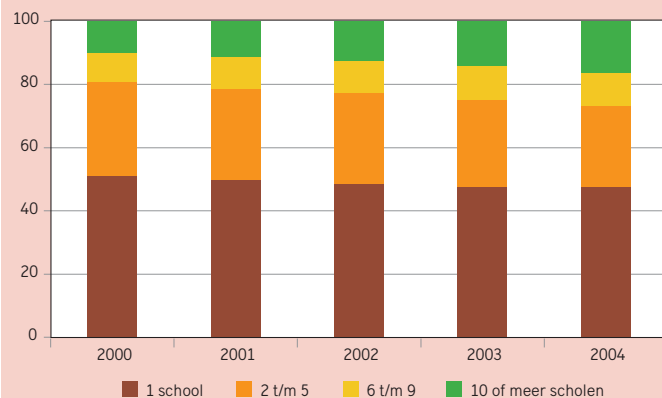
Denominatie

Door de komst van een aantal specifieke richtingen (bijvoorbeeld Hindoe scholen en Islamitische scholen) is het aandeel overig bijzondere scholen licht gestegen. De verdeling van de scholen en leerlingen over de drie grote denominaties (openbaar, rooms-katholiek en protestants-christelijk) is de afgelopen jaren nauwelijks gewijzigd. Hierbij zijn de scholen op gereformeerde grondslag en de reformatische scholen opgeteld bij het protestants-christelijk onderwijs.

Bij de verdeling van het aantal achterstandsleerlingen over de denominaties, valt op, dat het percentage 0,90-leerlingen bij het overig bijzonder onderwijs licht is toegenomen. Ook dit is het gevolg van de toename van het aantal Hindoe en Islamitische scholen. Door de jaren heen heeft het openbaar onderwijs het grootste aandeel van het aantal 0,90-leerlingen. Het rooms-katholiek onderwijs heeft de meeste 0,25-leerlingen.

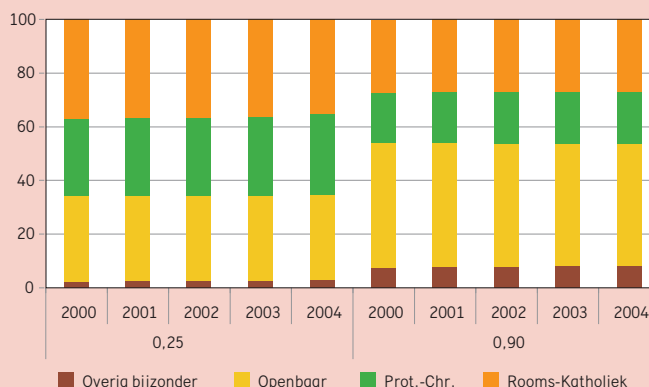
Figuur 3.7 Besturen naar aantal scholen per bestuur

Besturen in procenten

Figuur 3.8 0,25 en 0,90 leerlingen naar denominatie

Leerlingen in procenten

Tabel 3.5

Bron

BRIN-registratie OCW

Toelichting

– Peildatum 1 oktober

- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Instellingen in het primair onderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Instellingen					
po vestigingen (scholen + nevenvestigingen)	7.972	7.943	7.945	7.975	7.961
po scholen	7.742	7.709	7.704	7.666	7.625
baoo scholen	7.042	7.019	7.021	6.994	6973
baoo nevenvestigingen	144	152	152	156	158
sbao scholen	368	359	354	348	328
sbao nevenvestigingen	81	77	69	63	61
(v)so scholen	332	331	329	324	324
(v)so nevenvestigingen	5	5	20	90	117
B) Gemiddelde schoolgrootte (aantal leerlingen per school)					
baoo	220	221	221	221	222
sbao	140	144	147	148	153
(v)so	138	146	158	170	176
C) Aantal besturen					
	2.078	1.959	1.857	1.722	1.609
D) Procentuele verdeling van basisscholen en leerlingen over de denominaties					
a) Scholen					
Overig Bijzonder	6,7	6,8	6,9	6,9	7,0
Openbaar	33,1	33,1	33,1	33,1	33,2
Protestant-Christelijk	30,0	29,9	29,9	29,8	29,8
Rooms-Katholiek	30,2	30,2	30,2	30,1	30,0
b) Leerlingen					
Overig Bijzonder	7,1	7,1	7,2	7,3	7,4
Openbaar	31,8	31,8	31,5	31,2	31,0
Protestant-Christelijk	27,3	27,3	27,3	27,4	27,5
Rooms-Katholiek	33,8	33,9	33,9	34,0	34,1

Personeel en Arbeidsmarkt po

Werkgelegenheid

De werkgelegenheid in het primair onderwijs is de afgelopen jaren flink gegroeid. Deze groei is onder andere toe te schrijven aan de stijging van het aantal leerlingen en de verkleining van de groeps grootte in de onderbouw van het basisonderwijs.

Waren er in 2000 ruim 110 duizend voltijdbanen in het primair onderwijs, in 2004 is dit gestegen tot bijna 130 duizend (in voltijdbanen). Het betreft bijna 92 duizend voltijdbanen in het basisonderwijs, ruim 7 duizend in het speciaal basisonderwijs en ruim 11 duizend in de expertisecentra.

Aandeel vrouwen

Het percentage vrouwelijke leerkrachten is de afgelopen jaren gestegen van 75 procent in 2000 naar bijna 80 procent in 2004. Hoewel in het primair onderwijs veel vrouwen werken zijn zij in het management nog flink ondervertegenwoordigd. Wel is het aandeel vrouwen in managementfuncties de afgelopen jaren toegenomen. Was van de directeuren in het basisonderwijs in 2000 15 procent vrouw; in 2004 is dit percentage gestegen naar bijna 22 procent. Van de adjunct-directeuren in het basisonderwijs is bijna de helft vrouw.

Leeftijd

De gemiddelde leeftijd van het onderwijzend personeel in het basisonderwijs onderwijs is de afgelopen jaren licht gestegen; van 41,1 jaar in 2000 naar 41,5 jaar in 2004. Het percentage 50-plussers onder het onderwijzend personeel in het basisonderwijs is wel flink gestegen. Van 24 procent in 2000 naar 30 procent in 2004.

De verwachting is dat de komende jaren veel leerkrachten het onderwijs definitief zullen verlaten. Door de vergrijzing zullen namelijk veel leraren met (pre)pensioen gaan.

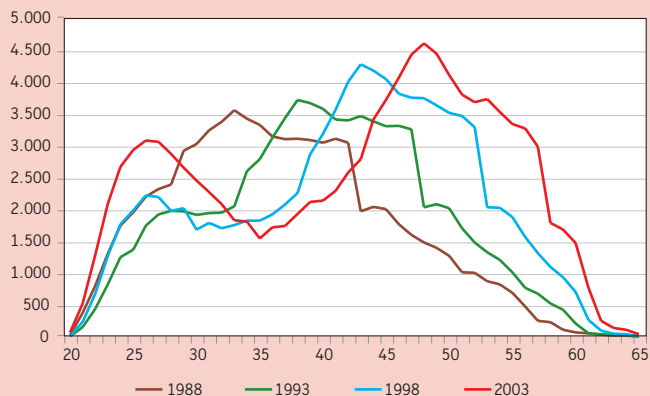
Het percentage vijftigplussers verschilt per regio. In veel regio's is ongeveer een op de drie leraren ouder dan 50 jaar. In Almere is slechts 18 procent van de leraren in het basisonderwijs ouder dan vijftig.

Onderwijsondersteunend personeel

In het primair onderwijs wordt steeds meer gebruik gemaakt van onderwijsondersteunend personeel. In 2004 waren er bijna 12 duizend voltijdbanen. Vaak betreft dit kleinere banen. Want ze werden vervuld door bijna 19 duizend personen.

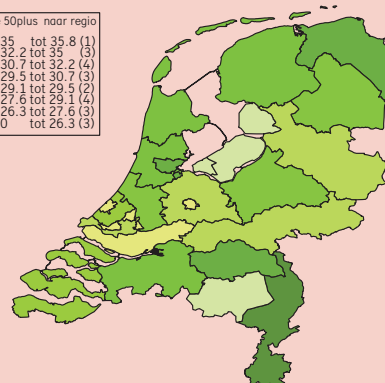
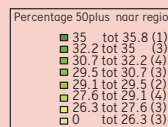
Figuur 3.9 Leeftijdsverdeling personeel po

In aantallen, exclusief ondersteunend personeel

Figuur 3.10 Personeel po van 50 jaar en ouder

Aandeel naar regio, 2004

Stelsel en Financiën vo

Onderwijsstructuur vo

Het voortgezet onderwijs omvat het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo), het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo) en het praktijkonderwijs (pro). De bekostiging van de personele en materiële uitgaven geschiedt op grond van de Wet op het Voortgezet Onderwijs (WVO). Voor de personele bekostiging is daarnaast ook onder andere het Formatiebesluit WVO en het bekostigingsbesluit van kracht.

In het voortgezet onderwijs is de implementatie van twee grote onderwijsvernieuwingen afgerond. Het gaat hierbij om de invoering van de Tweede Fase en de invoering van het VMBO. Voor wat betreft de Tweede Fase zijn alle scholen voor havo en vwo vanaf schooljaar 1999/00 in het vierde leerjaar van start gegaan met profielen en het studiehuis. In 2000/01 volgde het vijfde leerjaar en in 2001/02 het zesde (vwo). Een klein aantal scholen is in 1998/99 als voorhoedeschool gestart.

Met ingang van 1999/00 zijn scholen met vbo en mavo in het eerste leerjaar gestart met de invoering van het vmbo. Tegelijkertijd wordt het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) verder vormgegeven. Het ivbo is opgegaan in het leerwegondersteunend onderwijs. Daarnaast is gestart met praktijkonderwijs (pro). Met de omzetting van het praktijkonderwijs en het leerwegondersteunend onderwijs is het speciaal voortgezet onderwijs (voorheen het voortgezet speciaal onderwijs voor leerlingen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (vso/lom) en het voortgezet speciaal onderwijs voor moeilijk lerende kinderen (vso/mlk)) onderdeel geworden van het reguliere voortgezet onderwijs. Conform de wet van 28 mei 1998 zijn alle svo/lom en svo/mlk scholen uiterlijk per 1 augustus 2002 gefuseerd met een vo-school of omgezet in praktijkonderwijs (pro) dan wel in een Orthopedagogisch Centrum (OPDC). In de tabellen ontbreekt daardoor vanaf schooljaar 2002/03 het svo/lom en svo/mlk.

Binnen de basisberoepsgerichte leerweg is de introductie van leerwerktrajecten een belangrijke vernieuwing. De daarbij aangeboden combinatie van leren en werken spreekt veel leerlingen aan die anders mogelijk het onderwijs hadden verlaten.

De gepresenteerde cijfers zijn exclusief het groen (LNV) onderwijs tenzij anders is vermeld.

Ontwikkeling uitgaven

Tussen 2000 en 2004 stegen de uitgaven voor het voortgezet onderwijs met ruim 1,0 miljard euro. Dit is een toename van bijna 23 procent.

De belangrijkste redenen zijn:

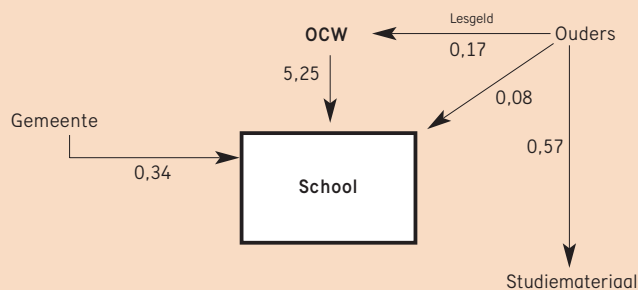
- de onderwijs-cao's en de algemene loon- en prijsbijstellingen
- de uitgaven aan informatie- en communicatietechnologie
- de impulsverbetering materieel
- aanvullende vergoedingen voor het wegwerken van achterstallig onderhoud, voor vernieuwing van inventaris en voor interne verbouwing van het schoolgebouw
- diverse uitgaven voor overige vernieuwingsoperaties
- de toenemende leerlingaantallen

Uitgaven per leerling

In het vo is de gemiddelde uitgave per leerling in 2004 circa 5.870 euro. Binnen het vo varieert dit bedrag afhankelijk van de samenstelling van de school. Vooral scholen die praktijkonderwijs, leerwegondersteunend onderwijs en voorbereidend beroepsonderwijs aanbieden, komen gemiddeld hoger uit. Dat komt onder andere omdat voor de lwoo- en pro-leerlingen een extra vergoeding wordt ontvangen.

Figuur 4.1 Financiërsstromen vo

Bedragen 2003 (x € 1 mld)

Tabel 4.1

Bron

Financiële jaarverslagen OCW

Toelichting

– C) Bruto uitgaven per II.: tot. uitgaven -/- ontvangsten gedeeld door totaal aantal leerlingen

– Vanaf 2004 wordt aan de beleidsterreinen een deel van de apparaatskosten OCW toegerekend.

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Financiële kerncijfers voortgezet onderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	4.250,7	4.661,3	4.932,0	5.125,3	5.281,6
Personeel / materieel	4.174,1	4.581,7	4.860,1	5.053,2	5.180,1
Onderwijsverzorging	51,3	51,5	51,8	53,2	54,2
Overige uitgaven	25,3	28,1	20,1	18,9	19,8
Apparaatskosten	.	.	.	.	27,5
Toerekening aan CFI / IBG	.	.	.	.	22,4
Apparaatskosten OCW	.	.	.	.	5,1
Totaal ontvangsten	4,9	3,2	3,2	2,5	3,9
B) Met het beleidsterrein samenhangende uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Ontvangsten lesgeld	148,2	154,9	160,1	163,9	173,9
C) Uitgaven per leerling (x € 1000)					
Bruto uitgaven per leerling	4,9	5,4	5,6	5,8	5,9

Tabel 4.2

Bron

Bewerking Rijksbegroting OCW 2004

Toelichting

– De totale uitgaven zijn gesaldeerd met de ontvangsten en inclusief onderwijsverzorging en overige uitgaven

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Uitgaven per leerling (x € 1000) per soort school, 2004

	totaal	w.v. voor	
		personeel	materieel
Gemiddelde van alle schoolsoorten	5,9	5,1	0,8
vo-gemeenschappelijk (leerjaar 1 + 2)	5,4	4,7	0,7
vmbo (leerjaar 3 + 4)	5,6	4,7	0,9
havo/vwo (leerjaar 3)	5,1	4,6	0,5
havo/vwo (leerjaar 4 + 5 + 6)	5,1	4,6	0,5
lwoo/pro	9,3	8,3	1,0

Financiën van instellingen vo

Jaarrekeningen van instellingen

De bevoegde gezagen van scholen in het voortgezet onderwijs moeten ieder jaar een jaarrekening opstellen en opsturen naar het ministerie van OCW. Op basis van 311 jaarrekeningen over 2003 zijn kengetallen over de financiële bedrijfsvoering van de instellingen opgesteld. Zelfstandige praktijkscholen die onder het declaratiestelsel vallen behoeven geen jaarrekening op te stellen. Deze vallen daarom buiten de hier gepresenteerde cijfers.

Solvabiliteit

De solvabiliteit is het vermogen om op de lange termijn aan de schulden te kunnen voldoen. De solvabiliteit van de gezamenlijke instellingen is de laatste vijf jaar zeer stabiel. Het eigen vermogen is ten opzichte van 2002 met 22,0 miljoen euro (1,7 procent) toegenomen. Deze toename heeft plaatsgevonden bij de algemene reserves en de bestemmingsreserves. Het totale eigen vermogen bedraagt op 31 december 2003 1.335,3 miljoen euro. Van de 311 vo-besturen zijn er zeven met een slechte solvabiliteit (exclusief de voorzieningen); in 2002 waren dat er acht.

Liquiditeit

De liquiditeitsratio geeft aan in welke mate de instelling op korte termijn aan haar verplichtingen kan voldoen. De liquiditeit is wederom afgenomen, maar kan nog steeds als 'goed' gekwalificeerd worden. De dalende trend van de afgelopen vijf jaar heeft zich in 2003 doorgezet. In 2003 zijn er dertien besturen met een slechte liquiditeit, zes meer dan in 2002.

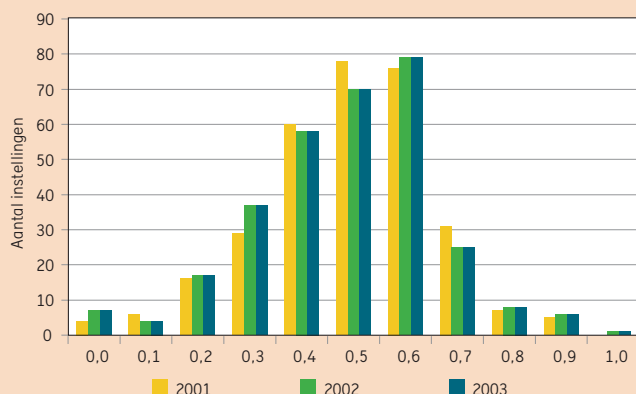
Rentabiliteit

Dit kengetal geeft aan in hoeverre de inkomsten en uitgaven elkaar in evenwicht houden. In de periode dat reserves worden opgebouwd zal de rentabiliteit over het algemeen hoger zijn dan in de periode waarin tot besteding wordt overgegaan. Op de lange termijn zal de rentabiliteit bij scholen nul zijn. Het geld dat is ontvangen is dan ook weer uitgegeven. Ten opzichte van 2002 is de rentabiliteit afgenomen. Deze bevindt zich nu iets onder het niveau van 1999. Gezien de hoogte van de rentabiliteit in de voorgaande jaren is de lage stand in het laatste jaar niet zorgelijk. Het resultaat uit de gewone bedrijfsvoering wordt bepaald door de som van het saldo baten en lasten plus het saldo financiële baten en lasten. Het resultaat uit gewone bedrijfsvoering is in 2003 ten opzichte van 2002 met 55,0 miljoen euro afgenomen tot 25,6 miljoen euro. Het saldo van de financiële baten en lasten is met 2,0 miljoen euro toegenomen. De afname van het saldo baten en lasten wordt veroorzaakt doordat de lasten met 338,2 miljoen euro aanzienlijk sneller zijn toegenomen dan de 281,3 miljoen euro waarmee de baten zijn gestegen.

Uit de jaarcijfers blijkt dat een groot aantal besturen (80) in 2003 niet kon rondkomen. Dat is een toename van eenderde ten opzichte van 2002. In de periode 1999-2003 hadden negen instellingen een niet wenselijke rentabiliteitsontwikkeling. Toch zijn er maar vijf instellingen die in de periode 2001-2003 continu een rentabiliteit hadden van -1 procent of minder. Eén instelling had vijf jaar achtereenvolgend een rentabiliteit die als slecht is te beschouwen.

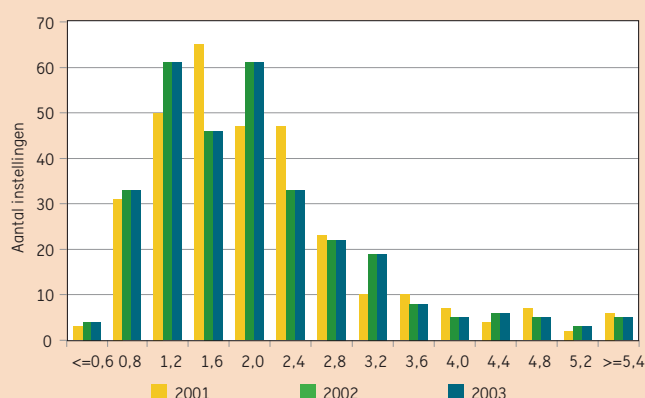
Figuur 4.2 Solvabiliteit vo-instellingen

Spreiding solvabiliteit (exclusief voorzieningen)

Figuur 4.3 Liquiditeit vo-instellingen

Spreiding liquiditeit (current ratio)

Tabel 4.3

Bron

Jaarrekeningen van instellingen, volgens rapportage Cfi

Toelichting

- C) In de post Overige overheidsbijdragen zijn bijdragen en subsidies van andere overheidsinstellingen dan OCW opgenomen.
- De cijfers voor 1999-2002 zijn t.o.v. de vorige versie van Kerncijfers aangepast omdat er nu meer scholen onder de jaarrekening vallen. Dit komt o.a. door fusies van scholen die eerder nog onder het declaratiestelsel vielen.
- Het exploitatieresultaat is berekend uit de som van het "Saldo baten en lasten", het "Saldo financiële baten en lasten" en het "Buitengewoon Resultaat", verminderd met het "Aandeel van derden".
- De cursus en examengelden zijn kleiner dan 0,5 mln en bij "Overige baten opgenomen."
- De immateriële activa (minder dan 0,5 mln) zijn toegevoegd aan de materiële activa
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Balans- en exploitatiegegevens van de vo-instellingen

	1999	2000	2001	2002	2003
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,67	0,66	0,67	0,67	0,67
Liquiditeit (current ratio)	1,97	1,86	1,84	1,76	1,69
Rentabiliteit (in procenten)	1,0	1,5	2,6	1,5	0,5
B) Gecumuleerde balans vo-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	2.110,0	2.395,4	2.738,7	2.941,0	2.987,4
Materiële vaste activa	679,8	758,5	883,1	982,6	1.043,6
Financiële vaste activa	323,3	355,3	403,1	451,6	461,6
Totaal vaste activa	1.003,1	1.113,8	1.286,2	1.434,1	1.505,2
Voorraden	12,4	13,9	16,7	14,1	11,5
Vorderingen	444,6	494,1	544,7	608,4	620,6
Effecten	29,3	20,0	16,2	16,4	7,9
Liquide middelen	620,7	753,6	875,0	868,0	842,2
Totaal vlottende activa	1.106,9	1.281,6	1.452,5	1.506,9	1.482,3
Totaal passiva	2.110,0	2.395,4	2.738,7	2.941,0	2.987,4
Eigen vermogen	1.067,5	1.097,9	1.225,5	1.313,3	1.335,3
Aandeel van derden	0,0	0,0	0,2	-0,3	0,0
Egalisatierekening	0,0	92,3	139,3	166,6	146,7
Voorzieningen	344,7	396,8	458,1	489,2	518,3
Langlopende schulden	134,8	119,0	126,0	116,4	107,7
Kortlopende schulden	563,1	689,6	789,6	855,8	879,3
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen vo-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	3.842,4	4.240,6	4.672,2	5.159,4	5.440,7
Rijksbijdragen OCW	3.557,7	3.866,0	4.254,8	4.678,1	4.922,0
Overige overheidsbijdragen	0,4	98,2	105,9	134,6	150,8
Baten werk i.o.v. derden	4,3	2,9	5,8	6,8	4,2
Overige baten	280,0	273,6	305,8	339,8	363,6
Lasten	3.835,5	4.216,0	4.593,8	5.122,1	5.460,3
Personele lasten	3.136,4	3.399,7	3.693,3	4.124,0	4.392,7
Afschrijvingen	85,1	106,9	124,0	139,0	153,2
Huisvestingslasten	270,7	305,0	330,9	359,8	391,3
Inkomenoverdrachten					
Overige instellingslasten	343,3	404,5	445,6	499,4	523,1
Saldo baten en lasten	6,9	24,6	78,4	37,3	-19,7
Financiële baten	37,7	43,6	51,9	53,4	52,7
Financiële lasten	5,9	5,5	7,5	10,2	7,4
Saldo financiële baten en lasten	31,8	38,1	44,4	43,3	45,3
Buitengewone baten	15,7	27,2	20,7	25,5	10,0
Buitengewone lasten	9,7	15,6	16,6	17,2	10,1
Buitengewoon resultaat	5,9	11,5	4,1	8,3	-0,1
Exploitatieresultaat	44,6	74,2	126,9	88,9	25,5
Totale lasten exploitatierekening	3.851,1	4.237,2	4.617,9	5.149,5	5.477,8

Leerlingen vo

Leerlingen

In 2002 zijn het svo/lom en het svo/mlk definitief opgegaan in het vo. Het aantal leerlingen in het speciaal voortgezet onderwijs en het voortgezet onderwijs samen, neemt vanaf schooljaar 1999/00 licht toe. In totaal bevinden zich in het schooljaar 2004/05 iets meer dan 900 duizend leerlingen op scholen die door OCW worden bekostigd. Ten opzichte van schooljaar 2000/2001 is dit een stijging met 38 duizend leerlingen. Vooral de demografische factoren zijn hiervoor bepalend.

Ontwikkeling aantal zorgleerlingen

Zorgleerlingen zijn leerlingen die voor lwoo in aanmerking komen of praktijkonderwijs volgen (en voor de periode tot en met 2001/02 ook de deelnemers aan het svo/lom en svo/mlk).

Het aantal zorgleerlingen stijgt tot en met schooljaar 2001/02. Het schooljaar 2002/03 geeft een lichte afname te zien. Dit hangt samen met nieuwe regelingen die van kracht zijn geworden, waardoor nieuwkomers in het eerste jaar geen lwoo- of pro-indicatie kunnen krijgen. In het jaar 2004/05 neemt de omvang van de groep zorgleerlingen weer toe.

Verdeling over de schoolsoorten

In 2004/05 zit 42,8 procent van de niet-zorg leerlingen in de eerste twee leerjaren van het voortgezet onderwijs. In schooljaar 2000/01 was dit 43,4 procent. In het vmbo (leerjaren 3 en 4) zit 21,7 procent van de niet-zorg leerlingen en in het havo en vwo (leerjaren 3, 4, 5 en 6) zit 35,5 procent van de niet-zorg leerlingen. In het schooljaar 2000/01 lagen deze percen-

tages op respectievelijk 23,7 en 32,9.

Binnen het vmbo is de verdeling van de leerlingen over de leerwegen in het derde jaar vrijwel gelijk aan die van vorig jaar: de theoretische leerweg met ruim 38 procent, en de basisberoepsgerichte leerweg met bijna 29 procent hebben nog steeds het grootste aandeel.

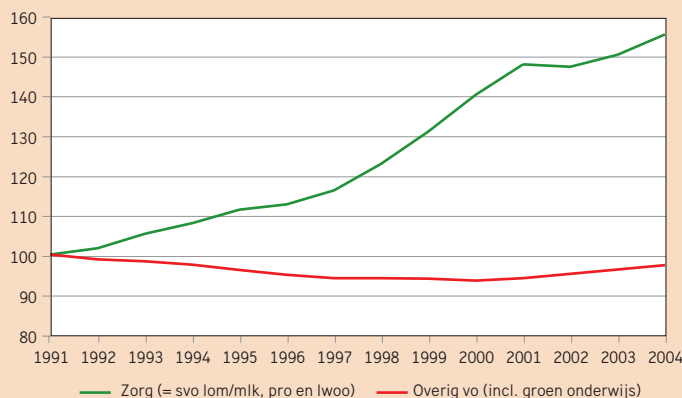
Binnen de basisberoepsgerichte leerweg volgde in 2004 iets meer dan zes procent een leerwerktraject.

Culturele minderheden

De registratie van culturele minderheden in het vo is gekoppeld aan de faciliteitenregeling 'culturele minderheden en anderstaligen'. Het svo en het praktijkonderwijs hebben een eigen cumi-faciliteitenregeling. Met ingang van 1 augustus 2003 vallen de leerlingen uit de minderheidsgroepen die langer dan acht jaar in Nederland zijn niet meer onder de cumi-regeling. Vanaf 2004 is deze groep leerlingen niet meer apart te onderscheiden. Het gevolg is dat er dit jaar nog maar 28.000 leerlingen voor de extra cumi-bekostiging zijn geteld, terwijl dat er vorig jaar nog 81.000 waren. Nieuwkomers komen vanaf 2002/03 niet meer direct in het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) of het praktijkonderwijs (pro) terecht. Het percentage cumi's bij het lwoo laat in dat jaar een daling zien ten opzichte van 2001/02. Daar tegenover staat een stijging van het aantal cumi's buiten het lwoo, zodat in 2002/03 nog steeds gemiddeld bijna 10 procent van de vo-populatie tot de cumi's gerekend kan worden. De trend in de hiervoor genoemde periode treedt in het lwoo ook op bij leerlingen die langer dan acht jaar in Nederland zijn. Deze daling zet door in 2004.

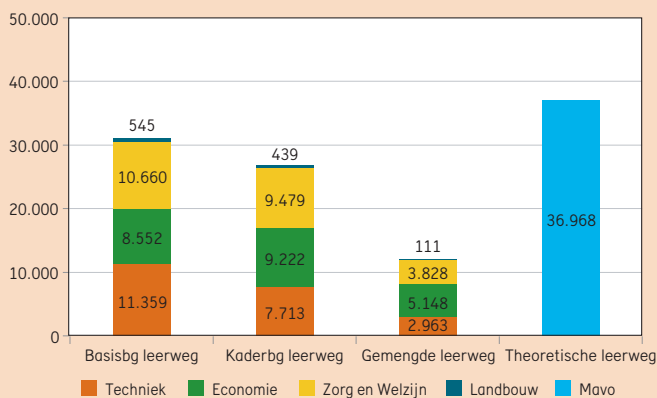
Figuur 4.4 Ontwikkeling vo-leerlingen in zorg en overig vo

Index met 1991 = 100

Figuur 4.5 3e leerjaar vmbo, naar leerweg en sector

Aantal leerlingen, inclusief zorg, 2004

Tabel 4.4

Bron

Integrale leerlingtelling (ILT), SVO-tellingen en LNV-tellingen

Toelichting

- Aantallen op de peildatum 1 oktober
- vbo 3/4: inclusief avo/vbo 3/4
- mavo 3/4: inclusief mavo leerlingen op AOC's
- havo/vwo 3: inclusief avo 3 en Engelse Stroom 3
- havo 4/5: inclusief Engelse Stroom 4/5
- vwo 4/5/6: inclusief Internationaal Baccalaureaat 4/5/6
- Inv vbo 1/2: inclusief aandeel landbouwleerlingen in schooljaren 1/2 op scholengemeenschappen
- Het svo en praktijkonderwijs op declaratiebasis hebben afwijkende definities van cumi-leerlingen
- Aantal leerlingen door LNV bekostigd is exclusief de met AOC's gefuseerde mavo's
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Totaal aantal leerlingen (x 1000) en het percentage cumi's per schoolsoort

	2000		2001		2002		2003		2004	
	aantal	% cumi	aantal	% cumi	aantal	% cumi	aantal	% cumi	aantal	% cumi
Totaal vo OCW	862,9	9,3	872,1	9,6	879,8	9,5	889,9	9,1	900,8	3,1
Totaal vo excl. zorg	764,9	6,7	768,6	6,8	777,6	7,3	787,0	7,2	794,2	1,9
vo 1/2	332,3	7,7	329,2	7,8	334,3	8,8	339,0	8,2	339,9	2,5
vbo 3/4	82,9	10,9	.	.	.	.	.	.	.	.
vbo 4	.	.	39,3	10,7	0,7	3,8	.	.	.	.
vmbo basisberoepsgerichte leerweg 3/4	.	.	20,9	14,7	39,5	13,5	36,6	14,6	32,7	3,7
vmbo kadergerichte leerweg 3/4	.	.	25,6	9,9	45,5	9,1	44,7	9,8	44,4	2,0
mavo 3/4	98,3	7,8	.	.	.	.	.	.	.	.
vmbo theoretische leerweg 3/4	.	.	38,4	7,4	80,2	7,8	80,1	8,1	78,3	1,9
vmbo gemengde leerweg 3/4	.	.	9,9	7,2	14,9	5,8	15,8	6,2	17,2	1,3
mavo 4	.	.	50,6	7,5	.	.	.	.	.	.
havo/vwo 3	78,1	3,8	77,5	4,1	78,8	4,3	80,6	4,6	84,4	1,2
havo 4/5	80,6	4,6	84,5	4,6	88,0	4,7	91,4	5,1	94,3	1,1
vwo 4/5/6	92,7	2,8	92,7	2,8	95,7	3,1	98,8	3,3	103,1	0,9
Totaal vo zorg	98,0	29,4	103,5	30,0	102,2	26,4	102,9	24,1	106,5	11,7
lwoo 1/2/3/4	67,7	33,3	.	.	.	.	.	.	.	.
lwoo 1/2	.	.	44,0	40,1	46,7	28,3	44,4	22,6	44,9	8,4
lwoo basisberoepsgerichte leerweg 3/4	.	.	14,3	23,8	27,0	22,9	27,7	23,3	27,2	7,8
lwoo kadergerichte leerweg 3/4	.	.	1,4	22,1	3,5	21,7	4,7	22,3	5,9	8,2
lwoo gemengde leerweg 3/4	.	.	0,5	3,5	0,4	14,2	0,6	15,5	0,6	7,9
lwoo theoretische leerweg 3/4	.	.	0,2	16,4	1,5	5,6	1,0	5,4	1,6	11,0
lwoo 4	.	.	12,3	21,8	0,4	25,3	.	.	.	.
svo-lom	11,5	10,9	10,1	11,5	.	.	.	.	.	.
svo-mlk	5,4	17,8	3,7	19,3	.	.	.	.	.	.
praktijkonderwijs	13,4	30,2	17,0	30,0	22,7	28,8	24,5	29,0	26,3	22,4
Totaal door LNV bekostigd	31,3	--	32,4	--	33,8	--	35,7	--	36,2	--
vbo 1/2	10,3	--	10,6	--	10,5	--	11,0	--	11,0	--
vbo 3/4	10,2	--	10,3	--	11,1	--	11,4	--	11,4	--
lwoo 1/2/3/4	10,8	--	11,5	--	12,2	--	13,3	--	13,9	--

Stromen en Rendement vo

De stromen

De doorstroomgegevens betreffen de directie doorstroom: wanneer een leerling na het havo-examen eerst een jaar op vakantie gaat om vervolgens de studie in het hbo te vervolgen dan is die leerling in de categorie overige bestemming terecht gekomen.

In het schooljaar 2002/2003 waren de eerste examens vmbo. Voor de vergelijkbaarheid is voor de daarvoor liggende schooljaren de tabel gevuld op basis van de doorstroom uit toen bestaand met vmbo vergelijkbaar onderwijs.

In 2003 hebben 158.600 leerlingen in het voortgezet onderwijs hun diploma gehaald. Het overgrote deel stroomt direct door naar een andere vorm van deeltijd of voltijdonderwijs. Van de ruim 13.000 leerlingen in het vmbo met lwoo die in 2003 hun diploma hebben behaald, stroomt een relatief grote groep van ruim 40 procent niet direct door naar een andere vorm van onderwijs. Het is niet bekend hoe groot de groep is die op een later moment alsnog onderwijs gaat volgen. Op basis van deze cijfers is niet te bepalen welk deel als uitstroom zonder startkwalificatie is te beschouwen.

In de periode 2000-2003 stromen er steeds meer havo-gediplomeerden naar het hbo en steeds minder naar de bol.

De bol is de meest voorkomende bestemming van de vmbo-gediplomeerden. Van de vmbo (t) gediplomeerden stroomt 67 procent door naar het hbo. Bij het vmbo (bkg) en vmbo (lwoo) zijn dat respectievelijk 62 procent

en 47 procent.

Het aandeel van de leerlingen dat de "koninklijke weg" volgt (vmbo naar bol, havo naar hbo, vwo naar wo) neemt nog steeds toe.

Zittenblijven

Zittenblijven is hier gedefinieerd als leerlingen die terugkeren in hetzelfde leerjaar van dezelfde schoolsoort of in een 'lagere' vorm van onderwijs.

In 1999 bleef 6,1 procent van de vo-leerlingen zitten; in 2003 is dat gedaald naar 5,0 procent.

Alleen bij de groep leerlingen in het vmbo (bkg) is een stijging van het aantal zittenblijvers waarneembaar met 0,7 procentpunten ten opzichte van 2002.

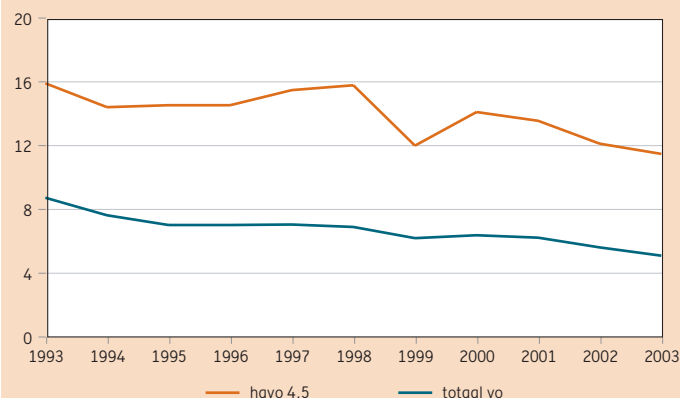
Uitval

In 2003 verlieten in totaal 27.600 leerlingen zonder diploma het voortgezet onderwijs, ofwel 14,3 procent van de totale uitstroom.

Ruim 77 procent van deze schoolverlaters komt uit de eerste fase. Dit is een stijging met 2 procentpunten ten opzichte van 2002. Toen kwam bijna 75 procent uit de eerste fase.

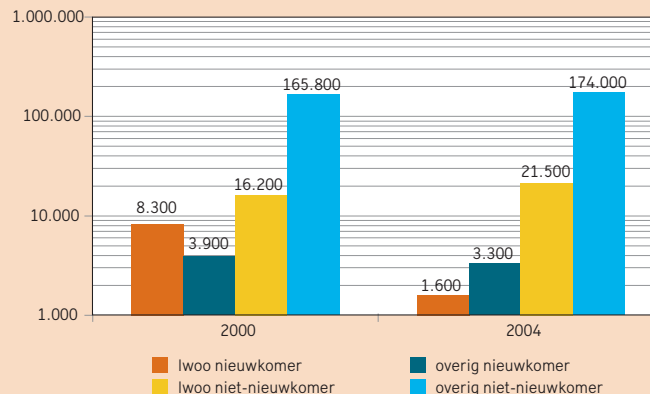
Figuur 4.6 Percentage zittenblijvers

In havo 4, 5 en totaal vo

Figuur 4.7 Instroom in het eerste leerjaar

Absolute aantallen (log. schaal)

Tabel 4.5

Bron

OCW onderwijsmatrices

Toelichting

– Inclusief groen onderwijs

– zorg = lwoo, pro, svo / lom en svo / mlk

Tabel 4.6

Bron

OCW onderwijsmatrices

Toelichting

– Inclusief groen onderwijs

– Uitval is uitstroom zonder diploma

– Uitval 1e fase als percentage aantal II 1e fase

Tabel 4.7

Bron

OCW onderwijsmatrices

Toelichting

– Inclusief groen onderwijs

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Tabel 4.8

Bron

OCW onderwijsmatrices

Toelichting

– Zittenblijvers: leerlingen die terugkeren in hetzelfde leerjaar van dezelfde schoolsoort of een 'lagere' vorm van onderwijs

– vo 1,2(,3) inclusief leerjaar 3 havo en vwo

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Instroom in de sector voortgezet onderwijs, voltijd (aantal x 1000)

		1999	2000	2001	2002	2003
Totaal vo	in leerjaar 1	197,0	200,0	198,0	202,9	204,7
	w.v. zorg	29,1	32,8	33,4	30,2	31,5

Uitval uit het voltijd onderwijs, in aantallen en als percentage van de totale uitstroom vo

		1999		2000		2001		2002		2003	
		aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Uitval voltijd onderwijs											
Totaal vo		24.000	12,6	25.600	13,1	27.300	14,6	28.900	15,0	27.600	14,3
w.v. 1e fase		16.900	14,7	18.900	15,9	21.600	17,7	21.900	17,2	21.300	17,0

Gediplomeerden naar bestemming (in procenten)

herkomst		bestemming							tot. aantal (x 1000)	
		vmbo	havo	vwo	bbl	bol	hbo	wo		overig
vmbo(lwoo)-d	2000	4,5			13,6	37,1			44,8	11,2
	2001	2,9			14,6	38,5			44,0	11,5
	2002	1,2			15,2	42,1			41,5	12,1
	2003	0,2	0,5		11,6	47,3			40,4	13,1
vmbo(bkg)-d	2000	3,0	0,0		13,3	53,6			30,0	40,0
	2001	2,0	0,0		13,3	54,1			30,5	39,4
	2002	0,9	0,0		12,0	56,3			30,6	41,0
	2003	0,3	0,3		9,2	62,2			27,8	47,2
vmbo(t)-d	2000	0,2	10,4		5,2	69,1			15,1	46,4
	2001	0,2	9,5		5,0	69,7			15,2	45,1
	2002	0,1	9,3		4,1	69,7			16,6	48,0
	2003	0,2	13,4		3,7	67,1			15,2	37,9
havo-d	2000			2,9	1,0	10,2	72,4		13,5	38,7
	2001			3,9	0,8	6,9	79,5		8,2	29,5
	2002			2,7	0,8	5,9	79,8		10,5	31,9
	2003			3,3	0,5	5,0	81,6		9,1	34,4
vwo-d	2000				0,3	0,3	22,1	63,4	14,0	26,5
	2001				0,1	0,2	19,8	66,4	13,5	26,6
	2002				0,1	0,2	17,9	70,5	11,4	24,2
	2003				0,0	0,2	17,0	71,6	11,2	26,0

Percentage zittenblijvers

		1999	2000	2001	2002	2003
Totaal vo	leerjaren	6,1	6,2	6,1	5,5	5,0
vo	1,2 (,3)	3,5	3,7	3,7	3,5	3,1
vmbo (lwoo)	1,2,3,4	5,3	6,4	6,6	5,9	5,0
vmbo (bkg)	3,4	4,8	4,6	3,1	3,3	4,0
vmbo (t)	3,4	9,9	9,9	9,6	7,1	6,2
havo	4,5	11,9	14,0	13,5	12,0	11,4
vwo	4,5,6	9,5	8,6	9,6	8,8	7,4

Instellingen en Personeel vo

Scholen

In het schooljaar 2004/2005 zijn er nog 656 scholen. Dat is een daling van 11 scholen ten opzichte van 2003/04. De grote daling van 104 scholen van 2002/03 werd veroorzaakt door fusies, waarbij het grootste gedeelte van de 112 svo-scholen voor lom en mlk uit het schooljaar 2001/02, is samengegaan met andere scholen. De voormalige lom-scholen fuseerden meestal met brede scholengemeenschappen.

De brede scholengemeenschappen vormen met 42 procent de grootste groep van het totaal aantal scholen. Op deze brede scholengemeenschappen zit bijna 70 procent van alle vo-leerlingen.

Op een brede scholengemeenschap zitten de pro-, vbo-, mavo-, havo- en vwo-leerlingen niet altijd bij elkaar in één vestiging.

Leeftijd personeel

Het percentage leraren van 50 jaar en ouder is de afgelopen jaren gestegen. Van 37 procent in 2000 naar bijna 41 procent in 2004. De verwachting is dat de komende jaren veel leerkrachten het onderwijs definitief zullen verlaten. Door de vergrijzing zullen namelijk veel leraren met (pre)pensioen gaan.

Het percentage vijftigplussers verschilt sterk per regio. In veel regio's is tussen de 40 en 45 procent van de leraren ouder dan 50 jaar en in Limburg ruim 47 procent. In Almere was in 2004 maar een kwart van de leraren ouder dan vijftig jaar.

Aandeel vrouwen

Het percentage vrouwelijke docenten is de afgelopen jaren gestegen van ruim 33 procent in 2000 naar bijna 39 procent in 2004.

In het management zijn vrouwen ondervertegenwoordigd. In 2004 was ruim 13 procent van de directeuren en 18 procent van de adjunct-directeuren vrouw. Van het onderwijsondersteunend personeel was in 2004 bijna de helft vrouw.

Onderwijsondersteunend personeel

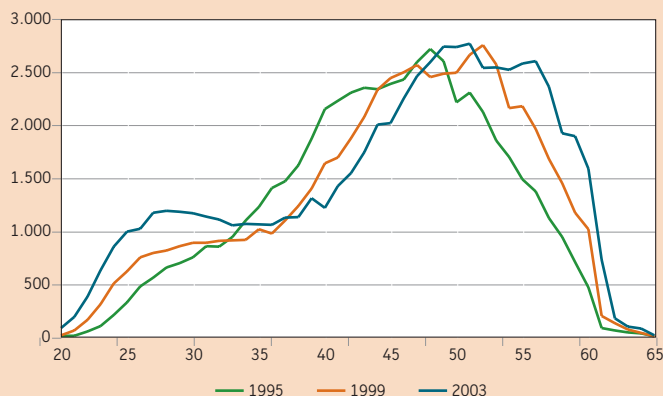
In het voortgezet onderwijs wordt veel gebruik gemaakt van onderwijsondersteunend personeel. In 2004 waren er bijna 23 duizend onderwijsondersteunende personeelsleden. Zij vervulden ruim 17 duizend voltijdbanen.

Werkgelegenheid in het vo

De werkgelegenheid in het voortgezet onderwijs is de afgelopen jaren flink gegroeid. Waren er in 2000 nog 72 duizend voltijdbanen, in 2004 is dit gestegen tot ruim 82 duizend. Deze 82 duizend voltijdbanen werden ingevuld door ruim 100 duizend personen.

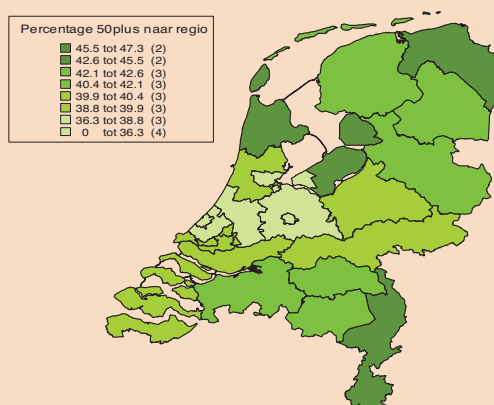
Figuur 4.8 Leeftijdsverdeling onderwijspersoneel vo

In aantallen, inclusief ondersteunend personeel

Figuur 4.9 Personeel vo van 50 jaar en ouder

Aandeel naar regio, 2004

Tabel 4.9

Bron

ILT, SVO-telling

Toelichting

- Aantallen op de peildatum 1 oktober
- Voor svo-lom en svo-mlk: scholen en afdelingen
- Conform de wet van 28 mei 1998 zijn alle svo/lom en svo/mlk scholen uiterlijk 1-8-2002 gefuseerd met een vo-school of omgezet in praktijkonderwijs (pro) dan wel in een OPDC.

Aantal vo-scholen en procentuele verdeling van leerlingen over de scholen

	2000		2001		2002		2003		2004	
	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln
Totaal vo	834	100	784	100	680	100	667	100,0	656	100,0
svo lom	100	1,4	78	1,2	.	.	.	.	.	.
svo mlk	58	0,6	34	0,4	.	.	.	.	.	.
praktijkonderwijs	90	1,4	98	1,6	116	2,0	111	2,0	109	2,1
vbo	19	1,0	13	0,4	12	0,3	12	0,4	11	0,4
vbo/pro	.	.	2	0,2	1	0,2	1	0,2	1	0,1
avo cat.	31	1,3	27	1,1	23	1,0	21	0,9	18	0,8
vwo	39	2,9	39	2,8	39	2,9	39	2,9	39	2,9
avo sgs.	161	20,4	156	20,1	152	19,5	148	19,8	146	19,8
avo/vbo (smal)	50	4,8	44	4,1	42	3,9	41	3,6	39	3,4
avo/vbo met pro (smal)	.	.	3	0,5	4	0,5	4	0,5	4	0,5
avo/vbo (breed)	255	60,0	248	58,0	234	54,2	227	52,7	223	51,9
avo/vbo met pro (breed)	18	5,3	29	8,5	45	14,3	50	15,8	53	16,9
verticale scholengemeenschappen	13	1,5	13	1,5	12	1,3	12	1,2	12	1,2
school in ontwikkeling (alleen brugjaren)	.	.	.	.	.	.	1	0,0	1	0

Tabel 4.10

Bron

Brin-registratie OCW, ILT

Toelichting

- Aantallen inclusief LNV-leerlingen op scholengemeenschappen; peildatum 1 oktober
- Excl. speciaal voortgezet onderwijs (svo) reformatorisch en evangelisch

Procentuele verdeling van het aantal scholen en leerlingen (x 1000) naar denominatie

	2000		2001		2002		2003		2004	
	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln	scholen	lln
Totaal =100 %	676	844,0	672	859,5	680	876,9	667	891,2	656	902,9
Openbaar	28	26	28	27	30	27	29	27	29	27
Neutraal Bijzonder	11	9	11	8	12	9	12	10	13	11
Prot. Christelijk	22	26	23	25	22	25	22	24	22	24
Rooms Katholiek	29	27	28	27	26	27	26	27	25	27
Samenwerking	10	12	10	13	11	13	11	13	11	12

Tabel 4.11

Bron

CASO (1999 en 2000) en CFI basisregistratie personeel

Toelichting

- 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met 1 voltijd baan. zie ook bijlage Toelichting en Begrippen, deel F
- Peildatum 1 oktober
- De categorie overig personeel bevat onderwijsondersteunend personeel en organisatie- en beheerspersoneel

Kerncijfers personeel voortgezet onderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Personeelssterkte in fte's (x 1000)	72,0	75,6	79,1	81,7	82,3
Directie	4,0	3,8	3,9	3,9	3,8
Docenten	55,8	58,2	60,1	61,5	61,5
Overig personeel	12,2	13,6	15,1	16,3	17,0
B) Personen (x 1000)	87,5	92,4	97,6	100,0	101,0
Directie	4,0	3,9	4,0	4,0	3,8
Docenten	66,8	70,1	73,3	74,1	74,3
Overig personeel	16,7	18,4	20,3	21,9	22,9
C) Percentage vrouwen	34,1	35,5	37,0	38,0	39,2
Directie	12,2	13,6	14,8	16,1	17,1
Docenten	33,3	34,6	36,2	37,3	38,6
Overig personeel	44,9	45,6	45,9	45,9	46,2
D) Percentage 50 jaar en ouder	39,3	39,8	39,9	40,8	41,8
Directie	66,4	65,6	65,4	66,3	67,7
Docenten	37,1	38	38,4	39,4	40,5
Overig personeel	40,5	40,3	39,2	39,8	40,7

Profielkeuze vo

De profielen zijn in het schooljaar 1999/00 voor alle leerlingen ingevoerd. Er zijn nu dus zes schooljaren waarin een profielkeuze door de leerlingen is gemaakt (afgezien van de voorhoedescholen die de profielen nog een jaar eerder hebben ingevoerd). Dit betekent dat er bijvoorbeeld voor het zesde leerjaar in het vwo nu voor drie jaren informatie beschikbaar is over de profielkeuze.

Profielcombinaties

Naast de enkelvoudige profielen kunnen ook profielcombinaties worden gekozen. De combinaties 'natuur en techniek' / 'natuur en gezondheid' en 'economie en maatschappij' / 'cultuur en maatschappij' komen meer voor dan andere combinaties.

In 4 vwo volgt een relatief hoog percentage van de leerlingen een profielcombinatie. Dit wordt deels veroorzaakt door scholen die de profielkeuze uitstellen. Zij bieden dan twee stromen aan (de natuurstroom en de maatschappijstroom). In 5 en 6 vwo zijn er beduidend minder leerlingen met een combinatieprofiel. Deze daling komt terug in een stijging van de deelnamepercentages bij de overige profielen.

Tussen leerjaar 5 en leerjaar 6 zijn er nauwelijks verschillen in profielkeuze.

De havo-leerlingen kiezen minder vaak voor een combinatieprofiel dan vwo-leerlingen.

In het havo valt de daling op van de deelnamepercentages bij het profiel 'natuur en techniek', waar 'natuur en gezondheid' juist weer stijgt.

Exacte profielen en maatschappijprofielen

Opvallend is dat in het examenjaar 2004 van het vwo circa 46 procent van de leerlingen een exact profiel ('natuur en techniek', 'natuur en gezondheid') heeft. Bij het havo ligt de keuze voor een exact profiel rond de 27 procent; daar worden de 'maatschappij' profielen naar verhouding meer gekozen.

In het examenjaar 2004 van het havo heeft 33 procent van de leerlingen het profiel 'cultuur en maatschappij'. In het laatste jaar van het vwo is dat slechts 20 procent. Dit beeld wijkt vrijwel niet af van 2002 en 2003.

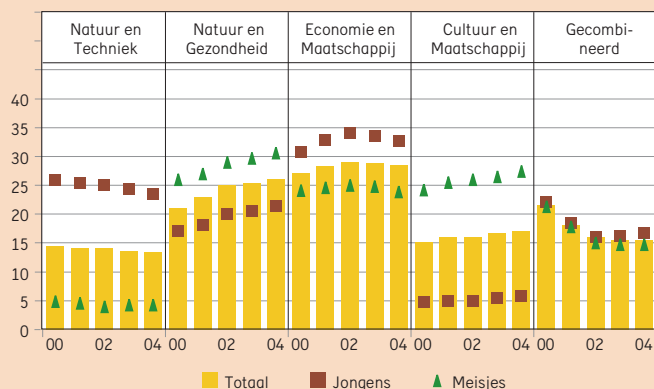
Van de exacte profielen is 'natuur en techniek' bij havo en vwo ongeveer even populair; 'natuur en gezondheid' scoort bij het vwo hoger dan bij het havo. De maatschappijprofielen scoren hoger bij het havo dan bij het vwo.

Verschillen in keuzes tussen jongens en meisjes

Het 'traditionele' verschil in keuzes tussen de seksen blijkt nog steeds duidelijk aanwezig te zijn: zowel 'natuur en techniek' als 'economie en maatschappij' worden vooral door jongens gekozen en 'cultuur en maatschappij' door meisjes. Bij 'natuur en gezondheid' zijn de verschillen bij de havo-leerlingen relatief klein.

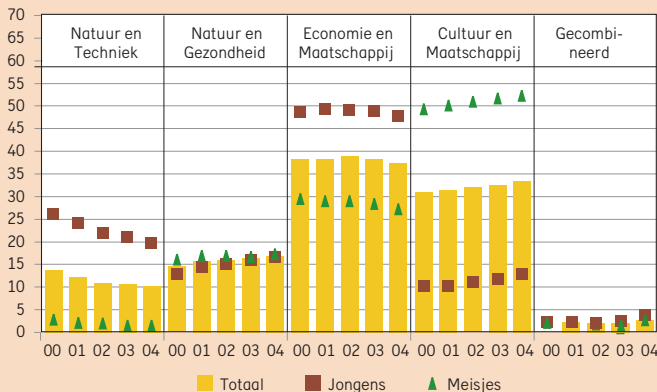
Figuur 4.10 Vwo-leerlingen in de profielen

Als percentage van alle vwo-leerlingen in de profielen in enig jaar

Figuur 4.11 Havo-leerlingen in de profielen

Als percentage van alle havo-leerlingen in de profielen in enig jaar

Tabel 4.12

Bron
Integrale leerlingtelling (ILT)

Percentage leerlingen vwo en havo in de profielen

	leerjaar 4			leerjaar 5			leerjaar 6		
	2002	2003	2004	2002	2003	2004	2002	2003	2004
A) vwo									
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Natuur en Techniek	11	11	10	15	15	15	15	15	14
Natuur en Gezondheid	20	20	21	28	29	30	27	28	29
Economie en Maatschappij	23	22	20	32	33	32	33	33	33
Cultuur en Maatschappij	13	13	13	18	18	19	19	19	20
Natuur en Techniek/Natuur en Gezondheid	18	19	20	4	3	3	3	3	3
Economie en Maatschappij/ Cultuur en Maatschappij	15	14	15	3	2	1	3	2	1
Overige profielcombinaties	0	1	1	0	0	0	0	0	0
	leerjaar 4			leerjaar 5					
	2002	2003	2004	2002	2003	2004			
B) havo									
Totaal	100	100	100	100	100	100			
Natuur en Techniek	11	11	10	11	11	10			
Natuur en Gezondheid	16	17	17	16	16	16			
Economie en Maatschappij	38	37	36	40	39	39			
Cultuur en Maatschappij	32	32	33	33	33	33			
Natuur en Techniek/Natuur en Gezondheid	1	1	2	1	1	1			
Economie en Maatschappij/ Cultuur en Maatschappij	2	2	2	0	0	1			

Tabel 4.13

Bron
Integrale leerlingtelling (ILT)

Verdeling over de profielen in het 6e leerjaar vwo en het 5e leerjaar havo, 2004

	6e leerjaar vwo		5e leerjaar havo	
	aantal	%	aantal	%
Totaal	30.823	100	42.244	100
Natuur en Techniek	4287	14	4293	10
Natuur en Gezondheid	9065	30	6949	17
Economie en Maatschappij	10279	33	16137	38
Cultuur en Maatschappij	6147	20	13982	33
Profielcombinaties	1045	3	883	2

Stelsel en Financiën bve

Stelsel

De Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB, ingevoerd op 1 januari 1996) kent twee typen onderwijs: het middelbare beroepsonderwijs (mbo) en de educatie.

Het mbo bestaat uit de beroepsbegeleidende leerweg (bbl) en de beroepsopleidende leerweg (bol). Binnen de bbl ligt de nadruk op leren in de praktijk (in totaal minimaal 60 procent van de studieduur), bij de bol bedraagt het praktijkdeel tussen de 20 en 60 procent. De bol is zowel in voltijd (vt) als in deeltijd (dt) - minder dan 850 uur onderwijsprogramma - te volgen. Het mbo (voor zover OCW) kent drie sectoren (economie, techniek en dienstverlening- en gezondheidsonderwijs) en vier kwalificatieniveaus: assistent-opleiding (niveau 1), basisberoepsopleiding (niveau 2), vakopleiding (niveau 3) en middenkader- en specialistenopleiding (niveau 4).

Educatie, het aanbod van onderwijs voor volwassenen, bestaat uit het voortgezet algemeen volwassenen onderwijs (vavo) en de basiseducatie. Het vavo staat bekend als "tweede kans onderwijs" (mavo, havo en vwo). Basiseducatie bevat breed maatschappelijk functioneren, sociale redzaamheid en Nederlands als tweede taal (NT2). De basiseducatie is een eerste stap op weg naar verdere scholing en ontwikkeling. Met NT2 kunnen niet-Nederlanders hun taalvaardigheid op een aanvaardbaar niveau brengen. Het vavo en de basiseducatie vallen onder de kwalificatiestructuur educatie (KSE).

Bekostiging

Het ministerie van OCW verstrekke in 2004 2,3 miljard euro aan de Regionale opleidingscentra (ROC's) en de vakinstellingen. De verdeling van dit bedrag gebeurt op basis van het aantal deelnemers, het aantal afgegeven diploma's en de omvang van de voorbereidende en ondersteunende activiteiten (voa).

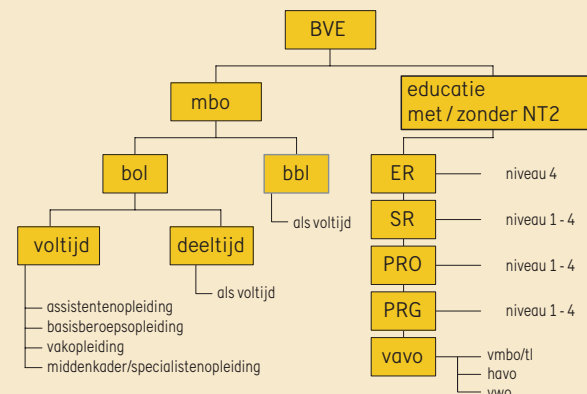
De gemeenten ontvingen in 2004 een bedrag van 240 miljoen euro van OCW voor educatie (op basis van het aantal volwassen inwoners, het aantal allochtone volwassenen en het aantal volwassenen met een onderwijsachterstand). De gemeenten besteden de uitvoering van de cursussen uit aan de ROC's.

De Kenniscentra Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (KBB's) worden door OCW bekostigd op basis van het aantal kwalificaties dat ze hebben ontwikkeld en onderhouden, het aantal leerbedrijven dat ze hebben erkend en het aantal beroepspraktijkvormingsplaatsen (bpv-plaatsen) bij leerbedrijven dat feitelijk door deelnemers is bezet. In 2004 ontvingen de KBB's 110 miljoen euro.

Instellingen kunnen verder nog specifieke onderwijsactiviteiten voor derden verrichten, 'contractactiviteiten' genoemd. Een deelnemer betaalt les- of cursusgeld en kan in aanmerking komen voor studiefinanciering, wanneer hij 18 jaar of ouder is en een bol-voltijdopleiding volgt. Voor bol-deelnemers onder de 18 jaar kunnen de ouders een tegemoetkoming in de schoolkosten krijgen.

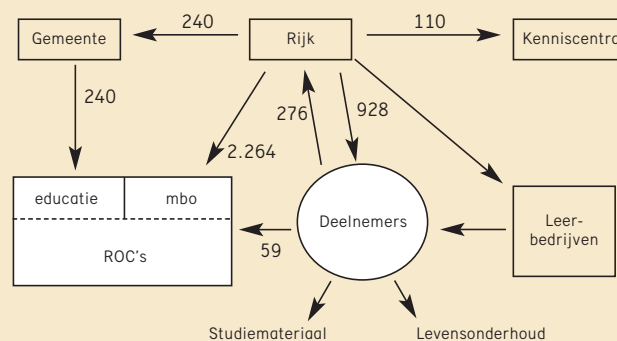
Figuur 5.1 Opleidingsstructuur bve

2004

Figuur 5.2 Financiërsstromen bve

Bedragen 2004 (x € 1 mln)

Tabel 5.1

Bron

OCW:

Jaarverslagen

Deelnemertellingen en inburgeraarraming,

SFB

CBS: bevolkingsprognose

Toelichting

– A) Ontvangsten: inclusief technocentra

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Financiële kerncijfers educatie en beroepsonderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Uitgaven	2.261,8	2.473,2	2.551,1	2.584,8	2.701,6
Middelbaar beroepsonderwijs	1.817,7	1.988,1	2.040,9	2.180,2	2.263,5
Educatie	200,0	214,1	234,9	241,3	240,4
Inburgering	90,5	102,2	115,9	.	.
Kenniscentra	89,7	92,6	107,3	108,7	109,8
Specifieke stimulering	57,1	70,9	46,6	46,0	50,2
Technocentra	6,8	5,2	5,4	8,6	8,7
Apparaatskosten	.	.	.	.	29,0
Toerekening aan CFI / IBG	.	.	.	.	25,3
Apparaatskosten OCW	.	.	.	.	3,8
Ontvangsten	31,0	15,6	23,2	33,2	24,3
B) Met het beleidsterrein samenhangende uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Ontvangsten les gelden	208,4	219,7	228,7	245,5	275,7
C) Uitgaven per deelnemer (x € 1000)					
Mbo	4,6	5,0	4,9	5,1	5,3
bbl	2,9	3,1	3,1	3,2	3,2
bol-vt	5,7	6,2	6,1	6,3	6,4
bol-dt	2,9	3,1	3,1	3,2	3,2
Educatie					
Uitgaven reguliere educatie per volwassen inwoner	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02

Financiën van instellingen bve

Op grond van de financiële kengetallen solvabiliteit, liquiditeit en rentabiliteit kan worden gesteld dat de financiële positie van de bve-sector in 2003 gemiddeld genomen gezond is. De solvabiliteit en de liquiditeit zijn ten opzichte van 2002 afgenomen. De rentabiliteit daarentegen is na de forse daling in 2002 weer toegenomen.

Solvabiliteit

De solvabiliteit (eigen vermogen inclusief voorzieningen ten opzichte van het totaal vermogen) in de bve-sector is al jaren stabiel op een niveau van 0,60. Slechts bij twee bve-instellingen komt de solvabiliteit onder de norm van 0,30.

Het eigen vermogen is met bijna 4 procent toegenomen ten opzichte van 2002. De voorzieningen zijn ten opzichte van 2002 met 6,9 miljoen euro toegenomen. Het aandeel van de voorzieningen in het totale vermogen blijft over de jaren heen redelijk constant (8,4 procent). De totale schulden zijn met 122,3 miljoen euro toegenomen tot 1,2 miljard euro, een stijging van 11,6 procent.

Liquiditeit

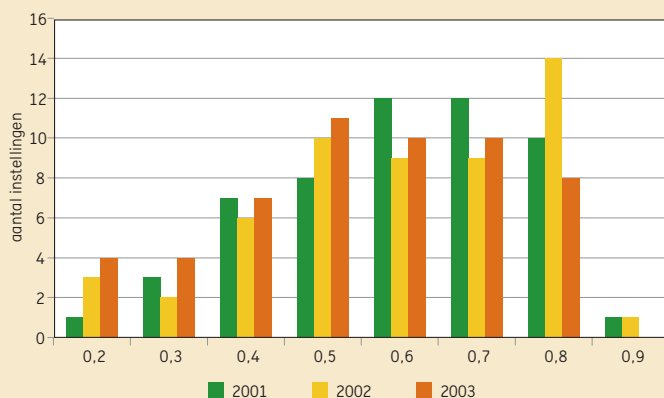
De liquiditeit (vlottende activa/kortlopende schulden) is afgenomen van 1,24 in 2002 tot 1,14 in 2003. Daarmee is de dalende trend van de afgelopen jaren voortgezet. Overigens bestaat er in dit opzicht een groot verschil tussen de ROC's en de vakinstellingen. De liquiditeit van de ROC's bedraagt 1,10 en van de vakinstellingen 2,07. In 2003 kennen 9 bve-instellingen een zwakke liquiditeit (lager dan 0,60).

Rentabiliteit

De rentabiliteit (resultaat uit gewone bedrijfsvoering/totale baten uit gewone bedrijfsvoering) is ten opzichte van 2002 gestegen (van - 0,2 procent in 2002 tot + 0,5 procent in 2003) en kan gemiddeld genomen als "matig/voldoende" worden gekwalificeerd. Het resultaat uit de gewone bedrijfsvoering is in tegenstelling tot vorig jaar positief uitgekomen. Het totale exploitatieresultaat (resultaat gewone bedrijfsvoering en het buitengewone resultaat) bedraagt in 2003 19,7 miljoen euro. In totaal worden 20 bve-instellingen geconfronteerd met een negatief exploitatieresultaat.

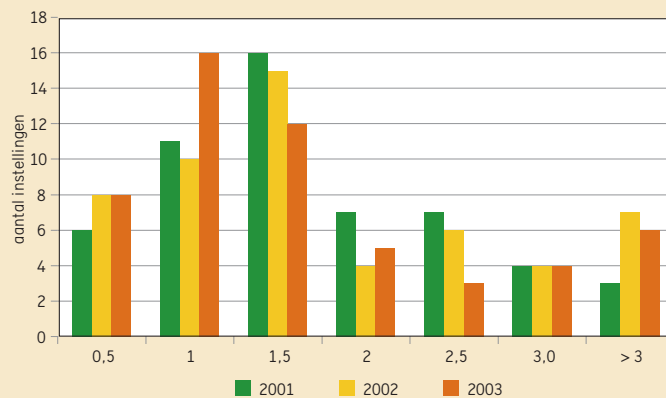
Figuur 5.3 Solvabiliteit van bve-instellingen

Spreading solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

Figuur 5.4 Liquiditeit van bve-instellingen

Spreading liquiditeit (current ratio)

Tabel 5.2

Bron

OCW: Financiële analyse BVE, jaarrekeningen 1999 tot en met 2003

Toelichting

- Deze bedragen zijn exclusief vier verticale scholen.
- Het exploitatieresultaat is berekend uit de som van het "Saldo baten en lasten", het "Saldo financiële baten en lasten" en het "Buitengewoon Resultaat", verminderd met het "Aandeel van derden".
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Balans- en exploitatiegegevens van de bve-instellingen

	1999	2000	2001	2002	2003
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,62	0,60	0,61	0,61	0,60
Liquiditeit	1,38	1,33	1,32	1,24	1,14
Rentabiliteit (in procenten)	0,68	1,30	2,63	-0,16	0,47
B) Gecumuleerde balans bve-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	2.253,8	2.434,6	2.656,5	2.725,3	2.912,2
Vaste activa	1.617,2	1.731,7	1.882,3	1.986,6	2.192,1
waarvan materiële vaste activa	1.557,2	1.652,6	1.796,4	1.919,8	2.127,4
Vlottende activa	636,6	702,9	774,2	738,7	720,1
waarvan liquide middelen	388,9	421,9	487,8	399,5	401,6
Totaal passiva	2.253,8	2.434,6	2.656,5	2.725,3	2.912,2
Eigen vermogen	1.191,4	1.199,5	1.362,9	1.406,4	1.465,4
Egalisatierekening	.	51,5	37,7	35,9	34,6
Voorzieningen	204,0	221,6	225,5	231,4	238,3
Langlopende schulden	398,6	432,8	444,5	455,3	542,4
Kortlopende schulden	459,8	529,1	585,9	596,3	631,5
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen vo-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	2.274,9	2.441,2	2.714,4	2.967,0	3.155,2
Rijksbijdragen OCW	1.710,5	1.839,6	2.060,6	2.230,2	2.323,9
Overige overheidsbijdragen	254,9	301,1	354,2	381,4	449,0
Cursus en Examengelden	.	5,4	2,2	9,1	1,6
Baten werk i.o.v. derden	121,4	108,2	103,9	122,5	145,0
Overige baten	188,1	186,9	193,5	223,8	235,8
Lasten	2.251,6	2.404,3	2.637,1	2.961,8	3.134,2
Personele lasten	1.618,5	1.736,3	1.914,2	2.141,1	2.288,4
Afschrijvingen	145,1	151,6	163,0	178,5	180,5
Huisvestingslasten	182,6	190,6	202,0	218,9	235,1
Inkomenoverdrachten	.	.	.	.	.
Overige instellingslasten	305,3	325,8	357,9	423,2	430,2
Saldo baten en lasten	23,4	36,9	77,3	5,3	20,9
Financiële baten	17,4	22,2	24,2	20,6	17,3
Financiële lasten	25,3	27,0	29,7	30,2	30,9
Saldo financiële baten en lasten	-7,9	-4,8	-5,5	-9,5	-13,6
Buitengewone baten	22,8	34,1	34,4	39,5	20,5
Buitengewone lasten	14,0	32,0	24,8	13,1	8,1
Buitengewoon resultaat	8,7	2,1	9,6	26,3	12,3
Aandeel derden	.	.	.	0,3	0,0
Exploitatieresultaat	24,2	34,3	81,3	21,9	19,7
Totale lasten exploitatierekening	2.290,9	2.463,3	2.691,7	3.005,3	3.173,2

Deelnemers bve

Deelnemers mbo

Het aantal deelnemers in het mbo stijgt in 2004 ten opzichte van 2003 met ruim 0,5 procent tot 454 duizend (peildatum 1 oktober). Van de drie leerwegen is bol-vt (301 duizend) de grootste (66 procent van het totaal aantal deelnemers). De aantallen bbl 'ers (137 duizend) en bol-deeltijders (16,3 duizend) dalen ten opzichte van 2003.

De meeste deelnemers in de leerweg bol-vt volgen een opleiding op niveau 3 of 4 (76 procent). De verdeling tussen de niveau's 1-2 en 3-4 bij de bol-dt is gelijkmatiger. Dit geldt ook voor de bbl.

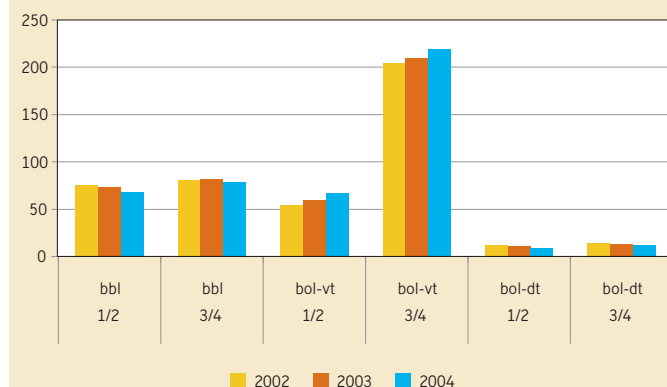
De gemiddelde leeftijd van een deelnemer in 2003 is 18 jaar bij de bol-vt, 26 jaar bij de bbl en 33 jaar bij de bol-dt. Het aandeel volwassenen (18 jaar of ouder) in het mbo bedraagt 64 procent. In 2002 was dat nog 66 procent. Het mbo kent iets meer mannelijke deelnemers (52 procent). Met name in bbl is het aandeel mannelijke deelnemers groot (60 procent). In bol-dt is het aandeel vrouwen juist groter (56 procent).

Van alle deelnemers in het mbo volgt in het schooljaar 2003/04 37 procent een opleiding in de sector economie, 31 procent een opleiding in de sector techniek en 32 procent een opleiding in de sector dienstverlening- en gezondheidsonderwijs (DGO). De dalende tendens van het aantal deelnemers in de sector techniek van de afgelopen jaren zet ook in 2003/04 door. Een omgekeerde tendens is zichtbaar bij de sector DGO.

In de sector techniek volgt 49 procent van de deelnemers een bbl-oplei-

Figuur 5.5 Deelnemersaantallen mbo

Aantal deelnemers (x 1000), per leerweg en niveau

ding, veel meer dan in de sectoren DGO (33 procent) en economie (22 procent). De sector DGO bestaat voornamelijk uit deelnemers op niveau 3 of 4 (81 procent), terwijl de sectoren techniek (41 procent) en economie (36 procent) ook veel deelnemers op niveau 1-2 hebben.

Deelnemers educatie

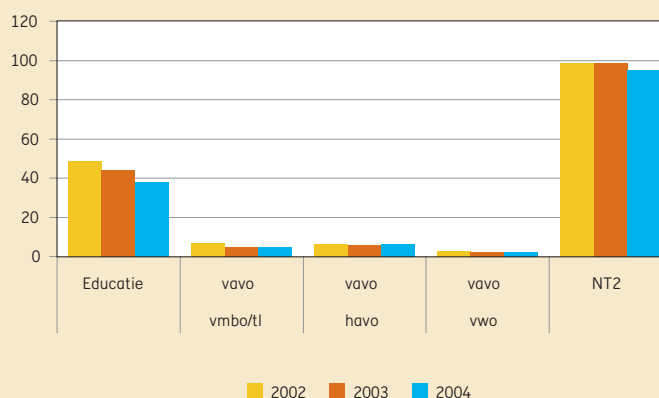
In 2004 volgen 147 duizend mensen een educatieopleiding. Een groot deel hiervan (95 duizend) neemt deel aan NT2, waarvan het grootste deel (73 procent) dit doet op niveau 1-2. De omvang van het vavo (KSE 4-6) neemt in 2004 opnieuw af tot 14 duizend. Het aantal deelnemers aan basiseducatie (voorheen KSE 1-3) daalt in 2004 met 14 procent tot 38 duizend deelnemers.

In 2003 is in de educatie 8 procent van de deelnemers jonger dan 19 jaar en 35 procent 40 jaar of ouder. Het aantal 65-plussers in de educatie bedraagt ruim 5 duizend.

Met name in de KSE niveau's 1 tot en met 3 zijn relatief veel oudere deelnemers (62 procent is 40 jaar of ouder, 9 procent is 65 jaar of ouder). Het zwaartepunt van de deelnemers die NT2 volgen ligt bij de groep 28 tot 40 jarigen (43 procent).

Figuur 5.6 Deelnemersaantallen educatie

Aantal deelnemers (x 1000), naar niveau

Tabel 5.3

Bron

OCW: diverse tellingen
 CBS: bevolkingsprognose en deelnemertellingen Basiseducatie
 LNV: Afdeling Beheer Instrumenten

Toelichting

- Mbo (groen): aantallen zijn voor 2004 inclusief leerlingen zonder BPV-plaats (bbl)
- Bevolking op 1 januari van volgende jaar (laatste jaar is prognose)
- Voor bedrijfstakken zie tabel 2.5.7
- ER: educatieve redzaamheid
- SR: sociale redzaamheid
- PRO: professionele redzaamheid ongekwalificeerd
- PRG: professionele redzaamheid gekwalificeerd
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Deelnemers bve-opleidingen

	2000	2001	2002	2003	2004
Deelnemers (aantal x 1000)					
Mbo (OCW)	424,3	431,8	445,9	451,8	454,3
bbl	142,6	150,1	155,9	151,0	136,6
bol-vt	254,8	253,9	264,5	280,8	301,4
bol-dt	26,9	27,8	25,5	20,0	16,3
Mbo (groen)	23,8	23,7	23,6	23,8	24,9
bbl-groen	8,0	8,4	8,6	8,7	9,2
bol-groen	15,8	15,3	15,0	15,1	15,7
Educatie (OCW)	168,2	166,3	163,8	156,3	147,0
KSE 1-3 / ER, SR, PRO en PRG (2004)	47,0	50,9	49,0	44,2	38,1
KSE 4-6 / Vavo (2004)	24,3	20,1	16,0	13,4	14,0
NT2	96,9	95,3	98,8	98,8	95,0
Volwassen inwoners (18-64 jaar) (x 1000)	10.279,9	10.336,7	10.378,7	10.403,2	10.412,1

Tabel 5.4

Bron

OCW: bekostigingsstellingen, beleidstellingen en referentieramingtelling
 CBS: bevolkingsprognose en deelnemertellingen Basiseducatie

Toelichting

- De deelnemersaantallen zijn bepaald volgens inzichten van december 2004.
- NT2: vanaf 2004 niveau van de opleiding, niet meer van het vak
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Deelnemers mbo en educatie naar niveau

	2000	2001	2002	2003	2004
Deelnemers (aantal x 1000)					
Totaal mbo	424,3	431,8	445,9	451,8	454,3
bbl					
niveau 1/2	74,1	75,7	76,9	71,7	61,4
niveau 3/4	68,5	74,4	78,9	79,3	75,1
bol-vt					
niveau 1/2	47,6	52,0	57,0	65,2	72,5
niveau 3/4	207,2	201,9	207,5	215,6	228,9
bol-dt					
niveau 1/2	12,4	13,3	12,3	8,6	6,7
niveau 3/4	14,5	14,4	13,2	11,4	9,6
Totaal educatie	168,2	166,3	163,8	156,3	147,0
KSE / Educatie nieuw (2004)					
niveau 1-3; in 2004 niveau 1-2	47,0	50,9	49,0	44,2	38,1
niveau 4; in 2004 niveau 3 (vmbo/tl)	10,4	8,8	6,8	5,1	4,8
niveau 5; in 2004 niveau 4 (havo)	9,6	7,5	6,4	5,9	6,7
niveau 6; in 2004 niveau 4 (vwo)	4,3	3,8	2,8	2,3	2,5
NT2					
niveau 1/2	69,5	64,7	65,4	66,0	69,4
niveau 3	17,2	17,2	18,8	19,5	14,5
niveau 4	7,2	9,0	10,3	11,6	11,1
niveau 5; in 2004 niet meer	3,0	4,4	4,2	1,7	.

Stromen en Rendement bve

Instroom en verblijfsjaren

In 2003 bedraagt de eerste instroom in het mbo 217 duizend deelnemers, bijna 49 procent van het totaal aantal deelnemers. In 2003 is er voor het eerst sinds jaren een daling van de instroom ten opzichte van het totaal aantal deelnemers: dit percentage daalt van 52 (2002) naar 49 (2003). De instroom van "buiten het onderwijs" (indirecte herinstroom) bedraagt 54 procent. De stijging van de instroom in 2003 doet zich voor bij bol-vt. Bij bbl en bol-dt daalt de instroom.

De bol-vt instromers zijn voor 46 procent gediplomeerde (i)vmbo-leerlingen, voor 41 procent afkomstig van buiten het onderwijs en voor 13 procent van elders. De bol-deeltijders stromen voor 83 procent niet rechtstreeks in vanuit het onderwijs. Bij de bbl komt 69 procent van de deelnemers van buiten het onderwijs, 8 procent is (i)vmbo-gediplomeerd, 20 procent van de instroom komt van een andere mbo-opleiding, en 3 procent van elders (vmbo ongediplomeerd en havo).

Op de peildatum 1 oktober 2003 waren er 108 duizend nieuw ingestroomde deelnemers bij de educatie. Het vavo wordt voor circa 39 procent gevoed door directe doorstroom vanuit het reguliere vmbo, havo en vwo, voor 42 procent van buiten het onderwijs en voor 19 procent vanuit mbo of anders. Bij de basiseducatie (exclusief NT2) volgde 79 procent van de deelnemers, direct voorafgaande aan de educatie, geen onderwijs.

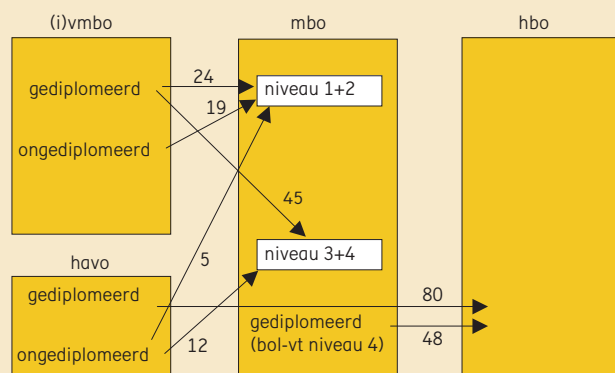
Doorstroom en uitstroom

De uitstroom van het aantal mbo-deelnemers (ten opzichte van het totaal aantal deelnemers) blijft de laatste jaren vrij stabiel. De uitstroom in 2003 is 47 procent van het aantal deelnemers.

Van de groep die uitstroomt verdwijnt 77 procent uit het onderwijs (mbo is dan ook in belangrijke mate eindonderwijs). Dit percentage is al sinds 2000 stabiel. De uitstromers naar het hbo stijgt van 7 procent in 2002 naar 8,5 procent in 2003. Van de uitstromers doet 14 procent een andere mbo-opleiding.

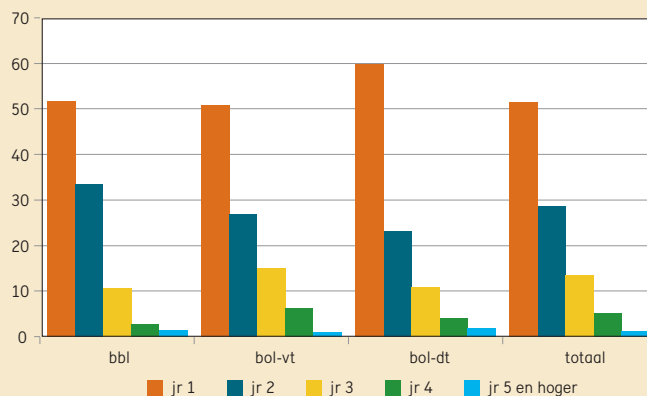
Figuur 5.7 Doorstroom binnen de beroepskolom

In percentage van de uitstroom (gediplomeerd en ongediplomeerd), 2003

Figuur 5.8 Verblijfsjaren in het mbo

Procentuele verdeling van de verblijfsjaren per leerweg, 2004

Tabel 5.5

Bron

OCW

Toelichting

– Instroom vanuit het mbo en uitstroom naar het mbo betreft deelnemers die van mbo-opleiding veranderen. Deze in- en uitstroom wijken af van de algemene definitie in Toelichting en Begrippen, deel C en vertekenen ook de percentages voor de totale in- en uitstroom in hoge mate.

De percentages wijken mede hierdoor ook af van die in de vorige editie van Kerncijfers.

In- en uitstroom middelbaar beroepsonderwijs naar herkomst en bestemming

	1999	2000	2001	2002	2003
Instroom als percentage van totaal aantal deelnemers	44,3	50,2	50,4	52,0	48,6
Herkomst instroom in procenten					
vmbo	2,9	2,6	2,6	2,7	2,7
vmbo-d	33,2	29,0	27,7	28,2	29,0
havo-d	2,3	1,9	0,9	0,8	0,9
mbo	14,3	12,1	10,9	12,9	13,7
buiten onderwijs/anders	47,3	54,4	57,9	55,3	53,8
Uitstroom als percentage van totaal aantal deelnemers	42,9	46,8	48,6	48,8	47,3
Bestemming uitstroom in procenten					
hbo	10,2	7,8	8,5	7,4	8,5
mbo	14,8	13,0	11,3	13,8	14,0
overig	0,7	0,5	0,5	0,5	0,7
buiten onderwijs	74,3	78,8	79,7	78,4	76,7

Tabel 5.6

Bron

OCW: bekostigingsstellingen, referentieraming-telling

Toelichting

– 2004: voorlopige cijfers

– Exclusief groen onderwijs

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Resultaten in het middelbaar beroepsonderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
Aantal diploma's (x 1000)					
Totaal	112,8	120,4	120,7	126,8	128,8
bbl	42,9	46,3	54,3	56,8	53,6
niveau 1-2 diploma's	22,2	24,3	28,7	29,5	26,9
niveau 3-4 diploma's	20,8	22,0	25,5	27,3	26,8
bol-vt	65,7	69,8	62,8	66,6	71,0
niveau 1-2 diploma's	16,0	16,4	16,2	17,6	20,4
niveau 3-4 diploma's	49,8	53,5	46,6	49,0	50,6
bol-dt	4,1	4,2	3,6	3,4	4,1
niveau 1-2 diploma's	0,5	0,7	0,8	0,9	1,3
niveau 3-4 diploma's	3,7	3,5	2,8	2,4	2,8

Tabel 5.7

Bron

OCW: Brin informatiesysteem

Toelichting

– Overige WEB-instellingen: zie pag. 72, onder "Instellingen"

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Kerncijfers instellingen educatie en beroepsonderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal onderwijsinstellingen	62	61	61	59	58
ROC's	43	43	43	41	40
Vakinstellingen	13	13	13	13	13
Overige WEB-instellingen	6	5	5	5	5
Kenniscentra	20	20	20	18	18

Instellingen en Personeel bve

Instellingen

De bve-sector bestaat in 2004 uit 40 ROC's (exclusief groen onderwijs), 13 vakinstellingen, 2 instellingen van een 'laatste richting', 1 met een hogeschool geïntegreerde mbo-instelling en 2 mbo-instellingen voor doven.

Het aantal instellingen en de variatie in omvang (aantal deelnemers) is vrij stabiel gebleven. De ROC's hebben een duidelijk ander profiel dan de vakinstellingen en overige bve-instellingen.

Er zijn 19 branchegerichte Kenniscentra (exclusief landbouw), verdeeld over drie sectoren (DGO, economie en techniek). De wettelijke taken zijn: het ontwikkelen van kwalificaties voor het middelbaar beroepsonderwijs, het controleren van de examinering door onderwijsinstellingen, het werven van nieuwe leerbedrijven (ten behoeve van beroepspraktijkvormingsplaatsen) en het bewaken van de kwaliteit van de leerbedrijven. Er zijn 176 duizend door de KBB's erkende leerbedrijven in Nederland. Hiernaast is schematisch weergegeven welke kenniscentra werkzaam zijn voor welke branche en tot welke sector een branche wordt gerekend.

Werkgelegenheid in de bve-sector

Vergeleken met het jaar 2000 is de werkgelegenheid in de bve-sector gegroeid. Was de personeelssterkte in 2000 nog ruim 33 duizend, in 2004 is deze gegroeid tot bijna 37 duizend. Wel is de personeelssterkte het afgelopen jaar iets afgenomen. Deze daling betreft vooral docenten.

Leeftijd personeel

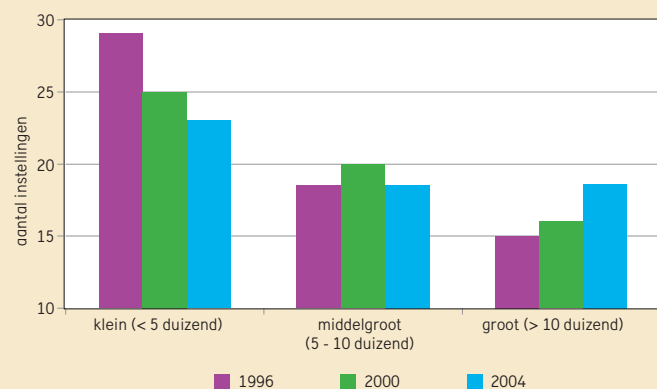
Het personeelsbestand in de bve-sector is vergrijsd. Van het management is bijna 70 procent ouder dan vijftig jaar, van de docenten 48 procent en van het ondersteunend personeel 34 procent. Het percentage leraren van vijftig jaar en ouder is de afgelopen jaren flink gestegen: van bijna 39 procent in 2000 tot bijna 48 procent in 2004.

Aandeel vrouwen

Het percentage vrouwelijke docenten in de bve-sector is al een paar jaar iets hoger dan 40. Vergeleken met het primair en voortgezet onderwijs maken in de bve-sector relatief meer vrouwen deel uit van het management (ongeveer 30 procent).

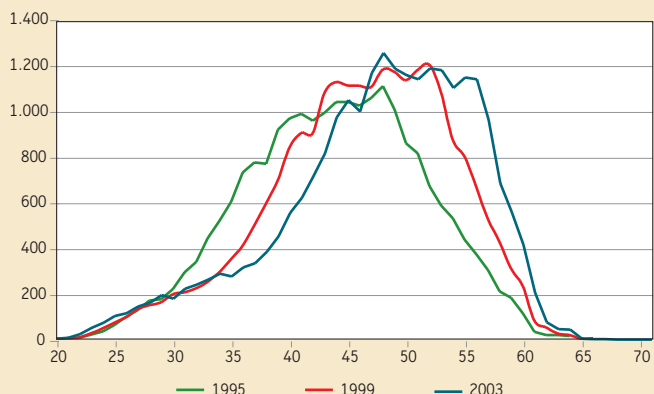
Figuur 5.9 Omvang instellingen

Naar aantal deelnemers

Figuur 5.10 Leeftijdsverdeling personeel bve-sector

In aantallen, exclusief ondersteunend personeel

Tabel 5.8

Bron

www.colo.nl
Bekostigingsstellingen, referentieramingtelling

Toelichting

– Exclusief LOBAS (Landbouw)
– DGO = Dienstverlening- en Gezondheidszorg
Onderwijs

Opleidingssectoren, betrokken kenniscentra, bijbehorende bedrijfstakken en deelnemers

Opleidingssector	Kenniscentrum	Bedrijfstak / branche	1999	2000	2001	2002	2003
DGO	KOC Nederland	Uiterlijke verzorging	11.456	12.794	13.714	14.327	14.243
	OVDB	Zorg en welzijn	99.963	103.098	108.167	121.310	129.557
Economie	Ecabo	Economische en administratieve beroepen	75.092	83.097	89.725	92.592	92.521
	KC Handel	Distributie en groothandel	41.802	42.691	41.186	42.026	43.557
	LOB HTV	Horeca, toerisme	26.219	27.696	29.154	30.229	31.486
	SVO	Vleessector	1.581	1.544	1.573	1.646	1.489
Techniek	Bouwradius	Bouwbedrijf	21.456	20.990	20.766	19.914	18.960
	GOC	Grafische en communicatie industrie	6.962	7.570	8.185	8.785	9.287
	Innovam Groep	Auto- en tweewielerbranche	13.991	15.449	16.132	16.511	16.862
	Kenteq	Metaal-, elektro-, installatietechniek	61.544	60.112	54.880	51.513	47.864
	LIFT Group	Textiel en confectie	2.254	2.000	2.252	2.271	2.345
	LOB HTV	Voeding	3.027	2.913	2.690	2.478	2.364
	Savantis	Schilders en reclame	7.526	7.405	7.338	7.350	7.369
	SBW	Weg- en waterbouw	4.991	4.738	4.458	4.344	4.150
	SH&M	Hout en meubel	4.664	4.889	4.827	4.695	4.390
	SVGB	Gezondheidstechnische beroepen	2.799	2.508	2.773	2.613	2.601
	VAPRO-OVP	Procesindustrie	13.244	13.510	13.110	12.369	11.806
	VOC	Carrosseriebedrijf	2.661	2.197	2.021	1.878	1.856
	VTenL	Transport en logistiek	8.715	9.073	8.832	9.051	9.072
	Overig		338	.	.	.	
Totaal			410.285	424.274	431.783	445.902	451.779

Tabel 5.9

Bron

OCW

Toelichting

– 1 fte (fulltime equivalent) komt overeen met
1 voltijdbaan
– Peildatum 1 oktober
– Zie ook bijlage Toelichting en Begrippen,
deel F

Kerncijfers personeel bve

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Personeelssterkte (aantal fte's x 1000)	33,4	34,7	36,8	37,5	36,7
Directie/management	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Docent	22,3	22,8	23,6	23,5	22,6
Overig personeel	10,5	11,3	12,6	13,4	13,5
B) Personen (x 1000)	42,8	44,4	46,9	47,8	46,6
Directie/management	0,7	0,7	0,6	0,6	0,6
Docent	29,0	29,5	30,6	30,4	29,1
Overig personeel	13,1	14,2	15,7	16,8	16,9
C) Percentage vrouwen (op basis van fte's)	44,6	45,7	46,5	47,0	47,0
Directie/management	28,2	29,4	29,7	29,8	29,3
Docent	40,3	41,2	42,4	42,8	42,7
Overig personeel	54,6	55,7	55,1	55,0	54,9
D) Percentage 50 jaar en ouder	37,0	38,4	39,2	40,9	42,9
Directie/management	59,6	61,9	63,7	67,8	68,5
Docent	38,7	41,0	42,6	44,9	47,5
Overig personeel	32,0	32,0	31,7	32,7	34,0

Voortijdig schoolverlaters

Inleiding

De ontwikkeling van het voortijdig schoolverlaten (VSV) in Nederland wordt gevolgd door analyse van het aantal door de scholen gemelde en bij 39 Regionale Meld- en Coördinatiefunctie (RMC)-contactgemeenten geregistreerde voortijdig schoolverlaters (vsv'ers) van 12-23 jaar. Basis hiervoor zijn de jaarlijks bij OCW in te dienen RMC-effectrapportages.

Daarnaast heeft OCW de EU ("Lissabon") doelstelling onderschreven om het aantal voortijdig schoolverlaters tussen 2000 - 2010 met 50 procent te verminderen. Deze doelstelling wordt gevolgd door Eurostat op basis van de Enquête Beroepsbevolking van het CBS.

Bronnen en definities

In de RMC-registratie is een voortijdige schoolverlater gedefinieerd als een jongere van 12 tot 23 jaar die zonder startkwalificatie het onderwijs heeft verlaten en niet binnen een maand opnieuw is ingeschreven in het onderwijs.

De EU-doelstelling definieert een voortijdig schoolverlater als een jongere van 18 tot en met 24 jaar die geen onderwijs meer volgt, en geen startkwalificatie heeft behaald.

De RMC- en de EU-definitie meten dus niet precies dezelfde groep jongeren. Afgezien van verschillen in methode (CBS voert een enquête uit, RMC is een registratie), en leeftijdsgroep, heeft de RMC-registratie betrekking op nieuwe vsv'ers in het jaar van registratie, terwijl het CBS cumulatief het aantal jongeren meet dat in het jaar van enquête, of in voorgaande jaren, van school gegaan is zonder startkwalificatie.

Wel is er een verband tussen beide verzamelingen: naarmate het aantal nieuwe vsv'ers per jaar vermindert, zal op termijn ook het cumulatieve aantal jongeren tussen 18 en 24 jaar zonder startkwalificatie afnemen.

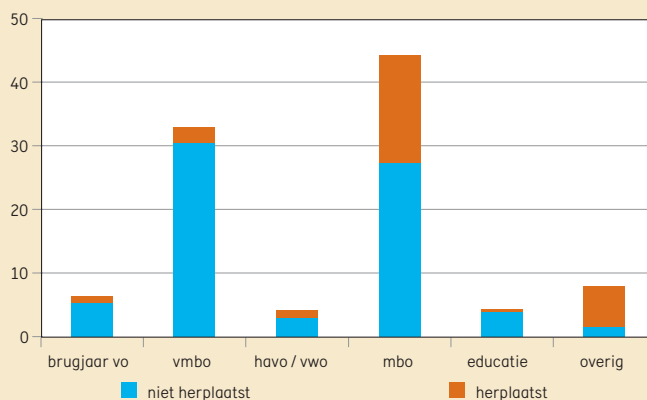
Regionale Meld- en Coördinatiefunctie (RMC)

Ieder jaar dienen de contactgemeenten voor 39 regio's met een Regionale Meld- en Coördinatiefunctie (RMC's) effectrapportages over voortijdig schoolverlaten bij OCW in. In opdracht van OCW hebben het SCO Kohnstamm Instituut en bureau Sardes in het voorjaar van 2004 een analyse opgeleverd van deze rapportages. Samenvattend zijn de bevindingen:

1. Ten opzichte van 2002 is het aantal nieuw gemelde en geregistreerde voortijdige schoolverlaters in 2003 met bijna 10 procent gedaald (van 70.508 naar 63.849). Voor zover hierover gegevens zijn vastgelegd, is 60 procent van de voortijdige schoolverlaters van Nederlandse herkomst en 40 procent allochtoon. Van de voortijdige schoolverlaters behoort 80 procent tot de leeftijdscategorie 17-22 jaar.
2. Het aantal herplaatsingen is ten opzichte van vorig jaar met 1,3 procent gestegen tot 20.361. In 62 procent van de gevallen vond herplaatsing in een onderwijstraject plaats (volledig onderwijs of een leerwerktraject), in 27 procent van de gevallen werd de jongere doorgeleid naar werk (WIW of een baan) en in 11 procent van de gevallen kwam de voortijdige schoolverlater elders terecht.
3. Melding en registratie verbeteren. Volgens de gegevens in de RMC-effectrapportages vervullen vrijwel alle scholen voor voortgezet onderwijs en de bve-instellingen hun wettelijke meldingsplicht, zij het niet altijd voldoende snel (binnen de wettelijke termijn) en niet voldoende nauwgezet (melding van alle voortijdige schoolverlaters).
4. De aanpak van de prioritaire doelgroep (zonder diploma) is relatief succesvol. 31 procent van de prioritaire voortijdige schoolverlaters is herplaatst tegenover 19 procent van de niet prioritaire voortijdige schoolverlaters.

Figuur 5.11 Voortijdig schoolverlaters naar opleiding

In procenten van totaal aantal in 2003. Bron: Sardes (2004)

Tabel 5.10

Bron
CBS
RMC

Voortijdig schoolverlaten

	1999	2000	2001	2002	2003
Volgens EU-definitie (18-24 jaar)					
Ingezetenen zonder startkwalificatie (aantal x 1000)	218	207	205	201	202
Percentage van het aantal inwoners van 18-24 jaar	16	16	15	15	15
Volgens RMC-definitie (12-22 jaar)					
Nieuwe vsv'ers (aantal x 1000)		40	47	71	64
Percentage van het totale aantal ingeschreven leerlingen		3	4	6	5
Herplaatsingen (aantal x 1000)		18	22	20	20
Percentage van het totale aantal nieuwe vsv'ers		43	48	29	31

Tabel 5.11

Bron
Sardes (2004)

Toelichting

– Betreft alle vsv'ers (oud en nieuw)

Voortijdig schoolverlaters naar achtergrondkenmerken (in procenten van totaal), 2003

Etniciteit	Allochtoon	40
	Autochtoon	60
Geslacht	Man	54
	Vrouw	46
Leeftijd	Jonger dan 16 jaar	9
	16 jaar	17
	17-22 jaar	80

Tabel 5.12

Bron
Sardes (2004)

Ontwikkeling aantal voortijdig schoolverlaters

	1999	2000	2001	2002	2003
Aantal (x 1000)					
Aantal vsv'ers	39,4	39,9	47,1	70,5	63,8
waarvan prioritair (zonder minimaal een vmbo-diploma)	12,1	12,3	16,4	12,0	25,6
Aantal herplaatste vsv'ers	16,2	18,1	22,4	20,1	20,4
In procenten					
Prioritair als percentage van vsv'ers	31	31	35	17	28
Herplaatsten als percentage van vsv'ers	41	45	48	29	32
Herplaatste prioritair als percentage van prioritair	52	68	45	45	31

Stelsel en Financiën hbo

Stelsel

Het hoger beroepsonderwijs (hbo) behoort met het wetenschappelijk onderwijs (wo) tot het hoger onderwijs (ho). Sinds 1993 vallen de hogescholen en universiteiten onder dezelfde wetgeving: de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW). De WHW biedt de instellingen een grote mate van vrijheid voor de inrichting van het onderwijs en het aanpassen van de organisatie aan de eisen van de tijd. De hogescholen zijn verantwoordelijk voor de programmering en de kwaliteit van de gegeven opleidingen. Kwaliteitscontrole vindt plaats door de instellingen zelf en door externe experts. De inspectie voor het hoger onderwijs ziet toe op de kwaliteit van de visitaties en op de bestuurlijke hantering van de daaruit voortvloeiende conclusies en aanbevelingen. In 2002 is het stelsel van kwaliteitszorg voor het hoger onderwijs uitgebreid met een stelsel van accreditatie door middel van het zogenaamde Accreditatieorgaan Hoger Onderwijs. Om beter te kunnen inspelen op internationale ontwikkelingen is tevens in het studiejaar 2002/03 de bachelor-masterstructuur ingevoerd. Het hoger beroepsonderwijs kenmerkt zich door verscheidenheid: er zijn ongeveer 250 verschillende opleidingen voor uiteenlopende beroepen op verschillende maatschappelijke terreinen. Er zijn brede en meer gespecialiseerde opleidingen. Er zijn grote hogescholen met een gevarieerd aanbod aan opleidingen (multisectoraal), maar ook middelgrote en kleine met een beperkt assortiment (monosectoraal). Door besturenfusies is het aantal hogescholen gedaald van bijna 350 (medio jaren '80) naar 40 in 2004 (43 instellingen). De opleidingen zijn verdeeld over zeven opleidingsgebieden:

Onderwijs, Techniek, Gezondheidszorg, Economie, Gedrag & Maatschappij, Taal & Cultuur en Landbouw en Natuurlijke Omgeving. Dit laatste gebied valt onder het Ministerie van LNV.

Financiën

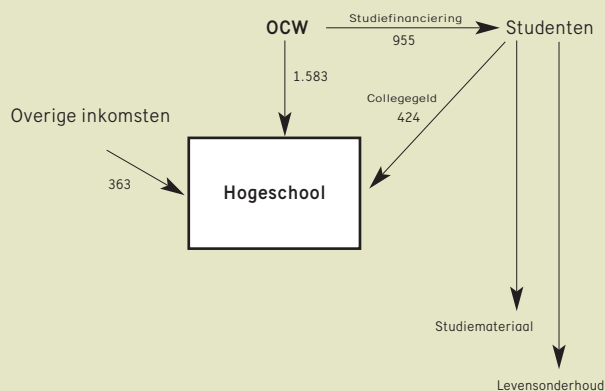
Het voor het hbo beschikbare budget wordt met een verdeelmodel over de instellingen verdeeld. Na 1994 is voor het hoger beroepsonderwijs sprake van een lumpsumbudget, dat gecorrigeerd wordt voor loon- en prijsontwikkelingen. Daarnaast wordt jaarlijks op basis van de nieuwste inzichten in de studentenontwikkeling bezien in hoeverre het budget moet worden bijgesteld.

De instellingen voor hoger beroepsonderwijs krijgen geld uit verschillende bronnen. Naast de rijksbijdrage zijn er collegegelden en opbrengsten uit werk voor derden (vooral contractonderwijs).

Sinds 1994 zijn de rechtspositionele uitkeringen en de huisvestings-uitgaven onderdeel van de rijksbijdrage. De rijksbijdrage wordt voor ruim 96 procent direct (als lumpsum) beschikbaar gesteld aan de instellingen. De hogeschool betaalt daaruit sinds 2001 zelf de rechtspositionele uitkeringen (wachtgelden) en beslist zelf over de meest doelmatige verdeling over personele, materiële en huisvestingsuitgaven. Het restant van de rijksbijdrage bestaat uit geld bestemd voor specifieke beleidsdoelstellingen zoals internationalisering, lectoren en kenniskringen, versterking van de beroepskolom en geld voor informatie- en communicatietechnologie.

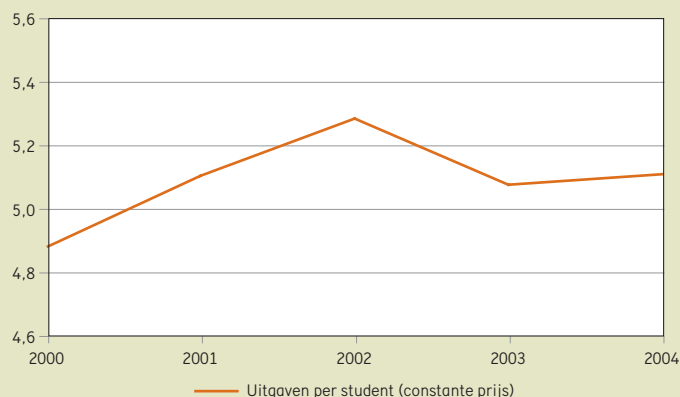
Figuur 6.1 Financieringsstromen hbo

Bedragen 2003 (x € 1 mln)

Figuur 6.2 Uitgaven per student hbo

Inclusief huisvesting, prijspeil 2004, bedragen x € 1000

Tabel 6.1

Bron

A) en B) Jaarverslagen OCW

Toelichting

– A) Vanaf 2001 worden de rechtspositionele uitkeringen niet meer onderscheiden.

– B) Collegegelden per student: opbrengst collegegelden gedeeld door aantal studenten op peildatum

– C) Omzet instelling per student: totaal van inkomsten gedeeld door het aantal studenten op peildatum

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Financiële kerncijfers hoger beroepsonderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	1.331,9	1.491,4	1.603,6	1.634,1	1.720,2
Rijksbijdrage	1.283,7	1.423,8	1.545,8	1.580,3	1.658,8
waarvan rechtspositionele uitkeringen	62,6	.	.	.	.
huisvestingsuitgaven	177,0	184,9	185,9	186,3	187,6
Overig	48,2	67,6	57,8	53,9	49,6
Apparaatskosten	.	.	.	.	11,9
Toerekening aan CFI / IBG	.	.	.	.	6,2
Apparaatskosten OCW	.	.	.	.	5,7
Totaal ontvangsten	1,1	0,1	0,4	0,1	1,5
B) Uitgaven per student (x € 1000)					
Uitgaven per student	4,4	4,8	5,1	5,0	5,1
waarvan uitgaven huisvesting	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
projectuitgaven	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1
Collegegelden per student (schatting vanaf 2002)	[1,2]	[1,2]	[1,3]	[1,4]	[1,5]
Instellingskosten per student	5,6	6,0	6,4	6,4	6,6
<i>In prijzen 2004</i>					
Rijksuitgaven per student	4,9	5,1	5,3	5,1	5,1
C) Omzet hogescholen per student (x € 1000)	6,2	6,7	7,1	7,2	--

Financiën van instellingen hbo

Financiële positie

Uit de jaarrekeningen die de hbo-instellingen hebben ingediend over 2003 blijkt dat de financiële positie van het veld als geheel zich stabiliseert vanaf 2002. De stijging van de solvabiliteit en de liquiditeit in de afgelopen jaren zet in 2003 niet door. Het exploitatieresultaat is in 2003 duidelijk afgenomen van 116 miljoen euro tot 46,9 miljoen euro.

Solvabiliteit en liquiditeit

De solvabiliteit en liquiditeit kunnen als 'matig tot voldoende' worden gekwalificeerd.

De solvabiliteit is verbeterd doordat het positief exploitatieresultaat is toegerekend aan het eigen vermogen. Tegelijkertijd blijkt dat de toename van het eigen vermogen (inclusief voorzieningen) aanzienlijk groter is dan de groei van het vreemd vermogen. Verder blijkt ook dat binnen het vreemd vermogen sprake is van een verschuiving van langlopende naar kortlopende schulden. Door de toename van de kortlopende schulden en de stabilisatie van de vlottende activa (de som van vorderingen, liquide middelen, voorraden en effecten) is de liquiditeitspositie van het hbo ten opzichte van 2002 licht verslechterd.

Rentabiliteit

De rentabiliteit kan als 'goed' worden gekwalificeerd. Aan het positief exploitatieresultaat heeft een stijging van de rijksbijdrage bijgedragen die groter was dan de stijging van de personele lasten. Daar tegenover staat dat met name de overige instellingslasten zoals huur, energie, administratie en beheer en klein onderhoud fors zijn toegenomen, meer nog dan de resterende overige baten.

Ontwikkeling baten en lasten

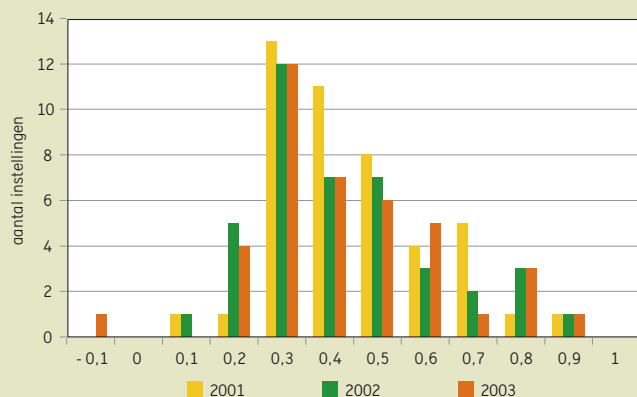
Het aandeel van de rijksbijdrage in het totaal van de baten bedraagt in 2003 66,8 procent. Dit is een daling ten opzichte van 2002 met 1,7 procent en het aandeel komt daarmee onder het niveau van de afgelopen jaren. De baten van het werk in opdracht van derden (2003: 6,9 procent) is percentageel ten opzichte van 2002 iets gestegen. In absolute getallen is dit gestegen van 118,7 miljoen euro in 1999 naar 163,2 miljoen euro in 2003.

De ontvangen collegegelden vormen percentageel gezien 17,9 procent van het totaal van de baten. Dit ligt in 2003 circa 0,2 procent hoger dan in 2002. In absolute getallen zijn de collegegelden gestegen van 338,7 miljoen euro in 1999 naar 423,9 miljoen euro in 2003.

De personele lasten, vanaf 1998 tot 2002 een afnemend percentage van de totale lasten, zijn weer gestegen. In 2003 bedragen deze 70,2 procent, 0,9 procent stijging ten opzichte van 2002. De overige instellingslasten daarentegen zijn iets gedaald als aandeel van de totale lasten van 24,2 naar 23,6 procent.

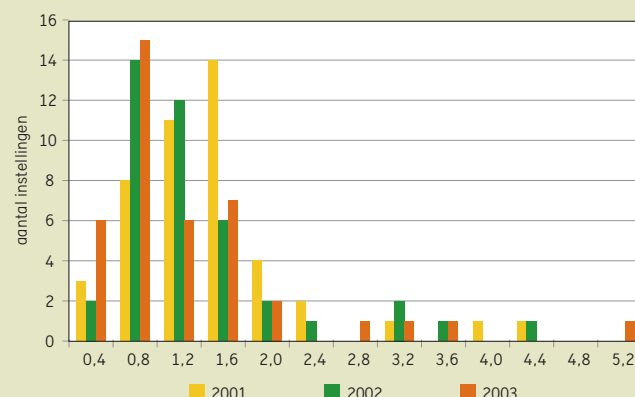
Figuur 6.3 Solvabiliteit van hbo-instellingen

Spreiding solvabiliteit (inclusief voorzieningen)

Figuur 6.4 Liquiditeit van hbo-instellingen

Spreiding liquiditeit (current ratio)

Tabel 6.2

Balans- en exploitatiegegevens van de hbo-instellingen

Bron
Jaarrekeningen van instellingen, volgens rapportage Cfi

Toelichting
– Het exploitatieresultaat is berekend uit de som van het "Saldo baten en lasten", het "Saldo financiële baten en lasten" en het "Buitengewoon Resultaat", verminderd met het "Aandeel van derden".
– Totaal rijksbijdragen OCW aan hogescholen volgens de jaarrekeningen is niet gelijk aan rijksbijdrage hbo bij tabel 6.1
– Zie bijlage Toelichting en begrippen, deel B

	1999	2000	2001	2002	2003
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,34	0,36	0,37	0,41	0,41
Liquiditeit	0,90	0,93	0,98	1,00	0,89
Rentabiliteit (in procenten)	1,30	2,40	2,50	3,40	2,10
B) Gecumuleerde balans hbo-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	2.111,3	2.161,1	2.249,2	2.358,2	2.454,9
Vaste activa	1.541,4	1.548,2	1.561,4	1.640,7	1.735,9
waarvan Materiële vaste activa	1.373,4	1.396,8	1.432,0	1.472,0	1.565,3
Vlottende activa	569,9	613,0	687,8	717,5	719,0
waarvan Liquide middelen	334,4	352,5	428,1	486,7	419,0
Totaal passiva	2.111,3	2.161,1	2.249,2	2.358,1	2.455,0
Eigen vermogen	474,5	513,0	644,2	765,0	803,8
Voorzieningen	250,4	259,5	191,0	194,7	197,3
Langlopende schulden	754,1	730,5	713,2	678,2	647,7
Kortlopende schulden	632,2	658,0	700,9	720,2	806,2
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen hbo-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	1.766,9	1.887,9	2.096,3	2.252,8	2.369,7
Rijksbijdragen OCW	1.196,0	1.271,8	1.428,9	1.543,1	1.582,5
Overige overheidsbijdragen	--	--	6,9	3,4	23,9
Collegegelden	338,7	360,7	377,6	397,9	423,9
Baten werk i.o.v. derden	118,7	128,0	140,5	145,2	163,2
Overige baten	113,5	127,5	142,4	163,2	176,2
Lasten	1.711,2	1.818,8	2.014,1	2.149,8	2.298,4
Personele lasten	1.190,7	1.261,9	1.382,7	1.489,1	1.613,5
Afschrijvingen	114,6	124,8	128,7	139,4	142,0
Huisvestingslasten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Inkomenoverdrachten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Overige instellingslasten, incl. huisvestingslasten	405,9	432,1	502,8	521,3	542,9
Saldo baten en lasten	55,7	69,1	82,2	103,0	71,3
Financiële baten	17,7	25,2	21,0	27,0	26,5
Financiële lasten	49,5	48,6	49,9	53,0	47,3
Saldo financiële baten en lasten	-31,8	-23,4	-28,9	-26,0	-20,8
Buitengewone baten	25,5	9,1	37,4	55,8	2,7
Buitengewone lasten	23,3	17,4	22,9	16,6	6,1
Buitengewoon resultaat	2,2	-8,3	14,5	39,2	-3,4
Aandeel derden	0,0	0,0	0,2	0,2	0,2
Exploitatieresultaat	26,1	37,4	67,6	116,0	46,9
Totale lasten exploitatierekening	1.784,0	1.884,8	2.087,1	2.219,6	2.352,0

Studenten hbo

Deelname

De groei van het hbo zet zich door. Daarbij is wel op te merken dat nu geteld wordt volgens een andere teldefiniëring (1 cijfer HO). Op 1 oktober 2004 was het totaal aantal deelnemers bijna 337 duizend. In absolute zin is de stijging vooral toe te schrijven aan het voltijdse onderwijs. Bij het deeltijdse en duale onderwijs is de groei van de deelname absoluut gezien zelfs iets minder geworden.

Instroom

Het aantal eerstejaarsstudenten steeg tot het jaar 2000 naar ruim 83 duizend. Na een daling in de jaren 2001/02 is in de periode 2003/04 een hoge instroom gemeten. De stijging bij de sector Onderwijs (lerarenopleidingen) in 2002 zette zich niet door in 2004. De sector Economie heeft met 31.100 studenten ruim de hoogste instroom.

De deeltijdinstroom is volgens de nieuwe meting weer gedaald en was 10.700 in 2004.

Duaal onderwijs

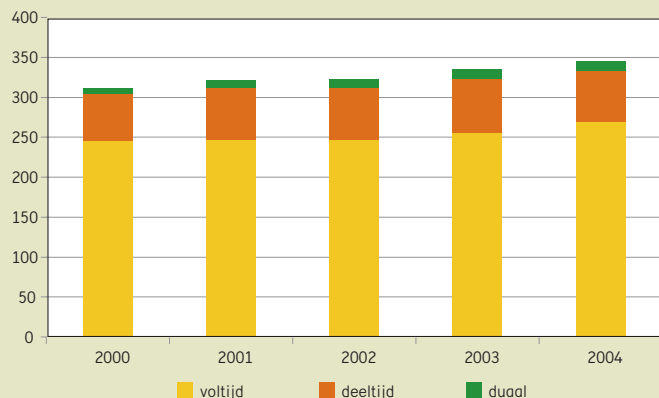
Duaal onderwijs is de opleidingsvariant waarbij de student op basis van een onderwijsarbeidsovereenkomst werkzaam is in een voor de opleiding relevante functie binnen een bedrijf. Hoewel de instroom in 2004 wat is gedaald ten opzichte van 2003, toont de lange termijn ontwikkeling een duidelijke en stijgende behoefte aan deze onderwijsvorm. Zo is de instroom voor duale opleidingen gestegen van ongeveer 200 in 1992/93 naar ongeveer 2.500 studenten in studiejaar 2004/05, terwijl het aantal ingeschrevenen is gestegen van 200 in 1992/93 naar ruim 11 duizend in 2004/05. Sinds 1995 zijn er ook afgestudeerden in het duaal onderwijs. In 2003/04 behaalden ongeveer 1.600 studenten het diploma voor een duale opleiding.

Afgestudeerden

Het aantal afgestudeerden neemt de afgelopen vijf jaar langzaam toe en volgt daarmee, met een vertraging van vier à vijf jaar, de instroomstijging. Vooral het opleidingsgebied Economie laat een stijging van het aantal afgestudeerden zien. In de andere opleidingsgebieden is de stijging geringer. In de gebieden Techniek en Taal en Cultuur is het aantal afgestudeerden vrijwel stabiel.

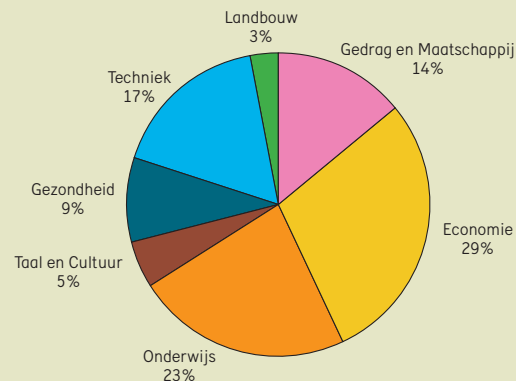
Figuur 6.5 Deelname hbo

Aantal ingeschreven studenten x 1000

Figuur 6.6 Afgestudeerden hbo naar sector

Totaal (voltijd + duaal + deeltijd) 2003

Tabel 6.3

Bron
OCW
LNV (Landbouwgegevens)

Toelichting
– Opleidingsgebieden volgens CROHO-indeling
– Opgave volgens definities van ééncijfer ho (ook de niet bekostigden)
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Ingeschrevenen hoger beroepsonderwijs (aantal x 1000)

	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal OCW	303,8	312,2	313,7	326,1	336,7
Onderwijs	58,2	60,3	61,9	66,7	69,5
Techniek	56,9	57,2	56,7	57,2	57,1
Gezondheid	25,2	25,3	26,0	27,1	28,2
Economie	104,0	109,4	109,6	113,9	118,9
Gedrag en Maatschappij	44,9	44,9	44,6	45,6	47,2
Taal en Cultuur	14,6	15,1	15,0	15,5	15,8
Totaal Landbouw (hbo-groen)	8,1	8,5	8,4	8,7	8,7
Per opleidingsvorm (inclusief hbo-groen)					
Voltijd	245,1	246,7	247,2	256,4	268,4
Deeltijd	59,8	65,0	64,6	66,7	65,5
Duaal	7,0	9,0	10,4	11,7	11,5

Tabel 6.4

Bron
OCW
LNV (Landbouwgegevens)

Toelichting
– Opleidingsgebieden volgens CROHO-indeling
– Opgave volgens definities van ééncijfer ho, exclusief instroom in masterstudies (ook de niet bekostigden)
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Eerstejaars hoger beroepsonderwijs (aantal x 1000)

	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal OCW	81,0	80,0	77,7	82,8	84,2
Onderwijs	13,9	12,8	13,6	15,5	15,0
Techniek	15,6	15,0	14,7	14,7	14,6
Gezondheid	6,6	6,9	7,2	8,0	7,9
Economie	29,0	30,2	28,2	29,6	31,1
Gedrag en Maatschappij	12,6	12,0	10,8	11,8	12,2
Taal en Cultuur	3,3	3,3	3,2	3,3	3,3
Totaal Landbouw (hbo-groen)	2,1	2,6	2,4	2,4	2,3
Per opleidingsvorm (inclusief hbo-groen)					
Voltijd	66,9	65,4	64,2	69,9	73,4
Deeltijd	14,2	14,9	13,2	12,5	10,7
Duaal	2,0	2,4	2,7	2,9	2,5

Tabel 6.5

Bron
CRIHO (OCW-gegevens), stand december
LNV (Landbouwgegevens)

Toelichting
– Opleidingsgebieden volgens CROHO-indeling
– Alle volgens het CRIHO afgestudeerden (ook de niet bekostigden)
– Gediplomeerd in het schooljaar dat eindigt in vermeld jaar
– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Afgestudeerden hoger beroepsonderwijs (aantal x 1000)

	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal OCW	52,9	54,0	57,2	59,4	60,9
Onderwijs	10,9	11,9	12,8	13,7	14,2
Techniek	10,5	10,3	10,6	10,7	10,8
Gezondheid	5,4	5,6	5,8	6,0	5,7
Economie	14,9	15,3	16,7	17,9	18,5
Gedrag en Maatschappij	8,4	8,5	8,5	8,4	8,8
Taal en Cultuur	2,8	2,4	2,8	2,7	2,9
Totaal Landbouw (hbo-groen)	1,8	1,8	1,7	1,6	1,8
Per opleidingsvorm					
Voltijd	44,4	43,8	42,9	45,9	47,0
Deeltijd	10,0	11,3	12,8	13,5	14,1
Duaal	0,4	0,7	1,2	1,6	1,6

Verblijfsduur en Rendement hbo

Verblijfsduur

De totale gemiddelde verblijfsduur van afgestudeerden in het hbo, zoals die verwacht wordt voor de ingeschreven studenten, is de laatste vijf jaar vrijwel stabiel. Gemiddeld behalen de studenten na ongeveer 4,2 jaar hun diploma. Studenten in de economieopleidingen studeren het langst (4,6 jaar), die in de gezondheidszorgopleidingen het kortst (3,8 jaar).

Percentage gediplomeerden

Het verwachte percentage gediplomeerden vertoont een fluctuerend beeld. Belangrijkste verklaring voor dit verloop is de wisselende uitval in de eerste jaren van de studie. De verwachting voor 2004 is, in lijn met 2003, over de hele linie duidelijk hoger dan de jaren daarvoor. Uitzondering is geneeskunde dat al in 2002 hoger scoort.

Herinschrijving

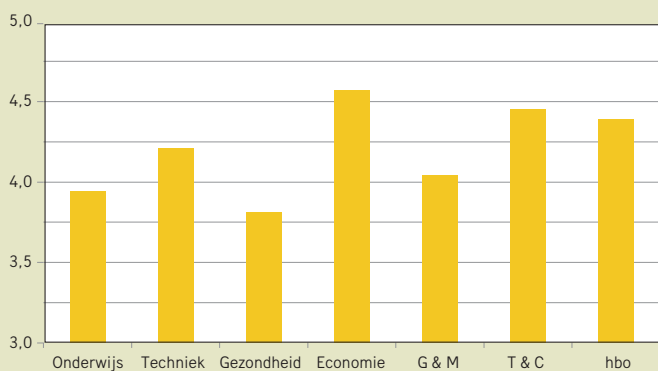
Het patroon van (on-)gediplomeerde uitstroom is de laatste tien jaar niet sterk veranderd. Het aantal studenten dat tijdens het eerste jaar het hbo zonder diploma verlaat, neemt langzaam toe, van 17 procent in 1993 tot 21 procent in 2002. Van degenen die zich voor het eerst inschrijven bij een instelling is na drie jaar circa 60 procent nog ingeschreven, heeft ruim 12 procent een diploma en is 27 procent niet meer ingeschreven in het hbo. Na vier jaar heeft ongeveer 43 procent een diploma en na zes jaar ongeveer 64 procent. Het vertrek zonder diploma is dan nog steeds ongeveer 28 procent.

Herkomst instroom

Het hoger beroepsonderwijs is toegankelijk voor gediplomeerden van het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo), het hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo) en niveau vier van het middelbaar beroepsonderwijs. De meeste eerstejaarsstudenten in het hbo waren in het voorafgaande jaar ingeschreven in het havo, gevolgd door beroepsopleidende leerweg (bol), of volgden geen onderwijs. Vanaf 1998 is het aandeel vwo'ers met diploma gedaald. In 2001 waren er, na de invoering van de tweede fase vo circa 20 procent minder havo-gediplomeerden dan in 2000. Het aandeel havisten in de instroom was daardoor in het jaar 2001 veel lager dan in 2000 en 2003. Het aandeel met bol4-diploma vertoonde in 2000 een dal. Dit werd veroorzaakt doordat de cursusduur van opleidingen in het mbo die toegang geven tot het hbo vanaf 1997 verlengd is van drie naar vier jaar. In 2000 waren er daardoor minder bol4-gediplomeerden.

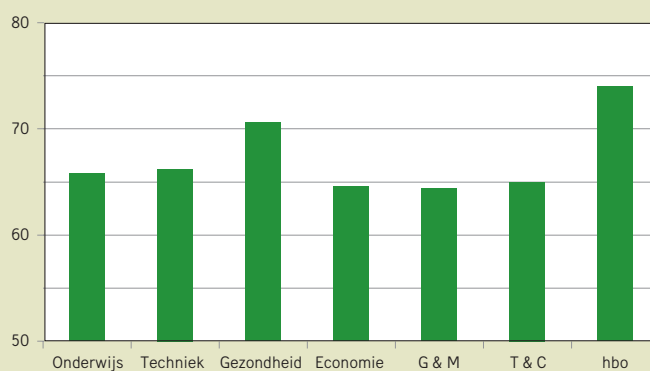
Figuur 6.7 Verwachte verblijfsduur gediplomeerden per sector

In jaren, 2004

Figuur 6.8 Verwacht percentage gediplomeerden per sector

In procenten van instroomcohort, 2004

Tabel 6.6

Bron

CRIHO, stand december

Toelichting

- Opleidingsgebieden volgens CROHO-indeling
- Alle volgens het CRIHO ingeschreven studenten (ook de niet bekostigden) zijn meegerekend
- Het percentage geslaagden voor het hbo is hoger dan voor de afzonderlijke sectoren omdat sommigen een diploma behalen in een andere sector dan waarin ze zijn begonnen. Daarmee beïnvloeden ze het rendement van de sector waarin ze beginnen negatief. Om dezelfde reden is de verblijfsduur in het hbo langer dan het gemiddelde van de verblijfsduren per sector.

Verblijfsduur en rendement in het hoger beroepsonderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Verwachte verblijfsduur gediplomeerden per opleidingsgebied in jaren					
Onderwijs	4,1	4,0	4,0	4,0	3,9
Techniek	4,1	4,1	4,1	4,2	4,2
Gezondheid	3,9	3,9	3,8	3,8	3,8
Economie	4,5	4,5	4,5	4,6	4,6
Gedrag en Maatschappij	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Taal en Cultuur	4,4	4,5	4,4	4,5	4,5
B) Verwacht slaagpercentage per opleidingsgebied					
Onderwijs	63	63	64	69	66
Techniek	63	62	62	67	66
Gezondheid	67	67	71	71	71
Economie	58	58	56	65	65
Gedrag en Maatschappij	61	60	62	61	64
Taal en Cultuur	59	60	58	66	65
C) Verwachte verblijfsduur in hbo-bacheloropleidingen (in jaren)					
	4,33	4,37	4,32	4,39	4,39
D) Verwacht slaagpercentage hbo-bacheloropleidingen					
	67,7	69,3	67,5	74,8	74,0

Tabel 6.7

Bron

CRIHO, stand december

Centrale Aanmelding

Toelichting

- Overig bestaat uit buitenlands diploma en colloquium doctum (toelatingstoets)
- Indirect betekent: het voorafgaande jaar werd geen onderwijs gevolgd.
- Alle volgens het CRIHO ingeschreven studenten (ook de niet bekostigden)
- Vooropleidingsgegevens zijn gedeeltelijk geschat
- Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Instream in het hoger beroepsonderwijs (voltijd+duaal) naar herkomst

	2000	2001	2002	2003
A) Absolute aantallen (x 1000)				
Totaal	67,4	66,0	65,5	71,0
havo met diploma	29,0	24,5	26,0	29,0
vwo met diploma	6,2	5,6	4,7	4,7
bol 4 met diploma	14,2	16,1	15,0	17,0
Overig	6,8	7,5	6,2	5,8
Indirect	11,3	12,3	13,6	14,5
B) Aandeel herkomst (in procenten)				
Totaal	100	100	100	100
havo met diploma	43	37	40	41
vwo met diploma	9	9	7	7
bol 4 met diploma	21	24	23	24
Overig	10	11	9	8
Indirect	17	19	21	20

Instellingen en Personeel hbo

Instellingen

Vanaf het midden van de jaren tachtig kent de hbo-sector een proces van schaalvergroting. Dit proces gaat nog steeds door met als gevolg een voortdurende daling van het aantal hogescholen. In 2004 zijn er nog 43 instellingen (40 bevoegde gezagen), terwijl er in 2000 nog sprake was van 56 instellingen.

De instellingen worden gemiddeld genomen steeds groter. De gemiddelde omvang van de hogescholen is gestegen van 5.430 in 2000 naar 7.830 in 2004. Oorzaak hiervoor is niet alleen gelegen in de schaalvergroting (fusies) maar ook in de voortdurende toename van het aantal hbo-studenten.

Personeel

Het totaal aantal personeelsleden (in fte's uitgedrukt) blijft de laatste jaren toenemen; dit geldt zowel voor het onderwijzend als voor het ondersteunend personeel. Het ondersteunend personeel kent tussen 2000 en 2003 zelfs een groei van 19 procent. Het aantal docenten stijgt in die periode minder sterk (circa 5 procent). Het aantal studenten is in dezelfde periode met bijna 7 procent toegenomen. Als gevolg hiervan is de student/docent ratio (aantal studenten per docent) gestegen, van 23,6 in 2000 tot 24 in 2003.

Het aandeel vrouwen in de totale personeelspopulatie is de laatste jaren (langzaam) gestegen tot bijna 43 procent. Bij het onderwijzend personeel is het aandeel 35 procent.

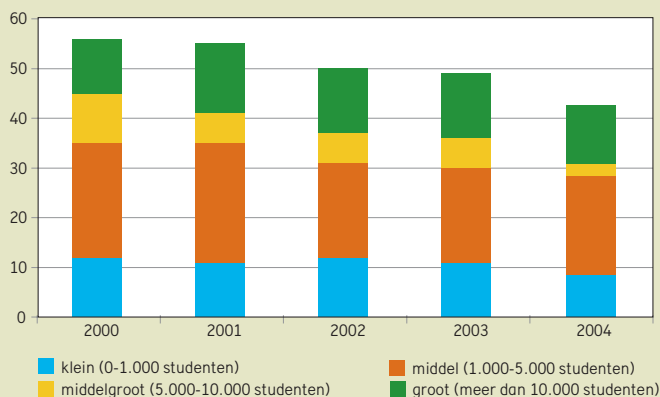
Ongeveer 7 procent van het aantal personeelsleden in het hbo heeft een functie hoger dan schaal 12. Het aandeel vrouwen hierin bedraagt bijna 20 procent.

De gemiddelde leeftijd van het personeel bedraagt 45 jaar en is in 2003 in vergelijking met 2002 niet veranderd. Het aantal 50-plussers is de laatste jaren aan het toenemen en bedraagt in 2003 38,5 procent van het totaal.

In 2001 zijn hogescholen door de decentralisatie van de arbeidsvoorwaarden volledig zelf verantwoordelijk geworden voor het wachtgeldbeleid. Het wachtgeldbudget is volledig opgegaan in het exploitatiedeel van de rijksbijdrage.

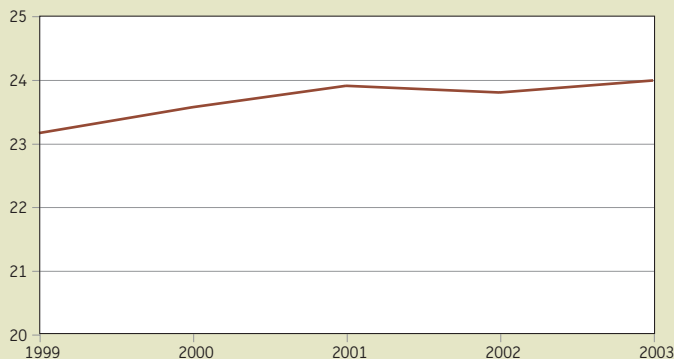
Figuur 6.9 Hogescholen naar omvang

Het aantal hogescholen naar omvang (aantal studenten)

Figuur 6.10 Student-staf ratio hbo

Aantal studenten per onderwijzend personeelslid

Tabel 6.8

Bron

CRIHO, stand december

RAHO (excl. LNV)

Toelichting

– Alle volgens het CRIHO bij een hogeschool
ingeschreven studenten (ook de niet beko-
stigde) zijn geteld

– Er zijn 43 hbo-instellingen, onder 40 besturen

– Personeel: aantallen per collegejaar

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel D

Kerncijfers instellingen en personeel hoger beroepsonderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Aantal instellingen	56	55	50	49	43
Kleine hogeschool (0-1.000 studenten)	12	11	12	11	8
Middel-hogeschool (1.000-5.000 studenten)	23	24	19	19	20
Middelgrote hogeschool (5.000-10.000 studenten)	10	6	6	6	3
Grote hogeschool (meer dan 10.000 studenten)	11	14	13	13	12
B) Gemiddelde omvang hogescholen					
Gemiddeld aantal studenten per hogeschool	5.430	5.680	6.270	6.650	7.830
C) Aantal personeelsleden in fte's (x 1000)					
Totaal	21,7	22,5	23,4	24,1	
Onderwijzend	12,9	13,1	13,2	13,6	
Ondersteunend	8,8	9,4	10,2	10,5	
D) Percentage vrouwen					
Totaal	39,4	40,7	42,0	42,9	
Onderwijzend	31,6	32,9	33,9	35,0	
Ondersteunend	50,8	51,6	52,5	53,1	
E) Percentage ouder dan 50 jaar					
Totaal	36,8	37,4	37,9	38,5	
Onderwijzend	43,5	44,6	45,7	46,1	
Ondersteunend	27,0	27,4	27,8	28,5	
Man	44,3	45,3	46,1	46,7	
Vrouw	25,2	25,8	26,6	27,5	
F) Gemiddelde leeftijd in jaren	44,8	44,8	45,0	45,0	
G) Percentage in schaal hoger dan 12					
Totaal	7,0	6,7	6,6	6,7	
Man	9,6	9,5	9,2	9,4	
Vrouw	2,9	2,7	2,9	3,1	
H) Ratio's					
Student/personeel	14,0	13,9	13,4	13,5	
Student/onderwijzend personeel	23,6	23,8	23,8	24,0	
Ondersteunend personeel als percentage van totaal	40,6	41,8	43,6	43,6	

Aansluiting vooropleiding hbo

Instroom in het hoger beroepsonderwijs

Het beleid is erop gericht om een zo groot mogelijk deel van de beroepsbevolking een opleiding in het hoger onderwijs te laten volgen. Als we kijken naar de instroom van studenten die voor de eerste keer een hbo-bacheloropleiding gaan volgen, dan blijkt dat deze tot 2000 is gestegen, daarna licht daalt en in 2003 weer sterk stijgt. De daling is vrijwel geheel toe te schrijven aan een daling van het aantal studenten dat direct na havo, vwo of mbo naar het hbo gaat. De indirecte instroom van studenten met een havo, vwo of mbo-vooropleiding blijft stijgen.

Opvallend is wel dat binnen de directe doorstroom sprake is van aanmerkelijke verschuivingen. Het aandeel van studenten afkomstig van het havo is tot en met het studiejaar 2000/01 sterk toegenomen, terwijl het aandeel van studenten met een vwo-opleiding daalde. In 2001 waren er circa 20 procent minder havo-gediplomeerden. Het aandeel havisten in de hbo-instroom daalde dat jaar fors maar steeg daarna weer sterk.

Tot en met het jaar 2000/01 steeg het aandeel van de studenten met een buitenlands diploma sterk, daarna is het afgenomen.

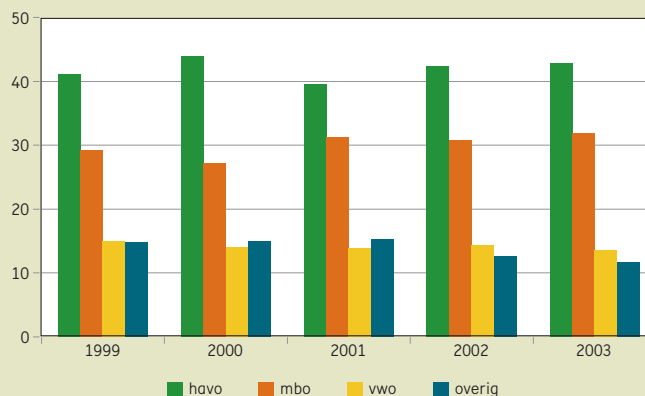
Versterking beroepskolom

Een van de beleidsprioriteiten is de versterking van de beroepskolom. Centrale doelstelling daarbij is het bereiken van kwalificatiewinst, door zoveel mogelijk mensen binnen de beroepskolom door te laten stromen naar het hoger beroepsonderwijs.

De daling van de instroom van mbo-studenten in 2000 (ten opzichte van 1999) is grotendeels veroorzaakt door de verlenging van de cursusduur van een aantal mbo-opleidingen van drie naar vier jaar. In de jaren daarna is een herstel opgetreden.

Figuur 6.11 Vooropleiding hbo

Instroom initieel hbo naar vooropleiding, in procenten

Tabel 6.9

Instroom initieel hbo naar vooropleiding, in absolute aantallen (x 1000) en procenten

Bron	1999	2000	2001	2002	2003
CRIHO, stand december					
Centrale aanmelding					
Eindexamenresultatenregister (ERR)					
Toelichting					
– Instroom: niet eerder ingeschreven in een hbo-bacheloropleiding					
– Cijfers zijn exclusief groen onderwijs					
– Direct: in hetzelfde jaar als eindexamen					
– Indirect: minimaal 1 jaar na eindexamen					
– Vooropleidingsgegevens zijn gedeeltelijk geschat.					
– Alle volgens het CRIHO ingeschreven studenten (ook de niet bekostigden) zijn geteld					
	1999	2000	2001	2002	2003
A) Absolute aantallen naar soort instroom en vooropleiding					
Totale instroom	80,0	81,6	80,5	78,5	83,9
Totaal directe instroom	51,1	50,3	48,0	46,8	51,8
havo	26,6	29,0	24,7	26,1	29,1
vwo	7,0	6,2	5,7	4,8	4,7
mbo	17,5	15,1	17,6	15,9	18,0
Totaal indirecte instroom	19,4	20,3	21,7	22,9	23,8
havo	6,6	6,7	7,2	7,1	6,8
vwo	5,1	5,2	5,5	6,5	6,7
mbo	6,2	7,1	7,6	8,2	8,8
overig	1,5	1,3	1,4	1,1	1,5
Totaal overige instroom	10,5	10,9	10,9	8,8	8,3
buitenlands diploma	6,1	7,2	6,9	5,2	4,8
colloquium doctum	4,4	3,7	3,9	3,6	3,5
B) Aandeel naar soort instroom en vooropleiding (in procenten)					
Totale instroom	100	100	100	100	100
Totaal directe instroom	63,1	61,7	59,5	59,6	61,7
havo	32,9	35,6	30,7	33,2	34,7
mbo	8,6	7,6	7,0	6,1	5,6
vwo	21,6	18,5	21,8	20,3	21,5
Totaal indirecte instroom	24,0	24,9	27,0	29,2	28,4
havo	8,2	8,2	8,9	9,0	8,1
mbo	6,3	6,4	6,9	8,2	8,0
vwo	7,6	8,7	9,5	10,4	10,5
overig	1,9	1,6	1,8	1,5	1,8
Totaal overige instroom	12,9	13,4	13,5	11,2	9,9
buitenlands diploma	7,5	8,8	8,6	6,6	5,7
colloquium doctum	5,4	4,6	4,9	4,6	4,2
C) Aandeel naar vooropleiding (in procenten)					
Totale instroom	100	100	100	100	100
havo (direct + indirect)	41,1	43,8	39,6	42,3	42,8
vwo (direct + indirect)	14,9	14,0	13,9	14,3	13,6
mbo (direct + indirect)	29,2	27,2	31,3	30,7	31,9
overig	14,8	15,0	15,3	12,7	11,7

Stelsel en Financiën wo

Stelsel

In de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW) worden onder andere de planning en bekostiging, het bestuur en de inrichting van de universiteiten geregeld. De taken van universiteiten omvatten wetenschappelijk onderwijs, wetenschappelijk onderzoek, kennisoverdracht en maatschappelijke dienstverlening. In Nederland zijn dertien 'gewone' universiteiten, waaronder drie technische en de Universiteit Wageningen. De laatste wordt bekostigd door de minister van LNV.

Om de kwaliteit van onderwijs en onderzoek op een hoog peil te houden is er een stelsel van kwaliteitszorg. Alle opleidingen worden periodiek geïnspecteerd. Dit resulteert in een openbaar rapport met aanbevelingen voor kwaliteitsverbetering.

Financiering

Het OCW-budget voor de twaalf universiteiten (eerste geldstroom) wordt onafhankelijk van prestatie-indicatoren vastgesteld. Het budget wordt alleen gecorrigeerd voor de ontwikkeling van de loonkosten en voor de prijsontwikkeling en eventueel voor beleidsmatige bijstellingen. Daarnaast wordt jaarlijks op basis van de nieuwste inzichten in de studentenontwikkeling bezien in hoeverre het budget moet worden bijgesteld. De verdeling van de rijksbijdrage is voor een deel afhankelijk van prestatie-indicatoren, zoals het aantal diploma's, het aantal eerstejaars en het aantal promoties.

Belangrijke aspecten in de financiering via de eerste geldstroom zijn:

- er is bestedingsvrijheid binnen de wettelijke taken; de universiteiten kunnen zelf de prioriteiten van de productiemiddelen bepalen en met middelen schuiven tussen 'onderwijs' en 'onderzoek';
- de verantwoordelijkheid voor de huisvesting is gedecentraliseerd; de universiteiten moeten binnen hun budget zelf de middelen vrijmaken voor huisvesting en infrastructuur;
- de verantwoordelijkheid voor de arbeidsvoorwaardenvorming van het universitair personeel is per 1 januari 1999 gedecentraliseerd;
- in de rijksbijdrage aan de universiteiten is een deel inbegrepen dat is bestemd voor academische ziekenhuizen.

De combinatie van de financiering op basis van prestatie-indicatoren en de kwaliteitszorg bevordert de doelmatigheid van het stelsel en biedt garanties aan studenten en potentiële werkgevers.

Onderzoek

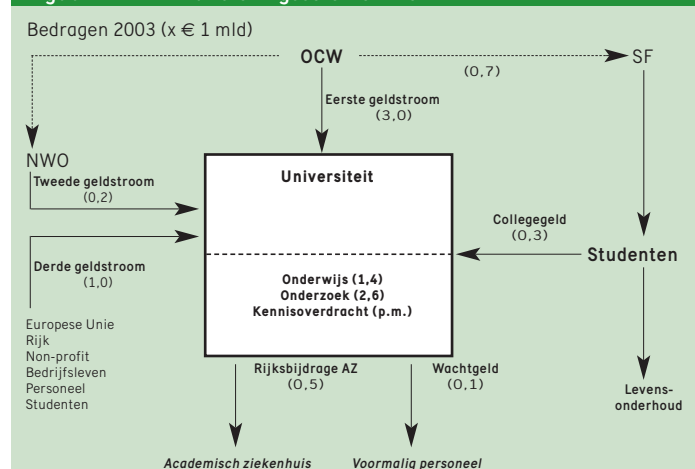
Het universitaire onderzoek wordt via drie verschillende geldstromen gefinancierd. In de rijksbijdrage is een bedrag begrepen voor onderzoek (eerste geldstroom). Door tussenkomst van NWO wordt specifiek onderzoek (mede) gefinancierd (tweede geldstroom). Tot slot kan de universiteit

subsidies verwerven en onderzoek in opdracht verrichten anders dan via de eerste en tweede geldstroom. Deze derde geldstroom bestaat voor een belangrijk deel uit middelen van internationale en nationale overheden en onderzoeksstimulering van non-profit instellingen. Het bedrijfsleven heeft een aandeel van circa 10 procent in de derde geldstroom. Kennisoverdracht krijgt voor een deel vorm via het derde geldstroom onderzoek, maar ook door bijvoorbeeld het postacademisch onderwijs.

Academische ziekenhuizen

In 1996 is de relatie tussen taken en bekostiging van de academische ziekenhuizen verhelderd. Dit resulteerde in een verlaging van het rijksbijdrage-aandeel academische ziekenhuizen met 115 miljoen euro, onder gelijktijdige verhoging van het premiegefinancierde aandeel in de exploitatie. Karakteristiek voor academische ziekenhuizen is de werkplaatsfunctie die zij vervullen voor de faculteiten geneeskunde. Op de werkplaats komen de aankomende medici met de dagelijkse praktijk van de geneeskunde in aanraking. Tevens vervullen de academische ziekenhuizen met de medische faculteiten een onderzoeksfunctie.

Figuur 7.1 Financiëringstromen wo

Tabel 7.1

Bron

A,B: Fin. Jaarverslagen OCW
C,D,E: Universitaire verslagen

Toelichting

- Rechtspositionele uitkeringen: aan instituten zonder budgettering
- Rijksbijdrage per student: onderwijsfactor maal totale uitgaven gedeeld door het aantal netto (excl. extraneï) studenten per kalenderjaar; vanaf 2000 bruto
- Bedragen bij C) zijn inclusief effect van 2e en 3e geldstroom, bij A) en B) exclusief
- Vanaf 2004 wordt een aantal instituten via de universiteiten bekostigd.

Financiële kerncijfers wetenschappelijk onderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	2.713,2	2.901,9	3.045,2	3.131,6	3.215,6
Rijksbijdrage universiteiten	2.577,2	2.758,0	2.906,3	2.996,4	3.144,7
waarvan voor academische ziekenhuizen	439,1	461,6	473,8	487,0	496,2
Bekostiging overige instellingen	117,5	119,4	124,7	123,5	56,7
Rechtspositionele uitkeringen (excl. universiteiten)	1,0	0,9	.	.	.
Overige uitgaven	17,6	23,6	14,3	11,7	10,1
Apparaatskosten	.	.	.	.	4,1
Toerekening aan CFI / IBG	.	.	.	.	4,1
Apparaatskosten OCW	.	.	.	.	0,0
Totaal ontvangsten	1,2	1,2	1,4	1,5	1,4
B) Bedragen omgerekend naar studentjaar (x € 1000)					
Rijksbijdrage onderwijs per student	4,7	4,9	5,1	5,0	5,0
Collegegelden per student (schatting)	[1,3]	[1,3]	[1,4]	[1,4]	[1,5]
Instellingsbijdrage per student	6,0	6,2	6,5	6,4	6,5
C) Realisatie volgens jaarrekeningen (x € 1 mln)					
Kosten onderzoek	2.265,0	2.440,1	2.753,5	2.879,1	--
Kosten onderwijs	1.306,6	1.407,7	1.338,1	1.393,3	--
Kosten medische zorg	172,2	185,6	197,3	202,8	--
D) Onderwijsmiddelen per student volgens jaarrekeningen (x € 1000)					
	8,1	8,4	7,7	7,6	--

Tabel 7.2

Bron

A: Jaarverslagen academische ziekenhuizen
B: CRIHO
(agio's: VWS)

Toelichting

- A) Rijksbijdrage vanaf 2002: werkplaatsfunctie voor de universiteiten
- B) Gegevens artsopleidingen: 2000 is collegejaar 2000/01

Kerncijfers academische ziekenhuizen

	1999	2000	2001	2002	2003
A) Financiële gegevens ac. ziekenhuizen (x € 1 mln)					
Totale exploitatie ac. ziekenhuizen	2.622,1	2.846,8	3.550,7	3.688,0	4.073,6
waarvan Rijksbijdrage OCW	447,4	468,3	585,8	453,0	668,9
B) Gegevens artsopleidingen					
Ingeschreven studenten (bruto) geneeskunde	11.830	12.078	12.559	13.392	
Numerus fixus	1.875	2.010	2.010	2.550	
Aantal afgestudeerden, postdoctoraal (basisarts)	1.078	1.394	1.449	1.592	

Financiën van instellingen wo

Financiën van de universiteiten

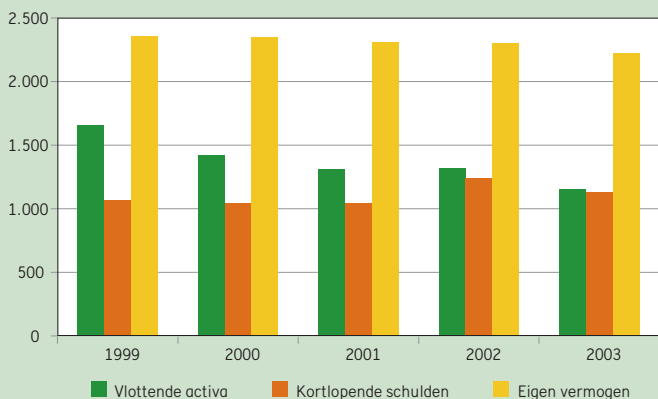
De financiële weerbaarheid van de universitaire sector, exclusief Wageningen Universiteit en Researchcentrum (LNV) en de Open Universiteit Nederland, vertoont al jaren een gestage daling richting het minimaal wenselijk geachte niveau. Met betrekking tot de liquiditeit wordt daarbij een ondergrens voor de kwalificatie "goed" aangehouden van 1,2, voor de solvabiliteit van 0,5 en voor de rentabiliteit een gemiddelde - op langere termijn - van 1 procent. Tegen een achtergrond van zeer omvangrijke, reeds in gang gezette en voor de komende jaren geraamde, noodzakelijke (miljarden-) investeringen in universitaire huisvesting is dit geen gunstig financieel perspectief. Daarom zijn in de zogenaamde enveloppenbrief vanaf 2003 extra middelen gereserveerd, oplopend tot 35 miljoen euro structureel vanaf 2006 als tegemoetkoming voor het oplossen van knelpunten bij de financiering van de huisvesting. Hiervoor is een financieringsarrangement ontwikkeld.

De liquiditeit vertoonde de afgelopen jaren een voortdurende, neergaande trend. In 2003 is ten opzichte van 2002 de solvabiliteit gelijk gebleven met 0,7, de liquiditeit weer iets gedaald naar 1 en de rentabiliteit licht gestegen naar 1,1. Voor wat betreft de rentabiliteit lijkt de negatieve trend zich in 2002 positief om te buigen. Daarbij is het goed te benadrukken dat wijzigingen in de grondslagen voor het opstellen van jaarrekeningen de kengedaten zowel in positieve als in negatieve zin kunnen beïnvloeden ("stelselwijzigingen").

Een vergelijking in absolute zin tussen de beschouwde jaren kan daarom niet zondermeer gemaakt worden. De trend is echter helder.

Figuur 7.2 Balansgegevens universiteiten

Totaal van alle universiteiten (excl. WU en OU), x € 1 mln

Figuur 7.3 Exploitatiegegevens universiteiten

Totaal alle universiteiten (excl. WU en OU), x € 1 mln

Tabel 7.3

Bron

Financiële gegevens jaarrekeningen universiteiten 1998-2002

Toelichting

– Solvabiliteit (exclusief voorzieningen): eigen vermogen / totaal vermogen

– Liquiditeit (current ratio): vlottende activa / kortlopende schulden

– Rentabiliteit gewone bedrijfsvoering: resultaat uit gewone bedrijfsvoering / totale baten uit gewone bedrijfsvoering

– Het exploitatieresultaat is berekend uit de som van het "Saldo baten en lasten", het "Saldo financiële baten en lasten" en het "Buitengewoon Resultaat", verminderd met het "Aandeel van derden".

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

Balans- en exploitatiegegevens van de universiteiten

	1999	2000	2001	2002	2003
A) Financiële kengetallen					
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7
Liquiditeit	1,6	1,4	1,3	1,1	1,0
Rentabiliteit (in procenten)	1,8	1,1	0,8	0,9	1,1
B) Gecumuleerde balans van universiteiten (x € 1 mln)					
Totaal activa	3.857,0	3.823,1	3.896,4	4.104,6	4.048,6
Vaste activa	2.200,7	2.408,8	2.583,2	2.789,4	2.893,5
waarvan Materiële vaste activa	2.049,1	2.147,2	2.327,8	2.541,8	2.639,1
Vlottende activa	1.656,3	1.414,4	1.313,2	1.315,2	1.155,0
waarvan Liquide middelen	639,7	540,5	575,0	603,5	635,4
Totaal passiva	3.857,0	3.823,1	3.896,4	4.104,6	4.048,6
Eigen vermogen	2.355,1	2.351,1	2.306,9	2.299,6	2.222,4
Voorzieningen	367,4	339,1	395,3	422,2	442,2
Langlopende schulden	66,6	90,1	151,5	144,2	254,3
Kortlopende schulden	1.067,8	1.042,7	1.042,8	1.238,6	1.129,7
C) Gecumuleerde exploitatierekeningen van universiteiten (x € 1 mln)					
Baten	3.523,5	3.742,8	4.030,0	4.313,2	4.502,8
Rijksbijdragen OCW	2.489,3	2.607,3	2.774,8	2.899,4	3.041,3
Overige overheidsbijdragen	0,0	0,0	7,8	8,2	8,1
Collegegelden	192,6	193,1	206,5	222,8	247,1
Baten werk i.o.v. derden	564,3	637,5	686,6	791,5	801,1
Overige baten	277,3	304,9	354,3	391,2	405,2
Lasten	3.497,7	3.743,8	4.033,4	4.288,9	4.475,2
Personele lasten	2.078,1	2.224,7	2.333,0	2.506,6	2.619,1
Afschrijvingen	153,1	163,2	189,5	207,3	220,9
Huisvestingslasten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Inkomensoverdrachten	438,4	480,7	547,5	563,2	629,6
Overige instellingslasten	828,2	875,2	963,4	1.011,8	1.005,6
Saldo baten en lasten	25,8	-1,0	-3,4	24,2	27,6
Financiële baten	36,9	41,7	35,4	16,9	43,1
Financiële lasten	3,0	7,1	10,6	26,8	20,5
Saldo financiële baten en lasten	33,9	34,6	24,8	-9,9	22,6
Buitengewone baten	18,6	14,9	7,0	9,6	4,2
Buitengewone lasten	16,7	14,1	40,4	38,0	16,1
Buitengewoon resultaat	1,9	0,8	-33,4	-28,4	-11,9
Aandeel derden	0,0	0,0	-0,1	0,2	-6,0
Exploitatieresultaat	61,6	34,4	-12,0	-14,3	44,3
Totale lasten exploitatierekening	3.517,4	3.765,0	4.084,4	4.353,9	4.505,8

Studenten wo

Algemeen

Toelating tot een opleiding aan een universiteit kan worden verkregen op basis van een vwo-diploma, een hbo-propedeuse of bachelor, bepaalde buitenlandse diploma's of een colloquium doctum. De studiekeuze is vrij. Voor de toelating tot veel opleidingen worden er wel eisen gesteld aan het in het vo gevolgde vakkenpakket of profiel. Bij sommige opleidingen (zoals tandheelkunde en geneeskunde) is er sprake van een numerus fixus: er wordt een maximum aantal eerstejaars toegelaten. De cursusduur is minimaal vier jaar. Voor de technische opleidingen en tandheelkunde is de cursusduur vijf jaar en voor de opleiding tot (dieren-)arts of apotheker zes jaar. De meeste studenten hebben recht op studiefinanciering.

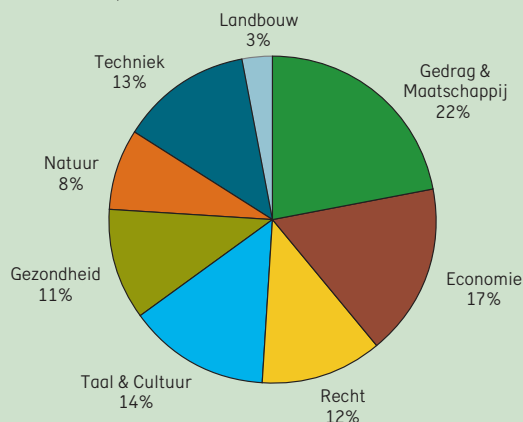
Eerstejaars

Onder invloed van demografische ontwikkelingen, vooral de afname van het aantal geboortes in het begin van de zeventiger jaren, daalde in het begin van jaren negentig het aantal nieuwe studenten. Vanaf 1997 is er, met een kleine daling in 1999, een stijging van de eerstejaars te zien. In het studiejaar 2002/03 groeide het aantal eerstejaars uit boven dat van het eerdere topjaar 1991/92. De instroomstijging heeft zich in studiejaar 2004/05 doorgezet.

Wat opvalt, is de stijgende belangstelling over de hele linie met als positieve uitschieters Economie en Gedrag & Maatschappij. Techniek blijft wat achter bij de instroommeting van oktober 2004.

Figuur 7.4 Instroom wo

Eerstejaars Nederland, 2004

Ingeschreven studenten

Het totaal aantal ingeschrevenen wordt bepaald door ontwikkelingen in de instroom en de gemiddelde verblijfsduur. De gemiddelde verblijfsduur nam tot het studiejaar 2001/02 af. Dit is onder andere het gevolg van overheidsbeleid gericht op het terugbrengen van de studieduur. Het effect van de afname in de instroom tot 1996 en het terugbrengen van de gemiddelde verblijfsduur wordt vanaf 1999 gecompenseerd door de groeicijfers in de instroom. Ook de toename van het aantal vijfjarige studies en de voor de studenten verminderde druk tot snel afstuderen door wijzigingen in het stelsel van studiefinanciering zal bijgedragen hebben tot de toename van het aantal ingeschrevenen.

Diploma's

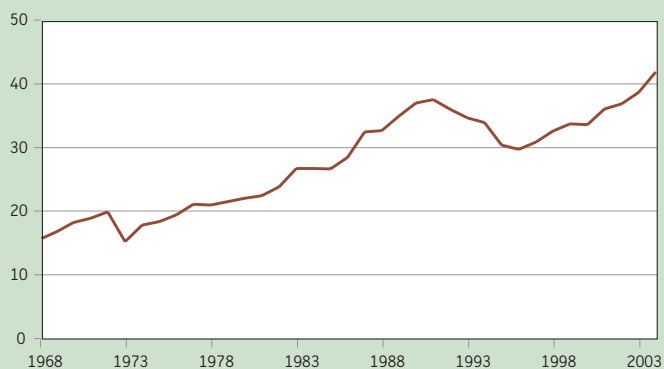
Het aantal doctoraal diploma's hangt in sterke mate samen met de instroom in het verleden en de gemiddelde studieduur. In 1996/97 was nog het nauwelijks zichtbaar van het gedeeltelijk samenvallen van het afstuderen van twee generaties. Studenten die in 1990 begonnen, hadden immers nog zes jaar gemengde studiefinanciering, terwijl studenten uit 1991 maximaal vijf jaar een basis- en aanvullende beurs kregen. Het effect van de stijgende instroom wordt in 2002 zichtbaar.

Open Universiteit

De Open Universiteit verzorgt sinds 1984 hoger afstandsonderwijs. De Open Universiteit biedt volledige opleidingen aan, maar studenten kunnen ook een deel van een opleiding of slechts enkele vakken volgen.

Figuur 7.5 Aantal eerstejaars wo

Inclusief landbouw, aantal x 1000

Tabel 7.4

Bron
OCW

Toelichting

– A) - Studenten die voor de eerste maal in Nederland aan een universiteit staan ingeschreven.

– De universitaire lerarenopleiding is geen startopleiding. Daarom zijn de eerstejaars hiervan niet opgenomen in het totaal aantal eerstejaars.

– De percentages geven de verdeling naar herkomst weer, niet de doorstroompercentages

– A) en B) Meting op peildatum 1/10; opgave CFI volgens definities van éénijfer ho, conform referentieraming (lector)

– C) Betreft aantal behaalde doctoraal diploma's; meting over periode 1/9 - 31/8 eindigend in vermeld kalenderjaar

Instroom, ingeschrevenen en gediplomeerden wetenschappelijk onderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Eerstejaars Nederland (x 1000)					
Totaal excl. Landbouw	32,6	35,0	34,7	36,8	39,5
Natuur	2,5	2,6	2,4	2,8	3,1
Techniek	4,7	4,8	4,8	5,1	5,2
Gezondheid	3,1	3,3	3,5	4,1	4,4
Economie	6,1	6,8	6,4	6,6	7,0
Recht	4,4	4,6	4,3	4,4	4,8
Gedrag & Maatschappij	7,3	8,1	8,5	8,7	9,2
Taal & Cultuur	4,5	4,8	4,6	5,2	5,7
Universitaire lerarenopleiding	(0,1)	(0,1)	(0,1)	(0,1)	(0,1)
Landbouw	0,6	0,8	1,0	1,1	1,2
Herkomst in procenten					
vwo-d direct	51,6	50,9	48,0	48,8	
vwo-d indirect	11,8	11,8	--	--	
hbo-d direct	12,0	12,3	13,2	13,7	
hbo-d indirect	5,6	5,9	--	--	
hbo-propedeuse	8,9	9,5	--	--	
overig	10,1	9,8	38,8	37,5	
B) Ingeschrevenen, inclusief extraneï (x 1000)					
Totaal excl. Landbouw	161,5	168,0	174,8	183,3	193,5
Natuur	12,1	12,3	12,2	12,8	13,9
Techniek	24,1	25,0	25,5	26,2	26,4
Gezondheid	20,3	21,1	21,8	23,4	25,3
Economie	27,4	28,9	30,0	30,7	31,7
Recht	24,1	24,3	24,3	24,6	25,3
Gedrag & Maatschappij	32,0	33,7	37,3	39,9	42,6
Taal & Cultuur	20,8	22,1	23,0	24,8	27,3
Universitaire lerarenopleiding	0,7	0,6	0,7	0,9	1,0
Landbouw	3,7	3,8	4,0	4,4	4,4
C) Uitgereikte doctoraal diploma's (x 1000)					
Totaal excl. Landbouw	18,6	19,7	20,5	21,3	22,1
Natuur	1,5	1,7	1,6	1,5	1,4
Techniek	2,3	2,4	2,6	2,8	3,1
Gezondheid	2,5	2,7	2,9	2,8	2,9
Economie	3,1	3,5	3,7	4,0	4,1
Recht	3,0	3,2	3,0	3,0	3,0
Gedrag & Maatschappij	3,8	3,9	4,3	4,6	5,2
Taal & Cultuur	2,4	2,4	2,4	2,5	2,6
Landbouw	0,4	0,5	0,6	0,6	1,0

Tabel 7.5

Bron
Open Universiteit

Toelichting

– Zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel C

Open Universiteit, studenten en diploma's (absolute aantallen)

	1999	2000	2001	2002	2003
Ingeschreven studenten	21.477	20.852	21.182	21.182	21.004
Nieuwe studenten	8.987	8.853	9.087	9.138	8.474
WO-diploma's	326	353	329	337	402

Rendementen wo

Rendement

De trend van de afgelopen jaren was dat studenten sneller afstuderen: het rendement na vijf jaar nam duidelijk toe. Van de studenten van het cohort 1989/90 had na vijf jaar 17 procent het doctoraal diploma in zijn bezit, bij cohort 1992/93 was dit gestegen naar 30 procent. Die trend heeft zich daarna niet doorgezet. Het vijf jaar rendement lijkt zich nu te stabiliseren op 26 procent. De terugloop van de rendementen is zichtbaar na 6 en 7 studiejaar en stabiliseert zich voor wat betreft de vwo-instroom met uiteindelijk wo-diploma op 60 procent; 8 procent is dan in het bezit van een hbo-diploma. Het rendement ligt bij vrouwen overigens hoger dan bij mannen (63 tegen 56 procent). Bij studenten die eerder in het hbo hebben gestudeerd liggen de rendementen na acht jaar lager (59 procent) maar deze groep studeert relatief wel sneller af.

De gemiddelde studieduur in maanden van een afgestudeerde ligt in de periode 1993/94 - 1997/98 rond de 70 maanden. Het effect van de groei van het aantal vijfjarige studies en de verruiming van het stelsel van studiefinanciering is nog niet zichtbaar.

Rendement per HOOP-gebied

De rendementen per HOOP-gebied laten aanzienlijke verschillen zien. Deze worden deels veroorzaakt door verschillen in nominale studieduur.

Opvallend zijn de hoge rendementen na vijf en zes jaar bij Gezondheid. Bij Rechten en Taal & Cultuur zijn de rendementen het laagst. Een deel van deze verschillen zou kunnen worden verklaard door de samenstelling

van de studentenpopulatie (deeltijdstudenten en studenten afkomstig uit het hbo behalen immers minder vaak hun eindexamen). Indien alleen wordt gekeken naar voltijdse studenten met een vwo-diploma (de zogenaamde standaardselectie) blijkt het rendement bij Rechten nauwelijks lager te liggen dan bij de andere sectoren, terwijl Taal & Cultuur achterblijft.

Binnen de sector Techniek behalen relatief veel studenten geen wo- maar een hbo-diploma; na acht jaar had 11 procent van de Techniek studenten die in 1994 begonnen een hbo-opleiding voltooid.

Overige rendementen

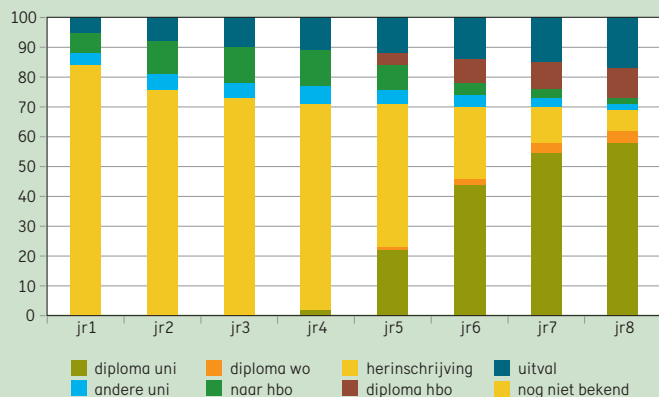
Naast het 'gewone' rendement worden ook propedeuse en post-propedeuserendementen berekend. Bij beschouwing van de propedeuserendementen moet rekening worden gehouden met een van de functies van de propedeuse, te weten verwijzing en selectie.

Het post propedeuserendement heeft betrekking op het aandeel van de studenten die de propedeuse hebben doorlopen en vervolgens ook het doctoraaldiploma hebben behaald.

Voor de cohorten zijn de verschillen tussen de sectoren groot. In de sectoren Landbouw en Gezondheid zijn de rendementen het hoogst. In de sector Taal & Cultuur is het post propedeuserendement het laagst.

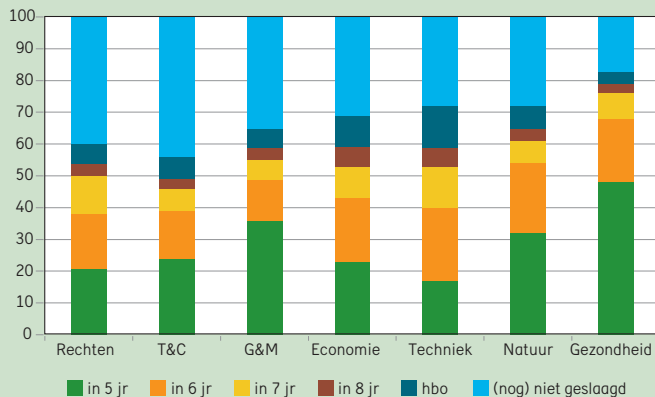
Figuur 7.6 Rendement wo per voortgangjaar

Cohort 1991/92, met vwo-diploma, in procenten

Figuur 7.7 Rendement wo per sector

Cohort 1991/92, met vwo-diploma, in procenten

Tabel 7.6

Bron
VSNU, DOC Wetenschappelijk Onderwijs

Toelichting

– Rendement: het percentage van de voltijdse studenten uit het cohort dat uiterlijk in inschrijvingsjaar n het doctoraal diploma heeft behaald

– Ook diploma's behaald aan een andere universiteit of in een andere opleiding tellen mee

– Diploma behaald in periode 1/9 - 31/8 eindigend in vermeld kalenderjaar

Rendement per HOOP-gebied, naar cohort

	Natuur	Techniek	Gezond- heid	Rechten	Economie	Gedrag & Maatsch.	Taal & Cultuur	Landbouw	Gemiddeld
wo na 5 jr									
1993	33	17	52	21	30	37	24	46	30
1994	32	15	47	20	32	34	24	45	28
1995	27	11	48	21	27	34	23	25	26
1996	29	10	45	20	28	33	23	25	26
1997	27	10	46	21	30	32	23	26	26
wo na 6 jr									
1993	51	35	67	39	47	52	38	61	46
1994	51	29	66	39	47	49	37	63	44
1995	48	23	67	40	44	49	37	49	42
1996	49	24	63	38	46	47	35	45	42
wo na 7 jr									
1993	59	48	77	51	57	58	45	69	55
1994	61	44	76	52	57	56	44	70	55
1995	59	40	77	53	54	57	45	65	54
wo na 8 jr									
1992	67	59	80	59	62	61	51	72	61
1993	64	55	81	57	62	61	48	71	60
1994	66	54	81	59	62	59	49	74	60
hbo-diploma na 8 jr									
1992	8	11	3	7	10	7	9	7	8
1993	7	11	4	8	8	7	8	7	8
1994	7	11	4	8	8	7	10	5	8
ho-diploma na 8 jr									
1992	74	70	84	66	71	68	59	79	69
1993	71	67	84	65	70	68	56	78	68
1994	73	64	84	67	70	67	58	79	68

Tabel 7.7

Bron
VSNU, DOC Wetenschappelijk Onderwijs

Toelichting

– Diploma behaald in periode 1/9 - 31/8 eindigend in vermeld kalenderjaar

– Voor definities rendementen zie bijlage Toelichting en Begrippen, deel B

(Post) propedeuserendement voltijdstudenten met vwo-diploma, naar cohort

	Natuur	Techniek	Gezond- heid	Rechten	Economie	Gedrag & Maatsch.	Taal & Cultuur	Landbouw	Gemiddeld
Propedeuserendement na 3 jr									
1997	70	67	90	76	75	74	69	81	74
1998	72	66	88	73	73	75	67	81	73
1999	70	63	89	73	72	75	67	81	72
Postpropedeuserendement na 8 jr									
1992	81	78	90	76	79	78	71	86	78
1993	79	77	88	74	76	79	68	86	77
1994	82	74	90	75	80	80	69	88	79

Instellingen en Personeel wo

Instellingen

Naast de gewone universiteiten en de Open Universiteit bestaat in Nederland nog een aantal 'aangewezen' instellingen en instellingen voor internationaal onderwijs. Aangewezen is onder andere een aantal theologische opleidingen, de Universiteit voor Humanistiek en de Universiteit Nijmegen.

De kwantitatieve gegevens van deze instellingen zijn te divers van aard om in een overzicht op te nemen. Dit komt onder andere omdat het voor een belangrijk deel gaat om zeer kleine instellingen met soms zeer specifieke kenmerken. Een overzicht zou geen recht doen aan de specifieke aard van deze instellingen.

Personeelontwikkelingen

De universiteiten zijn primair verantwoordelijk voor het te voeren en te ontwikkelen personeelsbeleid. Zo zijn universiteiten vrij om personeel voor onderwijs of onderzoek in te zetten.

Na een daling van de personeelsomvang midden jaren '90 is de laatste jaren sprake van enige stabilisatie van de personele omvang. Na een periode van daling is de omvang van de categorie 'assistenten in opleiding' in stijgende lijn.

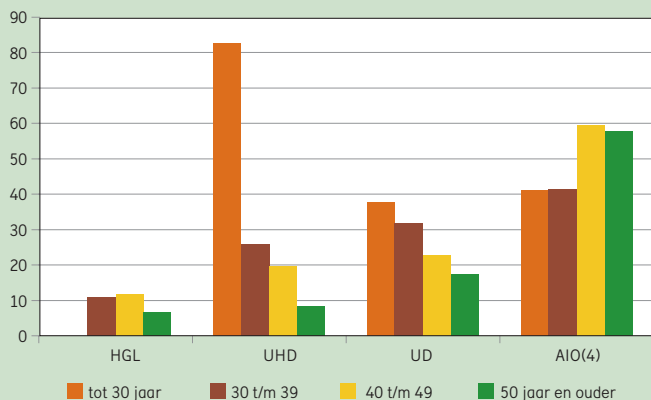
Vrouwelijk personeel

Slechts ruim eenderde van de universitaire personeelsleden is vrouw. Als we dit verder uitsplitsen blijkt dat bij het wetenschappelijk personeel slechts ruim een kwart vrouw is, terwijl het aandeel vrouwen bij het ondersteunend en beherend personeel boven de 40 procent ligt. Vooral onder de hoogleraren en universitaire (hoofd)docenten zijn vrouwen sterk ondervertegenwoordigd. Het aandeel van de vrouwelijke personeelsleden neemt wel over de hele linie langzaam toe, ook onder hoogleraren. Met een aandeel van 8,4 procent zijn we echter nog zeer ver verwijderd van evenredige vertegenwoordiging.

Omdat onder jonger wetenschappelijk personeel het aantal vrouwen hoger is, is de verwachting dat de (langzame) groei van het aandeel vrouwen in het hoger wetenschappelijk personeel zal doorzetten.

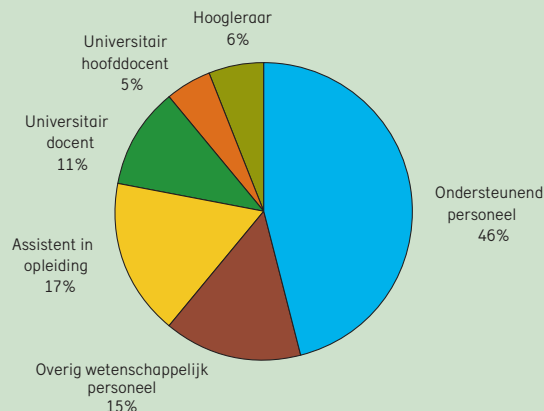
Figuur 7.8 Percentage vrouwelijk wetenschappelijk personeel

Op basis van fte's, naar categorie en leeftijd, per 31-12-2003

Figuur 7.9 Samenstelling personeel universiteiten

Per 31-12-2003

Tabel 7.8

Bron
 Brin-registratie OCW (A) CRIHO (B)
 WOPI (VSNU) (C, D, E, F, G)
 KUOZ (D)

Toelichting

- Teldatum personeel 31 december
- Personeel: totaal bekostigd personeel (zowel rijksbijdrage als 3e geldstroom) exclusief Open Universiteit en Wageningen Universiteit
- B) Tellingen ingeschrevenen volgens definities ééncijfer ho uitgevoerd op CRIHO bestand april 2003
- C) Assistent in opleiding inclusief ontwerpers en 2-jarige aio's
- C) Overig wetenschappelijk personeel inclusief studenten
- D) Verdeling over onderwijs en onderzoek van het wetenschappelijk personeel op basis van opgaves van universiteiten aan de VSNU
- D) en G) : Onvoldoend betrouwbare gegevens in KUOZ beschikbaar voor goede berekening 1999

Kerncijfers instellingen en personeel wetenschappelijk onderwijs

	1999	2000	2001	2002	2003
A) Aantal instellingen	12	12	12	12	12
B) Instellingsgrootte (bruto ingeschrevenen x 1000)					
Aantal bruto ingeschrevenen	162,8	166,0	172,8	179,7	194,9
Gemiddeld per instelling	13,6	13,8	14,4	15,0	16,2
C) Aantal personeelsleden in fte's (x 1000)					
Totaal	39,4	40,0	38,6	39,5	38,6
Ondersteunend personeel	18,7	18,8	18,2	18,3	17,6
Wetenschappelijk personeel	20,7	21,2	20,4	21,2	21,0
Hoogleraar (hgl)	2,3	2,4	2,2	2,2	2,2
Universitair hoofddocent (uhd)	2,3	2,2	2,1	2,1	2,0
Universitair docent (ud)	4,9	4,6	4,4	4,3	4,3
Overig wetenschappelijk personeel	7,0	7,4	6,1	6,4	6,0
Assistent in opleiding (aio)	4,3	4,6	5,6	6,2	6,6
D) Inzet wetenschappelijk personeel (wp 1e en 3e geldstroom; fte x 1000)					
Onderwijstaken	--	10,4	9,4	--	--
Onderzoektaken	--	10,8	10,9	--	--
E) Percentage vrouwen (in fte)					
Totaal	35,1	35,9	36,2	37,0	37,4
Wetenschappelijk personeel	26,7	27,7	30,6	29,7	30,3
Universitair hoofddocent	8,8	11,0	11,5	13,7	14,4
Hoogleraar	5,8	6,3	7,2	8,1	8,4
F) Leeftijdsonwikkeling (in fte)					
Percentage <30 jaar	23,2	25,1	25,9	23,8	24,2
Percentage 30-39	24,1	23,8	23,9	25,0	24,9
Percentage 40-49	24,8	23,8	22,9	22,9	22,6
Percentage 50-59	24,1	23,5	23,2	23,9	23,5
Percentage 60+	3,8	3,8	4,1	4,3	4,8
G) Ratio's					
Studenten/wetenschappelijk personeel onderwijs	--	15,9	18,4	--	--
Studenten/wetenschappelijk personeel	7,9	7,8	8,5	8,5	9,3
Studenten/totaal personeel	4,1	4,2	4,5	4,5	5,0

Allochtonen in het hoger onderwijs

Brongegevens

Op het 1-cijfer-ho bestand is een telling uitgevoerd naar autochtone en allochtone herkomst van studenten. De telling is uitgevoerd op het domein ho, wat betekent dat iedere ingeschrevene slechts éénmaal is geteld, namelijk op zijn hoofdschrijving (hbo of wo).

Als definitie is gehanteerd: iemand is allochtoon indien een van de ouders geboren is in het buitenland. Deze definitie veronderstelt het bekend zijn van de geboortelanden van beide ouders. Dit zou je ook mogen verwachten van een koppeling met de Gemeentelijke Bevolkings Administratie(s), het GBA. Dit is in het bestand 1-cijfer-ho echter niet altijd het geval.

In de volgende gevallen is een student gekenmerkt als autochtoon:

- van beide ouders is bekend dat zij geboren zijn in Nederland.
- van een van de ouders is bekend dat deze geboren is in Nederland en het geboorteland van de andere ouder is onbekend.

Indien bekend is dat ten minste één van de ouders geboren is in het buitenland, is de student aangemerkt als allochtoon.

Indien beide ouders geboren zijn in het buitenland, gaat voor de vaststelling van allochtone herkomst het geboorteland van de moeder voor.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Tevens is nog een verdeling gemaakt naar werelddeel met enkele kenmerkende landen apart.

Ontwikkelingen in de instroom

De instroom in het hoger onderwijs van studenten van allochtone afkomst ten opzichte van de totale instroom is over de gemeten jaren redelijk sta-

biel, rond de 14 procent. Surinamers, Marokkanen, Turken en Antillianen vormen ten opzichte van de groep "overig allochtonen" een minderheid met in het hbo een opgeteld percentage van ongeveer 40 en in het wo van ongeveer 25 procent.

Hbo-specifiek:

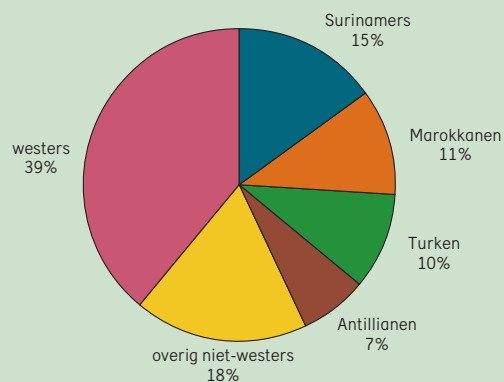
- De Surinamers hebben de grootste instroom in de 4 landen vergelijking, maar de Marokkaanse instroom is het sterkst gegroeid. Opvallend is dat de instroom van allochtone vrouwen ruwweg 20 procent hoger is dan die van allochtone mannen.

Wo-specifiek:

- De Surinamers vormen ook in het wo absoluut gezien de grootste groep. De Marokkaanse en Turkse instroom ontlopen elkaar gemiddeld over de jaren weinig.
- Ook in het wo is de instroom van allochtone vrouwen hoger dan die van allochtone mannen maar veel minder extreem dan in het hbo.

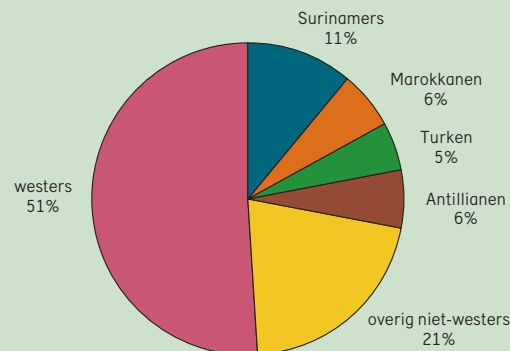
Figuur 7.10 Instroom allochtonen in het hbo

Verdeling naar herkomst, 2003

Figuur 7.11 Instroom allochtonen in het wo

Verdeling naar herkomst, 2003

Tabel 7.9

Bron

OCW; CRIHO ééncijfer ho

Instroom allochtonen in het hoger onderwijs

	2000	2001	2002	2003
A) Totale instroom in domein hoger beroepsonderwijs	81.020	80.862	77.648	82.661
Autochtoon	56.785	55.352	53.440	57.976
Totaal westers allochtoon	4.923	4.735	4.623	4.940
Europa	2.503	2.431	2.515	2.656
Amerika	146	175	166	235
Azië	2.174	2.006	1.829	1.899
Australië / Nieuw-Zeeland	98	121	110	147
Oceanië	2	2	3	3
Totaal niet-westers allochtoon	6.180	6.505	7.478	7.748
Europa (Turkije)	1.090	1.196	1.302	1.308
Suriname	1.572	1.691	1.739	1.861
Nederlandse Antillen	598	605	936	874
Amerika	227	250	340	329
Azië	1.089	1.085	1.222	1.343
Marokko	1.156	1.195	1.375	1.437
Afrika	448	483	564	596
Onbekend	13.132	14.270	12.107	11.997
B) Totale instroom domein wetenschappelijk onderwijs	24.328	25.716	25.439	27.352
Autochtoon	17.703	18.470	18.196	18.963
Totaal westers allochtoon	2.071	2.163	2.001	2.154
Europa	1.067	1.152	1.077	1.236
Amerika	90	92	95	114
Azië	875	871	781	752
Australië / Nieuw-Zeeland	39	48	46	51
Oceanië	0	0	2	1
Totaal niet-westers allochtoon	1.694	1.915	1.987	2.242
Europa (Turkije)	196	263	230	239
Suriname	365	436	425	470
Nederlandse Antillen	180	189	298	268
Amerika	93	104	121	152
Azië	529	567	549	645
Marokko	216	207	213	247
Afrika	115	149	151	221
Onbekend	2.860	3.168	3.255	3.993

Stelsel en Financiën studiefinanciering

Algemeen

Studiefinancieringsbeleid (SFB) beslaat drie beleidsterreinen: Studiefinanciering, Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten en Lesgelden (beleidsartikelen 11, 12 en 13).

De regels voor de beleidsterreinen zijn vastgelegd in drie wetten. De uitvoering van die wetten leidt tot uitgaven en ontvangsten. De uitvoering wordt verzorgd door de Informatie Beheer Groep (IB-Groep) in Groningen. De SFB-beleidsterreinen worden in dit hoofdstuk afzonderlijk besproken. Vervolgens wordt nog ingegaan op de kengetallen van thema's als studievoortgang en leningen.

De Wet Studiefinanciering (WSF 2000)

Studiefinanciering zoals beschreven in de WSF 2000 is van toepassing op voltijdstudenten in het hoger onderwijs (ho) en voltijddeelnemers vanaf 18 jaar in de beroepsopleidende leerweg (bol) volgens de WEB.

Met ingang van studie/schooljaar 2000/01 is de WSF vervangen door de WSF 2000. Hiermee wordt studenten meer flexibiliteit geboden in het opnemen van hun beursrechten. Studiefinanciering wordt uitgekeerd in de vorm van een gemengde financiering: een deel als gift, een deel als lening en eventueel - afhankelijk van het ouderlijk inkomen - een aanvullende beurs. Naast de studietoelage bevat de studiefinanciering ook een OV-studentenkaart (OVSK). De beurs in het hoger onderwijs en de waarde van de OV-studentenkaart worden als lening toegekend en als de student zijn diploma gehaald heeft, omgezet in een gift.

Voor leningen aan studenten in het kader van de WSF wordt verwezen naar het onderdeel "Bijverdienen en lenen".

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten voor leerlingen in het voortgezet onderwijs (vo) en voor deelnemers in de bol tot 18 jaar wordt verstrekt op grond van de Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS). Tot 2001 was dit de Wet tegemoetkoming studiekosten (WTS). De tegemoetkoming is afhankelijk van de hoogte van het inkomen van de ouders (TS17- en VO18+) of het eigen inkomen (WTOS18+). De tegemoetkoming VO18+ kent bovendien een basistoelage onafhankelijk van het ouderlijk inkomen.

Lesgeld

In de Les- en cursusgeldwet (LCW) is geregeld wanneer les- en cursusgeld moet worden betaald. Ook is in die wet vastgelegd hoe de hoogte van het les- en cursusgeld wordt bepaald.

Relevante en niet-relevante uitgaven en ontvangsten WSF

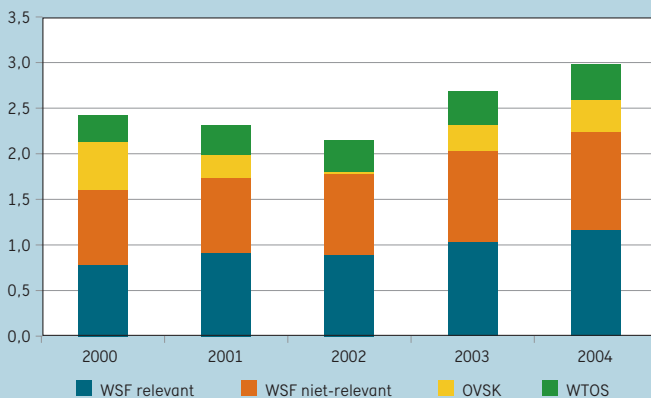
Een deel van de uitgaven en ontvangsten studiefinanciering is niet-relevant voor het financieel kader van de begroting (EMU-saldo) en wordt daarom apart onderscheiden. Tot de niet-relevante uitgaven behoren de rentedragende leningen die op grond van de WSF (WSF 2000) zijn verstrekt. Ook de prestatiebeursuitgaven, zolang deze nog niet in een definitieve gift zijn omgezet, behoren hiertoe. Ontvangsten als gevolg van aflossingen van deze leningen zijn daardoor eveneens niet-relevant.

De totale relevante uitgaven WSF daalden door de invoering van het prestatiebeursregime voor nieuwe cohorten in het hoger onderwijs met ingang van het studiejaar 1996/97. Vanaf 1998 al nemen de relevante uitgaven weer toe, omdat vanaf dat jaar de eerste omzettingen van leningen in giften plaatsvinden. Vanaf 2000 valt ook de OV-studentenkaart onder het prestatiebeurs regime.

De niet-relevante uitgaven stijgen al vanaf 1996 omdat er vanaf dat moment elk jaar een nieuw cohort prestatiebeurs bijkwam. Stijgingen door nieuwe cohorten doen zich de laatste begrotingsjaren niet meer voor omdat vanaf 1996 inmiddels alle studie jaren vallen onder het prestatiebeursregime. Wel stijgen de niet-relevante uitgaven vanwege de toename van opgenomen rentedragende leningen. De daling in 2002 van de OVSK-uitgaven houdt verband met een in 2001 vooruitbetaald bedrag voor 2002 aan de gezamenlijke OV-bedrijven. Een soortgelijk effect doet zich ook voor tussen de jaren 2000 en 2001. De daling van de relevante OVSK-uitgaven vanaf 2000 wordt verder veroorzaakt door het onder het prestatiebeursregime brengen van de OV-studentenkaart.

Figuur 8.1 Totale uitgaven studiefinanciering

Bedragen x € 1 mld

Tabel 8.1

Financiële kerncijfers studiefinanciering (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)

Bron	2000	2001	2002	2003	2004
Jaarverslagen OCW					
Toelichting					
– Uitgaven OVSK zijn inclusief kasschuiven					
– bve betreft alleen de voltijd beroepsopleiden- de leerwegen (vt-bol)					
– hbo betreft alleen voltijd opleidingen					
– In C) zijn bedragen afgerond op € 10					
A) Uitgaven en ontvangsten					
Totaal uitgaven	2.416,6	2.318,1	2.152,0	2.682,0	3.077,0
Totaal WSF en OVSK	2.128,9	1.987,5	1.804,3	2.318,8	2.599,8
waarvan niet relevant	829,2	813,8	883,8	992,4	1.064,7
OVSK	520,3	251,3	29,9	287,4	360,8
WTOS	287,7	330,6	347,8	363,2	386,5
Apparaatskosten	.	.	.	.	90,7
Toerekening aan IBG (inclusief kosten inning les gelden)	.	.	.	.	89,4
Apparaatskosten OCW	.	.	.	.	1,4
Ontvangsten (terugbetalingen + rente)	360,2	346,7	345,6	366,9	386,0
B) Uitgaven per sector					
Totaal uitgaven WSF / WTOS	2.416,6	2.318,1	2.152,0	2.682,0	2.986,3
vo	218,8	239,9	247,4	253,8	266,7
bve	715,6	740,3	714,0	806,1	928,3
hbo	809,5	829,6	853,4	955,3	1.052,6
wo	463,9	492,7	560,0	665,4	738,7
onverdeeld	208,8	15,6	-222,8	1,5	0,0
C) Uitgaven per deelnemer WSF/WTOS (x € 1)					
vo	240	270	270	270	280
bve	2.650	2.750	2.550	2.720	2.930
hbo	3.110	3.140	3.210	3.450	3.650
wo	2.810	2.870	3.130	3.550	3.730

WSF Regelgeving en Normbedragen

De tempo- en prestatiebeurs in het hoger onderwijs

Vanaf het studiejaar 1996/97 geldt de prestatiesystematiek voor nieuwe studenten in het hoger onderwijs. Gedurende de nominale cursusduur is er recht op een beurs als voorwaardelijke lening en vervolgens is er drie jaar recht op een volledige rentedragende lening. De prestaties werden tot studiejaar 2004/05 voor het eerst gemeten na het eerste studiejaar: er gold een prestatienorm van minimaal 50 procent van de studiepunten. De hierbij behorende omzetting van de prestatiebeurs in het hoger onderwijs is per 1 september 2004 afgeschaft. Het tweede meetmoment (ofwel diplomatermijn onder de WSF 2000) ligt na een periode van tien jaar; dan moet het diploma zijn behaald. De voorwaardelijke lening wordt omgezet in een gift zodra de student voldoet aan de prestatie-eisen.

Vanaf 2000 valt de OV-studentenkaart ook onder het prestatiebeursregime. De aanvullende beurs voor het eerste jaar wordt vanaf 2000 altijd direct als gift verstrekt.

Studenten die vóór studiejaar 1996/97 voor het eerst studiefinanciering ontvingen, vallen nog onder het tempobeursregime. Zij ontvangen de beurs als een gift, maar die kan worden omgezet in een lening als zij niet voldoen aan de norm. De temponorm is dat minimaal 50 procent van het totaal aantal studiepunten wordt gehaald. Tempobeursstudenten hadden recht op een beurs gedurende de cursusduur plus één jaar, daarna konden ze gedurende twee jaar lenen.

De beurs in de beroepsopleidende leerweg (bol)

In de bol geldt nog geen tempo- of prestatiesystematiek (vanaf het school-

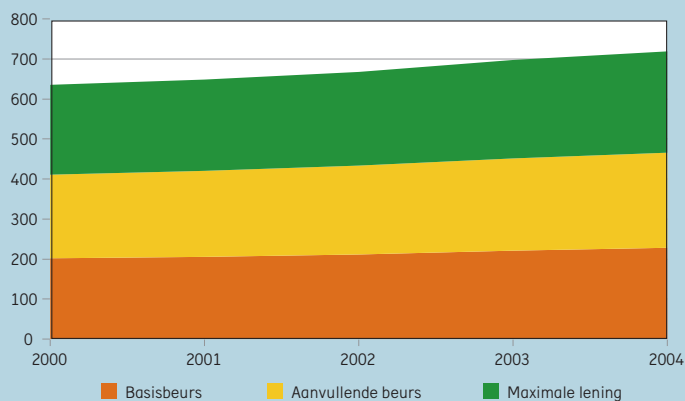
jaar 2005/06 wordt voor niveau 3 en 4 van de bol de prestatiebeurs ook ingevoerd). De beurs wordt als gift aan de student verstrekt. Wel geldt er een aanwezigheidseis; indien een deelnemer langere tijd niet aanwezig is, wordt zijn beurs omgezet in een rentedragende lening (RL).

Bijverdienen en lenen

Van 1995 tot 1999 was de bijverdiengrens 6.800 euro per jaar. Met de WSF-2000 werd deze grens verhoogd tot 8.900 euro. Dit bedrag wordt jaarlijks geïndexeerd. In 2004 gold een bedrag van ongeveer 10.200 euro. Studenten kunnen het verschil tussen normbudget en het bedrag dat ze aan basis- en aanvullende beurs krijgen lenen (in 2000 is het bedrag van een mogelijke rentedragende lening (RL) met 45 euro per maand verhoogd). Nadat een student zijn basisbeursrechten heeft verbruikt (dat wil zeggen ná de nominale cursusduur), heeft hij nog drie jaar recht op een RL. Vanaf 2001/02 is het bedrag dat iedere student ná de nominale cursusduur kan lenen verhoogd tot 680,67 euro per maand (voor 2004 inmiddels geïndexeerd tot 770,53 euro). Vanaf 2000 is een sterke stijging te zien van het aantal opgenomen RL's en de daarmee samenhangende uitgaven. De RL's die aan studenten in het kader van de WSF zijn verstrekt, moeten na afloop van de studie worden terugbetaald. Over het algemeen geldt voor deze RL's een terugbetalingstermijn van vijftien jaar, die twee jaar na beëindiging van de studie begint. Daarbij wordt rekening gehouden met de draagkracht van de debiteur. Dit kan leiden tot opschorting van de terugbetaling. De resterende schuld aan het einde van de terugbetalingstermijn wordt kwijtgescholden.

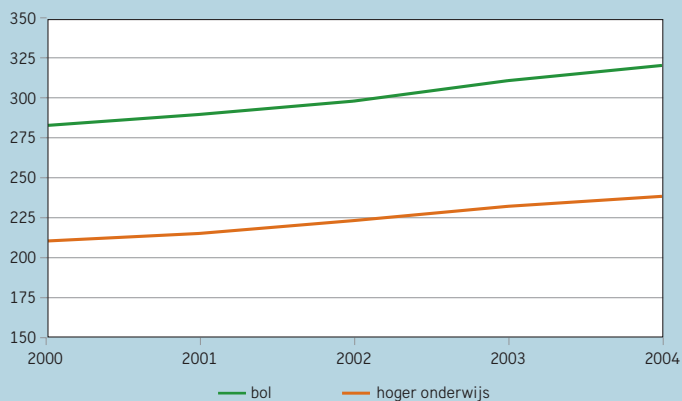
Figuur 8.2 Maandbudget naar toekenningsoort

Hoger onderwijs, uitwonend en particulier verzekerd (x € 1)

Figuur 8.3 Normbedrag aanvullende beurs naar schoolsoort

Maandbedrag in euro's, uitwonend en particulier verzekerd

Tabel 8.2

Bron
Jaarverslagen OCW

Toelichting
– Totale uitgaven WSF en OV-studentenkaart (per gerechtigde) zijn inclusief partner- en eenoudertoeslag en achterstallig hoger recht
– De reguliere leningen zijn inclusief de tempo-beurzen en in leningen omgezette prestatie-beurzen
– In A) onverdeeld: 2000 t/m 2002 betreft kas-schuiven OVSK

Financiële kerncijfers WSF (x € 1 mln, tenzij anders vermeld)

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Totale uitgaven WSF (incl. OVSK) naar sector	2.128,9	1.987,5	1.804,3	2.318,8	2.599,8
bve (bol)	646,7	649,6	613,7	696,7	808,6
hbo	809,5	829,6	853,4	955,3	1.052,6
wo	463,9	492,7	560,0	665,4	738,7
Onverdeeld	208,8	15,6	-222,8	1,5	0,0
B) Totale uitgaven WSF (incl. OVSK) naar soort					
Uitgaven basisbeurs (relevant)	362,1	422,9	473,0	554,9	619,8
Uitgaven aanvullende beurs (relevant)	348,6	431,1	367,5	402,1	456,9
Uitgaven reisvoorziening (relevant)	520,3	251,3	29,9	287,4	360,8
Overig	68,7	68,4	50,1	82,0	97,6
Uitgaven rentedragende lening	829,2	813,8	883,8	992,4	1.064,7
reguliere leningen	330,8	398,7	477,9	578,6	726,1
prestatiebeurs	498,4	415,1	405,8	413,8	338,6
C) Uitgaven WSF & OVSK per gerechtigde per jaar (x € 1)					
bol	3.930	4.090	3.930	4.240	4.520
hbo	3.820	4.060	4.210	4.650	4.940
wo	4.460	5.020	5.700	6.690	7.240

Tabel 8.3

Bron
Rijksbegrotingen OCW

Toelichting
– C) In '2000' is het normbedrag per 1-9 gestegen als gevolg van de uitbreiding in de leen-voorziening met € 45
– De bedragen zijn afgerond op hele euro's

Normbedragen WSF in euro's per maand

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Basisbeurs					
Uitwonend					
bol	186	189	194	203	210
ho	201	206	211	221	228
Thuiswonend					
bol	49	50	52	54	56
ho	65	67	69	72	74
B) Maximale aanvullende beurs particulier verzekerd					
Uitwonend					
bol	282	288	297	309	319
ho	210	214	222	231	237
Thuiswonend					
bol	266	272	280	292	301
ho	194	198	205	214	219
C) Rekenmaximum rentedragende lening particulier verzekerd					
Uitwonend					
bol	122	125	128	134	139
ho	224	229	234	245	253
Thuiswonend					
bol	122	125	128	134	139
ho	224	229	234	245	253

WSF Gerechtigden

Gerechtigdenpercentage

Om in aanmerking te komen voor studiefinanciering moeten studerende(n) voldoen aan een aantal algemene voorwaarden met betrekking tot nationaliteit, leeftijd, onderwijssoort en studieduur. Dit leidt ertoe dat niet alle studerende(n) recht hebben op studiefinanciering. Dat deel van de studerende(n) dat wel recht heeft op studiefinanciering wordt uitgedrukt in het zogenaamde gerechtigdenpercentage. Het percentage wordt berekend ten opzichte van de relevante leeftijdsgroep 18 tot 30 jaar.

Aantallen

Vanaf 1997 was het aantal basisbeursgerechtigden nog dalend. Dit was vooral het gevolg van demografische ontwikkelingen. Ook de invoering van het prestatiebeursregime speelde hierbij een rol; in het hoger onderwijs is met ingang van het studiejaar 1996/97 voor nieuwe cohorten het recht op een basisbeurs na de nominale cursusduur vervallen en bleef alleen het recht op een RL en een OV-kaart bestaan.

Vanaf 2003 stijgt het aantal basisbeursgerechtigden voor het eerst weer; met name in de bol is dit het duidelijkst zichtbaar.

Van alle basisbeursgerechtigden heeft vanaf 2001 relatief gezien een steeds kleiner deel recht op een aanvullende beurs.

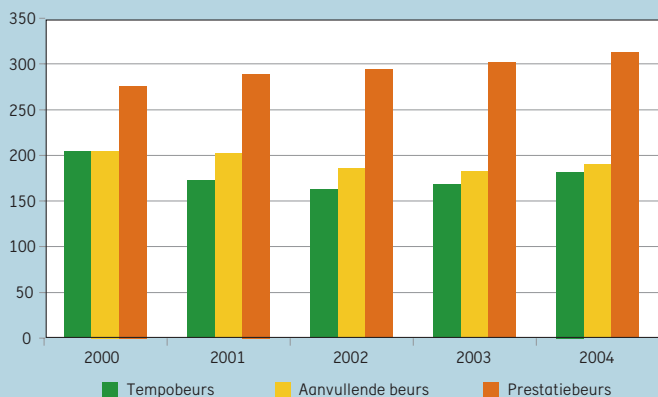
Het uitwonendenpercentage in het wetenschappelijk onderwijs en hoger beroepsonderwijs daalt (al vanaf 1995).

OV-kaart

Het aantal OV-kaartgerechtigden is hoger dan het aantal basisbeursgerechtigden. Dat komt omdat ook studenten met alleen recht op een rente-dragende lening (gedurende drie jaar ná de nominale cursusduur) in aanmerking komen voor een OV-kaart.

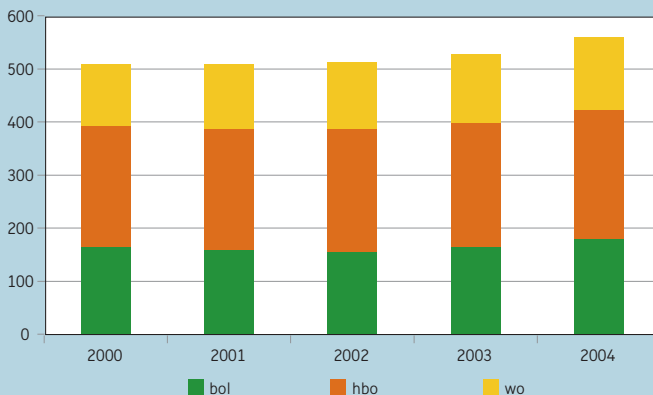
Figuur 8.4 Aantal beursgerechtigden

Aantal x 1000, naar soort beurs

Figuur 8.5 Aantal OV-studentenkaart gerechtigden

Aantal x 1000, naar schoolsoort

Tabel 8.4

Bron

Rijksbegrotingen en Jaarverslagen OCW

Toelichting

– Percentage gerechtigden vanaf 2000 tov leeftijdsgroep 17-30 jaar

– C) Door een definitiewijziging in de systematiek van de leeftijdsraming per 2002 is de groep potentieel gerechtigden toegenomen

Aantallen (x 1000) en percentages WSF-gerechtigden

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Basisbeurs: aantallen naar onderwijssoort					
Totaal	480,4	461,2	457,1	469,2	493,9
bol	164,5	158,7	156,1	164,3	178,9
hbo-tempobeurs	17,7	5,0	2,6	1,6	1,2
wo-tempobeurs	22,3	8,8	4,0	2,2	1,5
hbo-prestatiebeurs	194,3	199,5	200,2	203,8	211,7
wo-prestatiebeurs	81,7	89,3	94,2	97,3	100,5
B) Aanvullende beurs: aantallen naar onderwijssoort					
Totaal	204,6	201,9	185,5	182,5	190,3
bol	90,4	88,5	82,4	84,9	93,1
hbo	85,4	85,2	77,2	73,2	73,1
wo	28,8	28,2	25,8	24,3	24,1
In procenten ten opzichte van de aantallen basisbeurs	43	44	41	39	39
C) Percentage beurs gerechtigden naar onderwijssoort					
Totaal	88	85	78	78	80
bol	93	95	87	92	89
hbo	91	86	81	81	85
wo	77	70	64	62	61
D) Basisbeurs: percentage uitwonenden naar onderwijssoort					
Totaal	47	46	45	44	44
bol	25	25	26	26	26
hbo	50	48	47	46	45
wo	77	75	73	72	71
E) Aantal OV-studentenkaart gerechtigden					
Totaal	508,6	509,3	512,3	527,9	559,5
bol	164,5	158,7	156,1	164,3	178,9
hbo	228,9	228,3	231,3	234,0	244,8
wo	115,2	122,4	124,8	129,7	135,8

Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS)

Tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten

De Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten (WTOS) is met ingang van 1 augustus 2001 van kracht. De WTOS is een uitbreiding en actualisatie van de voorgaande WTS (Wet tegemoetkoming studiekosten) en bevat bepalingen voor de tegemoetkoming in studiekosten voor:

- scholieren tot en met 17 jaar, die voltijds voortgezet onderwijs of de voltijdse opleiding volgen in de beroepsopleidende leerweg (bol) van het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) (TS17-);
- studerende van 18 jaar en ouder die (deeltijd) voortgezet algemeen volwassenenonderwijs volgen of een lerarenopleiding in het hoger onderwijs (WTOS18+);
- voltijds studerende van 18 jaar en ouder in het voortgezet onderwijs (VO18+).

Aantallen

De sterke groei van het aantal gerechtigden, die zich tot en met 2003 heeft voorgedaan, stagneert in 2004. De stijging tot 2004 in het aantal gerechtigden is toe te schrijven aan de betere toegankelijkheid (zie hierna) en aan demografische ontwikkelingen. De reeks hoger onderwijs betreft studerende jonger dan 18 jaar die niet per 1 september, maar per 1 oktober onder de WSF vallen en tot die datum recht op TS17- hebben. Met ingang van 1999/00 zijn de inkomensgrenzen van de TS17- verhoogd. Daardoor nam het aantal gerechtigden tot 2004 toe. Met de vervanging van de WTS door de WTOS per 1 augustus 2001 is bovendien de zogenaamde glijdende schaal ingevoerd, waardoor er boven de inkomensgrens ook nog recht bestaat op een geleidelijk afnemende tegemoetkoming. Dit leidt tot de sterke toename van het aantal gerechtigden vanaf 2001. De ontwikkeling vanaf 2002 is vooral het gevolg van demografische ontwikkelingen. Het aantal gerechtigden voor de WTOS18+ is de laatste jaren toegenomen zowel als gevolg van een toegenomen instroom in de lerarenopleiding (en vanwege de uitbreiding van het aantal lerarenopleidingen waarbij men nog recht op WTOS18+ heeft) als door het buiten beschouwing laten van het partnerinkomen vanaf het schooljaar 2001/02. De aantallen VO18+ die sinds 1997 vooral als gevolg van demografische ontwikkelingen daalden, stijgen de laatste jaren weer enigszins.

Normbedragen

De tegemoetkoming voor TS17- bestaat uit:

- een bedrag voor schoolkosten;
- een bedrag voor de onderwijsbijdrage (lesgeld).

WTOS18+ bestaat uit:

- tegemoetkoming in de onderwijsbijdrage (cursus, college- of lesgeld);
- tegemoetkoming in de schoolkosten.

Tot slot is er een tegemoetkoming voor VO18+, bestaande uit:

- een basistoelage met uitwonendentoeslag;
- tegemoetkoming in lesgeld;
- tegemoetkoming in de overige studiekosten.

Voor de basistoelage in de VO18+ geldt geen inkomensgrens. De overige tegemoetkomingen zijn afhankelijk van de hoogte van het ouderlijk inkomen (TS17- en VO18+), dan wel het eigen inkomen (WTOS18+)

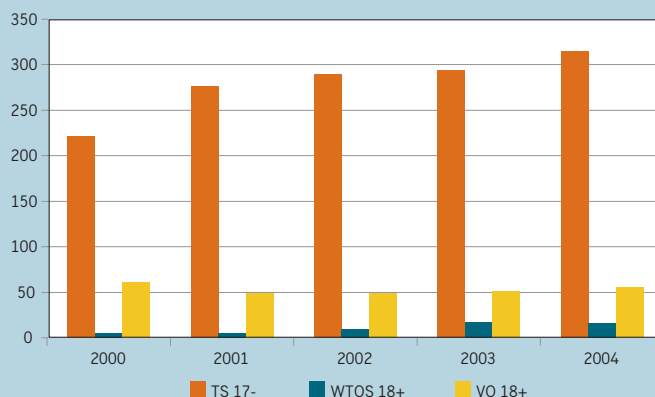
WTOS-uitgaven

De uitgaven TS17- tonen een flinke stijging als gevolg van de eerder genoemde verhoging van de tegemoetkoming in de schoolkosten en (tot 2004) een toename van het aantal gerechtigden.

De normbedragen voor de regelingen tegemoetkoming studiekosten worden jaarlijks geïndexeerd. Als gevolg van de vermelde verhoging van de normvergoeding voor schoolkosten zijn de uitgaven per gerechtigde toegenomen. De uitbreiding van de WTS met ingang van het schooljaar 1999/00 en de introductie van de glijdende schaal (bij de vervanging van de WTS door de WTOS) per 2001 leidt tot een verdere stijging van de totale WTOS-uitgaven vanaf 2000.

Figuur 8.6 Uitgaven WTOS naar soort regeling

Uitgaven x € 1 mln

Tabel 8.5

Bron
Jaarverslagen OCW

Kerncijfers WTOS naar onderwijssoort

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Uitgaven WTOS (x € 1 mln)					
Totaal	287,7	330,6	347,8	363,2	386,5
Uitgaven TS17-	221,1	276,6	289,3	294,6	314,8
vo	156,2	190,7	196,8	201,5	209,5
bol + ho	64,9	85,9	92,5	93,1	105,3
Uitgaven WTOS18+	5,5	5,3	9,1	17,5	15,9
vo	1,5	0,5	1,2	1,3	1,5
ho	4,0	4,8	7,9	16,3	14,4
Uitgaven VO18+	61,1	48,7	49,4	51,1	55,8
B) Aantal gerechtigden (x 1000)					
TS 17-	262,1	338,4	362,7	367,2	365,8
vo	219,6	278,6	300,0	294,1	292,5
bol + ho	42,5	59,8	62,7	73,1	73,3
WTOS18+	8,9	7,0	9,7	17,0	16,7
vo	4,2	1,6	1,9	2,7	3,3
ho	4,7	5,4	7,8	14,3	13,4
VO18+	38,9	25,5	26,2	27,1	28,7
C) Uitgaven per gerechtigde per jaar (x € 1)					
TS17-	844	817	798	802	861
vo	711	684	656	685	716
bol + ho	1.527	1.436	1.474	1.273	1.437
WTOS18+	617	757	933	1.031	951
vo	346	313	626	466	438
ho	859	889	1.007	1.140	1.079
VO18+	1.571	1.910	1.887	1.884	1.945

Tabel 8.6

Bron
Rijksbegrotingen OCW

Toelichting

- Totale tegemoetkoming WTOS 18+ bestaat uit studiekosten en lesgeld/cursusgeld/collegegeld

- Vanaf 2001 wordt bij TS17- voor de bovenbouw een hogere tegemoetkoming gegeven

Normbedragen WTOS

	2000	2001	2002	2003	2004
TS 17- in euro's per jaar					
Schoonkosten vo onderbouw	492	505	517	541	559
Schoonkosten vo bovenbouw	492	573	587	614	635
Schoonkosten bol	713	845	866	906	937
Lesgeld vo en bol	827	852	885	916	936
VO 18+ in euro's per maand					
Basistoelage uitwonend	192	197	202	211	219
Basistoelage thuiswonend	83	85	87	91	94
Schoonkosten	41	48	49	51	53
Lesgeld vo	69	71	74	76	78
WTOS 18+ in euro's per jaar					
Totale tegemoetkoming ho	920	1.117	1.130	1.156	1.176
Maximale totale tegemoetkoming vo	476	496	515	535	548

Les- en collegegeld en Actuele thema's

Lesgeld

In de Les- en Cursusgeldwet (LCW) is bepaald voor wie, wanneer en op welke wijze de hoogte van het lesgeld wordt vastgesteld. Ook zijn in de wet nadere bepalingen betreffende de cursusgelden opgenomen.

De IB-Groep in Groningen int het lesgeld.

Lesgeldontvangsten

Het lesgeldbedrag is de laatste jaren gestegen. Het aantal lesgeldplichtigen nam tot en met 2001 jaarlijks iets af. Vanaf 2002 stijgt dit aantal echter weer. De lesgeldontvangsten zijn afhankelijk van het aantal lesgeldplichtigen en de hoogte van het lesgeld. Dit bedrag wordt jaarlijks geïndexeerd op basis van de inflatie.

In 1998 is voor het eerst de mogelijkheid van het gespreid betalen in drie termijnen ingevoerd. Met ingang van het schooljaar 2004/05 is dit uitgebreid tot zes termijnen. In het schooljaar 2004/05 werd door ongeveer 200 duizend mensen gespreid betaald. Ter informatie is ook het verschuldigde collegegeld vermeld. Collegegelden worden door de instellingen hoger onderwijs geïnd.

Studievoortgang en prestatie-eisen

Voor studenten in het hoger onderwijs die vóór het studiejaar 1996/97 zijn begonnen met studeren is de studievoortgangscotrole van kracht. Dit betekent dat de basis- en aanvullende beurs in eerste instantie wordt uitgekeerd in de vorm van een voorlopige gift. Deze gift wordt omgezet in een definitieve lening als de student niet heeft voldaan aan de temponorm. De eerste jaren bedroeg de norm minimaal 25 procent van de studiepunten die men in een jaar kan halen. Bij minder studiepunten wordt de voorlopige gift omgezet in een rentedragende lening. Voor het studiejaar 1995/96 is de prestatie-eis verhoogd tot 50 procent van de studiepunten. Omdat het aantal studerende onder dit regime afneemt, nemen ook de omzettingen in leningen af.

In studiejaar 1996/97 is de prestatiebeurs ingevoerd; cohorten vanaf cohort 1996/97 vallen onder de prestatiemeting. Voor deze studenten geldt dat in eerste instantie de studiefinanciering als lening wordt verstrekt. Na het behalen van de prestatie-eis wordt de lening in een definitieve gift omgezet. De prestatie-eis is het behalen van 50 procent van de studiepunten in het eerste jaar, en het behalen van het diploma binnen 10 jaar. Per 1 september 2004 is de omzetting na het eerste jaar vervallen; de hier gepresenteerde cijfers in 2004 betreffen nog het studiejaar 2002/03. Tot 2001 gaat het bij de omzettingen van prestatielening in definitieve gift vooral om de eerstejaarsomzettingen.

In 2001 is voor het eerste cohort (1996/97) prestatiebeursstudenten op basis van behaalde diploma's de prestatielening in een gift omgezet. Dit bedrag neemt in de volgende jaren toe doordat steeds meer cohorten onder het prestatiebeursregime afstuderen. Vanaf 2004 nemen de omzettingen verder toe, omdat nu ook het eerste cohort afstudeert waarbij de OV-kaart ook onder het prestatiebeursregime valt.

Aantal studenten met een rentedragende lening

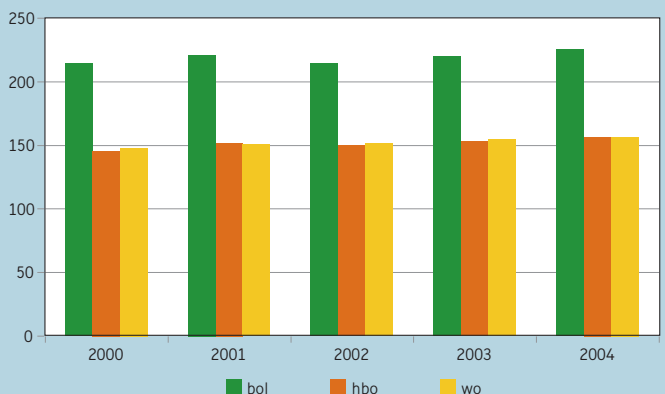
Studenten kunnen naast hun basisbeurs (en eventuele aanvullende beurs) lenen. Studenten in het hoger onderwijs die geen recht meer hebben op een basisbeurs kunnen nog drie jaar een lening ontvangen. Het aantal studenten dat leent is sinds 1998 jaarlijks fors toegenomen. Vanaf 2001 zijn ook afzonderlijke cijfers beschikbaar over het aantal leningen door studenten zonder basisbeurs.

De ontwikkeling in de gemiddelde aanvullende beurs

Voor alle schoolsoorten vertoont de ontwikkeling van de gemiddelde aanvullende beurs (met uitzondering van 2002 in de beroepsopleidende leerweg en het hoger beroepsonderwijs) een stijgende lijn. Dit hangt vooral samen met de stijging van het normbedrag aanvullende beurs als gevolg van de compensatie voor de inflatie (indexering).

Figuur 8.7 Gemiddelde aanvullende beurs naar schoolsoort

In euro's per maand

Tabel 8.7

Bron
Rijksbegrotingen OCW en Jaarverslagen OCW

Toelichting

– Aantallen ultimo jaar

Les- en collegegeld

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Ontvangsten (lesgeld) (x € 1 mln)					
Totaal	356,0	370,9	388,8	409,4	449,5
(v)so, vo	148,2	154,9	160,1	163,9	173,9
bve (bol)	207,8	216,0	228,7	245,5	275,7
B) Aantal lesgeldplichtigen per schooljaar (x 1000)					
Totaal	440	433	446	467	482
vo, (v)so	182	181	184	187	186
bol	257	252	263	280	295
C) Normbedragen les- en collegegeld per schooljaar (x € 1)					
Lesgeld	827	852	885	916	936
Collegegeld	1.304	1.330	1.396	1.445	1.476

Tabel 8.8

Bron
Rijksbegrotingen OCW en realisatie IB-Groep
2001 t/m 2004

Studievoortgangscntrole en opnamepercentage potentieel leenrecht

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Als gevolg van studievoortgangscntrole tempobeurs en prestatiebeurs omgezet naar definitieve lening					
Bedragen (x € 1 mln)	28,8	18,9	18,0	18,2	17,2
Bursalen (x 1000)	16,3	8,0	11,4	21,0	14,4
B) Als gevolg van studievoortgangscntrole prestatiebeurs omgezet naar definitieve gift					
Bedragen (x € 1 mln)	156,2	321,1	412,5	499,4	616,6
Bursalen (x 1000)	77,2	106,0	121,2	122,1	148,3
C) Aantal studenten met een lening (x 1000)					
Totaal	83,1	95,1	103,2	117,4	136,8
bol	10,4	10,3	11,1	14,6	18,4
hbo	40,1	44,8	47,1	51,6	59,6
(waarvan zonder basisbeurs)	--	7,2	15,2	21,6	21,2
wo	32,5	40,1	45,0	51,2	58,8
(waarvan zonder basisbeurs)	--	10,8	23,4	31,2	32,2
D) Uitgaven rentdragende leningen					
Totaal	330,8	398,7	477,9	578,6	726,1
bol	--	--	57,2	65,3	80,1
hbo	--	--	213,6	251,0	314,8
wo	--	--	207,2	262,3	331,2

Tabel 8.9

Bron
Jaartellingen IB-Groep

Toelichting

– Gemiddelde bedragen beurs per aanvullende
beursgerechtigde

Ontwikkeling gemiddelde aanvullende beurs per maand (x € 1)

	2000	2001	2002	2003	2004
bol	214	221	214	220	227
hbo	146	152	150	153	158
wo	148	151	151	154	158

Stelsel en Financiën cultuur

Stelsel

Het beleidsterrein van cultuur houdt zich bezig met het scheppen van voorwaarden voor het instandhouden, beheren, ontwikkelen, sociaal en geografisch spreiden of anderszins verbreiden van cultuuruitingen. Overwegingen van kwaliteit en verscheidenheid zijn hierbij leidend. Het beleid moet primair de voorwaarden scheppen waarmee een bloeiend cultureel leven in stand kan worden gehouden. Over het te voeren beleid wordt advies gevraagd aan de Raad voor Cultuur. Het resultaat wordt samengevat en toegelicht in de vierjaarlijkse cultuurnota. Over het algemeen geldt dat het bevorderen van de kwaliteit en de diversiteit van het aanbod wordt nagestreefd, onder andere door middel van de subsidiëring van instellingen en infrastructuur op het desbetreffende terrein. Ook wordt ernaar gestreefd om de cultuurdeelname in het en die van jongeren en allochtonen, in het bijzonder, te bevorderen. Voor het aanbod worden instellingen gesubsidieerd die zich op de volgende terreinen inzetten: Kunsten, Cultureel Erfgoed, Letteren en Bibliotheken en Media. Ook enkele distributie-instellingen ontvangen subsidie. De vraagzijde wordt vooral door lokale overheden bekostigd, maar in toenemende mate ook via het 'Actieplan Cultuurbereik'. Dit Actieplan is in het najaar 2000 in de cultuurnota 2001-2004 gepresenteerd om de vraag naar en het aanbod van cultuuruitingen te stimuleren.

Financiën

De bekostiging geschiedt op grond van de Wet op het specifiek cultuurbeleid (WSC), het Bekostigingsbesluit cultuuruitingen (BBCU), de Regeling subsidies en uitkeringen cultuuruitingen, de Monumentenwet, de Archiefwet en de Mediawet. Het BBCU kent drie verschillende geldstromen, te weten: de meerjarige instellingssubsidies, de projectsubsidies en de specifieke uitkering. De verdeling van de grootste geldstroom, de meerjarige instellingssubsidies, vindt iedere vier jaar plaats op basis van een integrale afweging van subsidieaanvragen. De subsidie wordt verstrekt onder het regime van budgetfinanciering. Dit betekent dat instellingen een eventueel positief exploitatiesaldo kunnen reserveren om later aan te wenden voor extra activiteiten of voor het opvangen van exploitatietekorten. In de vier grote steden en sommige grotere gemeenten worden instellingen gezamenlijk gesubsidieerd door Rijk en gemeente. De onderlinge bestuurlijke afspraken hierover zijn vastgelegd in convenants. De subsidiëring van kortlopende projecten en uitkeringen aan individuele kunstenaars en instellingen wordt uitgevoerd door landelijke fondsen die daartoe door het ministerie zijn opgericht. De fondsen worden meerjarig gesubsidieerd. Aan de provincies en middelgrote gemeenten wordt een specifieke uitkering verstrekt voor ondersteuning van hun beleid. De uitkering wordt thans nog jaarlijks vastgesteld.

De Mediawet behandelt de verantwoordelijkheden en de taken van de overheid op het terrein van de publieke omroep, de commerciële omroep en de pers.

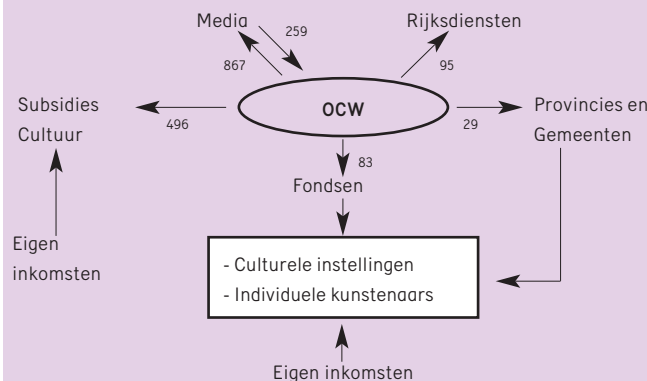
Fondsen

Om een groter maatschappelijk bereik te realiseren, meer doorstroming en diversiteit in het aanbod te bewerkstelligen, een betere aansluiting op de vraag in de markt tot stand te brengen, zal het beleid met betrekking tot de fondsen en vervolgens ook van de fondsen nieuwe accenten kennen. Een meer stimulerende, ondernemende en initiërende rol wordt van hen verwacht. Dat is een andere rol dan die van subsidieloket en zonder meer van belang voor het bereiken van een grotere zelfstandigheid bij individuele kunstenaars.

Hiervoor is het nodig dat de culturele markt krachtig wordt ontwikkeld en kunstenaars worden ondersteund, toegerust en geprikkeld om de ondernemingszin aan te wakkeren. Ook zullen facilitaire voorzieningen moeten worden geschapen ten behoeve van de meer praktische behoeften. Bij dit alles blijft het kwaliteitscriterium uiteraard een noodzakelijke voorwaarde om voor subsidie in aanmerking te komen. Steeds is het de taak van de fondsen aanvragen voor incidentele subsidies te beoordelen en deze vervolgens eventueel ook toe te kennen.

Figuur 9.1 Financiërsstromen cultuur

Bedragen 2004 (x € 1 mln)

Tabel 9.1

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

– B2) Per 1/1/2001 is de wet "afschaffing omroepbijdragen" in werking getreden. In plaats van de omroepbijdragen van gezinnen wordt nu een rijksbijdrage toegekend.

– Deze wordt jaarlijks geïndexeerd met de door het CBS vastgestelde prijsindex voor de gezinsconsumptie voor t-2 en de verwachte groei van het aantal huishoudens in Nederland. Het bedrag voor 2002 was 623 miljoen euro.

– A5) Fondsen Letteren en Bibliotheken hebben uitsluitend betrekking op het onderdeel Letteren.

Financiële kerncijfers cultuur

	2000	2001	2002	2003	2004
Uitgaven en ontvangsten cultuur (x € 1 mln)					
A) Totaal uitgaven cultuur	1.423,0	1.493,3	1.535,4	1.547,6	1.672,2
A1) Totaal uitgaven kunsten	254,4	336,7	297,0	298,4	294,8
Beeldende kunsten, bouwkunst en vormgeving	54,5	73,4	45,6	44,9	41,8
Film	11,5	19,5	10,5	11,5	11,4
Podiumkunsten	147,9	180,8	174,5	179,8	180,1
Amateurkunst en kunsteducatie	20,0	23,2	23,7	24,5	29,0
Overige subsidies kunsten	20,6	39,7	42,7	37,6	32,5
A2) Totaal uitgaven bibliotheken en letteren	38,7	43,3	39,1	40,9	39,0
Bibliotheken	26,0	27,0	29,7	31,1	29,5
Letteren	11,5	15,0	7,9	8,0	7,8
Nederlandse Taalunie	0,8	0,9	1,0	1,2	1,2
Friese Taal en Cultuur	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Internationaal	.	.	0,1	0,1	0,1
A3) Totaal uitgaven media	830,6	836,1	881,3	879,0	867,5
Wereldomroep	39,9	42,5	44,2	46,0	44,4
Regionale omroep	40,8	43,3	45,4	46,5	46,9
Overige uitgaven	153,4	98,1	115,5	85,8	103,5
Landelijke omroepen	596,5	652,2	676,2	700,7	672,7
Ledenomroepen en NPS	359,2	379,9	387,2	396,8	339,5
NOS RTV	117,5	134,2	138,1	143,9	142,4
NOS Diensten	68,1	72,4	74,2	76,2	68,4
Overige omroepen	51,7	56,1	57,2	59,0	57,5
Programmaversterking	.	.	.	.	42,3
Ontwikkeling nieuwe diensten	.	9,6	19,5	24,8	22,6
A4) Totaal uitgaven cultuurbeheer	284,7	260,1	227,1	229,5	267,0
Musea	183,5	138,4	141,4	140,6	157,7
Monumentenzorg	94,8	113,4	77,9	80,3	101,4
Archeologie	3,6	5,1	4,2	4,8	4,3
Archieven	2,7	3,2	3,6	3,9	3,7
A5) Fondsen	.	.	74,4	77,6	82,7
Kunsten	.	.	61,6	61,8	68,4
Letteren en Bibliotheken	.	.	7,7	7,9	8,3
Erfgoed	.	.	5,0	7,9	6,0
A6) Overige uitgaven	14,6	17,1	16,5	22,3	25,9
A7) Apparaatskosten	.	.	.	.	95,3
Uitvoeringsorganisatie RAD	.	.	.	.	37,6
Overige apparaatskosten	.	.	.	.	57,7
B) Totaal ontvangsten cultuur	246,1	236,1	227,1	258,8	275,3
B1) Ontvangsten cultuurbeheer	2,3	3,8	2,4	0,2	14,6
B2) Ontvangsten media: herkomst omroepmiddelen	243,3	231,3	222,2	255,8	259,3
Opbrengst etherreclame	234,6	222,2	216,0	213,0	217,0
Opbrengst rente	7,7	8,4	5,1	3,8	3,0
Overige ontvangsten	0,9	0,7	1,1	0,1	0,4
Ontvangsten verdeling radiofrequenties	--	--	--	38,9	38,9
B3) Overige ontvangsten	0,5	1,0	2,6	2,8	1,3

Kunsten

Sector

Uit het begrotingsartikel Kunsten worden instellingen bekostigd op het gebied van de beeldende kunsten, bouwkunst, vormgeving, film, nieuwe media, podiumkunsten, als ook amateuristische kunstbeoefening en kunsteducatie. Deze bekostiging geschiedt op grond van de Wet op het specifieke cultuurbeleid (WSC), het Bekostigingsbesluit cultuuruitingen (BBCU) en de Regeling subsidies en uitkeringen cultuuruitingen.

Beleid

Het beleid voor de sector kunsten is in grote lijnen vastgelegd in de uitgangspuntenbrief (juni 1999) en in de Cultuurnota 2001-2004 (september 2000). Ondertussen is de nieuwe cultuurnotaperiode (2005-2008) gestart. Kerncijfers heeft betrekking op de periode 2001-2004. Een belangrijk beleidsinitiatief is het Actieplan Cultuurbereik, dat voorziet in maatregelen die de vraagkant van het culturele leven stimuleren. Belangrijke elementen uit dat plan zijn: versterking van de programmering, meer doorstroming, meer ruimte voor culturele diversiteit, investeren in de jeugd en culturele planologie.

De cultuurnota 2001-2004 heeft ertoe geleid dat er meer jong talent is toegenomen tot de gesubsidieerde sector, en dat er meer gesubsidieerde initiatieven zijn gekomen met een interculturele achtergrond. In zijn algemeenheid stimuleert OCW de gesubsidieerde culturele instellingen, fondsen en adviesorganen tot een ruimere vertegenwoordiging van culturele minderheden in hun besturen of adviescommissies.

De interactie tussen jongeren en culturele instellingen wordt bevorderd door in het voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs kunstvakken te introduceren, of deze kunstvakken verder uit te breiden. Een stevige impuls komt van het project *Cultuur en school*, dat scholen en scholieren meer invloed geeft bij het kiezen van het cultuuraanbod op school. Scholieren in de basisvorming en het voortgezet onderwijs ontvangen bovendien cultuurvouchers, waarmee de financiële drempel voor een bezoek aan culturele instellingen verlaagd wordt. Sinds 2003 is er een aanvullende impuls gericht op Cultuur en School in het primair onderwijs.

Uitvoeringen en bezoeken

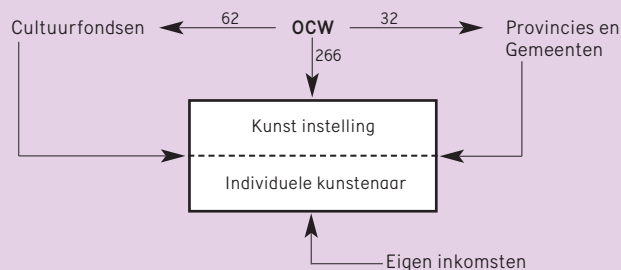
Het totale aantal binnenlandse uitvoeringen in de sector verschilt in 2003 van het aantal in 2002. Het aantal orkestconcerten is weer toegenomen (10 procent). De aantallen voorstellingen in de andere sectoren zijn eveneens groter, behalve bij de sectoren Opera (-20 procent) en Jeugdtheater. De verschillen per sector zijn voor de buitenlandactiviteiten vergelijkbaar. Het aantal orkestconcerten is daar echter iets afgenomen (-20 procent). Op het gebied van het theater zijn er 90 voorstellingen meer gespeeld (11 procent).

Over een iets langere periode beschouwd zien we een breuk in de trend vanaf het jaar 2001. Per dat jaar heeft een aanzienlijke uitbreiding plaatsgevonden van het aantal instellingen dat een plaats heeft gekregen in de cultuurnota. Het aantal gesubsidieerde uitvoeringen is als gevolg daarvan met ongeveer 25 procent gestegen. Het aantal buitenlandvoorstellingen met zelfs 65 procent. Dat verschil is in werkelijkheid nog groter. Per 2001 zijn echter de afgeleide educatieve activiteiten niet meer in de telling betrokken en de begeleidingsactiviteiten van orkesten nog alleen bij de ballet- en opera-uitvoeringen opgenomen.

De bezoekcijfers in 2003 tonen geen grote afwijkingen van die in 2002. Binnenslands is sprake van een stijging. In het buitenland werd een kleine afname genoteerd. Die laatste kwam vooral op het conto van de orkesten en jeugdtheatervoorstellingen.

Figuur 9.2 Financieringsstromen kunsten

Bedragen 2003 (x € 1 mln)

Tabel 9.2

Bron

Jaarverslagen instellingen

Toelichting

– De cijfers over 2001, 2002 en 2003 zijn in de tabel opgenomen exclusief specifieke uitvoeringen (waaronder activiteiten op scholen), festivals en begeleidingsuitvoeringen.

Deze stelselwijziging zorgt voor een zuiverder beeld. Zonder deze stelselwijziging zou het aantal uitvoeringen en bezoeken van orkesten over de periode 1998 tot en met 2003 stabiel zijn gebleven.

– Onder muziektheater zijn ook de drie grote operagezelschappen opgenomen, te weten:

De Nederlandse Opera, Opera Zuid en de Nationale Reisopera.

Uitvoeringen van en bezoek aan (rijks-)gesubsidieerde podiumkunstgezelschappen

		1999	2000	2001	2002	2003
A) Aantal uitvoeringen						
Totaal	Nederland	10.193	10.460	13.097	13.133	14.341
Ensembles		857	761	1.098	1.179	1.349
Orkesten		1.385	1.299	769	662	731
Ballet en dans		1.464	1.645	1.507	1.702	2.001
Opera		328	215	479	492	396
Theater		4.471	4.473	7.175	6.907	7.747
Jeugdtheater		1.688	2.067	2.069	2.191	2.117
Totaal	Buitenland	1.013	1.098	1.798	1.798	1.964
Ensembles		159	213	381	386	433
Orkesten		60	94	57	78	62
Ballet en dans		221	241	330	196	242
Opera		8	0	13	16	7
Theater		408	378	655	765	855
Jeugdtheater		157	172	362	357	365
B) Aantal bezoeken (x 1000)						
Totaal	Nederland	3.137	3.295	3.142	3.088	3.808
Ensembles		320	298	385	412	507
Orkesten		1.181	1.221	749	674	792
Ballet en dans		407	434	462	488	605
Opera		258	265	233	291	269
Theater		799	881	1.089	970	1.396
Jeugdtheater		171	196	224	253	239
Totaal	Buitenland	447	572	657	715	664
Ensembles		116	152	195	216	201
Orkesten		101	165	95	134	95
Ballet en dans		129	150	147	117	137
Opera		6	0	4	10	2
Theater		75	86	119	172	184
Jeugdtheater		21	19	97	66	45

Filmbeleid

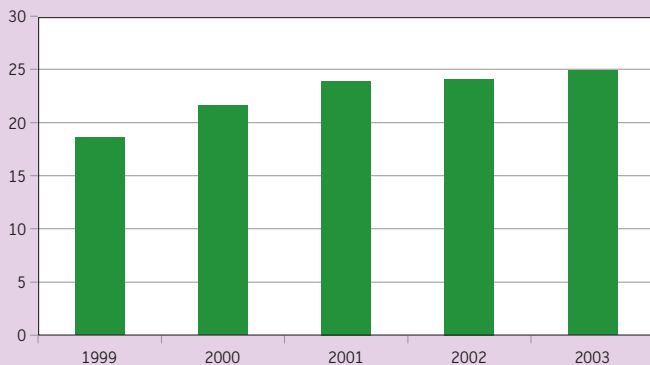
OCW participeerde in de periode 1999-2004, naast de ministeries van Financiën en Economische Zaken, in het rijksstimuleringsbeleid voor de Nederlandse filmsector. Het pakket aan maatregelen - met als belangrijkste onderdeel de fiscale regeling om private investeringen aan te trekken voor de productie van speelfilms - had als doel het productievolume te vergroten en de marktwerking van de Nederlandse speelfilm te versterken. Het kabinet heeft in 2003 besloten het filmstimuleringsbeleid te beëindigen. In 2004 is het pakket aan maatregelen met één jaar verlengd. De Tweede Kamer heeft tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen in 2004 een motie aangenomen waarin de regering verzocht werd het filmstimuleringsbeleid structureel voort te zetten. Het kabinet heeft hieraan gehoor gegeven en reserveert vanaf 2005 een budget ter hoogte van 20 miljoen euro per jaar dat grotendeels fiscaal zal worden ingezet.

Bioscoopbezoek

In 2003 gingen bijna 25 miljoen mensen in Nederland naar de bioscoop. Circa 80 procent van het bioscoopaanbod in Nederland bestaat uit Amerikaanse films, maar de concurrentiepositie van de Nederlandse film is in de afgelopen jaren verbeterd. Het marktaandeel van de Nederlandse film (aantal bezoeken aan Nederlandse films ten opzichte van totaal aantal bezoeken aan alle films) steeg van 3,7 procent in 1997 tot 13,3 procent in 2003. Vooral jongeren hebben de laatste jaren de Nederlandse film ontdekt.

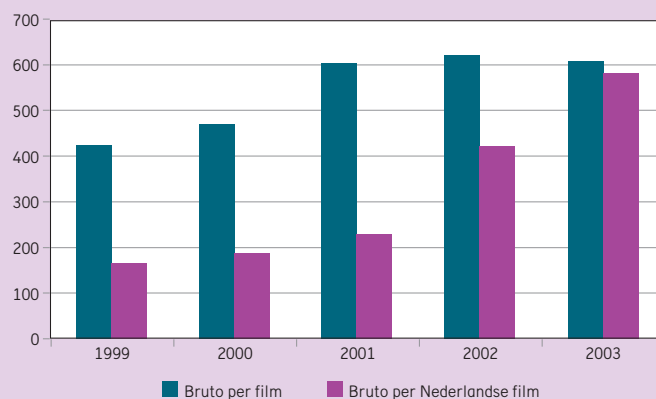
Figuur 9.3 Bioscoopbezoek

Aantal bezoeken x 1 mln

Figuur 9.4 Recette per uitgebrachte film

Bedragen x € 1000

Tabel 9.3

Bron

Nederlands Fonds voor de Film

Toelichting

- MPO = met participatie van de omroep
- ZPO = zonder participatie van de omroep
- Het betreft hier films die in het desbetreffende jaar in première zijn gegaan.

Bijdragen aan de financieringsstroom filmproductie

	2001			2002			2003		
	MPO	ZPO	Totaal	MPO	ZPO	Totaal	MPO	ZPO	Totaal
Aantal lange speelfilms	16	1	17	13	1	14	16	3	19
Totale financiering (x € 1 mln)	46,3	0,3	46,6	48,1	2,7	50,8	5,9	0,4	6,3
Aantal documentaires	9	.	9	8	.	8	11	.	11
Totale financiering (x € 1 mln)	2,7	.	2,7	3,4	.	3,4	1,0	.	1,0
Aantal korte animatiefilms	3	2	5	.	4	4	.	8	8
Totale financiering (x € 1 mln)	0,3	0,1	0,4	.	0,5	0,5	.	0,6	0,6
Aant. Onderzoek & Ontwikkeling	.	13	13	.	13	13	.	13	13
Totale financiering (x € 1 mln)	.	0,8	0,8	.	1,0	1,0	.	0,4	0,4

Tabel 9.4

Bron

Nederlandse Vereniging van Bioscoop-exploitanten (NVB)

Toelichting

- Nieuwe films zijn in het betreffende jaar uitgebracht. Films in roulatie betreft zowel nieuwe als in eerdere jaren uitgebrachte films.
- Recette en bezoek aan alle Nederlandse films in roulatie ligt hoger. Succesfilms als Abeltje en Kruiemeltje lopen het jaar na het uitbrengen door.
- Bruto recette per uitgebrachte film.
- Dit cijfer komt tot stand door de totale bruto recette te delen door het aantal nieuw uitgebrachte titels in een jaar.

Aandeel Nederlandse speelfilms (inclusief coproducties) in de bioscoop

	1999	2000	2001	2002	2003
Aantal bezoeken (x 1 mln)	18,6	21,6	23,9	24,1	24,9
waarvan aan alle Nederlandse films in roulatie	1,0	1,1	2,3	2,5	3,3
waarvan aan nieuwe Nederlandse releases	0,6	0,4	2,2	1,8	2,3
waarvan aan nieuwe Nederlandse speelfilms	0,6	0,4	2,2	1,8	2,3
Aantal uitgebrachte films	247	272	248	252	272
waarvan Nederlandse releases (kort/doc/speel)	30	34	28	37	46
waarvan Nederlandse speelfilms	22	23	25	29	33
Bruto recette (x € 1 mln)	104,7	128,1	149,5	156,5	163,4
waarvan alle Nederlands films in roulatie	5,0	6,4	6,4	15,6	20,4
waarvan van nieuwe Nederlandse releases	3,2	2,3	6,2	12,0	14,7
waarvan van nieuwe Nederlandse speelfilms	2,7	2,3	6,1	12,0	14,7
Bruto recette per uitgebrachte film (x € 1000)	424	471	603	621	607
Bruto recette per Nederlandse film (x € 1000)	166	187	229	421	575

Media

Publiek omroepbestel

Het publieke omroepbestel bestaat uit de binnenlandse landelijke, regionale en lokale omroep en de Wereldomroep. Naast deze omroepen zijn er nog enkele instellingen belast met, aan de publieke omroep gerelateerde, specifieke publieke taken (Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, NOB en MCO). De bekostiging van de landelijke publieke omroep vindt plaats door het op centraal niveau vaststellen van de budgetten die vervolgens via de Publieke Omroep en het Commissariaat voor de Media worden verdeeld over de landelijke publieke omroepinstellingen.

Het Commissariaat voor de Media oefent toezicht uit op de naleving van de Mediawet, waaronder ook het financiële toezicht.

Financiering

De omroepmiddelen die op de mediabegroting worden verantwoord, zijn samengesteld uit de rijksomroepbijdrage, de reclame-inkomsten van de Ster en de rente op de algemene omroepreserve, die jaarlijks worden vastgesteld in de rijksbegroting. Het wettelijke vastgestelde basisniveau van de rijksomroepbijdrage wordt conform de Mediawet jaarlijks geïndexeerd met het geprognosticeerde CBS-prijnsindexcijfer voor de gezinsconsumptie en het CBS indexcijfer voor de groei van het aantal huishoudens in Nederland. De Ster-inkomsten kunnen, afhankelijk van de marktsituatie, jaarlijks fluctueren.

In de begroting van OCW wordt in het artikel Media de vergoeding voor de publieke omroepinstellingen, het Nederlands Omroepbedrijf, het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid, het Muziekcentrum voor de Omroep en overige uitgaven geraamd. In de Mediawet is een limitatieve opsomming opgenomen van de instellingen die uit de mediabegroting kunnen worden gefinancierd.

De wettelijke grondslag voor de financiering van de publieke omroep waarborgt een adequate autonome financiering.

Jaarlijks stellen de Publieke Omroep en de Wereldomroep een meerjarenplan op waarin voor een periode van vijf jaren een raming is opgenomen van de verwachte uitgaven. De overige instellingen dienen jaarlijks een begroting in.

Mede op grond hiervan wordt de Tweede Kamer in het najaar in de vorm van een begrotingsbrief bericht over de meest recente verwachtingen betreffende de inkomsten en uitgaven voor het volgende jaar. De Tweede Kamer kan aan de hand van deze begrotingsbrief een oordeel geven over de uitgaven en over de hoogte van het wettelijk vastgestelde minimumniveau van de rijksomroepbijdrage. De uitgaven liggen na behandeling in de Tweede Kamer juridisch vast in de rijksbegroting.

Dagbladen

In de Mediawet zijn steunmaatregelen voor persorganen opgenomen. De uitvoering van het persbeleid geschiedt door het Bedrijfsfonds voor de pers.

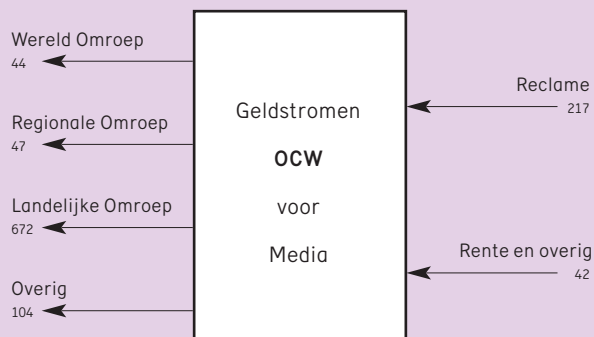
Het beleid van de rijksoverheid is erop gericht om de pluriformiteit van de dagbladpers zoveel mogelijk in stand te houden. Dat is van groot belang voor de informatievoorziening van de burger en daarmee voor het democratisch functioneren van de samenleving. Ondanks de groei van het aanbod van informatie via nieuwe media, zoals Internet, vindt de overheid de dagbladpers nog altijd van groot belang. Door zijn dagelijkse verschijning, zijn aandacht voor alle sectoren van de samenleving en zijn combinatie van nieuws, commentaar en achtergrondinformatie biedt het medium dagblad nog altijd een unieke bijdrage aan de informatievoorziening.

Tijdschriften

Nederland heeft - wereldwijd gezien - de meeste publiekstijdschriften per hoofd van de bevolking. De PersMediaMonitor noteerde aan betaalde oplagen over 2003 een totaal van 9,3 miljoen tijdschrifttitels voor het algemene publiek (5,0 miljoen publieks- en opiniebladen en 4,3 miljoen omroepbladen). Er is al jaren sprake van een dalende trend in de oplagecijfers.

Figuur 9.5 Financieringsstromen media

Bedragen 2004 (x € 1 mln)

Tabel 9.5

Bron
Dagbladen oplage Specificaties van Cebuco (1997-2003), www.HOI-online.nl, Handboek voor de Nederlandse Pers en Publiciteit en eigen opgaves Bedrijfsfonds voor de Pers

Toelichting
– Betreft verspreide binnenlandse oplage

Ontwikkeling oplage landelijke en regionale dagbladen (x 1000)

	1999	%	2000	%	2001	%	2002	%	2003	%
Totale oplage	4.477	100	4.432	100	4.367	100	4.303	100	4.189	100
Totaal landelijke dagbladen	1.969	44,0	1.960	44,2	1.924	44,1	1.889	43,9	1.833	43,8
Regionale bladen	2.405	53,7	2.363	53,3	2.331	53,4	2.304	53,6	2.259	53,9
Specialistisch	103	2,3	109	2,5	113	2,6	110	2,5	97	2,3
Totaal landelijke dagbladen	1.969	100	1.960	100	1.924	100	1.889	100	1.833	100
De Telegraaf	783	39,8	782	39,9	779	40,5	767	40,6	747	40,8
Algemeen Dagblad	363	18,4	353	18,0	330	17,1	314	16,6	296	16,2
De Volkskrant	350	17,8	343	17,5	333	17,3	326	17,3	320	17,5
NRC Handelsblad	268	13,6	266	13,6	264	13,7	265	14,0	259	14,1
Trouw	114	5,8	125	6,4	128	6,7	124	6,6	117	6,4
Reformatorisch Dagblad	58	2,9	58	3,0	58	3,0	59	3,1	59	3,2
Nederlands Dagblad	33	1,7	32	1,6	33	1,7	33	1,7	34	1,9

Tabel 9.6

Bron
PersMediaMonitor Tijdschriften

Betaalde oplagen tijdschriftenmarkt (x 1000)

	1998	2000	2002	2003
Totaal	10.544	10.288	9.662	9.264
Omroepgidsen	4.874	4.835	4.441	4.343
Vrouwenweekbladen	1.693	1.571	1.421	1.412
Familiebladen	420	368	338	294
Roddelbladen	1.052	987	922	864
Jongerenbladen	1.203	1.221	1.186	1.067
Mannenbladen	350	351	388	358
Glossies	673	715	730	684
Opiniebladen	279	240	236	242

Tabel 9.7

Bron
Kijkcijferonderzoek

Toelichting
– Bij de Nederlandse bevolking vanaf 6 jaar, tussen 18 en 24 uur

Kijktijdaandelen televisiezenders

	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal	100	100	100	100	100
Ned 1	12,8	13,4	12,4	12,2	12,1
TV2	17,5	16,6	17,1	16,5	19,4
Ned3	9,0	8,5	8,3	7,9	7,0
RTL4	14,8	16,2	17,0	17,7	16,6
RTL5	4,0	4,5	4,8	4,6	4,3
VOO/Yorin	8,3	6,6	5,5	5,7	5,6
Net5	4,3	4,7	5,3	5,4	5,2
SBS6	10,5	10,8	10,7	11,5	11,4
TV10/Fox/Kindernet/MTV	2,5	3,1	3,8	1,3	1,8
Veronica/V8	.	.	.	3,8	3,7
TMF	1,0	0,5	0,7	0,4	0,4
Overig (buitenland/regionaal/video)	15,8	15,1	14,4	12,9	12,4

Letteren en Bibliotheken

Letteren

Uit het letterenbudget worden instellingen en organisaties bekostigd op het terrein van de Nederlandstalige en Friese literatuur en leesbevordering. De letterenbegroting is in de periode 2000-2004 gestegen van 11,9 naar 16,5 miljoen euro (inclusief Friese Taal & Cultuur). Bijna de helft van dit bedrag is in 2004 gegaan naar de beide letterenfonds: het Fonds voor de Letteren en het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds. Deze fondsen dragen zorg voor de uitvoering van een substantieel deel van het letterenbeleid. Het Fonds voor de Letteren verstrekt projectbeurzen aan auteurs en vertalers. Het Literair Productiefonds streeft bevordering van de pluriformiteit en de kwaliteit van het Nederlandstalige en Friestalige boekenaanbod na door middel van productiesubsidies voor letterkundige boekuitgaven. Ook heeft dit cultuurfonds een belangrijke taak ten aanzien van de literaire buitenlandpromotie. Het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten (0,4 miljoen euro) stimuleert de totstandkoming van journalistiek werk, biografieën en andere vormen van non-fictie van bijzondere kwaliteit. Een deel van het letterenbudget wordt aangewend voor de (verbetering van) literaire participatie en de stimulering van het literaire klimaat door middel van subsidiëring van grootschalige literaire manifestaties. De overheidszorg voor het literaire erfgoed komt tot uiting in de bekostiging van het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum. Daarnaast wordt via de Koninklijke Bibliotheek geïnvesteerd in de conservering en digitalisering van door verzuring, inktvraat en anderszins bedreigd literair erfgoed.

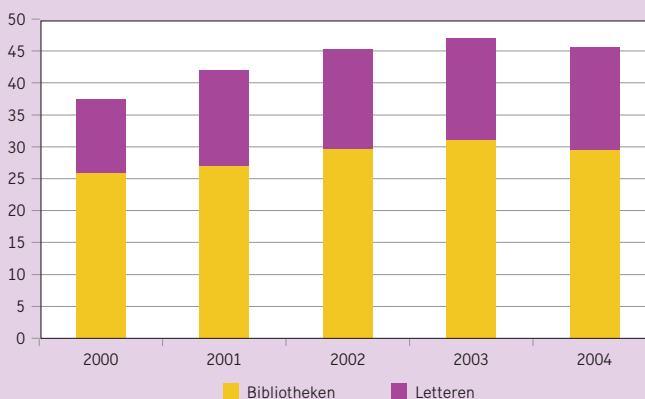
Openbare bibliotheken

De verantwoordelijkheid van de rijksoverheid voor het stelsel van openbare bibliotheken gaat terug tot de jaren twintig van de vorige eeuw. Bij de decentralisatie van het bestel (eind jaren tachtig vorige eeuw) zijn verantwoordelijkheden en financiering op drie niveaus belegd: lokaal, regionaal en landelijk. Er gaat in het openbaar bibliotheekwerk circa 550 miljoen euro per jaar aan publiek geld om. De landelijke overheid besteedt sinds de decentralisatie structureel een bedrag ter hoogte van circa 1 procent van dit totale budget aan de uitvoering van haar stelselverantwoordelijkheid. Het aantal openbare bibliotheekvestigingen ligt rond de 1.100. Er zijn ongeveer 480 bibliotheekinstellingen, een daling ten opzichte van eerdere jaren. De verklaring ligt voor een belangrijk deel in bestuurlijke herindelingen, waardoor gemeenten worden samengevoegd tot grotere eenheden en in de samenwerking van afzonderlijke bibliotheken in zogenaamde "basisbibliotheken" in het kader van de bibliotheekvernieuwing. Het aantal lidmaatschappen beweegt zich rond de 4,5 miljoen. Het aantal uitleningen vertoont nog steeds een dalende trend en zal zich volgens verwachting rond de 150 miljoen per jaar blijven bewegen. Overi-

gens kan vastgesteld worden dat door de grote toename van het aantal informatiedragers en -bronnen, in het bijzonder de digitale, het gebruik meer wordt gespreid over verschillende informatiebronnen. De Stuurgroep herstructurering openbaar bibliotheekwerk bracht in 2000 advies uit over de herstructurering van het openbaar bibliotheekwerk. De herstructurering is bedoeld om de positie van de bibliotheken in de kennissamenleving te versterken en te verduurzamen. De stuurgroep constateerde onder andere de noodzaak om de gegevensverzameling over de bibliotheeksector verder te ontwikkelen. Sinds 2000 is de gegevensverzameling een verantwoordelijkheid van de brancheorganisatie de Vereniging Openbare Bibliotheken. Over de herstructurering openbaar bibliotheekwerk is in 2001 overeenstemming bereikt in een bestuursovereenkomst van VNG, IPO en OCW. De bedoelde overeenkomst is in 2004 geactualiseerd, mede om de inzet van de beschikbaar gekomen intensiveringsmiddelen bibliotheekvernieuwing en de richting van het proces in de jaren tot 2007 vast te leggen. In de komende jaren zal vooral de inhoudelijke vernieuwing van het bibliotheekwerk aandacht krijgen. De bibliotheekvernieuwing wordt structureel ondersteund met extra rijksmiddelen. De belangrijkste zijn (sinds 2001) de zogenaamde 5,5 miljoen euro regeling en (sinds 2004) de genoemde intensiveringsgelden oplopend tot 20 miljoen euro in 2007. Het proces van vernieuwing is in volle gang. Op grond van de nu beschikbare gegevens kan geconstateerd worden dat de openbare bibliotheken onveranderd tot de meest gebruikte publieke voorzieningen behoren, die in het hart van de informatie- en kennismaatschappij staan.

Figuur 9.6 Financiering letteren en bibliotheken

Bedragen x € 1 mln

Tabel 9.8

Bron

Vereniging van Openbare Bibliotheken,
juli 2004

Toelichting

- Avm = audio-visueel materiaal
- Overige collectie: losse tijdschriften, bladmuziek, klein grafisch materiaal
- Totaal baten is exclusief reserveringen en voorzieningen

Kerncijfers openbare bibliotheken

	2000	2001	2002
A) Organisatie			
Aantal instellingen	542	508	483
Aantal vestigingen	1.074	1.101	1.125
Aantal Provinciale Bibliotheek Centrales	11	11	11
Uitleenpunten; bejaarden- of ziekenhuizen	794	858	761
B) Collectie (x 1000)			
Totaal collectie	42.900	42.800	41.500
Totaal boeken volwassenen	23.600	23.700	22.800
Fictie	11.900	11.700	11.500
Non-fictie	11.700	12.000	11.300
Totaal jeugdboeken	14.100	13.900	13.500
Fictie	9.800	9.800	9.600
Non-fictie	4.300	4.100	3.900
Avm/digitaal	2.400	2.400	2.400
Overige collectie	2.800	2.800	2.800
C) Lidmaatschappen (x 1000)			
Totaal aantal (incl. busleden)	4.484	4.472	4.457
Jeugd t/m 17 jaar	2.134	2.150	2.162
18 jaar en ouder	2.350	2.322	2.295
D) Uitleningen (x 1000)			
Totaal (inclusief bus)	162.400	158.000	153.300
Totaal boeken volwassenen	86.500	82.500	79.400
Fictie	59.900	57.400	55.900
Non-fictie	26.600	25.100	23.500
Totaal jeugdboeken	61.600	60.500	59.500
Fictie	50.200	49.500	48.700
Non-fictie	11.400	11.000	10.800
Avm/digitaal	7.400	7.500	7.200
Overige collectie	6.900	7.500	7.200
E) Personeel			
Totaal aantal personen (excl. vrijwilligers)	10.820	10.890	11.020
Fulltimers	1.620	1.670	1.670
Parttimers	9.200	9.220	9.350
Totaal aantal vrijwilligers	7.240	7.190	6.620
F) Financiën (x € 1 mln)			
Totaal baten	498,4	525,8	558,0
Inkomsten gebruikers	65,3	66,4	69,1
Totaal subsidies	346,4	364,2	387,0
Gemeentelijke subsidies	306,1	322,2	342,9
Provinciale subsidies	37,2	39,1	41,1
Overige subsidies	3,1	2,9	3,0
Overige baten	86,7	95,2	101,9

Cultureel Erfgoed

Sectoren

Het beleidsterrein van Cultureel Erfgoed omvat de sectoren musea, monumentenzorg, archeologie en archieven.

Op het terrein van de **musea** ligt de belangrijkste (ministeriële) verantwoordelijkheid bij het behoud en beheer van de rijkscollectie. Die taken zijn opgedragen aan de verzelfstandigde rijksmusea. De inspectie op het collectiebeheer wordt uitgeoefend door de Inspectie Cultuurbezit. Het Instituut Collectie Nederland (ICN) verricht diensten voor en draagt kennis over aan het gehele museale veld.

Het Museaal Aankoopfonds is in 1999 opgericht voor het aankopen van kunst in het kader van de Wet Behoud Cultuurbezit en aankopen voor musea via de Mondriaan Stichting. Het Museaal Aankoopfonds is wettelijk geregeld in artikel 4 van de Wet van 28 januari 1998 (Stb. 67, 1999), waarin het aanhouden van een begrotingsreserve ten behoeve van de hierboven genoemde aankopen is vastgesteld.

De kern van de **monumentenzorg** is gelegen in de verantwoordelijkheid voor de instandhouding van de rijksmonumenten en de beschermde stads- en dorpsgezichten. De zorg daarvoor is opgedragen aan de Rijksdienst voor de Monumentenzorg (RDMZ). Belangrijke instrumenten zijn de subsidies op restauraties en onderhoud. De wettelijke grondslag hiervoor wordt gevormd door de Monumentenwet.

Vanaf 2000 zijn er incidenteel extra middelen beschikbaar gekomen voor de 'kanjers Monumentenzorg'. Dit extra geld is bedoeld om ruim honderd rijksmonumenten die met de beschikbare middelen niet gerestaureerd kunnen worden, toch te restaureren. De verdeling van de middelen ten behoeve van de kanjers zal plaatsvinden op grond van het Besluit groot-schalige restauraties (Stb. 2000, 323). De inspectie op de monumenten is sinds 2004 belegd bij de Rijksinspectie voor de monumentenzorg.

In de sector **archeologie** ligt de (ministeriële) verantwoordelijkheid vooral bij het behoud en de bescherming van belangrijke archeologische waarden in de bodem. Als behoud in de bodem onmogelijk is ten gevolge van economische activiteiten, wordt bevorderd dat de informatie van het bodemarchief bewaard blijft door middel van onderzoek. Deze taken zijn opgedragen aan de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). De wettelijke grondslag wordt gevormd door de Monumentenwet. De inspectie op de archeologie wordt uitgevoerd door de Rijksinspectie voor de archeologie.

In de **archieffector** is de belangrijkste verantwoordelijkheid het beheer en de ontsluiting van de archieven van rijksoverheid, colleges van Staat enz. Deze taak wordt uitgeoefend door het Nationaal Archief (NA) en de regionale historische centra (rhc).

Ten einde het publieksbereik te vergroten zijn de rhc's opgericht. Daarnaast heeft het NA een deel van de programmagelden, bestemd voor digitale ontsluiting van archieven, ingezet onder andere voor verbetering van het publieksbereik via internet. De archieven hebben middelen gekregen voor de ontwikkeling van gevarieerde websites. De inspectie op archiefbeherende instanties wordt uitgeoefend door de Rijksarchieffinspectie. De wettelijke grondslag wordt gevormd door de Archiefwet.

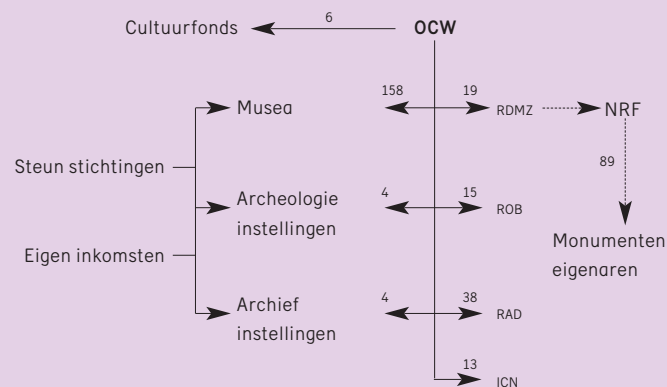
Financiering

De geldstromen voor het Cultureel Erfgoed gaan voor het merendeel naar de vier rijksdiensten (ICN, RDMZ, ROB en het Nationaal Archief) en de gesubsidieerde instellingen. De grootste geldstromen gaan naar de musea en de monumentenzorg. Hiernaast worden ook instellingen op het gebied van archieven en archeologie gesubsidieerd.

Het budget voor restauratiesubsidies is verreweg het omvangrijkste subsidiebudget op het terrein van de monumentenzorg. Op basis van restauratiebehoefte worden gemeenten en provincies hieruit meerjarig gebudgetteerd. Binnen deze budgetten bereiden gemeenten en provincies (subsidie)beschikkingen voor, die vervolgens door de minister aan monumenteneigenaren worden verleend. Het betalingsverkeer wordt door het Nationaal Restauratie Fonds (NRF) gerealiseerd.

Figuur 9.7 Financieringsstromen cultureel erfgoed

Bedragen 2003 (x € 1 mln)

Tabel 9.9

Bron

Diverse jaarverslagen betrokken musea

Toelichting

- (1) wegens verbouwing gesloten, tijdelijk op andere locatie deel van de collectie zichtbaar
- (2) incl. Penningkabinet
- (3) In 2001 een deel van het jaar gesloten geweest wegens verbouwing
- (4) tot 30 september 2000, daarna gesloten. Half 2001 weer opengesteld
- (5) ivm met MKZ-crisis in 2001
- (6) ivm met vuurwerkcramp op 13 mei 2000

Bezoeken gesubsidieerde musea (x 1000)

		1999	2000	2001	2002	2003
locatie						
Totaal generaal		5.070	5.249	4.925	5.701	5.188
Totaal musea		4.701	4.907	4.605	5.382	4.825
Totaal (ex)rijksmusea		4.099	4.293	4.047	4.791	4.224
Rijksmuseum (1)	Amsterdam	1.310	1.146	1.016	1.100	834
Ned. Scheepv. Museum	Amsterdam	203	188	170	243	191
Vincent van Gogh	Amsterdam	721	1.312	1.276	1.593	1.342
H.W. Mesdag	Den Haag	9	9	11	15	13
Meermanno-Westreenianum (3)	Den Haag	9	6	5	14	13
Mauritshuis	Den Haag	268	137	176	203	264
Catharijneconvent	Utrecht	88	54	72	86	78
Volkenkunde (4)	Leiden	68	42	60	69	125
Boerhaave	Leiden	32	31	29	30	34
Oudh + Penningkabinet (2)	Leiden	104	191	160	130	141
Naturalis	Leiden	259	245	240	262	240
Kröller-Müller (5)	Otterloo	350	343	274	311	420
Paleis Het Loo	Apeldoorn	325	304	283	445	246
Twenthe (6)	Enschede	33	8	24	27	32
Zuiderzeemuseum	Enkhuizen	319	276	251	263	251
Totaal niet-rijksmusea		601	614	558	591	601
Afrika Museum	Bergen Dal	79	69	68	63	66
Ned. Openluchtmuseum	Arnhem	290	315	286	286	304
Joods Historisch Museum	Amsterdam	103	103	95	134	103
Teijlers Museum	Haarlem	70	84	66	63	74
Princessehof	Leeuwarden	34	21	20	23	26
Holl. Schouwburg	Amsterdam	25	21	23	22	28
Totaal overig		369	342	320	319	363
Muiderslot	Muiden	126	115	113	114	110
Slot Loevestein	Poederroijen	71	72	72	73	111
Gevangenpoort	Den Haag	30	30	32	32	35
Kastelenstichting H-Z	Haarlem	23	17	18	17	22
Huis Doorn	Doorn	40	46	41	32	30
St. Hubertus (Jachtslot) (5)	Otterloo	54	36	24	30	30
Radboud	Medemblik	25	28	20	21	25

Tabel 9.10

Bron

- A) Jaarverslagen RDMZ
- B) Jaarverslagen RAD/NA

Toelichting

- RAD-site 'Nieuws uit het verleden' vanaf 3 juni 1999 toegankelijk
- 'Genlias' is een landelijke database met gegevens voor stamboomonderzoek

Rijksmonumenten en Rijksarchieven

	1999	2000	2001	2002	2003
A) Geregistreerde gebouwde Rijksmonumenten (x 1000)	48,0	47,0	47,2	50,6	50,6
B) Aantal bezoeken Rijksarchieven via internet (x 1000)					
Bezoeken via internet					
'Geschiedenis Online' / 'Nieuws uit het verleden'	1.500	970	1.018	1.100	1.980
waaronder zogenaamde 'Genlias' bezoeken	180	300	320	322	1.188

Tabel 10.1

Bron

Jaarverslagen OCW

Toelichting

– In het OCW-begrotingsbedrag voor TNO zijn ook bijdragen van alle andere departementen opgenomen

Financiële kerncijfers onderzoek en wetenschappen

	2000	2001	2002	2003	2004
Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal uitgaven	686,8	756,6	801,7	773,3	813,3
Nationale en internationale coordinatie	46,2	20,0	12,5	9,4	7,4
Onderzoeksinstituten	640,6	669,8	688,2	711,5	716,9
a) KNAW	67,8	74,9	77,1	78,4	83,2
b) NWO	281,3	286,7	288,4	313,8	303,6
c) TNO	173,3	186,2	194,0	189,2	194,1
d) BPRC (Primatencentrum)	2,3	3,3	6,6	6,9	8,5
e) Nationaal Herbarium	1,0	1,0	1,0	1,1	1,1
f) GTI's	3,4	3,5	3,4	3,4	3,7
g) Wetenschappelijke bibliotheekinstellingen	28,7	39,7	41,1	42,9	46,9
h) Alfa/gamma instituten	3,5	3,8	4,6	2,9	3,0
i) Internationale instellingen	65,9	67,4	67,8	68,9	69,2
j) Adviesraden (COS en STT)	0,4	0,6	0,7	0,7	0,6
k) Publieksvoorlichting/technology assessment	2,2	2,6	2,9	3,0	2,7
l) Stelselwijziging huisvesting	10,4	.	.	.	.
m) Rechtspositionele maatregelen	0,4	0,1	0,4	0,3	0,2
Specifieke beleidsthema's (FES, Genomics, Vernieuwingsimpuls, Verkenningen, Aspasia, EET)	.	66,9	101,0	52,4	85,2
Toerekening aan CFI	.	.	.	.	0,3
Apparaatskosten OCW	.	.	.	.	3,5
Totaal ontvangsten	99,3	101,1	108,1	93,3	116,7

Tabel 10.2

Bron

CBS

Toelichting

– Bij de bedragen voor eigen middelen zijn de uitgaven aan het buitenland afgetrokken
 – De overheidsmiddelen zijn exclusief WBSO
 – Universiteiten vanaf 2000 inclusief middelen van de tweede geldstroom

Nederlandse R&D naar financieringsbron en sector van uitvoering (x € 1 mld)

	1998	1999	2000	2001	2002
A) Financieringsbron					
Totaal	6,9	7,6	7,6	8,1	8,0
Overheid	2,6	2,7	2,6	2,9	3,0
Eigen middelen bedrijven	3,3	3,8	3,9	4,2	4,0
Eigen middelen onderzoekorganisaties	0,2	0,3	0,2	0,1	0,1
Buitenland: fondsen Europese Unie	0,1	0,2	0,2	0,1	0,2
Buitenland: overige middelen	0,6	0,7	0,7	0,8	0,8
B) Sector van uitvoering					
Totaal	6,9	7,6	7,6	8,1	8,0
Bedrijven	3,7	4,3	4,5	4,7	4,5
Onderzoeksinstituten, waarvan	1,3	1,3	1,0	1,2	1,2
TNO	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3
GTI's	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Overige semi-overheidsinstellingen	0,7	0,7	0,5	0,6	0,6
Private non-profit instellingen	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Universiteiten	1,9	2,0	2,1	2,2	2,3

Tabel 10.3

Bron

CBS

R&D-uitgaven van Nederland als percentage van het BBP, naar uitvoerende sector

	1998	1999	2000	2001	2002
Private sector (ondernemingen)	1,05	1,14	1,11	1,10	1,02
Publieke sector (universiteiten en onderzoeksinstituten)	0,87	0,86	0,78	0,78	0,77
Private-non-profit instituten	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01

Financiën van instellingen wetenschap

De meest recente cijfers over de bedrijfsvoering van NWO, TNO, KNAW en Koninklijke Bibliotheek (KB) hebben betrekking op het jaar 2003. De informatie voor het jaar 2004 komt per medio 2005 beschikbaar als gevolg van de met wet- en regelgeving samenhangende planning & control cyclus. Het feit dat de vier organisaties sterk van elkaar verschillende missies, taken en organisatorische vormgeving hebben, bemoeilijkt de onderlinge vergelijking. Daar waar mogelijk worden in deze toelichting dan ook de noodzakelijke nuances toegevoegd.

Solvabiliteit

De relatief lage solvabiliteit van de Koninklijke Bibliotheek (KB) springt in het oog. De vermogensbehoefte voor de KB is echter veel lager dan die bij de andere drie organisaties, omdat men de huisvesting niet in eigendom heeft.

Het relatief grotere bedrijfsvoeringsrisico van TNO komt tot uitdrukking in het verschil tussen de beide definities van solvabiliteit. Het grotere verschil tussen de solvabiliteit inclusief en exclusief de voorzieningen bij TNO ten opzichte van die van de andere instellingen is het effect van de hoger getroffen voorzieningen.

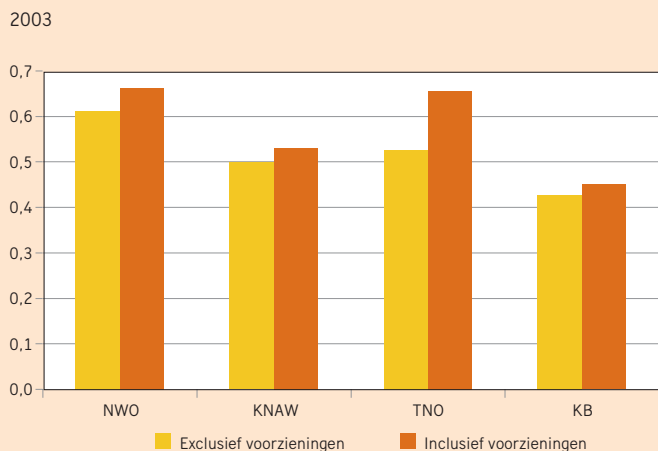
Liquiditeit

Bij drie van de vier organisaties is de liquiditeit voldoende, maar bij TNO is de liquiditeit zonder meer te laag. Naar het zich laat aanzien is de in 2002 opgetreden omslag naar een daling vooralsnog niet gestuit. Omdat het weerstandsvermogen van TNO ruimschoots voldoende is, zijn de risico's te overzien, maar dit neemt niet weg dat de minister van OCW bij TNO de vinger aan de pols houdt. De vorig jaar nog opmerkelijk hoge liquiditeit van NWO begint inmiddels te dalen. Dat hangt samen met het op snelheid komen van een aantal grote onderzoeksprogramma's.

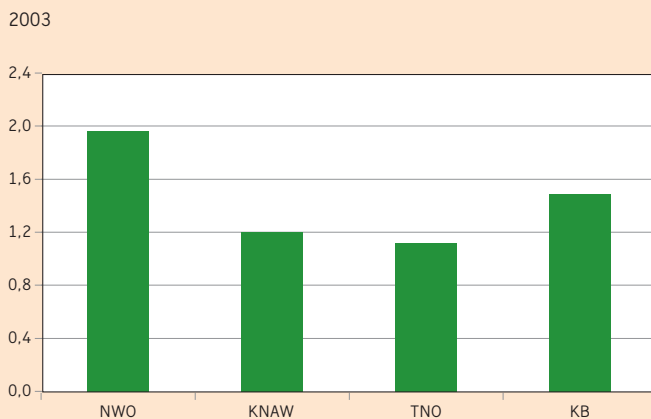
Exploitatiegegevens per instelling

De ontwikkelingen op het gebied van solvabiliteit en liquiditeit zijn vooral terug te voeren tot ontwikkelingen in de exploitatie. De resultaten van de gewone en de buitengewone bedrijfsvoering geven echter een (te) ongenueanceerd beeld. Hoewel voor alle organisaties met name de jaren 1998 en 1999 qua resultaat moeizaam zijn geweest, komt de verbetering vanaf 2000 vooral op het conto van NWO en KNAW. In het geval van de KNAW is twee jaren achtereen (in 2000 en 2001) een uitstekend resultaat geboekt, maar is met ingang van 2002 een negatieve ontwikkeling ingezet. Het resultaat over de jaren 2001 en 2002 is in hoge mate door NWO bepaald.

Figuur 10.2 Solvabiliteit van owb-instellingen

Figuur 10.3 Liquiditeit van owb-instellingen

Tabel 10.4

Balans- en exploitatiegegevens van de owb-instellingen

Bron

Jaarrekeningen van instellingen

	1999	2000	2001	2002	2003
A) Gecumuleerde balans owb-instellingen (x € 1 mln)					
Totaal activa	1.546,9	921,6	987,3	1.106,9	958,9
Vaste activa	763,2	451,7	428,4	437,7	411,9
waarvan Materiële vaste activa	588,9	393,9	366,6	381,9	357,3
Vlottende activa	783,7	469,9	558,9	669,2	547,0
waarvan Liquide middelen	208,7	222,0	351,9	436,779	350,4
Totaal passiva	1.546,9	933,2	975,6	1.106,9	991,6
Eigen vermogen	743,6	483,2	542,2	643,1	551,1
Voorzieningen	175,0	94,6	76,5	81,3	72,6
Langlopende schulden	6,4	4,8	4,0	2,7	0,0
Kortlopende schulden	621,9	350,6	352,8	379,9	367,9
B) Gecumuleerde exploitatierekeningen owb-instellingen (x € 1 mln)					
Baten	1.933,1	979,9	1.087,9	1.122,7	1.104,2
Rijksbijdragen OCW	1.152,9	597,5	687,7	726,8	733,8
Overige baten	780,2	382,4	400,2	395,8	370,3
Lasten	1.942,9	967,8	1.065,6	1.048,0	1.174,8
Personele lasten	1.062,6	426,5	466,0	498,6	560,9
Afschrijvingen	74,4	68,9	70,6	63,3	62,1
Huisvestingslasten	84,3	43,1	52,0	58,2	58,6
Inkomensoverdrachten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Overige instellingslasten	721,6	429,3	477,0	428,0	493,2
Saldo baten en lasten	-9,8	12,1	22,2	74,7	-70,6
Financiële baten	14,9	12,4	14,8	17,1	12,4
Financiële lasten	12,5	4,5	3,7	0,4	1,1
Saldo financiële baten en lasten	2,4	8,0	11,0	16,7	11,3
Exploitatieresultaat	-7,4	20,0	33,3	91,4	-59,3
Totale lasten exploitatierekening	1.955,4	972,3	1.069,4	1.048,4	1.175,9

Tabel 10.5

Balans- en exploitatiegegevens per instelling (x € 1 mln), 2003

Bron

Jaarrekeningen van instellingen

	NWO	KNAW	TNO	KB	Totaal
Balanstotaal	429,1	189,1	310,8	29,9	958,9
Totale baten	445,7	118,4	517,0	35,5	1.116,6
Resultaat gewoon	-27,4	-3,7	-52,2	0,2	-83,1
Resultaat buitengewoon	-27,4	-3,7	6,6	0,2	-24,3

Tabel 10.6

Ontwikkeling solvabiliteit en liquiditeit bij owb-instellingen

Bron

Jaarrekeningen van instellingen

	1999	2000	2001	2002	2003	
Solvabiliteit (inclusief voorzieningen)	NWO	0,46	0,57	0,59	0,69	0,66
	KNAW	0,75	0,67	0,66	0,54	0,53
	TNO	0,59	0,65	0,69	0,68	0,66
	KB	0,56	0,44	0,38	0,40	0,45
Liquiditeit	NWO	1,26	1,52	1,64	2,23	1,97
	KNAW	1,80	1,40	1,42	1,25	1,20
	TNO	1,13	1,06	1,57	1,60	1,12
	KB	1,63	1,54	1,25	1,37	1,49

Personeel en Onderzoekers wetenschap

Wetenschap is mensenwerk

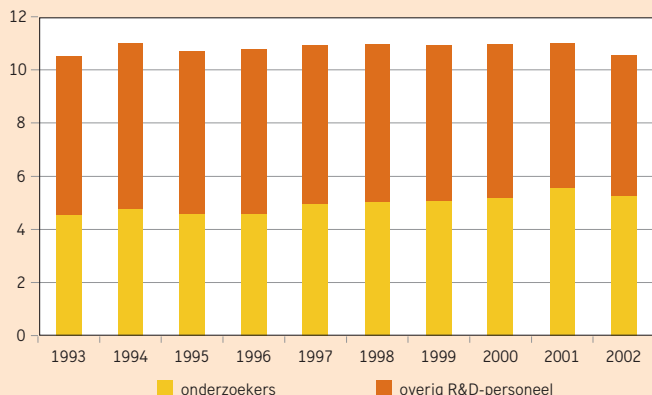
Het grootste deel van de uitgaven voor R&D gaat op aan exploitatie-uitgaven voor personeel. Wetenschap is dan ook vooral mensenwerk. Een goed opgeleide beroepsbevolking is daarom van groot belang als basis voor de recrutering van gekwalificeerde onderzoekers en onderzoeksondersteunend personeel. Hoewel Nederland een relatief omvangrijk potentieel aan arbeidskrachten voor wetenschappelijke en technologische beroepen heeft (mensen met een hbo of wo-opleiding of een gelijkwaardige kwalificatie op basis van werkervaring), zijn er toch problemen met het aantrekken van onderzoekers uit eigen land en komt een deel van de onderzoekers uit het buitenland. Zo is van de groep promovendi tussen de 40 en 50 procent afkomstig uit het buitenland. Daarnaast is het aandeel van het R&D-personeel binnen de beroepsbevolking laag, zeker in vergelijking met veel andere landen van de EU. In nog sterkere mate geldt dit voor de onderzoekers die deel uitmaken van het totaal aan R&D-personeel.

Ruimte voor talentvolle onderzoekers

In 2000 is een programma van start gegaan dat een bijdrage wil leveren aan de vernieuwing van het onderzoek aan de Nederlandse universiteiten. Dit programma (de Vernieuwingsimpuls) richt zich op pas gepromoveerden, post-doc's en ervaren onderzoekers. Vanaf 2000 tot en met 2004 hebben al 663 toekenningen plaatsgevonden (en een enkele plaats bij niet-universitaire instituten), waarvan bijna 30 procent aan vrouwen.

Figuur 10.4 Wetenschappelijk en overig personeel

Per 1000 personen van de beroepsbevolking

Onderzoekers bij de diverse instellingen

NWO

Door de overheveling van een deel van het werkgeverschap van NWO naar de universiteiten daalt het aantal medewerkers dat in dienst is van NWO: van 2.917 fte in 2000 tot 2.312 fte in 2003. Het gaat vooral om wetenschappelijk personeel (WP). Dit leidde tot een daling van het aandeel wetenschappelijk personeel bij NWO: van 68 (1999) naar 48 procent (2003). Bij het vrouwelijk WP van 26 in 1999 tot 18 procent in 2003.

KNAW

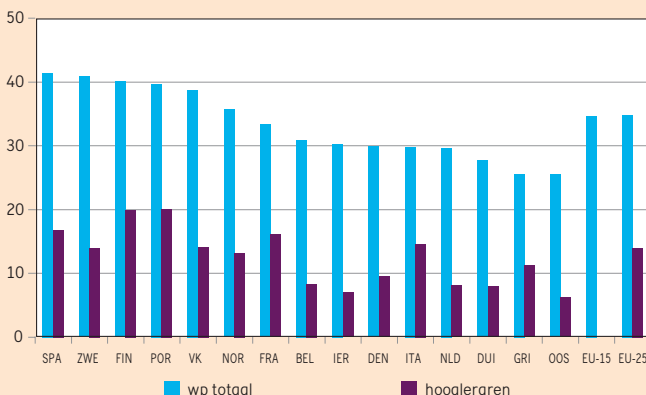
De omvang van het KNAW-personeel stijgt al een aantal jaren, voor een deel omdat het aantal KNAW-instituten zich uitbreidt. Het aandeel van het WP bij de KNAW is gestegen naar bijna 50 procent. Die stijging geldt ook voor het aandeel vrouwen. Overigens ontbreken gegevens over het vrouwelijk WP, maar het aandeel vrouwelijk WP lag aan het eind van de jaren negentig op een niveau van ongeveer 25 procent.

TNO en de GTI's

In 2003 is er bij TNO na een lichte teruggang in het aantal personeelsleden weer sprake van een lichte stijging, in combinatie met een lichte stijging van de omzet. Van de GTI's stijgt alleen bij MARIN de omvang van het personeel, bij de andere instituten is er een daling. De daling bij het NLR is het sterkst. Na een daling met 3,7 procent tussen 2001 en 2002 is er tussen 2002 en 2003 zelfs een daling van bijna 15 procent. Het aandeel vrouwelijk personeel is bij de GTI's tamelijk laag.

Figuur 10.5 Aandeel vrouwelijk wetenschappelijk personeel

Bij universiteiten, 2001

Tabel 10.7

Bron
CBS

Toelichting
– De daling bij de researchinstellingen en de stijging bij de universiteiten is het gevolg van het onderbrengen van het 2de geldstroom personeel bij de universiteiten

R&D-personeel in Nederland, in procenten

	1998	1999	2000	2001	2002
Totaal	85.485	86.773	87.999	89.208	87.415
Hoger onderwijs (fte x 1000)	24.165	24.053	26.764	26.987	26.660
Alfawetenschappen	5,2	5,3	5,3	5,3	5,3
Bètawetenschappen	57,0	56,7	59,0	59,3	61,3
Gammawetenschappen	15,0	15,2	14,9	14,8	15,7
Niet in te delen	18,7	19,0	17,5	17,7	17,7
Instellingen gelieerd aan universiteiten	4,2	3,8	3,3	3,0	-
Researchinstellingen (fte x 1000)	17.448	17.539	13.726	13.853	13.721
B-wetenschappen	83,7	83,6	86,0	86,3	.
A-wetenschappen	16,3	16,4	14,0	13,7	.
Bedrijven (fte x 1000)	43.872	45.181	47.509	48.368	47.034
Industrie	70,7	72,3	70,1	69,2	69,0
Diensten	21,1	21,8	25,4	26,1	26,5
Overig	8,1	5,9	4,5	4,7	4,5

Tabel 10.8

Bron
Opgave instellingen aan OCW en jaarverslagen NWO en KNAW

Toelichting
– NWO: exclusief medewerkers gefinancierd door NWO, maar in dienst van de universiteit

Personeel van researchinstellingen

	2002	2003	Academici	Vrouwen	Vr.academici
	Aantal fte's		Percentages 2003		
NWO	2.451	2.312	48	25	18
KNAW	1.231	1.341	49	46	--
TNO (personen)	4.735	4.895	56	--	--
ECN (fte)	641	623	27	20	6
MARIN (personen)	241	256	34	9	0
GeoDelft (fte)	220	214	47	18	10
WL (fte)	346	338	56	22	14
NLR (personen)	886	757	45	12	5

Tabel 10.9

Bron
Opgaven NWO

Toelichting
– VENI richt zich op net gepromoveerden
– VIDJ richt zich op gepromoveerden met enkele jaren ervaring
– VICI richt zich op senior onderzoekers

Resultaten vernieuwingsimpuls; verdeling over de universiteiten, 2000-2004

	Toekenningen totaal	Totaal	waarvan	VENI	VIDI	VICI
	(aantal x 1)	%	% vrouwen	%	%	%
Totaal	663	100	29	100	100	100
Universiteit Leiden	72	11	37	11	10	12
Universiteit Utrecht	100	15	30	15	14	18
Rijksuniversiteit Groningen	59	9	32	9	10	8
Erasmus Universiteit Rotterdam	48	7	29	5	12	5
Universiteit van Maastricht	34	5	32	5	5	5
Universiteit van Amsterdam	83	12	32	14	9	12
Vrije Universteit Amsterdam	64	10	45	10	8	9
Radboud Universiteit	66	10	21	13	9	1
Universiteit van Tilburg	20	3	15	2	3	1
Technische Universteit Delft	42	6	7	5	9	5
Technische Universiteit Eindhoven	33	5	15	4	4	13
Universteit Twente	25	4	20	3	3	5
Wageningen Universiteit	19	3	16	4	1	4

Universitair onderzoek

Ontwikkeling geldstromen

Het universitaire onderzoek wordt uit een drietal geldstromen gefinancierd. De 1ste geldstroom is direct afkomstig van de overheid (personeel omvang: 51 procent), de 2de geldstroom is afkomstig van NWO (23 procent) en de 3de geldstroom kent een aantal uiteenlopende financiers (27 procent). De ontwikkeling van deze geldstromen is divers: waar de 1ste geldstroom in 2002 nagenoeg dezelfde personeelsomvang heeft als in 1990, is de 3de geldstroom licht gegroeid (met 1 procent per jaar gemiddeld), terwijl de 2de geldstroom sterk is gegroeid (met gemiddeld bijna 6 procent per jaar).

De bètawetenschappen hebben een groeiend aandeel in alle geldstromen, terwijl de aandelen van zowel de alfa- als gammawetenschappen dalen. Het aandeel van het 3de geldstroom in de gammawetenschappen halveert zelfs tussen 1990 en 2002 (van 25 naar 12 procent vanwege de daling bij het gebied 'gedrag en maatschappij' met 63 procent). Een dergelijke daling treedt ook op bij de alfavetenschappen.

Ontwikkeling output

Ook de output kent een uiteenlopend groeipad: het aantal wetenschappelijke publicaties is tussen 1990 en 2002 met 21 procent gestegen. De groei doet zich vooral voor in de eerste helft van de jaren negentig. Het aantal dissertaties steeg met 51 procent, maar de groei is er al enkele jaren uit. De verdeling van het aantal dissertaties gelijk aan de verdeling van het wetenschappelijk personeel over alfa, bèta en gamma. Ongeveer driekwart bèta, bijna 20 procent gamma en iets minder dan 10 procent alfa.

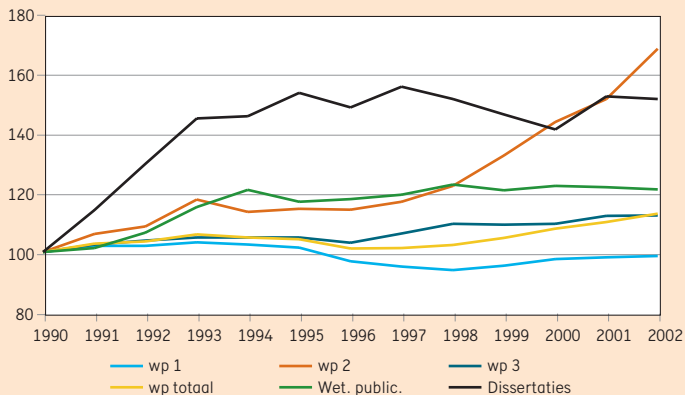
Resultaten universitaire onderzoeksbeoordelingen

Al het universitaire onderzoek wordt regelmatig beoordeeld. Hiervoor bestond voor de periode 1998-2003 een protocol. De visitatie kende een aantal gemeenschappelijke elementen (een internationale commissie beoordeelt, de instelling maakt een zelfevaluatie, de beoordeling is op programmaniveau, er zijn vast beoordelingsaspecten en de visitaties worden ondersteund door de VSNU). Enkele visitaties die in 2004 zijn verschenen, vielen nog onder het protocol 1998-2003. Een internationale commissie voert de visitatie uit en beoordeelt onderzoeksprogramma's op de kwaliteit, productiviteit, relevantie en toekomstperspectief. De beoordeling van deze aspecten vindt plaats op een vijf puntsschaal die loopt van slecht = 1 tot excellent = 5.

In 2004 zijn 3 visitaties volgens het protocol 1998-2003 verschenen: Technologie en Management, Wiskunde en Informatica. Uit de scores kan worden opgemaakt dat over het algemeen de kwaliteit van het onderzoek in deze disciplines voldoende tot goed is en soms zelf zeer goed. Dat betekent dat veel onderzoek zich kan meten met de wereldtop op het betreffende gebied. Die goede scores gelden ook voor de productiviteit, relevantie en levensvatbaarheid van de programma's. Daarnaast verschenen in 2004 enkele visitatierapporten volgens het protocol 2003-2009. Deze zijn hier niet opgenomen omdat ze geen landelijk vergelijkend karakter meer hebben.

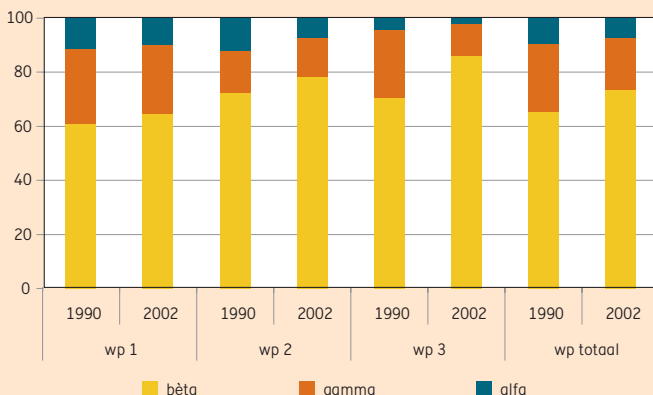
Figuur 10.6 Ontwikkeling universitair onderzoek

Input volgens 1e, 2e en 3e geldstroom en output, 1990=100

Figuur 10.7 Verdeling universitair onderzoek

Naar alfa, bèta en gamma en naar geldstroom

Tabel 10.10

Bron

CBS

Onderzoekscapaciteit hoger onderwijs

	1998	1999	2000	2001	2002
Totaal (in fte's)	24.165	24.302	26.764	26.987	26.660
Wetenschappelijk personeel	12.407	12.740	15.711	15.951	15.828
Niet-wetenschappelijk personeel	11.758	11.562	11.053	11.036	10.832

Tabel 10.11

Bron

VSNU/KUOZ

Output universiteiten

	1998	1999	2000	2001	2002
Wetenschappelijke publicaties	51.586	50.771	51.368	51.192	50.875
Dissertaties	2.529	2.443	2.359	2.534	2.529
Vakpublicaties	16.446	16.635	15.917	16.065	14.602

Tabel 10.12

Bron

Visitatie rapporten VSNU/QANU

Toelichting

– Betreft in 2004 aangeboden rapporten van onderzoeksvisitaties (volgens protocol 1998-2003)

– De scores lopen van 1=slecht, 2=onvoldoende, 3=voldoende, 4=goed tot 5=excellent

– Bij informatica zijn de herziene scores gebruikt

Resultaten universitaire onderzoeksvisitaties van 2004

	Totaal	Kwaliteit	Productiviteit	Relevantie	Levensvatbaarheid	FTE-omvang
Technologie en Management						2001
Technische Universiteit Eindhoven	4,1	4,1	3,8	4,5	4,2	40
Technische Universiteit Delft	3,9	3,8	3,5	4,1	4,0	67
Universiteit Twente	3,4	3,5	3,5	3,5	3,0	29
Wageningen Universiteit	2,9	2,8	2,8	3,3	3,0	11
Wiskunde						
Universiteit Utrecht	4,3	4,8	3,0	4,5	4,8	12
Universiteit Leiden	4,3	4,7	3,0	5,0	4,3	7
Vrije Universiteit Amsterdam	4,1	4,3	3,0	5,0	4,0	7
Technische Universiteit Eindhoven	3,9	4,3	3,1	4,5	4,0	17
Rijksuniversiteit Groningen	3,8	4,2	3,3	4,5	3,0	5
Universiteit van Amsterdam	3,9	4,0	3,0	4,3	4,3	8
Radboud Universiteit	3,4	4,0	2,5	4,3	2,7	6
Technische Universiteit Delft	3,6	3,3	3,5	4,3	3,6	18
Wageningen Universiteit	4,5	3,0	5,0	5,0	5,0	3
Universiteit Twente	3,3	3,0	3,0	4,0	3,3	14
Erasmus Universiteit Rotterdam	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3
Universiteit van Maastricht	3,0	3,0	3,0	3,0	3,0	3
Informatica						
Radboud Universiteit	4,0	4,6	3,4	4,1	4,0	25
Vrije Universiteit Amsterdam	4,4	4,6	4,3	4,4	4,3	37
Universiteit van Maastricht	4,5	4,4	5,0	4,5	4,0	8
Universiteit Utrecht	4,2	4,4	4,2	4,1	4,2	41
Universiteit van Amsterdam	4,3	4,3	4,3	4,3	4,0	51
Universiteit Twente	4,2	4,3	4,0	4,5	3,9	71
Technische Universiteit Eindhoven	4,1	4,1	4,3	4,3	4,0	48
Rijksuniversiteit Groningen	4,0	4,0	4,0	4,1	4,1	17

Wisselwerking en Kennistransfer wetenschap

Het produceren van nieuwe kennis is één kant van de medaille, het gebruik ervan door organisaties in de samenleving de andere kant. Hiervoor is wisselwerking tussen de kennisproducent en kennisgebruiker nodig. Deze wisselwerking kan op verschillende manieren tot stand komen, en kent formele en informele vormen. Het kan de vorm hebben van contractonderzoek, maar ook van advisering, deeltijdhoogleraren en spin-off bedrijvigheid. De ene vorm is gemakkelijker meetbaar dan de andere.

Publieke R&D, extern gefinancierd

Eén van de vormen van wisselwerking bestaat uit het financieren van onderzoek bij publieke organisaties door bedrijven. Het aandeel publieke onderzoek dat door bedrijven wordt gefinancierd is tussen 1990 en 2001 gestegen van 6,2 procent tot 12,2 procent, maar in 2002 gedaald naar 10,6 procent. Internationaal gezien is dit hoog, alleen België scoort hoger. Uitsplitsing van de cijfers laat zien dat de bedrijfsfinanciering met name naar de semi-publieke instellingen als TNO en de GTI's gaat. Bedrijven financieren minder snel in de sector hoger onderwijs, alhoewel dit aandeel sterk is gegroeid. Opvallend is dat bij een aantal landen het aandeel financiering door bedrijven terugloopt tussen 2001 en 2002.

Externe financiering bij instellingen

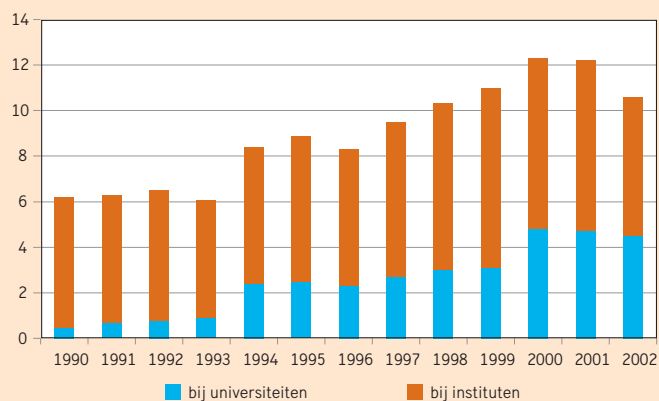
TNO en de GTI's ontvangen relatief veel financiering van bedrijven. De percentages private financiering variëren van 43 tot 69.

Bij de universiteiten is het private aandeel van het contractonderzoek tussen 1990 en 2002 gestegen van 22 tot 26 procent, in combinatie met een afnemende contractfinanciering van de overheid (van 37 procent in 1990 tot 26 procent in 2002). Ook de EU-financiering nam toe, van 11 procent in 1990 tot 16 in 2002.

Ook bij NWO en KNAW is er sprake van financiering door derden, hoewel het merendeel van de inkomsten afkomstig is van de rijksbijdrage van het ministerie van OCW. Bij NWO is de omvang van het werk voor derden 16 procent van de totale inkomsten in 2003. Bij de KNAW is dit percentage zelfs 21, terwijl dit in 2001 nog 15 was.

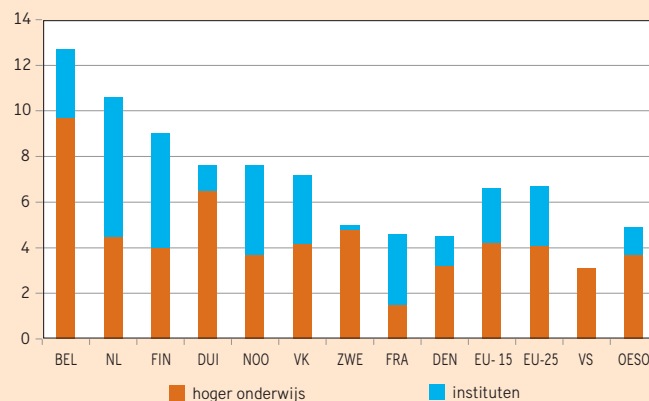
Figuur 10.8 R&D-uitgaven in de (semi)publieke sector

Gefinancierd door bedrijven, als percentage van het publieke onderzoek

Figuur 10.9 R&D-uitgaven in (semi-)publieke sector

Gefinancierd door bedrijven, in procenten, 2002

Tabel 10.13

Bron

Opgaven individuele instellingen aan OCW

Toelichting

– De omzet van TNO en de GTI's omvat ook niet R&D-achtige activiteiten

Omzet TNO en de GTI's naar financieringsbron, totaal en in percentage, 2003

	TNO	ECN	MARIN	GD	WL	NLR
Totale omzet (x € 1 mln)	496,0	93,6	24,0	16,2	31,9	73,3
Totaal (in %)	100	100	100	100	100	100
Basis/doelfinanciering	38	36	19	21	21	27
Opdracht publiek+privaat	62	64	81	75	79	73
waarvan opdracht publiek	17	13	13	32	24	.
opdracht privaat	45	51	69	43	54	.
Overig	.	.	.	4	.	.

Tabel 10.14

Bron

CBS

Toelichting

– Het CBS heeft de cijfers verzameld op basis van de universitaire jaarrekeningen, aangevuld met gegevens uit een enquête bij de universiteiten
– Inclusief de aan universiteiten gelieerde instellingen

Financieringsbronnen contractonderzoek bij universiteiten (in procenten van het totaal)

	1998	1999	2000	2001	2002
Totaal (x € 1 mln)	486	507	547	570	587
Totaal (in %)	100	100	100	100	100
Overheid	35	32	29	29	26
Bedrijven	19	22	27	25	26
Internationaal	14	14	14	13	16
Non-profit organisaties	32	32	30	32	33

Tabel 10.15

Bron

Financiële jaarverslagen NWO en jaarboeken KNAW

Financieringsbronnen NWO en KNAW

	NWO			KNAW		
	2001	2002	2003	2001	2002	2003
Totaal (x 1 mln)	432,5	446,2	437,9	97,2	101,8	118,4
Rijksbijdrage OCW	277,2	295,5	313,8	75,0	77,1	83,0
Specifieke subsidies OCW	70,2	86,0	41,3	--	--	--
Opbrengst werk voor derden	67,3	58,7	70,4	14,2	21,2	25,2
Overige baten	17,8	6,0	12,5	8,1	3,5	10,3

Tabel 10.16

Bron

OESO

Toelichting

– De (semi-) publieke sector bestaat uit universiteiten en academische ziekenhuizen en onderzoeksinstituten

R&D-uitgaven in de (semi-)publieke sector, gefinancierd door bedrijven, in procenten

	1998	1999	2000	2001	2002
België	9,7	9,7	10,7	12,6	-
Denemarken	--	3,6	3,1	4,8	4,5
Finland	8,5	8,2	8,9	9,8	9,0
Frankrijk	6,5	7,2	4,6	4,6	4,6
Duitsland	6,7	7,1	7,3	7,7	7,7
Nederland	10,3	11,0	12,3	12,2	10,6
Zweden	--	3,9	--	5,0	--
Verenigd Koninkrijk	10,1	12,1	10,0	8,2	7,1
Verenigde Staten	3,9	4,0	3,9	3,6	3,1

Internationaal wetenschap

R&D-uitgaven als percentage van het BBP

Nederland gaf in 2002 1,80 procent van haar BBP uit aan R&D. Dit betekent een achteruitgang ten opzichte van 2001, toen het percentage nog 1,89 was. Voor een langere periode is er sprake van een beeld, dat schommelt rond de 2 procent, maar vanaf eind jaren negentig toch langzaam terugloopt. Economische factoren spelen daarbij een belangrijke rol. Nederland neemt internationaal gezien een middenpositie in, maar waar een aantal landen een aanzienlijke stijging laten zien (België, Denemarken, Finland, Zweden), laat Nederland een teruggang zien. Dat betekent bijvoorbeeld dat Nederland onder het EU-gemiddelde (zowel EU-15 als EU-25) zit.

Financiering van R&D

In de meeste landen zijn de bedrijven de belangrijkste financier van R&D. Het EU-gemiddelde ligt op 56 procent, dat van de OESO op 62 procent. Ook in Nederland zijn bedrijven de grootste financier met een aandeel van 50 procent, zij het dat de aandelen van overheid en bedrijven dichter bij elkaar liggen.

Wat betreft de bedrijfsfinanciering als percentage van het BBP, is dat van Nederland inmiddels lager dan dat van de EU (0,90 voor Nederland tegenover 1,08 voor de EU-15 en 1,02 voor de EU-25), en flink lager dan het OESO-gemiddelde (0,90 versus 1,40).

Wat de overheidsfinanciering betreft, is het Nederlandse aandeel onge-

veer gelijk aan dat van EU en OESO. Het aandeel van de overheidsuitgaven als percentage van het BBP daalde vanaf 1990 van 1,00 naar 0,67 in 2002. Een aantal landen is in dit opzicht Nederland voorbij gestreefd.

Uitvoering van R&D

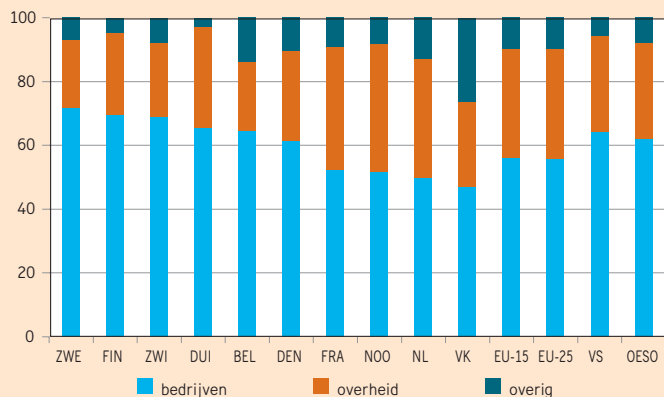
Nederland kent bij de uitvoering van R&D nog steeds een relatief sterke publieke sector in vergelijking met andere landen. De Nederlandse R&D-uitgaven in deze sector bedroegen in 2002 0,78 procent van het BBP, licht hoger dan het EU-gemiddelde (0,69 voor de EU-15 en 0,67 voor de EU-25) en het OESO-gemiddelde (0,72). Zweden, Finland, de VS en Frankrijk kennen een hoger BBP-percentage. Het aandeel van de sector bedrijven in Nederland is daarentegen internationaal gezien relatief laag. De R&D-uitgaven als percentage van het BBP bedroegen in 2002 1,02. Van de vergelijkingslanden kent alleen Noorwegen een lager percentage.

Internationale co-publicaties

Dat internationale samenwerking loont, blijkt uit het feit dat wanneer er sprake is van wetenschappelijke co-publicaties met internationale samenwerking de relatieve citatiescore voor alle landen aanmerkelijk hoger ligt dan wanneer er geen sprake is van samenwerking.

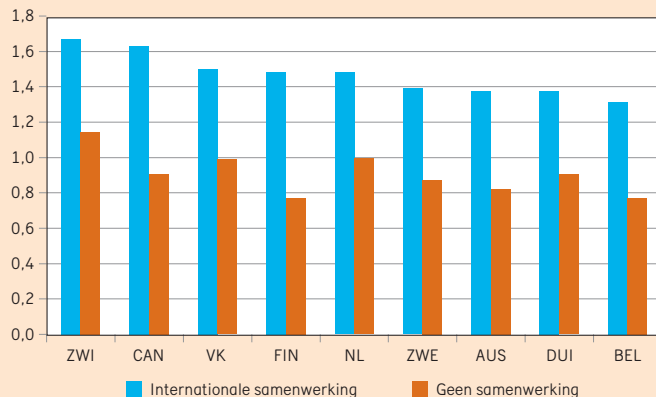
Figuur 10.10 R&D-uitgaven naar financieringsbron

In procenten van het totaal, 2002 (of dichtstbijzijnde jaar)

Figuur 10.11 Relatieve citatiescore wetenschappelijke publicaties

Naar type co-auteurschap, 1998-2001

Tabel 10.17

R&D-uitgaven als percentage van het BBP

Bron		1999	2000	2001	2002	2003
OESO	België	1,96	2,04	2,17	2,24	2,33
	Denemarken	2,19	--	2,40	2,52	--
Toelichting	Finland	3,23	3,40	3,41	3,46	--
– Totaal van de sectoren overheid, bedrijven en overig	Frankrijk	2,18	2,18	2,23	2,26	--
	Duitsland	2,44	2,49	2,51	2,53	2,50
	Nederland	2,02	1,90	1,88	1,80	--
	Zweden	3,65	--	4,27	--	--
	Verenigd Koninkrijk	1,87	1,85	1,86	1,87	--
	Verenigde Staten	2,65	2,72	2,73	2,66	2,60
	OESO-gemiddelde	2,19	2,23	2,28	2,26	--
	EU-15 gemiddelde	1,86	1,89	1,92	1,95	--
	EU-25 gemiddelde	1,77	1,80	1,83	1,86	--

Tabel 10.18

R&D-uitgaven gefinancierd door de overheid, als percentage van het BBP

Bron		1999	2000	2001	2002	2003
OESO	België	0,46	0,46	0,47	--	--
	Denemarken	0,68	--	0,67	--	--
	Finland	0,94	0,89	0,87	0,90	--
	Frankrijk	0,80	0,84	0,82	0,87	--
	Duitsland	0,78	0,78	0,79	0,80	0,80
	Nederland	0,72	0,66	0,68	0,67	--
	Zweden	0,89	--	0,90	--	--
	Verenigd Koninkrijk	0,55	0,53	0,53	0,50	--
	Verenigde Staten	0,76	0,71	0,76	0,80	0,81
	OESO-gemiddelde	0,65	0,63	0,66	0,68	--
	EU-15 gemiddelde	0,65	0,65	0,65	--	--
	EU-25 gemiddelde	0,63	0,63	0,63	--	--

Tabel 10.19

R&D-uitgaven gefinancierd door bedrijven, als percentage van het BBP

Bron		1999	2000	2001	2002	2003
OESO	België	1,30	1,28	1,40	--	--
	Denemarken	1,29	--	1,48	--	--
	Finland	2,16	2,39	2,41	2,40	--
	Frankrijk	1,18	1,14	1,21	1,18	--
	Duitsland	1,59	1,65	1,65	1,66	1,63
	Nederland	1,00	0,97	0,98	0,90	--
	Zweden	2,47	--	3,07	--	--
	Verenigd Koninkrijk	0,91	0,91	0,88	0,88	--
	Verenigde Staten	1,77	1,88	1,84	1,71	1,64
	OESO-gemiddelde	1,38	1,44	1,45	1,40	--
	EU-15 gemiddelde	1,04	1,06	1,08	--	--
	EU-25 gemiddelde	0,98	1,00	1,02	--	--

Stelsel en Financiën groen onderwijs

Stelsel

Het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit is verantwoordelijk voor het groene onderwijs in Nederland. Er is daarom regelmatig nauw overleg met het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap met name over wet- en regelgeving, die overigens bijna gelijk is aan die van OCW.

Het groene onderwijs omvat het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo), het middelbaar beroepsonderwijs (mbo), het hoger beroepsonderwijs (hbo) en het wetenschappelijk onderwijs (wo). Andere vormen van groen onderwijs, zoals het cursorisch onderwijs en het agrarisch praktijkschool onderwijs, komen in deze publicatie niet ter sprake. Ook het groene mbo kent twee verschijningsvormen, de beroepsopleidende leerweg (bol) en de beroepsbegeleidende leerweg (bbl).

Doel van het groene onderwijs

Het groene onderwijs heeft tot doel mensen duurzaam te kwalificeren voor de arbeidsmarkt en voor deelname aan het maatschappelijk verkeer. Hierbij wordt zo goed mogelijk aangesloten op de persoonlijke belangstelling en mogelijkheden. Het onderwijs richt zich inhoudelijk op de arbeidsmarkt die gerelateerd is aan het LNV-beleidsveld.

Duurzaam gekwalificeerd zijn voor de arbeidsmarkt houdt in dat men in staat is om op veranderingen in te spelen en bijscholing te volgen - niet alleen vanuit de landbouw en haar natuurlijke omgeving, maar ook in een

maatschappelijke context. Het groene onderwijs draagt bij aan de kennis, vaardigheden en houding van (toekomstige) ondernemers en werknemers in de groene ruimte en de agro-sector.

Integraal sectorbeleid

Het groene onderwijs past uitstekend in het integrale sectorbeleid van het ministerie van LNV. Het is zorgvuldig ingebed in het landbouw-kennissysteem. Het verzorgt, in nauwe samenspraak met de beroeps-praktijk, opleidingen voor herkenbare beroepsgroepen in landbouw, voeding, natuur en milieu. Het integreert verschillende gebieden van wetenschap (zoals biologie, economie en teeltkunde). Deze integratie is een voorwaarde voor de koppeling van diverse beleidsthema's in het landelijk gebied (bijvoorbeeld ecologie, landbouw, recreatie en natuur).

Financiën

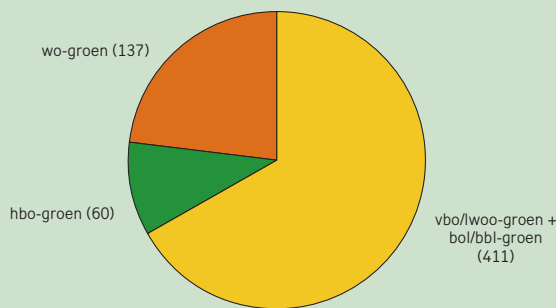
De instellingen voor groen onderwijs worden rechtstreeks gefinancierd door het ministerie van LNV. De bekostiging vindt plaats op basis van de algemene onderwijswetgeving. De onderwijsuitgaven stijgen, zowel in absolute als in relatieve zin, onder meer als gevolg van het toenemend aantal leerlingen in het groene vmbo.

Het grootste deel van de uitgaven (608,2 miljoen euro in 2004) bestaat uit personeelsuitgaven.

De collegegelden van de studenten worden geïnd door de instellingen. Lesgelden worden geïnd door de Informatie Beheer Groep (IBG) in Groningen en verantwoord op de OCW-begroting.

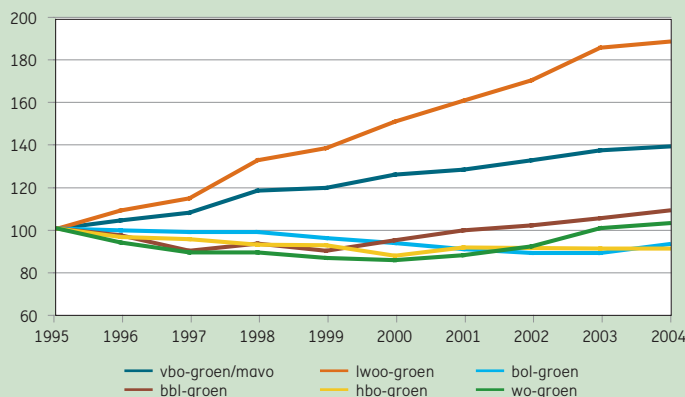
Figuur 11.1 Uitgaven LNV voor het groen onderwijs

Gerealiseerde uitgaven per sector (x € 1 mln), 2004

Figuur 11.2 Deelnemers groen onderwijs

Index met 1995 = 100

Tabel 11.1

Bron

Jaarverslagen LNV

Toelichting

– Totaal gerealiseerde uitgaven is incl. uitkeringen na ontslag

Financiële kerncijfers LNV voor het groene onderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln)					
Totaal gerealiseerde uitgaven	459,0	495,7	566,6	581,0	608,2
vbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen	281,5	310,7	380,5	388,0	411,2
hbo-groen	59,2	61,4	58,0	58,7	59,8
wo-groen	118,3	123,6	128,1	134,3	137,2
Totaal ontvangsten	1,4	1,0	2,6	1,2	2,1
B) Onderwijsuitgaven per student/leerling naar onderwijssoort (x € 1000)					
lwoo-groen	6,5	7,1	7,8	8,1	8,4
vbo-groen	4,5	4,8	5,2	5,4	5,6
bol-groen	4,5	4,7	5,0	5,1	5,1
bbl-groen	4,8	5,4	2,4	2,7	3,2
hbo-groen	5,7	6,2	6,2	6,3	6,6
wo-groen	8,4	8,1	8,1	8,8	10,7

Tabel 11.2

Bron

LNV, Directie Kennis

Uitgaven en ontvangsten (x € 1 mln), 2004

	Totaal	Normatief	Algemeen	Vakdepartementaal
Totaal gerealiseerde uitgaven	608,2	559,3	20,2	28,7
vbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen	411,2	367,8	18,0	25,4
hbo-groen	59,8	55,4	1,8	2,6
wo-groen	137,2	136,1	0,4	0,7
Totaal ontvangsten	2,1	0,4	1,7	0,0

Tabel 11.3

Bron

CBS

LNV, Directie Kennis

Aandeel van deelname groen onderwijs als percentage van het totale beroepsonderwijs

	2000	2001	2002	2003	2004
vbo-groen / totaal vbo	6,1	6,2	6,5	6,7	6,9
bol-groen / totaal bol	5,8	5,7	5,4	5,1	5,0
hbo-groen / totaal hbo	3,2	3,3	3,3	3,2	3,0
wo-groen / totaal wo	2,3	2,2	2,2	2,3	2,3

Tabel 11.4

Bron

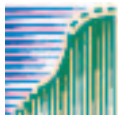
LNV, Directie Kennis

Toelichting

– Personeel AOC's omvat het personeel voor groene vmbo en mbo opleidingen

Kerncijfers personeel AOC's, (aantal x 1000)

	2000	2001	2002	2003	2004
Personeelsterkte in fte's					
Totaal	3,48	4,75	4,86	4,94	5,07
Directie / management	0,05	0,05	0,05	0,04	0,05
Docent	2,52	3,61	3,68	3,74	3,81
Overig	0,91	1,08	1,13	1,16	1,21
Personen					
Totaal	4,12	5,62	5,78	5,92	6,08
Directie / management	0,05	0,06	0,05	0,04	0,05
Docent	2,92	4,20	4,31	4,40	4,50
Overig	1,15	1,37	1,42	1,48	1,53

Deelnemers en Instellingen groen onderwijs

Deelnemers

De ontwikkeling van het aantal deelnemers in het groene onderwijs verschilt per niveau. Het groene vmbo groeit gestaag. In de afgelopen 10 jaren bedroeg de groei bijna 50 procent. De deelname aan het mbo-groen en hoger groen beroepsonderwijs is redelijk stabiel. Het aantal studenten aan het wetenschappelijk groen onderwijs is licht gestegen.

Cijfers over het aantal eerstejaars in de verschillende typen groen onderwijs geven een indicatie van de belangstelling, die dit onderwijs geniet. Hier is opnieuw de groei in het vmbo opvallend.

Voor de overige groene opleidingen blijft het aantal eerstejaars, over de jaren heen, vrij stabiel.

Uit maatschappelijk oogpunt is het aantal gediplomeerden het meest interessante kerncijfer van het onderwijs. Het aantal gediplomeerden bedraagt gemiddeld circa 25 procent van het totaal aantal leerlingen. Het aantal vrouwen dat deelneemt aan het groen onderwijs blijft stijgen.

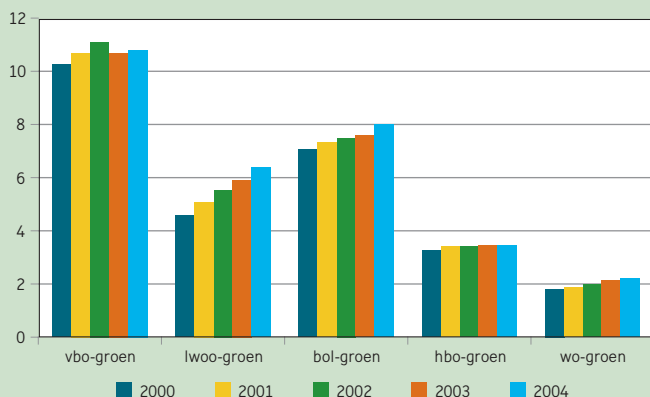
Instellingen

Het groene onderwijs wordt gegeven op een relatief groot aantal locaties. LNV hecht zeer aan spreiding van onderwijsmogelijkheden, met name voor het voortgezet onderwijs in de landelijke gebieden, ook al is deze kostbaar.

Er is één instelling voor het wetenschappelijk groen onderwijs, te weten Wageningen Universiteit. Er zijn vijf instellingen voor hoger groen beroepsonderwijs, twaalf agrarische opleidingscentra (AOC's), één ROC met een groene afdeling en twee Innovatiepraktijkcentra (IPC's). Daarnaast wordt er binnen één hbo-instelling van OCW groen onderwijs verzorgd. Ook wordt er op een veertigtal scholengemeenschappen vbo-groen verzorgd en zijn met ingang van schooljaar 1999/00 acht mavo's gefuseerd met agrarische opleidingscentra.

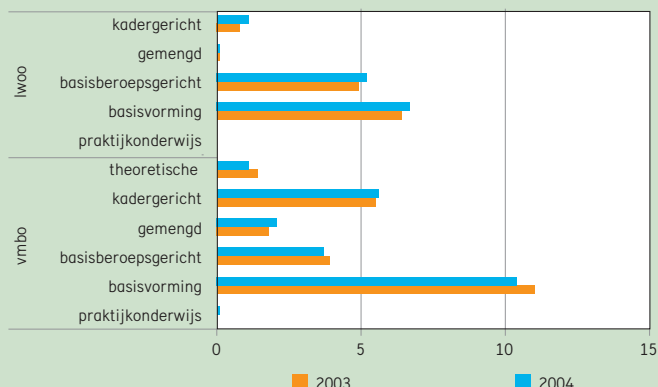
Figuur 11.3 Vrouwelijke deelnemers groen onderwijs

Aantal x 1000, per sector

Figuur 11.4 Leerlingen vmbo/lwoo groen naar leerweg

Aandeel x 1000

Tabel 11.5

Bron

LNV, Directie Kennis

Toelichting

– Aantallen leerlingen vbo/lwoo-groen, bol-groen, bbl-groen op basis van bekostigings-aantallen

– Aantallen leerlingen vbo/lwoo-groen zijn exclusief leerlingen bij de met AOC's gefuseerde mavo's

– Aantallen studenten op basis van werkelijke aantallen

Deelnemers, instroom en gediplomeerden groen onderwijs naar onderwijssoort

	2000	2001	2002	2003	2004
A) Aantal leerlingen en studenten (x 1000)					
Totaal	66,9	68,4	69,8	72,4	74,0
vbo-groen	20,5	20,9	21,6	21,9	22,2
lwoo-groen	10,8	11,5	12,2	13,0	13,9
bol-groen	15,8	15,3	15,0	15,0	15,7
bbl-groen	8,0	8,4	8,6	8,9	9,2
hbo-groen	8,1	8,5	8,4	8,4	8,4
wo-groen	3,7	3,8	4,0	4,4	4,5
B) Instroom (x 1000)					
Totaal	20,9	23,3	22,7	23,8	24,1
vbo-groen	6,1	7,4	6,6	6,5	6,6
lwoo-groen	3,1	3,3	3,4	3,8	4,1
bol-groen	5,4	5,3	5,3	5,4	5,6
bbl-groen	3,6	4,0	4,0	4,0	4,2
hbo-groen	2,1	2,6	2,4	2,6	2,5
wo-groen	0,6	0,7	1,0	1,1	1,1
C) Aantal gediplomeerden (x 1000)					
Totaal	15,4	15,9	15,8	16,9	18,6
vbo-groen	4,2	4,5	4,0	5,0	5,3
lwoo-groen	1,8	1,9	1,8	2,2	2,6
bol-groen	4,3	4,3	4,7	4,0	3,9
bbl-groen	2,7	2,8	3,0	3,2	3,5
hbo-groen	1,9	1,9	1,7	1,7	1,9
wo-groen	0,5	0,5	0,6	0,7	1,2

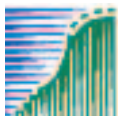
Tabel 11.6

Bron

LNV, Directie Kennis

Aantal instellingen c.q. locaties naar onderwijssoort

	2000	2001	2002	2003	2004
Aantal locaties naar onderwijssoort					
Totaal	331	342	345	339	340
vbo-groen	106	108	108	114	115
waarvan scholengemeenschappen (groene afdeling)				47	47
lwoo-groen	90	93	94	95	99
waarvan scholengemeenschappen (groene afdeling)				34	35
mavo	8	8	8	8	7
bol-groen	54	59	60	54	53
bbl-groen	64	65	66	59	56
hbo-groen	8	8	8	8	9
wo-groen	1	1	1	1	1

Bijlagen

Uitgaven en Ontvangsten

Tabel 12.1 Uitgaven en ontvangsten OCW (x € 1 mln)

		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal uitgaven OCW		18.243,8	19.403,0	21.347,3	23.022,6	24.190,6	25.472,0	26.434,7
Totaal ontvangsten OCW		1.540,6	1.695,3	1.146,0	1.167,0	1.201,4	1.255,4	1.396,4
Primair onderwijs	uitgaven	4.820,7	5.095,5	5.643,8	6.290,1	6.877,0	7.245,2	7.574,3
	ontvangsten	20,9	15,6	27,8	23,1	49,6	28,4	89,0
Voortgezet onderwijs	uitgaven	3.400,8	3.696,0	4.250,7	4.661,3	4.932,0	5.125,3	5.281,6
	ontvangsten	14,8	4,2	4,9	3,2	3,2	2,5	3,9
Beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	uitgaven	1.994,2	2.086,3	2.261,8	2.473,2	2.551,1	2.584,8	2.701,6
	ontvangsten	11,7	35,0	31,0	15,6	23,2	33,2	24,3
Hoger beroepsonderwijs	uitgaven	1.215,0	1.286,2	1.331,9	1.491,4	1.603,6	1.634,1	1.720,2
	ontvangsten	7,7	4,7	1,1	0,1	0,4	0,1	1,5
Wetenschappelijk onderwijs	uitgaven	2.474,5	2.605,8	2.713,2	2.901,9	3.045,2	3.131,6	3.215,6
	ontvangsten	1,3	1,4	1,2	1,2	1,4	1,5	1,4
Onderzoek en wetenschappen	uitgaven	610,8	634,8	686,8	757,1	801,7	773,3	813,3
	ontvangsten	88,9	87,6	99,3	101,1	108,1	93,3	116,7
Studiefinanciering	uitgaven	2.019,5	2.074,3	2.416,6	2.318,1	2.152,0	2.682,0	3.077,0
	ontvangsten	623,4	676,3	716,2	717,7	734,4	776,3	835,6
Cultuur	uitgaven	1.289,4	1.379,8	1.423,0	1.493,3	1.535,4	1.547,6	1.672,2
	ontvangsten	763,3	862,7	246,1	236,1	227,1	258,8	275,3
Overige programma uitgaven	uitgaven	109,7	102,2	140,7	167,3	182,2	209,1	195,1
	ontvangsten	4,0	0,9	0,0	62,6	48,5	52,9	48,3
Bestuursdepartement	uitgaven	301,8	441,6	478,6	469,0	164,2	192,8	126,0
	ontvangsten	1,3	5,2	18,2	6,5	0,6	4,3	0,3
Overige niet-beleidsartikelen	uitgaven	7,5	0,8	0,0	0,0	346,2	346,0	57,5
	ontvangsten	3,5	1,8	0,1	0,0	4,9	4,1	0,1

Bron Jaarverslagen OCW

Toelichting – Ontvangsten onderzoek en wetenschapsbeleid betreffen voornamelijk bijdragen van andere departementen.

– Bij overige niet-beleidsartikelen zijn tot en met 2001 bedragen voor de afwikkeling door OCW van de huisvesting po en vo ondergebracht.

Tabel 12.2 Sociale en economische gegevens Nederland

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Totale bevolking op 1 januari (x 1000)	15.654	15.760	15.864	15.987	16.105	16.193	16.258
waarvan 0 tot en met 64 jaar (x 1000)	13.545	13.629	13.712	13.812	13.907	13.972	14.007
Totale beroepsbevolking (x 1000)	6.941	7.069	7.187	7.314	7.427	7.510	7.516
Werkloze beroepsbevolking (x 1000)	354	301	270	252	302	396	479
Geregistreerde werkloosheid (x 1000)	287	221	188	146	170	255	319
Prijsindexcijfer (CPI) (index 1998 = 100)	100,0	102,2	104,8	109,2	112,8	115,2	116,6
BBP (tegen marktprijzen x € 1 mld)	354,2	374,1	402,3	429,3	445,2	454,3	466,3
Rijksuitgaven (x € 1 mld)	86,3	91,5	98,3	111,7	114,1	120,0	120,3

Bron CBS

Toelichting – Beroepsbevolking en werkloosheid: jaargemiddelden

Toelichting en Begrippen

A. Algemeen

Gerelateerd aan de OCW-begroting

De in deze publicatie gepresenteerde informatie over ontwikkelingen en prestaties op het terrein van onderwijs, cultuur en wetenschappen betreft voornamelijk de sectoren die voorkomen op de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Leerlingen en uitgaven voor onderwijs vallend onder het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) worden apart vermeld.

Definities

In deze publicatie is ernaar gestreefd eenduidige definities te hanteren, zodat voor de verschillende onderwijssectoren de cijfers onderling vergelijkbaar zijn. De definities sluiten primair aan bij wat in de begroting en het Departementaal Jaarverslag gebruikelijk is. Deze kunnen daarom afwijken van andere bronnen zoals CBS en onderwijsverslag.

In de internationale vergelijking worden vaak andere definities gehanteerd. Daarom zijn hier gepresenteerde gegevens niet zonder meer vergelijkbaar met de internationale. Ze zijn wel herleidbaar. In deel F van deze toelichting is een aantal definities opgenomen.

Afronding

Door afronding kan het voorkomen, dat de totalen niet geheel overeenkomen met de som van de opgetelde getallen.

Verklaring van de gehanteerde tekens

.	niet van toepassing
--	(nog) niet ter beschikking
0,0	minder dan vijfhonderdste van de gekozen eenheid (dus niet altijd gelijk aan nul)
[ ]	het getal is niet opgeteld in het totaal
2002	uitgaven in kalenderjaar 2002 of aantal op een peildatum in 2002; dit betreft bijvoorbeeld het aantal leerlingen en studenten op 1 oktober 2002 en het aantal gediplomeerden van schooljaar 2001-2002.

B. Financiën

Financieringsbronnen

De hier gepresenteerde gegevens over de onderwijsuitgaven en de samenhangende ontwikkelingen hebben voornamelijk betrekking op die onderwijs- en onderzoekssectoren die voorkomen op de begroting van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW).

Waar informatie beschikbaar is over andere financieringsbronnen, zoals gemeentelijke bijdragen voor huisvesting, zijn deze indicatief opgenomen.

Baten en lasten

Er is gebruik gemaakt van jaarrekeningen van onderwijsinstellingen. Het betreft de geconsolideerde ontvangsten (baten) en uitgaven (lasten) voor de sectoren vo, bve, hbo, wo en owb. De gegevens zijn afkomstig van Cfi. In de baten en lasten zijn ook de financiële en de buitengewone baten en lasten opgenomen. De in deze versie van OCW in kerncijfers getoonde cijfers betreffen dus de totale bedrijfsvoering van de instellingen.

Gesaldeerde onderwijsuitgaven OCW

De door OCW verantwoorde bruto uitgaven zijn gesaldeerd met een deel van de ontvangsten. Deze bewerking komt er kortweg op neer dat de uitgaven als volgt worden aangepast:

- de uitgaven worden verminderd met die ontvangsten die zijn te beschouwen als terugbetaling van ten onrechte gedane betalingen;
- de ontvangsten bij studiefinanciering worden afgetrokken; het gaat hier om terugbetalingen van eerder verstrekte leningen en rente daarover.

Alle financieringsbronnen, minister van Financiën, andere ministeries, onderwijsdeelnemers (lesgelden) en reclamegelden worden gelijk gesteld.

Lopende en constante prijzen

Tenzij anders vermeld zijn alle bedragen uitgedrukt in werkelijke bedragen (in lopende prijzen). Bij een beschouwing van de ontwikkeling van financiële kengetallen in de tijd, moet rekening worden gehouden met de ontwikkeling van loon- en prijsniveau. In sommige grafieken is daarom gecorrigeerd met prijsindexcijfers.

Bruto Binnenlands Product en Bruto Nationaal Product

Het Bruto Binnenlands Product (BBP) is de som van de lonen, salarissen en sociale lasten, de indirecte belastingen minus subsidies, de afschrijvingen en het overig inkomen (netto). Het Bruto Nationaal Product (BNP) is gelijk aan het BBP vermeerderd met het saldo van uit het buitenland ontvangen primaire inkomens.

Toelichting en Begrippen

In andere publicaties kan men andere bedragen en BBP-percentages aantreffen voor de onderwijsuitgaven. Deze berusten op andere definities en kunnen daarom afwijken van de OCW-uitgaven.

Herziening BBP

Op grond van EU-verordeningen zijn per 1 mei 1998 enkele definities en berekeningsmethoden voor de bepaling van het BBP gewijzigd. In de herziening komt de toegenomen betekenis van de dienstverlening en de kennis- en informatie-economie naar voren. Zo wordt de aankoop en ontwikkeling in eigen beheer van software en databanken voortaan gezien als productieve investeringen - voorheen consumptie - en het maken van films, muziek en boeken als een productieve activiteit.

Door de herziening en een verbetering van de kwaliteit van de statistische gegevens heeft het CBS in 1999 zijn BBP-bedragen voor 1995 tot en met 1998 met ongeveer 14,5 miljard euro opwaarts bijgesteld (+4,2 procent).

Onderwijs- en onderzoeksuitgaven als percentage van BBP

De herziening van het BBP heeft ook geleid tot een bijstelling van het kengetal 'onderwijs- en onderzoeksuitgaven als percentage van het BBP'.

Gemeentelijke bijdragen

In de gemeentelijke bijdrage is het saldo van uitgaven en ontvangsten voor onderwijs verwerkt, zoals dat kan worden bepaald op basis van gegevens van het CBS. Het CBS verkrijgt deze gegevens uit de gemeenterekeningen. De uitgaven voor het vo en het mbo zijn hierin naar rato van de rijksuitgaven verdeeld, waarbij na 1997 een weging is aangebracht die rekening houdt met de overheveling van de huisvestingslasten in dat jaar voor het voortgezet onderwijs naar de gemeenten.

Voor de gemeentelijke uitgaven en ontvangsten zijn in deze editie van kerncijfers de bedragen gebruikt die het CBS hanteert in de nationale onderwijsstatistiek.

Uitgaven per deelnemer

Het ministerie van OCW doet uitgaven voor het onderwijs aan scholen of instellingen. In het kengetal uitgaven per leerling zijn als regel alle uitgaven op het beleidsterrein gesaldeerd met ontvangsten meegenomen. Voor het wo zijn alleen onderwijsuitgaven meegenomen (dat wil zeggen exclusief academische ziekenhuizen en onderzoek).

Het kengetal uitgaven per leerling bevat voor de sectoren bve, hbo en wo ook de huisvestingsuitgaven, maar niet de uitgaven voor studiefinanciering. Voor een nadere beschrijving zie deel F (definities).

Uitgaven per volwassen inwoner: de directe uitgaven aan de educatie gedeeld door het aantal inwoners van 18 tot en met 65 jaar in Nederland op 1 januari van het jaar.

Instellingskosten per deelnemer

De beschikbare middelen op instellingsniveau zijn weergegeven in het kengetal instellingskosten per onderwijsdeelnemer. De instellingskosten zijn als volgt berekend:

- voor het po, bao, (v)so, vo en mbo: (bruto) uitgaven per deelnemer inclusief huisvesting (uitgaven OCW inclusief gemeentelijke bijdragen)
- voor het hbo en wo: uitgaven per student (inclusief huisvesting) plus collegegelden per student.

Rijksbijdragen hbo en inkomsten collegegeld hbo

Het totaal rijksbijdragen aan hogescholen volgens de jaarrekeningen van hogescholen is niet gelijk aan de rijksbijdrage aan de hbo-sector in de begroting. De belangrijkste verschillen zijn: een deel van 'overig' (gaat ook naar de instellingen), ontvangsten (soms in een ander begrotingsjaar verrekend) en rijksbijdragen aan hbo-instellingen vanuit andere beleidsterreinen (bijvoorbeeld bve).

Onderwijs- en onderzoeksuitgaven wo

Bij de universiteiten zijn onderwijs en onderzoek verweven. Om de uitgaven per student toch enigszins vergelijkbaar te maken met die voor de andere onderwijssectoren zijn de totale uitgaven gesplitst in onderwijs- en onderzoeksuitgaven. Voor het berekenen van de onderwijsuitgaven in het wo worden de uitgaven vermenigvuldigd met een factor. Deze factor is berekend uit de verhouding tussen de inzet van wetenschappelijk personeel (wp) voor onderzoek volgens de kengetallen universitair onderzoek (KUOZ) en de totale formatie wp (WOP1).

Bekostiging overige instellingen wo

Onder de overige instellingen vallen onder meer de instellingen van internationaal onderwijs, kerkelijke opleidingen en de Open Universiteit.

Toelichting en Begrippen

C. Deelnemers

Leerlingen, studenten en teldata

- po: het aantal ingeschreven leerlingen op teldatum 1 oktober van het schooljaar.
- vo: het aantal ingeschreven leerlingen op teldatum 1 oktober van het schooljaar.
- bve: – deelnemers in het mbo zijn personen die op 1 oktober zijn ingeschreven voor een opleiding en voor bekostiging in aanmerking komen
– educatie deelnemers: deelnemers die in de loop van een jaar enige tijd zijn ingeschreven
- hbo: het aantal ingeschreven studenten op teldatum 1 oktober van het collegejaar (volgens definitie ééncijfer ho).
- wo: het aantal ingeschreven studenten op teldatum 1 oktober van het collegejaar (volgens definitie ééncijfer ho).
Het totaal aantal is inclusief de deeltijdstudenten. Bruto studenten zijn inclusief extraneï en netto studenten exclusief deze inschrijvingsvorm.

Instroom/uitstroom in/uit de sector

Bij instroom en uitstroom gaat het om het aantal onderwijsdeelnemers dat een sector po, vo, bve, hbo of wo binnenkomt of verlaat. Doorstroom tussen schoolsoorten in de eigen sector wordt niet meegeteld.

Instroom betreft deelnemers die in het huidige schooljaar/collegejaar zijn ingeschreven op de teldatum en in voorgaande schooljaren/collegejaren nog niet waren ingeschreven in dezelfde onderwijssector.

Uitstroom betreft deelnemers die in het vorige schooljaar/collegejaar nog wel waren ingeschreven in die onderwijssector en dit jaar niet meer.

Deelnamepercentage voltijdonderwijs

De vermelde deelname betreft alleen het door de ministeries van OCW en LNV bekostigde voltijdonderwijs. Deelname aan het onderwijs is gedefinieerd als het aandeel in de totale bevolking van personen die voltijdonderwijs volgen.

Voortijdig schoolverlaters

Schoolverlaters zijn onderwijsdeelnemers die het onderwijs geheel verlaten. Onder voortijdig schoolverlaters worden schoolverlaters verstaan die niet tenminste het niveau hebben bereikt van een havo/vwo-diploma of een mbo-diploma, niveau 2. De aantallen hebben betrekking op de periode tussen twee teldata. (Bijvoorbeeld vo 1998/99: het aantal schoolverlaters

tussen 1-10-1998 en 1-10-1999.)

Het betreft bruto aantallen; onderwijsdeelnemers die een niet aaneensluitend onderwijstraject volgen worden meer dan eenmaal geteld.

Startkwalificatie

Een voltooide opleiding op hoger secundair niveau (diploma havo, vwo of mbo niveau 2).

De startkwalificatie wordt internationaal beschouwd als noodzakelijke voorwaarde om volwaardig deel te kunnen nemen aan de moderne kennis-samenleving.

Gediplomeerden/afgestudeerden

Onder gediplomeerden wordt verstaan het aantal onderwijsdeelnemers dat een diploma behaalt. De aantallen hebben betrekking op de periode tussen twee teldata (bijvoorbeeld vo 1999/00: het aantal gediplomeerden tussen 1-10-1999 en 1-10-2000).

In het wo worden afgestudeerden geteld per academisch jaar, dat loopt van 1 september tot en met 31 augustus.

Gewichten in het basisonderwijs

Leerlingen krijgen op grond van bepaalde criteria een gewicht; de zogenaamde gewichtenregeling. De huidige criteria zijn:

- gewicht 0,25 voor Nederlandse leerlingen van ouders met een laag opleidingsniveau;
- gewicht 0,40 voor schipperskinderen;
- gewicht 0,70 voor woonwagen- en zigeunerkinderen;
- gewicht 0,90 voor allochtone leerlingen van ouders met een laag opleidings- en beroepsniveau;
- geen gewicht voor alle overige leerlingen.

De scholen ontvangen door deze regeling extra personele en materiële faciliteiten.

Deze gewichten werken niet rechtstreeks door in de bekostiging. Om in aanmerking te komen voor de extra financiering die het gevolg is van de gewichtenregeling moet een school aan een aantal additionele criteria voldoen zoals een minimum percentage gewichtenleerlingen. Blijft men onder dat minimum dan krijgt men geen extra middelen.

Toelichting en Begrippen

Assistentopleidingen

Het gaat hier om het aantal deelnemers in opleidingen op niveau 1 van de kwalificatiestructuur mbo. Met een deelnemer met een beperkte vooropleiding wordt bedoeld een persoon die voldoet aan de volgende voorwaarden:

- a. ingeschreven voor een opleiding als bedoeld in artikel 7.2.2, eerste lid, onder a of b, van de WEB, en tevens
- b. niet in het bezit van:
  - 1) een diploma voorbereidend beroepsonderwijs;
  - 2) een diploma middelbaar algemeen voortgezet onderwijs;
  - 3) een bewijs dat de eerste drie leerjaren van een school voor hogeraangelegd algemeen voortgezet onderwijs of van een school voor voorbereidend wetenschappelijk onderwijs met gunstig gevolg zijn doorlopen;
  - 4) een diploma beroepsonderwijs van een opleiding als bedoeld in artikel 7.2.2, eerste lid, onder b tot en met f, van de WEB.

Educatie (bve)

Educatie omvat educatieve redzaamheid (ER), sociale redzaamheid (SR), professionele redzaamheid ongekwalificeerd (PRO), professionele redzaamheid gekwalificeerd (PRG) en voortgezet algemeen volwassenenonderwijs (vavo). De educatie kent zeer gevarieerde opleidingen van relatief korte duur. Daarvoor worden doorgaans geen diploma's uitgereikt.

Allochtoon deelnemers (bve)

Een allochtoon is een persoon die zelf en van wie één van de ouders in een doelgroepgebied geboren is, of van wie beide ouders in een dergelijk gebied geboren zijn. De doelgroepgebieden zijn omschreven in de regeling informatievoorziening bve. Het zijn globaal genomen de ontwikkelingslanden.

Éécijfer ho

Éécijfer ho betreft aantallen studenten en gediplomeerden in het domein ho. Ingeschreven in domein ho betekent dat een deelnemer slechts een keer wordt meegeteld, ofwel bij het hbo ofwel bij het wo. Voor de telling geldt de peildatum 1 oktober.

Eerstejaars Nederland (hbo en wo)

Eerstejaars Nederland zijn diegenen die voor de eerste maal in Nederland een hbo- (dan wel wo-) opleiding gaan volgen.

Eerstejaars instelling (hbo)

Eerstejaars instelling zijn diegenen die zich voor het eerst bij één bepaalde hogeschool inschrijven voor een hbo-opleiding. De aantallen eerstejaars volgens deze definitie zijn van belang voor de bekostigingssystematiek.

Rendement (wo)

- Rendement: percentage van de voltijdse studenten uit het cohort dat uiterlijk in het n-de inschrijvingsjaar het doctoraaldiploma behaalt; ook diploma's behaald aan een andere universiteit of bij een andere studierichting tellen mee.
- Propedeuserendement: percentage van de voltijdse studenten uit het cohort die uiterlijk in het n-de inschrijvingsjaar het propedeusediploma behalen; ook diploma's behaald aan een andere universiteit of bij een andere studierichting tellen mee.
- Postpropedeuserendement: de verhouding tussen het aantal geslaagde studenten van een bepaald cohort na n jaar bij een bepaalde opleiding en het aantal studenten van het betreffende cohort dat in het bezit is van een propedeusediploma van deze opleiding.

Open Universiteit (wo)

- ingeschreven studenten: alle op 31 december bij de OU ingeschreven studenten.
- nieuwe studenten: alle studenten die zich in het betreffende kalenderjaar voor het eerst voor een of meerdere cursussen bij de OU hebben ingeschreven.
- wo-diploma's: alle in het betreffende kalenderjaar uitgereikte academische getuigschriften.

D. Instellingen en Personeel

Instellingen

Afhankelijk van het gebruiksdoel en het schooltype (onderwijssector) kan onderscheid worden gemaakt tussen besturen of bevoegde gezagen, instellingen of scholen en (neven-)vestigingen of locaties. Onder één bestuur of bevoegd gezag kunnen meerdere instellingen of scholen geplaatst zijn. Een instelling of school kan bestaan uit meerdere locaties of vestigingen. Onder instellingen wordt hier verstaan de hoofdvestigingen van de door het ministerie van OCW erkende en bekostigde instellingen van onderwijs.

- po Het aantal scholen bao is exclusief het aantal scholen voor trekken-de bevolking (ligplaats en rijdende scholen) en het aantal scholen (v)so is exclusief ziekenhuisscholen. Het betreft het aantal scholen op peildatum 1 januari.
- vo Het betreft het aantal instellingen per september van het jaar.
- bve Vakinstellingen, instellingen van een bepaalde richting en ROC's zijn begrippen die pas sinds het van kracht worden van de WEB van toe-

Toelichting en Begrippen

passing zijn. Het betreft het aantal instellingen per september van het jaar.

wo Het betreft het aantal instellingen op teldatum 1 oktober.

Gemiddelde schoolgrootte/instillingsgrootte

De gemiddelde instillingsgrootte is berekend door het aantal leerlingen / studenten op de peildatum te delen door het aantal instellingen.

In het wo is de gemiddelde instillingsgrootte berekend op basis van studentenaantallen inclusief extraneï.

Onderwijssoorten (v)so scholen

Er worden thans binnen het (v)so 11 verschillende onderwijssoorten onderscheiden:

- onderwijs aan dove kinderen (dovn)
- onderwijs aan slechthorende kinderen (sh)
- onderwijs aan kinderen met ernstige spraakmoeilijkheden (esm alléén so)
- onderwijs aan visueel gehandicapte kinderen (vgk)
- onderwijs aan lichamenlijk gehandicapte kinderen (lg)
- onderwijs aan langdurig zieke kinderen (lz)
- onderwijs aan zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk)
- onderwijs aan zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmk)
- onderwijs aan kinderen in pedologische instituten (pi)
- onderwijs aan in hun ontwikkeling bedreigde kleuters (iobk alléén so)
- onderwijs aan meervoudig gehandicapte kinderen (mg)

Personeel in fte's

po De cijfers zijn afkomstig uit het CASO-systeem en worden verzameld door Cfi. De cijfers betreffen de totale aantallen personeel exclusief vervanging op de peildatum 1 oktober.

vo De cijfers zijn afkomstig uit het CASO-systeem en worden verzameld door Cfi. De cijfers betreffen de totale aantallen personeel exclusief vervanging op de peildatum 1 oktober.

bve De cijfers zijn afkomstig uit het CASO-systeem en worden verzameld door Cfi. De cijfers betreffen de totale aantallen personeel exclusief vervanging op de peildatum 1 oktober. De cijfers hebben betrekking op zowel de educatie als het mbo.

hbo De gepresenteerde aantallen zijn bekostigd door zowel de rijksbijdrage als de derde geldstroom. Het betreffen aantallen op teldatum 1 oktober. De aantallen zijn exclusief groen (agrarisch) onderwijs.

wo De gepresenteerde aantallen zijn bekostigd door zowel de rijksbijdrage als de derde geldstromen. Het betreffen aantallen per collegejaar op teldatum 31 december (WOPI). De aantallen zijn exclusief

de OU en LUW.

Gemiddelde leeftijd van personeel

po, vo en bve De gemiddelde leeftijd is afkomstig uit een bewerking van CASO-gegevens (personeelsaantallen in fte's). Peildatum: 1 oktober van elk jaar.

hbo De gemiddelde leeftijd is berekend op basis van personeelsaantallen RAHO op teldatum 1 oktober.

Personeel, percentage vrouwen

po, vo en bve Het percentage vrouwen in fte's is afkomstig uit een bewerking van CASO-gegevens (personeelsaantallen in fte's) met als peildatum 1 oktober van elk jaar.

wo Het percentage vrouwen is berekend op basis van de personeelsaantallen in fte's op teldatum 31 december (exclusief Open Universiteit en groen onderwijs)

Personeel, percentage 50 jaar en ouder

po, vo en bve Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is afkomstig uit een bewerking van CASO-gegevens (personeelsaantallen in fte's). Peildatum: 1 oktober van elk jaar.

wo Het percentage ouder of gelijk aan 50 jaar is berekend op basis van de personeelsaantallen in fte's op teldatum 31 december (exclusief Open Universiteit en groen onderwijs).

Wachtgelders in werkloosheidsfte's

De wachtgelders zijn gedefinieerd in werkloosheidsfte's. Het zijn de aantallen op de peildatum 31 december.

Deelnemer-personeels ratio's

De ratio's zijn berekend door de aantallen deelnemers op de peildatum te delen door de personeelsaantallen (zie ook definities van leerlingen / studenten en personeel).

Toelichting en Begrippen

E. Internationale onderwijsstatistiek

Internationale Classificatie Onderwijsprogramma's (ISCED-97)

Om een internationale vergelijking van onderwijssystemen mogelijk te maken worden de verschillende onderwijsprogramma's ingedeeld in een aantal categorieën volgens internationaal afgesproken spelregels.

In Kerncijfers, Onderwijs Internationaal worden Nederlandse termen gebruikt voor de verschillende ISCED-categorieën. Deze termen corresponderen als volgt met Nederlandse onderwijsprogramma's:

ISCO:

Pre-primair onderwijs basisonderwijs groep 1 en 2.

ISC1:

Primair onderwijs basisonderwijs, behalve groep 1 en 2; sbao; so

ISC2 + 3 :

Secundair onderwijs vmbo; havo; vwo; mbo;
Er wordt onderscheid gemaakt tussen:
– ISC2: lager secundair onderwijs: vmbo; 1e fase havo/vwo; mbo niveau 1; vso
– ISC3: hoger secundair onderwijs: 2e fase havo/vwo; mbo niveau 2-4;

ISC4:

Postsecundair onderwijs In Education at a Glance wordt verder nog een categorie postsecundair onderwijs onderscheiden. Hiertoe rekent Nederland mbo niveau 4 (specialisten) en de 1-jarige hbo-opleidingen. Wanneer in Kerncijfers-Onderwijs Internationaal wordt gesproken over secundair onderwijs, dan vatten wij daaronder ook dit postsecundair onderwijs.

ISC5 + 6:

Tertiair onderwijs ISC5: wo; 2-4 jarig hbo; ISC5A: lange, overwegend academische opleidingen (wo en 4-jarig hbo) en ISC5B: korte meer beroepsgerichte opleidingen (2-3 jarig hbo)
ISC6: onderwijs aan promovendi.

In de ISCED-systematiek zijn het Nederlandse bve en vo samen ingedeeld in de klasse secundair onderwijs. Het Nederlandse hbo en wo zijn samen ingedeeld in de klasse tertiair onderwijs. Het is dus niet mogelijk om de bve-sector en de vo-sector apart in de vergelijkingen te betrekken. Datzelfde geldt voor hbo en wo.

Uitgaven als percentage BBP en uitgaven per deelnemer

De definitie van de indicator onderwijsuitgaven, zoals gepubliceerd door de OESO in Education at a Glance 2003 bevat de som van publieke en private uitgaven aan onderwijsinstellingen. Dit zijn dus de overheidsuitgaven aan onderwijs exclusief de kosten van studiefinanciering. Ook zijn de kosten voor het onderzoek aan universiteiten opgenomen, behalve bij de uitgaven per student in het tertiair onderwijs exclusief R&D. Ten slotte zijn ook opgenomen de uitgaven door gemeenten en de deelnemersbijdragen aan instellingen (inclusief cursus- en collegegelden).

Koopkrachtpariteiten

De onderwijsuitgaven van de verschillende landen zijn met behulp van koopkrachtpariteiten omgerekend naar euro's. Koopkrachtpariteiten zijn wisselkoersen die de koopkrachtverschillen van de verschillende valuta opheffen.

Dit betekent dat met een hoeveelheid geld, omgewisseld in andere valuta volgens koopkrachtpariteiten, dezelfde hoeveelheid goederen en diensten gekocht kan worden in alle landen. De vergelijking van onderwijsuitgaven in euro's volgens koopkrachtpariteit toont dus de verschillen in hoeveelheden gekochte goederen en diensten, en schakelt verschillen in prijsniveaus tussen landen uit.

F. Gebruikte definities

(gelden ook voor [Departementaal Jaarverslag en Begroting](#))

Uitgaven OCW

- po en vo exclusief huisvestingsuitgaven (via gemeenten)
- vo en bve (mbo) inclusief les gelden (door OCW geïnd)
- bve (mbo) geen educatie en inburgering en exclusief cursus gelden
- hbo en wo exclusief collegegelden
- wo exclusief uitgaven voor onderzoek en medische dienstverlening
- alle uitgaven zijn exclusief studiefinanciering
- alle uitgaven zijn exclusief overige programma uitgaven en apparaatskosten.

Toelichting en Begrippen

• Uitgaven van OCW voor een onderwijssector

Het totaal van de uitgaven OCW (zie onder 1 voor inhoud) voor onderwijs voor een (deel-)onderwijssector, voor zover dat bedoeld is voor de instandhouding en exploitatie van het onderwijsstelsel voor de betreffende onderwijsdeelnemers.

• Gesaldeerde uitgaven OCW voor een onderwijssector

'Uitgaven van OCW voor een onderwijssector' verminderd met de ontvangsten van OCW.

Uitgaven worden gesaldeerd met ontvangsten als die zijn ontstaan door terugbetalingen of afrekeningen van eerder door OCW teveel uitgekeerde bedragen. Ontvangsten van OCW die bijdragen aan een verhoging van het uitgavenniveau (zoals les gelden) en doelsubsidies van andere departementen (als voor TNO) worden niet gesaldeerd.

• Aantal onderwijsdeelnemers in een onderwijssector

Het op de peildatum (1 oktober) getelde of geraamde aantal ingeschreven onderwijsdeelnemers in een (deel-)onderwijssector.

• Aantal gediplomeerden in een onderwijssector

Het op de peildatum (1 oktober) bepaalde aantal afgestudeerden in het direct daaraan voorafgaande schooljaar of het geraamde aantal afgestudeerden in een (deel-)onderwijssector. Voor po geldt het aantal deelnemers dat de sector po verlaat in het schooljaar voorafgaand aan de peildatum en in een andere onderwijssector instroomt.

• OCW uitgaven per onderwijsdeelnemer

'Gesaldeerde uitgaven OCW voor een onderwijssector' in een jaar gedeeld door het 'aantal onderwijsdeelnemers in een onderwijssector' in hetzelfde jaar.

• Instellingskosten per deelnemer

Kosten die instellingen maken voor het verzorgen van het onderwijs aan de onderwijsdeelnemers. De kosten zijn ook gebaseerd op de middelen die ontvangen zijn van derden (zoals gemeenten en ouders).

• Personeelsleden / fte's

Alle personeelsleden die in dienst waren bij de instellingen en die door de instellingen waren ingehuurd (uitzendkrachten of geleend personeel) op de peildatum. Eén fte komt overeen met een volledige aanstelling met een werkweek van 36 uur zonder ADV (of 40 uur met recht op 10% ADV).

• Constante prijzen

Als 'OCW-uitgaven per onderwijsdeelnemer' en 'OCW-uitgaven per gediplomeerde' worden uitgedrukt in constante prijzen, dan wordt gebruikt gemaakt van de consumentenprijsindex (CPI) van het CBS voor alle huishoudens.

Begripsomschrijving financiële kengetallen van instellingen

• Solvabiliteit 1

De solvabiliteit geeft aan op welke wijze de bezittingen, die op de actiefzijde van de balans staan, zijn gefinancierd, namelijk met eigen vermogen en/of vreemd vermogen.

• Solvabiliteit 2

Dit kengetal wordt berekend, omdat een instelling haar vermogenspositie en exploitatiesaldo kan beïnvloeden door de voorzieningenpositie aan te passen. Doorgaans is er namelijk sprake van een bandbreedte ten aanzien van de voorzieningen.

• Liquiditeit (current ratio)

De liquiditeitsratio geeft aan in welke mate de instelling aan haar verplichtingen op korte termijn kan voldoen.

• Rentabiliteit

Dit kengetal geeft aan welk deel van de totale baten c.q. opbrengsten overblijft na aftrek van de lasten c.q. kosten.

Normering financiële kengetallen

Voor de kengetallen met een signaalfunctie (solvabiliteit, rentabiliteit en liquiditeit) heeft Cfi de volgende normering ontwikkeld:

Goed: het kengetal geeft een gunstig beeld aan.

Matig / voldoende: het kengetal geeft aan dat er niet direct sprake is van een zorgwekkende positie, doch dat extra oplettendheid is geboden.

Slecht: het kengetal geeft een zorgwekkende positie aan.

De waardering van het kengetal kan betrekking hebben op de vermogenspositie (solvabiliteit), de liquiditeitspositie of het resultaat uit gewone bedrijfsvoering (rentabiliteit).

Toelichting en Begrippen

	slecht	matig	goed
Solvabiliteit (excl. voorzieningen)	$\leq 0,1$	$>0,1$ en $\leq 0,3$	$> 0,3$
Solvabiliteit (incl. voorzieningen)	$\leq 0,3$	$>0,3$ en $\leq 0,5$	$> 0,5$
Liquiditeit (current ratio)	$\leq 0,6$	$>0,6$ en $\leq 1,2$	$> 1,2$
Rentabiliteit	$\leq -1,0$	$>-1,0$ en $\leq 1,0$	$> 1,0$

CBS definities voor allochtonen

• Allochtone bevolking

Allochtonen zijn personen met minstens één in het buitenland geboren ouder.

De eerste generatie bestaat uit personen die in het buitenland zijn geboren met minstens één in het buitenland geboren ouder.

De tweede generatie bestaat uit personen die in Nederland zijn geboren en één of twee in het buitenland geboren ouders hebben.

• Niet-westerse allochtonen

Tot de categorie 'niet-westers' behoren allochtonen uit Turkije, Afrika, Latijns-Amerika en Azië met uitzondering van Indonesië en Japan. Op grond van hun sociaal-economische en -culturele positie worden allochtonen uit deze twee landen tot de westerse allochtonen gerekend. Het gaat vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin.

• Westerse allochtonen

Westerse allochtonen hebben een Europese afkomst of zijn afkomstig uit landen waar veel Europeanen of hun afstammelingen worden aangetroffen (Indonesië en Noord-Amerika). Ook Japanse allochtonen worden tot de groep westerse allochtonen gerekend, omdat het doorgaans gaat om hoogopgeleide werknemers van internationaal georiënteerde Japanse bedrijven.

Lijst van afkortingen

AOC's	Agrarische Opleidingscentra	EU-15	De 15 lidstaten van de Europese Unie tot 30-04-2004
az	academisch ziekenhuis	Eurostat	Statistisch bureau van de Europese Gemeenschap
		EZ	Ministerie van Economische Zaken
BaMa	Bachelor-master	FES	Fonds Economische Structuurversterking
bao	basisonderwijs	fte	fulltime equivalent
BAPO	Bevordering arbeidsparticipatie ouderen	fre	formatierekeneenheid
BBCU	Bekostigingsbesluit cultuuruitingen		
bbl	beroepsbegeleidende leerweg		
BBP	Bruto Binnenlands Product	GBA	Gemeentelijke Basis Administratie
bol	beroepsopleidende leerweg	GOA	Gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid
BPRC	Biomedical Primate Research Centre	GTI's	grote technologische instituten
BPV	Beroepspraktijkvorming	hao	hoger agrarisch onderwijs
BRIN	basisregistratie instellingen	havo	hoger algemeen voortgezet onderwijs
bve	beroepsonderwijs en volwasseneneducatie	havo-d	havo met diploma
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken	hbo	hoger beroepsonderwijs
		hbo-d	hbo met diploma
cao	collectieve arbeidsovereenkomst	hbo-prop	hbo-propedeuse
CASO	Commissie automatisering	ho	hoger onderwijs
	salarisadministratie onderwijs	HOI	Het Oplage Instituut
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek	HOOP	Hoger onderwijs en onderzoeksplan
CERN	Centre Européen de recherche nucléaire		
Cfi	Centrale Financiën Instellingen	IBG	Informatie Beheer Groep
COS	Commissie van Overleg Sectorraden	ICN	Instituut Collectie Nederland
CPI	Consumenten Prijs Index	ICT	Informatie- en communicatietechnologie
CRIHO	Centraal Register Inschrijving Hoger Onderwijs	ILT	Integrale leerlingtelling
CROHO	Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs	IMES	Instituut voor Migratie en Etnische Studies
cumi's	culturele minderheden	IPC's	Innovatie Praktijk Centra
CWI	Centrum voor Wiskunde en Informatica	IPO	Interprovinciaal Overleg
		ISI	Institute for Scientific Information
DGO	Dienstverlening voor Gezondheidsonderwijs	ISOVSO	Interimwet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs
dt	deeltijd		
		ISCED	International Standard Classification of Education
EAG	Education at a Glance	ITS	Instituut voor sociaal-wetenschappelijk beleidsonder-
EBB	Enquête beroepsbevolking	zoek	
ECHO	Expertise Centrum Allochtonen Hoger Onderwijs	(i)vbo	(individueel) voorbereidend beroepsonderwijs
ECN	Energiecentrum Nederland	(i)vbo-d	(i)vbo met diploma
EET	Economie, Ecologie, Technologie		
EMBC	Europese moleculaire biologieconferentie	KB	Koninklijke Bibliotheek
EMBL	Europees Moleculair Biologisch Laboratorium	KBB	Kenniscentrum Beroepsonderwijs Bedrijfsleven
ERR	Eindexamenresultatenregister	KNAW	Koninklijke Nederlandse Akademie van de Wetenschappen
ESA	European Space Agency		
ESO	European Southern Observatory	KSE	Kwalificatiestructuur Educatie
EU	Europese Unie	KUB	Katholieke Universiteit Brabant

Lijst van afkortingen

KUN	Katholieke Universiteit Nijmegen		en Ontwikkeling
KUOZ	Kengetallen Universiteiten Onderzoek	oop	onderwijs ondersteunend personeel
		op	onderwijzend personeel
LCW	Les- en cursusgeldwet	OPDC	Orthopedagogisch Centrum
LGF	Leerling gebonden financiering	OU	Open Universiteit
II	leerlingen	OV	Openbaar vervoer
LLL	Leven Lang Leren	OVSK	Openbaar vervoerskaart voor studenten
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit	OWB	Onderzoek en Wetenschapsbeleid
lom	leer- en opvoedingsmoeilijkheden	PBC	Provinciale Bibliotheekcentrales
LONDO-stelsel	bekostigingsstelsel voor de vergoeding voor materiële instandhouding	Pc	protestants-christelijk
lwoo	leerwegerondersteunend onderwijs (voorheen ivbo, vanaf 1999/00 inclusief vso-lom)	PIRLS	Progress in Reading Literacy Study
		PISA	Programme for International Student Assessment
		po	primaire onderwijs
		PPP	Purchasing Power Parity
mavo	middelbaar algemeen voortgezet onderwijs	pro	praktijkonderwijs
mavo-d	mavo met diploma		
MARIN	Maritiem Research Instituut Nederland	RAD	Rijks Archiefdienst
mbo	middelbaar beroepsonderwijs (bol+bbi)	RAHO	Registratie Arbeidsrelaties Hoger Onderwijs
mbo-d	mbo met diploma	RBG	Rijksbegroting
mlk	moeilijk lerende kinderen	RDMZ	Rijksdienst voor de Monumentenzorg
MCO	Muziekcentrum van de Omroep	rec	regionale expertise centra
MPO	met participatie van de omroep	RIOD	Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
		RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne
NBLC	Nederlands bibliotheek- en lectruurcentrum	rk	rooms-katholiek
NFC	Nederlandse Federatie voor de Cinematografie	RL	rentedragende lening
NLR	Nationaal Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium	RMC	Regionale Meld- en Coördinatiefunctie
NOB	Nederlands Omroepbedrijf	ROA	Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt
NOS	Nederlandse Omroep Stichting	ROB	Rijksdienst Oudheidkundig Bodemonderzoek
NOWT	Nederlands Observatorium van Wetenschap en Technologie	ROC	Regionaal Opleidingen Centrum
NPS	Nederlandse Programma Stichting	RUBS	Registratie van Uitstroom en Bestemming van Schoolverlaters
NRF	Nationaal Restauratiefonds		
NT2	Nederlands als Tweede Taal	R&D	Research en Development
Nuffic	Nederlandse organisatie voor internationale samenwerking in het hoger onderwijs	sba0	speciaal basisonderwijs
NWO	Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek	SFB	Studiefinancieringsbeleid
nwp	niet-wetenschappelijk personeel	sgs	scholengemeenschap
		so	speciaal onderwijs
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	Stbl.	Staatsblad
		STER	Stichting etherreclame
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking	STT	Stichting Toekomstbeeld der Techniek
		SVO	Stichting voor Onderzoek van het Onderwijs

Lijst van afkortingen

svo	speciaal voortgezet onderwijs (vso-lom + vso-mlk)	WBSO	Wet Bevordering Speur- en Ontwikkelingswerk
		WEB	Wet educatie en beroepsonderwijs
TIMSS	Trends in Internationale Mathematics and Science Study	WEBU	Wetenschapsbudget
TNO	Nederlandse organisatie voor toegepast natuurwetenschappelijk onderzoek	WEC	Wet op de Expertisecentra
TS	Tegemoetkoming Studiekosten	WHW	Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
TS17-	Tegemoetkoming studiekosten voor leerlingen tot en met 17 jaar	WIS	Wachtgeldinformatiesysteem
		WL	Waterloopkundig Laboratorium
		wo	wetenschappelijk onderwijs
		WOPI	Wetenschappelijk Onderwijs Personeels Informatiesysteem (Stichting voor) Wetenschappelijk Onderzoek voor de Tropen
ud	universitair docent	WOTRO	wetenschappelijk personeel
uhd	universitair hoofddocent		Wet op het Primair Onderwijs
ULO	Universitaire Lerarenopleiding	wp	Wet op het specifieke cultuurbeleid
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation	WPO	Wet op de studiefinanciering
UWV	Uitvoering Werknemersverzekeringen	WSC	Weer Samen Naar School
		WSF	Wet tegemoetkoming onderwijsbijdrage en schoolkosten
vavo	voortgezet algemeen volwassenenonderwijs	WSNS	TS studerende van 18 jaar en ouder in volwassenenonderwijs
vbo	voorbereidend beroepsonderwijs	WTOS	(deeltijd) of in lerarenopleidingen (voltijd)
vbo-d	vbo met diploma	WTOS18+	Wet tegemoetkoming studiekosten
VBTB	Van Beleidsbegroting tot Beleidsverantwoording		Wageningen Universiteit
VeLo	vereenvoudigd Londo-stelsel	WTS	Wet op het voortgezet onderwijs
vmbo	voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (samenvoeging van mavo, vbo, lwoo en pro)	WU	
VNG	Vereniging van Nederlandse Gemeenten	WVO	
vo	voortgezet onderwijs		
vo-d	vo met diploma	ZPO	zonder participatie van de omroep
VO 18+	Tegemoetkoming studiekosten vo-leerlingen van 18 jaar en ouder		
VSNU	Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten		
vso	voortgezet speciaal onderwijs		
VSV	Voortijdig Schoolverlaten		
vt	voltijds of volletijds		
VUA	Vrije Universiteit Amsterdam		
vwo	voorbereidend wetenschappelijk onderwijs		
vwo-d	vwo met diploma		
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport		
WAO	Wet op de Arbeidsongeschiktheidsverzekering		
WBO	Wet op het basisonderwijs		

Trefwoorden

Academische ziekenhuizen	88	Deelnemer	6, 8, 18, 20, 26, 28, 30, 38, 44, 56, 64, 68, 70, 72, 80, 100, 102, 136
Afgestudeerden	10, 12, 28, 32, 82	Deeltijd	8, 18, 58, 64, 68, 70, 80, 94, 106, 130
Arbeidsmarkt	10, 12, 18, 20, 22, 34, 40, 50, 134	Diploma	6, 8, 10, 12, 20, 28, 32, 38, 58, 64, 74, 80, 82, 86, 88, 92, 94, 100, 102, 108
Arbeidsongeschiktheid	22, 36	Dissertaties	6, 128
Arbeidsvoorwaarden	88	Doctoraaldiploma	92, 94
Archieven	110, 120	Doelmatigheid	28, 88
Allochtonen	18, 64, 74, 98, 110	Doelstelling	16, 20, 32, 36, 74, 76, 86
Autonomie	24	Doorstroom	10, 18, 38, 58, 70, 86
Bachelor-master	8, 76, 86, 92	Educatie	8, 26, 34, 36, 40, 64, 68, 70, 112
Basisbeurs	102, 104, 108	Erfgoed	110, 118, 120
Basiseducatie	64, 68, 70	EU / Europa / Europees	10, 12, 16, 20, 24, 32
Basisonderwijs (bao)	8, 36, 42, 44, 46, 48, 50	Film	112, 114
Basisschool	20, 48	Fondsen	110, 112, 116, 118, 120, 122
Basistoelage	100, 106	Gediplomeerden	8, 10, 12, 18, 20, 28, 38, 58, 70, 82, 86, 136
Bedrijfsleven	64, 88	Gemeenten / gemeentelijk	8, 26, 28, 44, 64, 74, 98, 110, 118, 120
Beleid	6, 28, 32, 40, 48, 76, 84, 86, 88, 92, 96, 100, 110, 112, 114, 116, 118, 120, 122, 134	Groen onderwijs	6, 8, 52, 72, 134, 136
Beroepsbegeleidende leerweg (bbl)	18, 64, 68, 70, 134	Grote steden	110
Beroepsbevolking	74, 86, 126	Havo-gediplomeerden	20, 58, 82, 86
Beroepskolom	38, 76, 86	Hbo-gediplomeerden	18
Beroepsonderwijs	8, 18, 28, 34, 36, 38, 52, 64, 72, 76, 82, 86, 104, 106, 108, 112, 134, 136	Hoger algemeen voortgezet onderwijs (havo)	8, 10, 12, 18, 20, 32, 38, 52, 56, 58, 60, 62, 64, 70, 82, 86
Beroepsopleidende leerweg (bol)	18, 28, 58, 64, 68, 70, 100, 102, 104, 106, 134	Hoger beroepsonderwijs (hbo)	8, 10, 18, 26, 28, 34, 38, 58, 70, 76, 78, 80, 82, 84, 86, 92, 94, 98, 126, 134, 136
Bezoeken	6, 112, 114	Hoger onderwijs (ho)	10, 20, 32, 76, 86, 88, 98, 100, 102, 104, 106, 108, 130
Bruto Binnenlands Product (BBP)	26, 30, 122, 132	Hogeschool	72, 76
Collegegeld	26, 28, 76, 78, 108, 134	Hoogleraren	96, 130
Contractonderwijs	26, 76	Huisvesting(-suitgaven)	26, 28, 76, 88, 90, 124
Culturele minderheden (cumi 's)	44, 56, 112	Informatie- en communicatie-technologie (ict)	40
Cultuurdeelname	110	Inburgering	8
Curriculum	24		
Cursus	8, 64		
Cursusduur	82, 86, 92, 102, 104		
Cursusgeld	26, 28, 64, 100, 106, 108		
Dagbladen	116		
Deelname (percentage)	8, 18, 20, 32, 62, 70, 80, 110, 134, 136		

Trefwoorden

Indicator	6, 10, 26, 28, 32, 38, 88	Minderheden	44, 56, 112
Instelling	6, 22, 26, 28, 30, 36, 40, 48, 54, 60, 64, 66, 72, 74, 76, 78, 82, 84, 88, 90, 96, 108, 110, 112, 116, 118, 120, 122, 124, 126, 128, 130, 134, 136	Mobiliteit	34
Instellingskosten	28	Monumenten	110, 120
Instream	34, 36, 38, 46, 58, 70, 80, 82, 86, 92, 94, 98, 106	Musea	6, 118, 120
Internationaal	12, 14, 16, 20, 24, 26, 30, 32, 40, 96, 130, 132	OESO	12, 14, 20, 24, 30, 132
Investering	26, 30, 42, 90, 114	Omroep	6, 110, 116
Kengetal	6, 28, 54, 66, 90, 100	Onderwijsbijdrage	100, 106
Kunsteducatie	112	Onderwijsdeelname	8, 18, 20
Kwalificatiestructuur	10, 38, 64, 72, 86, 126	Onderwijsinstelling	26, 30, 40, 72
Kwaliteit	26, 28, 40, 72, 76, 88, 110, 118, 128, 134	Onderwijsniveau	24
Leeftijd deelnemers	8, 16, 18, 20, 22, 32, 68, 74, 104	Onderwijsondersteunend personeel	50, 60
Leeftijd personeel	50, 60, 72, 84	Onderwijssector	6, 28, 30, 34, 36, 40
Leerling	6, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 20, 24, 30, 32, 38, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 52, 56, 58, 60, 62, 70, 100, 134, 136	Onderwijssoort	8, 26, 42, 48, 104
Leerplicht(ig)	8, 18	Onderwijsstelsel	6, 8, 10, 24, 28
Leerweg(en)	18, 38, 52, 56, 64, 68, 82, 100, 102, 106, 108, 134, 136	Onderwijzend personeel	24, 50, 84
Leerwegondersteunend onderwijs	38, 52, 56, 58	Onderzoek	6, 16, 24, 26, 30, 32, 34, 36, 38, 76, 88, 90, 120, 122, 124, 126, 128, 130
Leraren	24, 30, 34, 36, 40, 50, 60, 72, 80, 106	Onderzoeker	6, 126
Lerarenopleiding	34, 40, 80, 106	Onderzoeksinstellingen	6, 30, 36, 38, 122
Leren	32, 40, 42, 48, 52, 64	Opbrengst	10, 12, 14, 16, 26, 76
Lesgeld	28, 100, 106, 108, 134	Openbaar onderwijs	48
Letteren	110, 118	Openbare bibliotheken	118
Liquiditeit	54, 66, 78, 90, 124	Open Universiteit (OU)	90, 92, 96
Middelbaar algemeen voortgezet	38, 52, 56, 60, 64, 136 onderwijs (mavo)	Opleiding	8, 10, 12, 16, 18, 20, 26, 32, 34, 40, 64, 68, 70, 76, 80, 82, 86, 88, 92, 94, 96, 106, 126, 134, 136
Middelbaar beroepsonderwijs (mbo)	8, 10, 12, 18, 28, 32, 38, 64, 68, 70, 72, 82, 86, 106, 134, 136	Opleidingsniveau	10, 12, 32, 38, 44
Mbo-diploma	8	Overheid	6, 92, 110, 116, 118, 120, 122, 128, 130, 132
Media	110, 112, 116	Overheidsuitgaven	26, 122, 132
Migratie	18	Participatie	20, 118
		Particulier onderwijs	8, 26
		Pers	110, 116
		Personeel	22, 24, 34, 50, 60, 72, 84, 88, 96, 126, 128, 134
		PISA	16, 32
		Podiumkunsten	6, 112
		Praktijkonderwijs (pro)	8, 52, 56
		Prestatie	14, 16, 88, 100, 102, 108, 118
		Prestatiebeurs	100, 102, 104, 108

Trefwoorden

Primair onderwijs (po)	14, 18, 24, 34, 36, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 112	Universiteit	6, 22, 30, 76, 88, 90, 92, 96, 122, 126, 130, 136
Profiel(en)	52, 62, 72, 92	Vacatures	34, 36
Publicaties	6, 128, 132, 134	Verblijfsduur	18, 38, 82, 92
Publiek	6, 30, 110, 116, 118, 122, 130, 132	Vergrijzing	22, 24, 50, 60
Regulier onderwijs	6, 8, 18, 20, 40, 46, 52, 70	Vertraging	80
Rendement	58, 70, 82, 94	Volwassenen(onderwijs)	8, 20, 32, 34, 36, 40, 64, 68, 106
Rentabiliteit	34, 54, 66, 78, 90	Vorbereidend middelbaar beroepsonderwijs (vmbo)	8, 10, 18, 32, 38, 52, 56, 58, 70, 134, 136
Rijksuitgaven	6, 26, 42	Vorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo)	8, 10, 12, 18, 32, 38, 52, 56, 58, 60, 62, 64, 70, 82, 86, 94
Regionaal Opleidingen Centrum (ROC)	26, 64, 66, 72, 136	Voorschools onderwijs	8, 20, 30
Salaris	22, 24, 30	Voortgezet onderwijs (vo)	8, 10, 14, 22, 26, 28, 34, 36, 40, 42, 46, 48, 52, 54, 56, 58, 60, 64, 72, 74, 82, 100, 106, 112, 136
Schaalvergroting	22, 84	Voortgezet speciaal onderwijs (vso)	8, 32, 42, 44, 46, 48, 52
Secundair onderwijs	12, 14, 16, 20, 24, 30, 32	Voortijdig schoolverlaters (vsv)	20, 32, 74
Solvabiliteit	54, 66, 78, 90, 124	Vrouwen	12, 18, 20, 22, 24, 32, 50, 60, 68, 72, 84, 94, 96, 98, 126, 136
Speciaal basisonderwijs (sba)	8, 42, 44, 46, 48, 50	Wwo-gediplomeerden	8, 92, 94
Speciaal onderwijs (so)	8, 36, 42, 44, 46, 48, 52	Wetenschap(pen)	6, 12, 16, 20, 122, 124, 126, 128, 130, 134
Speciaal voortgezet onderwijs (svo)	48, 52, 56	Wetenschappelijk onderwijs	6, 8, 14, 18, 22, 36, 52, 76, 82, 88, 104, 122, 134, 136
Startkwalificatie	8, 10, 12, 20, 32, 58, 74	Wetenschappelijk onderzoek	88, 122
Streefwaarde	32	Wetenschappelijk personeel	96, 126, 128
Student	6, 12, 16, 18, 20, 24, 30, 38, 40, 76, 80, 82, 84, 86, 88, 92, 94, 98, 100, 102, 104, 108, 134, 136	Wetenschappelijke publicaties	128, 132
Studieduur	38, 64, 92, 94, 104	Wachtgeld	76, 84
Studiehuis	10, 52	Werkloosheid	10, 20
Studierichting	12, 20	Wetenschappelijk onderwijs (wo)	8, 18, 26, 28, 58, 88, 90, 92, 94, 96, 98, 126, 134
Taal	16, 64, 76, 80, 94, 118	Wo-diploma	10, 94
Tertiair onderwijs	12, 20, 24, 30	Ziekteverzuim	36
Tijdschriften	116	Zij-instromers	34, 38
TIMSS	14	Zorgleerlingen	56
Toegankelijkheid	82, 106		
Uitgaven	6, 22, 26, 28, 30, 40, 42, 52, 54, 76, 100, 102, 106, 116, 118, 126, 130, 132, 134		
Uitgaven per deelnemer	28, 30, 42, 52, 76, 106		
Uitstroom	8, 28, 32, 34, 58, 70, 82		
Uitval	58, 82		
Uitvoeringen	112		

Leeswijzer tabellen en figuren

De cijfers in dit schema verwijzen naar de pagina's van deze publicatie. Op de zwart genummerde pagina's (oneven) vindt men tabellen over het betreffende onderwerp; op de rood genummerde pagina's (even) vindt men figuren over het betreffende onderwerp.

	algemeen	po	vo	bve	hbo	wo	owb	groen
output								
deelnemers, deelnamepercentage	7, 8, 9, 18, 19, 21	9, 18, 19, 44, 45	9, 18, 19, 56, 57	9, 18, 19, 68, 69, 73	9, 18, 19, 80, 81	9, 18, 19, 92, 93		9, 19, 57, 69, 80, 81, 134, 135, 136, 137
minderheden, achterstanden		44, 45, 46	57		98, 99	98, 99		
zorgleerlingen		44, 45, 46	56, 57, 58					
in-, uit- en doorstroom	7, 8, 18, 19, 35, 38, 39	18, 19, 46	11, 18, 19, 38, 39, 58, 59	11, 18, 19, 38, 39, 70, 71	11, 18, 19, 20, 38, 39, 86, 87	11, 18, 19, 20, 92, 93		81, 92, 137
beroepskolom	38		38, 39	38, 39, 70	38, 39			
onderwijsduur	21							
diploma's, gediplomeerden	7, 10, 11, 33, 35, 38, 39		10, 11, 38, 39, 59	10, 11, 38, 39, 71	10, 11, 13, 38, 39, 80, 81, 82	10, 11, 13, 32, 89, 94, 95		80, 81, 137
rendement, verblijfsduur, uitval	38, 39		38, 39, 58, 59	38, 39, 70	38, 39, 82, 83	94, 95		
opleidingsniveau	10, 11, 12, 13, 21		10, 11	10, 11	10, 11	10, 11		
startkwalificatie, (voortijdig) schoolverlaters	12, 21, 33			74, 75				
vaardigheden (TIMSS, PISA, LLL, ICT)	33, 37, 41	14	16, 17					
studierichtingen, niveaus, structuur	20		56, 57, 62, 63	64, 68, 69, 73	13, 20, 80, 81, 82	13, 20, 93, 93		136
publicaties, dissertaties, citaties	7						7, 128, 129	
proces/organisatie								
instellingen: aantal	7	22, 23, 49	22, 23, 61	22, 23, 71, 73	22, 23, 85	22, 23, 95		137
instellingen: grootte		49		72	84, 85	97		
instellingen: besturen, denominaties		48, 49	61					
personeel: aantal fte's	7	23, 51	23, 61	23, 73	23, 85	23, 96, 85	7, 126, 127	
personeel: vrouwen	24	23, 24, 51	23, 24, 61	23, 24, 73	23, 24, 85	23, 24, 96, 97	126, 127	
personeel: leeftijd, 50-plussers		22, 23, 50, 51	22, 23, 25, 60, 61	22, 23, 25, 73	22, 23, 85	23, 97		
personeel: salaris		25	25	25, 73	85			
curriculum, lesuren, leerling-leraar ratio's	24	24, 25	25	25	84, 85	97		
personeel: vacatures, werkloosheid	36, 37	34, 35, 37	35, 37	35, 37	37	37	37	
personeel: ziekteverzuim, wao	36, 37	36, 37	36, 37	37	37	37	37	
ict: infrastructuur, vaardigheden	40	40, 41	40, 41	40, 41	40, 41	40, 41		
input								
uitgaven, financieringsstromen	6, 7, 26, 27, 30, 41, 140	27, 30, 42, 140	27, 30, 52, 53, 140	27, 30, 64, 65, 140	27, 30, 76, 77, 140	27, 30, 88, 89, 140	6, 122, 123, 130, 132, 140	134, 135
uitgaven: publiek-privaat	31	31	31	31	31	31	123, 130, 131	
uitgaven: als percentage BBP	26, 27, 31	26, 27, 30	26, 27, 30	26, 27, 30	26, 27, 30	26, 27, 30	123, 133	
uitgaven: deelnemer, gediplomeerde		28, 29, 31, 42, 43	28, 29, 30, 31, 53	28, 29, 31, 65	28, 29, 31, 76, 77	28, 29, 31, 89		135
instellingskosten		28, 29	28, 29	28, 29	28, 29	28, 29		
financiën van instellingen			54, 55	66, 67	78, 79	90, 91	124, 125	
studiefinanciering								
uitgaven	6, 27		29	29	29	29		
WSF, OVSK	100, 101, 102, 103, 104	101	101, 102, 103, 104	101, 102, 103, 104, 105	101, 102, 103, 104, 105			
WTOS	100, 101, 104, 107, 108		106, 107	106, 107	106, 107	106, 107		
les- en collegeld	108		109	108, 109	108, 109	108, 109		
cultuur								
kunsten: uitvoeringen, bezoeken	7, 111, 113							
filmsector	111, 114, 115							
omroepen/pers	111, 116, 117							
openbare bibliotheken	7, 111, 118, 119							
musea, archieven	7, 11, 118, 119, 121							
uitgaven, financieringsstromen	6, 26, 110, 111, 112, 115, 116, 118, 119, 120, 140							
internationale vergelijkingen								
	12, 13, 15, 16, 17, 20, 21, 24, 25, 30, 31, 32, 33	15, 24, 25, 30, 31	12, 13, 14, 15, 16, 17, 24, 25, 30, 31	12, 13, 14, 15, 17, 24, 25, 30, 31	12, 13, 24, 25, 30, 31	12, 13, 24, 25, 30, 31	126, 130, 131, 132, 133	

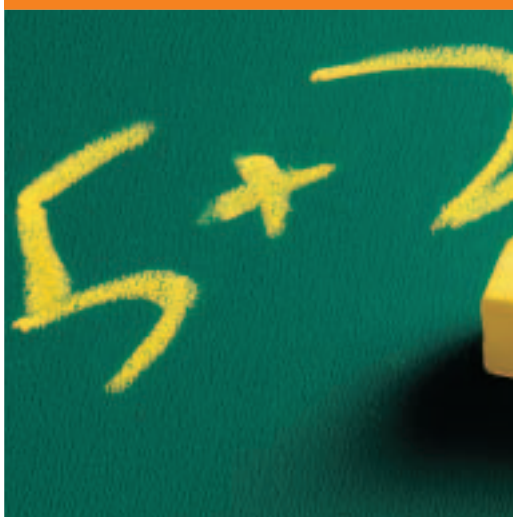
Aan deze publicatie werkten mee:

Ministerie van OCW

Hans Ruesink	(AP)
Ton Opstal	(ICT)
Floris van Gorkum	(PO)
Paul van Oijen	(VO)
Freek Visser	(VO)
Harry Denies	(BVE)
Mark Hesselning	(BVE)
Roy Tjoo	(BVE)
Jon Tienstra	(HO)
Joop den Ouden	(SFB)
Michel Dolstra	(DK)
Wim van der Knaap	(DK)
Jan Kooreman	(MLB)
Jan van Steen	(OWB)
Gert Korteweg	(FEZ)
Jaco van Rijn	(FEZ)

Ministerie van LNV

Bert van Dijk	(DK)
Sjaak Keetman	(DK)

Publicatie van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Telefoon 070 - 412.34.56
www.minocw.nl

Uitgave mei 2005

Samenstelling Jan Piet van der Mijl (070 - 412.33.25), Ad van de Ven (070 - 412.38.84)
Productie Leo Wijnhoven
Vormgeving JB&A raster, Delft
Druk Hub. Tonnaer, Kelpen

Nabestellen Postbus 51-infolijn,
Tel. (0800) 8051 (gratis) of www.postbus51.nl

ISBN 90 - 5910 - 203 - 7
Prijs € 16,00

Zie ook www.minocw.nl/begroting/kerncijfers0004/

OCW35.022/1.800/08BK2005B010

